

VU Research Portal

Georganiseerde criminaliteit in Nederland. Tweede rapportage op basis van de WODC-monitor

Kleemans, E.R.; Brienen, M.E.I.; van de Bunt, H.G.

2002

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Kleemans, E. R., Brienen, M. E. I., & van de Bunt, H. G. (2002). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland. Tweede rapportage op basis van de WODC-monitor*. (Onderzoek & beleid; No. 198). Boom Juridische uitgevers.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Georganiseerde criminaliteit in Nederland

198

Tweede rapportage op basis
van de WODC-monitor

Onderzoek en beleid

**E.R. Kleemans
M.E.I. Brienen
H.G. van de Bunt**

**m.m.v.
R.F. Kouwenberg
G. Paulides
J. Barenzen**

**Wetenschappelijk
Onderzoek- en
Documentatiecentrum**

2002

Exemplaren van dit rapport kunnen worden besteld bij het distributiecentrum van Boom Juridische uitgevers:

Boom distributiecentrum te Meppel
Tel. 0522-23 75 55
Fax 0522-25 38 64
E-mail bdc@bdc.boom.nl

Ambtenaren van het Ministerie van Justitie kunnen schriftelijk gratis exemplaren bestellen bij:

Bibliotheek WODC, kamer KO 14
Postbus 20301, 2500 EH Den Haag
E-mail a.eind@minjus.nl

Alle nadere informatie over WODC-publicaties is te vinden op Justweb en op www.wodc.nl

© 2002 WODC

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 jo. het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471, en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 90-5454-245-4

Voorwoord

Dit rapport bevat de bevindingen van de tweede ronde van de WODC-monitor georganiseerde criminaliteit. Het doel van de WODC-monitor is om de kennis die wordt opgedaan tijdens grootschalige opsporingsonderzoeken, zo goed mogelijk te benutten voor het verkrijgen van inzicht in de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland. Daarom gaat onze dank in de eerste plaats uit naar de vele opsporingsfunctionarissen die wij hebben geïnterviewd en die ons behulpzaam zijn geweest bij ons onderzoek. Omdat het natuurlijk onmogelijk is om iedereen hier persoonlijk te bedanken, volstaan wij met een woord van dank aan alle door ons benaderde instellingen: de arrondissementsparketten, de rechercheafdelingen van regiokorpsen, de Kernteams (inclusief het Landelijk Recherche Team), de Dienst Nationale Recherche Informatie, het Meldpunt Ongebruikelijke Transacties, de Fiscale Inlichtingen- en Opsporingsdienst, de Economische Controle Dienst en de Algemene Inspectie Dienst. In het bijzonder willen wij ook de geïnterviewde buitenlandse liaisons bedanken.

Dit onderzoek is begeleid door een commissie onder voorzitterschap van prof. dr. C.J.C.F. Fijnaut (zie bijlage 1). De goede wisselwerking met de begeleidingscommissie hebben wij als zeer nuttig en stimulerend ervaren. Tevens bedanken wij de leden van de leescommissie, Roelof Jan Bokhorst, Wim Huisman en Gerard Paulides, voor hun constructieve kritiek op onze teksten.

Den Haag, juni 2002

Edward Kleemans, Marion Brienen en Henk van de Bunt

Inhoudsopgave

Gebruikte afkortingen

Samenvatting 1

- 1 Inleiding 11**
 - 1.1 Doelstelling en probleemstelling 11
 - 1.2 Resultaten voorgaand onderzoek en nieuwe vragen 13
 - 1.3 De discussie over georganiseerde criminaliteit in Nederland 18
 - 1.4 Onderzoekopzet en onderzoeksmethoden 27
 - 1.4.1 De primaire keuze voor 'hard' onderzoeksmateriaal 27
 - 1.4.2 De selectie van zaken 29
 - 1.4.3 De gegevensverzameling 31
 - 1.4.3.1 Het bestuderen van afgesloten opsporingsonderzoeken 31
 - 1.4.3.2 Het gebruik van overige bronnen 32
 - 1.5 Beknopte beschrijving van het onderzoeksmateriaal 34
 - 1.6 Anonimisering 35
 - 1.7 Reikwijdte van het onderzoek 36
 - 1.8 Indeling van het rapport 37

- 2 Strategische posities in criminele netwerken 39**
 - 2.1 Inleiding 39
 - 2.2 Het sociale karakter van illegale markten 41
 - 2.3 Strategische posities in criminele netwerken 43
 - 2.4 Afhankelijkheidsrelaties binnen criminele netwerken 47
 - 2.5 Kwetsbaarheid ten opzichte van de opsporing 52
 - 2.5.1 Onnodige betrokkenheid 53
 - 2.5.2 Noodzakelijke betrokkenheid 54
 - 2.5.3 Afgedwongen betrokkenheid 55
 - 2.6 'Facilitators' 56
 - 2.7 Recapitulatie 62

- 3 Criminele activiteiten en modus operandi 65**
 - 3.1 Inleiding 65
 - 3.2 Aard van de criminele activiteiten 65
 - 3.2.1 Economische voedingsbodem 65
 - 3.2.2 Morele neutralisatie 68

3.3	Specialisatie of generalisme?	72
3.3.1	Inleiding	72
3.3.2	De 'local hero' als generalist	74
3.3.3	Specialisten in de misdaad	75
3.3.4	Veelzijdigheid als toppunt van succes	78
3.4	Contacten tussen legaliteit en illegaliteit	79
3.4.1	Dynamiek tussen legaliteit en illegaliteit	80
3.4.2	Verwijtbare betrokkenheid van de wettige omgeving	82
3.5	Wisselwerking met politie, justitie en douane	84
3.5.1	Hoe lopen criminele samenwerkingsverbanden tegen de lamp?	84
3.5.2	De bijdrage van verschillende opsporingsmethoden aan de bewijsvoering	88
3.5.3	Contrastrategieën van criminele samenwerkingsverbanden: corruptie	91
3.5.3.1	Vormen van corruptie	91
3.5.3.2	Corruptie bij cocaïnesmokkel	92
3.5.3.3	Corruptie in overige zaken	95
3.5.4	Reacties op overheidsoptreden	96
3.5.4.1	Tussen ongeloof en ingecalculeerd risico	96
3.5.4.2	De gevolgen van korte klappen	97
3.6	Recapitulatie	99

4 Criminele geldstromen 101

4.1	Inleiding	101
4.2	Geldwisseltransacties	102
4.3	Fysieke en girale geldverplaatsingen	106
4.3.1	Fysieke geldverplaatsingen	107
4.3.2	Girale geldverplaatsingen via bancaire instellingen	109
4.3.3	Girale geldverplaatsingen via money transfer instellingen	110
4.4	Ondergronds bankieren	113
4.4.1	Oorsprong van ondergronds bankieren	115
4.4.2	Werkwijze van ondergrondse bankiers	116
4.4.3	Ondergrondse banken en criminele samenwerkingsverbanden	120
4.5	Bestedingen en investeringen	124
4.5.1	Witwasconstructies	127
4.5.2	Consumptieve bestedingen	129
4.5.3	Investeringen	132
4.6	Recapitulatie	136

5 Slotbeschouwing 139

5.1 Inleiding 139

5.2 Het transitkarakter van de georganiseerde criminaliteit in Nederland 139

5.3 Synthese van de belangrijkste bevindingen 141

5.4 Mogelijke beleidsimplicaties 147

Summary 159

Literatuur 161

Bijlagen

1 Samenstelling begeleidingscommissie 181

2 Aandachtspuntenlijst 183

3 Casusbeschrijvingen 197

4 Overzicht investeringen 215

Gebruikte afkortingen

AID	Algemene Inspectie Dienst (ministerie van Landbouw)
AMvB	Algemene Maatregel van Bestuur
BFO	Bureau Financiële Ondersteuning
BIBOB	Bevordering Integriteitsbeoordelingen door het Openbaar Bestuur
BMK	Benzylmethylketon
BTW	Belasting Toegevoegde Waarde
BV	Besloten Vennootschap
BZK	Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CIE	Criminele Inlichtingen Eenheid (voorheen CID)
DIC	Douane Informatie Centrum
DNRI	Dienst Nationale Recherche Informatie (voorheen dCRI)
ECD	Economische Controle Dienst
EU	Europese Unie
EUR	Erasmus Universiteit Rotterdam
EZ	Ministerie van Economische Zaken
FATF	Financial Action Task Force
FIOD	Fiscale Inlichtingen- en Opsporingsdienst (ministerie van Financiën)
GVO	Gerechtigd vooronderzoek
GWK	Grenswisselkantoor
HKS	Herkenningsdienstsysteem
IAM	Informatie- en Analysecentrum Mensensmokkel
IMF	Internationaal Monetair Fonds
IND	Immigratie- en Naturalisatiedienst
IPIT	Internationaal Politie Instituut Twente
IRT	Interregionaal Rechercheteam (kernteam)
JD	Justitiële documentatie
KLPD	Korps Landelijke Politie Diensten
KMAR	Koninklijke Marechaussee
KT NON	Kernteam Noord- en Oost-Nederland
LRT	Landelijk Recherche Team
MOT	Meldpunt Ongebruikelijke Transacties
NCA	National Crime Authority
NCIS	National Criminal Intelligence Service
NRM	Nationaal Rapporteur Mensenhandel
OGD	Observatoire Geopolitique des Drogues

OM	Openbaar Ministerie
OvJ	Officier van justitie
PEO	Parlementaire Enquête Opsporingsmethoden
PMK	Piperonylmethylketon
pv	Proces-verbaal
SFO	Strafrechtelijk Financieel Onderzoek
Sr	Wetboek van Strafrecht
TK	Tweede Kamer
UNDCPP	United Nations Office for Drug Control and Crime Prevention
USD	Unit Synthetische Drugs
VU	Vrije Universiteit (Amsterdam)
Wgt	Wet op de geldtransactiekantoren
Wid	Wet op de identificatie bij dienstverlening (voorheen Wif)
Wif	Wet identificatie bij financiële dienstverlening
WODC	Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum
WVMC	Wet voorkoming misbruik van chemicaliën
WVV	Wederrechtelijk verkregen voordeel
Wwk	Wet op de wisselkantoren
XTC	Ecstasy

Samenvatting

Doelstelling en probleemstelling

Dit rapport bevat de bevindingen van de tweede ronde van de WODC-monitor georganiseerde criminaliteit. Het doel van de WODC-monitor is om de kennis die wordt opgedaan tijdens grootschalige opsporingsonderzoeken, zo goed mogelijk te benutten voor het verkrijgen van inzicht in de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland. Grootschalige rechercheonderzoeken bieden – dankzij de inzet van telefoontap, observatie en soms nog verdergaande opsporingsmethoden – een unieke blik op de handel en wandel van daders. Daarom is het te betreuren dat er tot voor kort weliswaar veel geld, tijd en mankracht werd geïnvesteerd in grootschalige rechercheonderzoeken, maar dat de ervaringskennis die tijdens deze onderzoeken werd opgedaan, niet systematisch werd beschreven en opgeslagen. Daarmee werd een unieke kans misgelopen om het leervermogen van politie en justitie te vergroten. De WODC-monitor beoogt hierin verandering te brengen door deze ervaringskennis systematisch vast te leggen en terug te koppelen naar personen die betrokken zijn bij de bestrijding van de georganiseerde criminaliteit in Nederland.

Dit al langer bestaande idee om ‘de kennis van de werkvloer’ systematisch vast te leggen, kwam in een stroomversnelling door de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden. Mede naar aanleiding van de conclusies van deze commissie heeft de minister van Justitie besloten om het informatiebeleid met betrekking tot georganiseerde criminaliteit te herzien. In dit verband is aan de Tweede Kamer onder meer toegezegd om periodiek te rapporteren over de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland en de te signaleren ontwikkelingen. De WODC-monitor georganiseerde criminaliteit vormt de concrete invulling van deze toezegging. Een bijzonderheid is dat bij de inrichting en opzet van dit onderzoek is voorzien in continuïteit. Het is de bedoeling om periodiek een up-to-date beeld te schetsen van de georganiseerde criminaliteit. Vandaar dat wordt gesproken van een *monitor*. De centrale probleemstelling van de monitor luidt:

Wat is de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland en welke ontwikkelingen zijn op dit gebied te onderkennen?

Het onderzoek richt zich dus niet op de omvang maar op de aard van de georganiseerde criminaliteit: Wie zijn de daders? Hoe werken zij samen? Hoe gaan zij te werk? Op welke manier spelen zij in op de mogelijkheden die hun omgeving hen

biedt? Hoe schermen zij zich af tegen risico's? Wat verdienen zij aan hun illegale activiteiten en waaraan besteden zij dit? Antwoorden op dergelijke vragen zijn van buitengewoon groot belang voor een gefundeerde bestrijding van georganiseerde criminaliteit.

Onderzoeksopzet

Zoals gezegd bevat dit rapport de bevindingen van de tweede ronde van de WODC-monitor georganiseerde criminaliteit. In 1999 verscheen de eerste rapportage, die in hoofdzaak was gebaseerd op de beschrijvingen en analyses van 40 grootschalige opsporingsonderzoeken, aangevuld met ruim 100 beknopte casusbeschrijvingen, 92 vertrouwelijke rapportages en interviews met deskundigen. Voor het samenstellen van het tweede rapport zijn opnieuw 40 opsporingsonderzoeken naar georganiseerde criminaliteit geselecteerd. Ook zijn de rapportages van de strafrechtelijk financiële onderzoeken (SFO's) van de eerste groep van 40 zaken geanalyseerd. Ten slotte is ook weer gebruik gemaakt van andere bronnen: interviews met experts en sleutelpersonen, informatie uit overige opsporingsonderzoeken, vertrouwelijke rapportages, fenomeenonderzoeken, misdaadanalyses en (wetenschappelijke) literatuur (zie voor meer informatie: paragraaf 1.4).

Conclusies

De conclusies uit deze tweede rapportage bouwen voort op de bevindingen van het eerste rapport. Daarom zullen in het onderstaande ook enkele relevante bevindingen uit het vorige rapport worden samengevat.

Criminele netwerken

Eén van de belangrijkste conclusies uit het vorige rapport was dat veel van de onderzochte criminele samenwerkingsverbanden afwijken van het gangbare beeld van duurzame piramidale organisaties met een strenge hiërarchie, een duidelijke taakverdeling, een gedragscode en een intern sanctiesysteem. Dergelijke piramidale organisaties waren in de onderzochte zaken eerder uitzondering dan regel. In veel gevallen was eerder het door de onderzoeksgroep Fijnaut geschetste beeld van toepassing: criminele netwerken, waarbinnen daders in wisselende verbanden samenwerken. Het veelal ontbreken van een piramidestructuur betekent echter niet dat er geen sprake zou zijn van hiërarchische verhoudingen of – met een beter woord – van afhankelijkheidsrelaties. Binnen netwerken nemen bepaalde personen zoals financiers en organisatoren van smokkeltransporten een veel centralere rol in dan anderen, omdat velen afhankelijk zijn van hun hulpbronnen zoals geld, kennis en contacten. Deze personen zijn met andere woorden belangrijke 'knooppunten' binnen criminele netwerken en we zien hen dan ook in verschillende samenwerkings-

verbanden terug. Andere knooppunten zijn de 'facilitators', die hun diensten kunnen leveren aan meerdere criminele samenwerkingsverbanden: geldwisselaars, ondergrondse bankiers, documentenvervalsers, transporteurs, BV-makelaars of financiële adviseurs. De aanwezigheid van dergelijke knooppunten staat echter de eerder geformuleerde conclusie niet in de weg. Overheersend blijft de constatering van het 'fluïde' en dynamische karakter van de samenwerkingsverbanden.

Een tweede centrale conclusie betrof het belang van sociale relaties zoals familie- en vriendschapsbanden: bekenden werken samen met bekenden en introduceren elkaar weer bij anderen. Het cement van de criminele samenwerking wordt met andere woorden gevormd door sociale relaties. Dankzij het bestaan van sociale relaties kunnen ook bruggen worden geslagen tussen criminele netwerken in verschillende landen. De sociale verbindingen die bijvoorbeeld door migratie zijn ontstaan tussen Nederland en de herkomstlanden van bepaalde groepen migranten bieden een vruchtbare voedingsbodem voor internationale drugshandel, omdat het toeval wil dat deze landen belangrijke bron- of doorvoerlanden van drugs zijn geworden: Marokko is een belangrijk productieland van cannabis, Turkije een belangrijk doorvoerland voor heroïne, en Suriname, Aruba en de Nederlandse Antillen verbinden Nederland met het cocaïneproducerende Zuid-Amerika.

Daarnaast bieden sociale relaties een andere visie op de factor etniciteit. Niet etniciteit vormt de basis van de onderzochte samenwerkingsverbanden (zoals veelal wordt aangenomen), maar de sociale relaties die tussen de verschillende personen bestaan. Dit is waarschijnlijk ook de reden waarom op grond van het onderzoek het beeld van etnische homogeniteit en etnische geslotenheid van criminele groepen moet worden genuanceerd. Natuurlijk valt niet te ontkennen dat etniciteit een belangrijke rol speelt in het leven van daders, maar de onderzochte criminele samenwerkingsverbanden blijken minder etnisch gesloten te zijn en meer etnische heterogeniteit te vertonen dan aanvankelijk werd gedacht. Deze etnische heterogeniteit zal waarschijnlijk toenemen bij een voortgaande integratie van etnische minderheden in de Nederlandse samenleving.

Een derde centrale conclusie was dat dynamiek een zeer belangrijke eigenschap is van de onderzochte criminele samenwerkingsverbanden. Criminele samenwerkingsverbanden lijken soms weinig hinder te ondervinden van arrestaties en inbeslagname, omdat geen schakel onvervangbaar is. Daardoor worden gaten ook weer gemakkelijk opgevuld. Daarnaast blijkt het beweeglijke karakter van criminele samenwerkingsverbanden ook de basis te vormen voor de ontwikkeling en de groei van criminele netwerken: personen raken via hun sociale relaties betrokken bij criminele samenwerkingsverbanden, worden gaandeweg steeds minder afhankelijk van andermans hulpbronnen, zoals geld, kennis en contacten, en zoeken vervolgens hun eigen weg. Bij deze nieuwe samenwerkingsverbanden betrekken zij weer personen uit hun eigen sociale omgeving en het verhaal begint opnieuw. Dit 'sneeuwbaaleffect' is kenmerkender voor de onderzochte samenwerkingsverbanden

dan het traditionele beeld van ‘rekrutering’, waarbij criminele organisaties buitenstaanders rekruteren die vervolgens – bij gebleken geschiktheid – kunnen opklimmen in de hiërarchie.

In hoofdstuk 2 van dit rapport wordt voortgebouwd op de bovenstaande bevindingen over het functioneren van criminele samenwerkingsverbanden. In dit hoofdstuk wordt vastgesteld dat bepaalde delen van criminele netwerken niet of nauwelijks met elkaar zijn verbonden door het bestaan van geografische en/of sociale barrières tussen verschillende landen, tussen verschillende etnische groepen of tussen ‘onderwereld’ en ‘bovenwereld’. Daardoor is er sprake van zogenaamde ‘structural holes’: gaten in de sociale structuur. Door het ontbreken van verbindingen ontstaan er winstkansen en strategische mogelijkheden voor de relatief weinige personen die deze ‘structural holes’ weten te overbruggen. De hoofdverdachten uit de onderzochte zaken opereren dan ook dikwijls internationaal, interetnisch en/of op de scheidslijn tussen ‘onderwereld’ en ‘bovenwereld’. Omdat velen van hen afhankelijk zijn, nemen zij een zeer strategische positie in. Zij zijn minder gemakkelijk te vervangen dan bijvoorbeeld personen die grotendeels handelen binnen de lokale onderwereld en/of binnen een specifiek etnisch milieu. Ook hoeven zij minder snel een beroep te doen op (de dreiging met) geweld, waardoor zij minder snel de aandacht van politie en justitie zullen trekken. Toch zou het ‘verwijderen’ van dergelijke cruciale schakels veel andere daders in de problemen kunnen brengen, omdat velen van hen afhankelijk zijn.

Daarnaast wordt ingegaan op de bekende stelling dat hoofdverdachten vaak ‘op afstand’ zouden staan van de concrete uitvoering van criminele activiteiten. Toch zijn er in de onderzochte zaken verschillende kwetsbare plekken naar voren gekomen. Allereerst blijkt dat daders – zonder dat dit noodzakelijk is – zelf concrete strafbare handelingen uitvoeren. Verder blijkt dat ook voor daders die zich goed proberen af te schermen en die geen onnodige risico’s nemen, feitelijke betrokkenheid noodzakelijk is bij bepaalde onderdelen van het criminele proces zoals geldhandelingen en de communicatie met zakenpartners. Tevens zijn er grenzen aan de mogelijkheden om bij delegatie van bepaalde werkzaamheden buiten beeld te blijven. Ten slotte zijn daders in sommige gevallen zoals bij inbeslagnames en andere problemen genoodzaakt om in actie te komen en zich bloot te geven. In dergelijke situaties is hun onmisbaarheid niet hun kracht maar juist hun zwakte. Ten slotte wordt nog apart aandacht besteed aan het belang van ‘facilitators’ die hun diensten kunnen verlenen aan meerdere criminele samenwerkingsverbanden: documentenvervalsers, transporteurs, BV-makelaars, geldwisselaars en financiële adviseurs. Zij danken hun positie aan het feit dat zij een oplossing bieden voor bepaalde logistieke knelpunten waar criminele samenwerkingsverbanden tegenaan lopen. De afhankelijkheid van een bepaalde facilitator hangt af van de vraag hoe cruciaal deze is voor bepaalde criminele processen en hoe moeilijk deze is te

vervangen. Hoe afhankelijker verschillende criminele samenwerkingsverbanden zijn van een bepaalde facilitator, hoe meer problemen de aanhouding van een dergelijke persoon teweeg zal brengen. Dit zal minder sterk het geval zijn, wanneer een facilitator gemakkelijk is te vervangen. Maar onderzoek naar een dergelijke facilitator kan wel interessante informatie opleveren over de samenwerkingsverbanden die van zijn diensten gebruik maken.

Criminele activiteiten en modus operandi

In het vorige rapport werd geconstateerd dat er vele raakvlakken bestaan tussen georganiseerde criminaliteit en de wettige omgeving. De medewerking en steun van de wettige omgeving is voor veel vormen van georganiseerde criminaliteit zelfs een levensvoorwaarde. Hierbij kan men bijvoorbeeld denken aan grondstoffen voor de productie van synthetische drugs of aan de relatie tussen vrouwenhandel en prostitutie, maar ook aan de afname van drugs, illegale CD's, goedkope olie en goedkope vlees- en zuivelproducten (EU-fraude). Voor veel vormen van georganiseerde criminaliteit geldt dat deze geen overlevingskansen zouden hebben als de wettige omgeving geen afnemer zou zijn van producten of diensten. Daarnaast verschaft de wettige omgeving bewust of onbewust ook mogelijkheden om misdrijven te plegen. De voordelen van de gewone maatschappelijke infrastructuur (vervoer, huisvesting, dienstverlening) worden ook door criminele samenwerkingsverbanden benut. Dit kan overigens plaatsvinden zonder enige bewuste medewerking van de wettige omgeving. Maar er werden ook situaties aangetroffen (in het vervoer en in de dienstverlening) die wijzen op een verwijtbare betrokkenheid van personen of organisaties bij georganiseerde criminaliteit.

Daarnaast werd ingegaan op de wisselwerking tussen criminele samenwerkingsverbanden en politie, justitie en douane. Gewoonlijk wordt de strijd tegen de georganiseerde misdaad opgevat als een wapenwedloop waarin beide partijen elkaar met steeds zwaardere middelen pogen te bestrijden. Het blijkt echter dat criminele samenwerkingsverbanden weliswaar rekening houden met controle- en opsporingsactiviteiten, maar dat van een strijd om de hegemonie tussen georganiseerde misdaad en overheid geen sprake lijkt te zijn. Criminele samenwerkingsverbanden zijn uit op het verdienen van geld, en gaan veelal de confrontatie met de overheid uit de weg in plaats van deze bewust op te zoeken. Ook in de onderlinge relaties tussen criminele samenwerkingsverbanden is er eerder sprake van samenwerking of – bij potentiële conflicten – van vermijdingsgedrag dan van een machtsstrijd. Op dit punt wijkt de georganiseerde criminaliteit in ons land af van die in de Verenigde Staten en in Italië waar criminele organisaties een machtspositie in een bepaald gebied of in een bepaalde branche proberen te verwerven door middel van geweld en corruptie.

Een uitzondering hierop vormden enkele criminele samenwerkingsverbanden die strijd voerden om het verwerven van een positie op een lokale markt (prostitutie).

Op deze lokale markten gaat een uitbreiding van het marktaandeel van de ene groep immers ten koste van het marktaandeel van de andere groep. Bij de veelal transnationale illegale activiteiten uit de 40 onderzochte zaken ondervonden criminele samenwerkingsverbanden echter zelden directe hinder van groepen die op dezelfde markt actief waren. Wie heeft er nu directe hinder van een groep die bijvoorbeeld hasj importeert uit Pakistan en die verkoopt in Canada?

Natuurlijk zijn er wel geregeld conflicten in het onderlinge verkeer over betalingen, leveranties of de kwaliteit van de geleverde waar, die gemakkelijk tot een escalatie van geweld kunnen leiden. De wereld van de georganiseerde criminaliteit wordt niet gekenmerkt door vreedzame coëxistentie, maar door achterdocht, misverstanden en conflict. Dit komt doordat er sprake is van een ongereguleerde wereld waarin grote financiële belangen op het spel staan. Maar van een harde strijd om het verwerven of behouden van een marktaandeel of van een machtspositie is – althans in de 40 onderzochte zaken – zelden sprake. Een uitzondering hierop vormen waarschijnlijk de groepen die actief zijn op lokale illegale markten en die elkaar wel hinderlijk in de weg kunnen zitten.

In hoofdstuk 3 van dit rapport wordt nader ingegaan op de aard van de activiteiten die door criminele samenwerkingsverbanden worden verricht. Hierbij blijkt dat de criminele activiteiten van verschillende groepen niet over één kam geschoren kunnen worden. Het spectrum van criminele activiteiten is breed, en de ernst van de verschillende activiteiten vertoont onderling een grote variëteit. Sommige groepen brengen uitsluitend schade teweeg, maar het merendeel van de bestudeerde groepen heeft een specifieke economische voedingsbodem: zij spelen in op een bestaande vraag. Ook in ernst verschillen de criminele activiteiten sterk van elkaar. In diverse zaken komt naar voren dat de criminele samenwerkingsverbanden in een moreel schemergebied opereren waarin voor de betrokkenen de grenzen tussen goed en kwaad niet altijd even duidelijk zijn en er veel mogelijkheden bestaan tot morele neutralisatie.

Hoewel het palet van activiteiten erg breed is, blijkt de meerderheid van de onderzochte criminele samenwerkingsverbanden niet in deze breedte te opereren. De stelling van de NCIS (2001) dat criminele groepen veelzijdig zijn en flexibel inspelen op de zich voordoende mogelijkheden om illegaal gewin te behalen, is in het merendeel van de onderzochte gevallen onjuist. Het merendeel van de bestudeerde groepen heeft zich min of meer gespecialiseerd in een bepaald type activiteit en vertoont in de uitvoering van deze activiteiten sporen van risicovermijding door het volgen van reeds gebaande paden. Bij dit algemene beeld passen echter twee kanttekeningen. In de eerste plaats zijn er criminele groepen die 'gespecialiseerd' zijn in een specifieke regio. Zij pakken binnen het kader van deze regio de zich voordoende mogelijkheden op. Deze groepen zijn daarmee veelzijdig, maar voor het overige niet in staat hun armslag buiten de regio te verbreden. Binnen

hun regio ontwikkelen zich ook contacten met de wettige omgeving. In de tweede plaats zijn er groepen die naast hun specialisme ook andere illegale activiteiten verrichten. Er is zowel in geografische zin als naar type illegale markt sprake van een verdere verbreding van de activiteiten. Een belangrijke katalysator hiervoor is het ontstaan van samenwerkingsrelaties met groepen die vertrouwd zijn op terreinen die niet tot het specialisme van de andere groep behoorden.

Verder wordt in dit hoofdstuk de wisselwerking tussen criminele samenwerkingsverbanden en hun omgeving besproken. Daarbij wordt allereerst ingegaan op het dynamische onderscheid tussen legaliteit en illegaliteit en op de betrokkenheid van legale bedrijven bij georganiseerde criminaliteit. Vervolgens wordt de interactie met politie, justitie en douane behandeld. Daarbij wordt allereerst de conclusie getrokken dat het merendeel van de bestudeerde groepen al geruime tijd misdrijven heeft gepleegd alvorens een opsporingsonderzoek wordt gestart. In betrekkelijk veel gevallen lopen criminele samenwerkingsverbanden tegen de lamp omdat uit eerdere politiekennis (bijvoorbeeld verkregen uit ander onderzoek) gegevens bekend zijn; slechts zelden worden zij op heterdaad betrappt of door aangiften van slachtoffers 'verlinkt'.

In het algemeen gesproken houden de criminele samenwerkingsverbanden rekening met de mogelijkheid dat zij gevolgd of afgeluisterd worden. Vaak wordt codetaal gebezigd om zich af te schermen en soms wordt via contra-observatie of door het wisselen van auto's een verdedigingslinie opgebouwd tegen observatie. Toch blijken deze verdedigingslijnen niet zo heel sterk te zijn. Klassieke opsporingsmethoden, zoals telefoontap, observatie en verhoor hebben in veel gevallen een belangrijke bijdrage geleverd aan de bewijsvoering.

Vanwege de conclusies van de commissie-Kalsbeek wordt in dit hoofdstuk ook specifiek ingegaan op het verschijnsel corruptie. In ongeveer een kwart van de zaken is er sprake van *vermoedens* van corruptie (voornamelijk in het buitenland). Vervolgens is specifiek onderzoek gedaan naar de zaken waarin cocaïne in Nederland is geïmporteerd. Daarbij blijkt dat de modus operandi van de betrokken groepen vooral is gericht op het vermijden en niet zozeer op het corrumpieren van effectief toezicht. Open grenzen en valse documenten dragen ertoe bij dat slechts in bepaalde situaties, met name bij smokkel via vliegtuigen, gebruik gemaakt *behoeft* te worden van corruptie.

Ten slotte wordt in dit hoofdstuk nog ingegaan op de reacties van daders op overheidsacties zoals arrestaties en inbeslagnames. De reacties blijken te variëren tussen groepen die totaal overrompeld worden en in paniek raken en groepen die zo snel mogelijk weer tot de orde van de dag overgaan. In drie gevallen hebben inbeslagnames geleid tot onderlinge strijd. Wel zijn er vele aanwijzingen te vinden over het ontstaan van fouten en misverstanden ten gevolge van overheidsacties.

Criminele geldstromen

In de publicaties van de afgelopen jaren over georganiseerde criminaliteit wordt stevast gerept over de grote bedragen die in deze wereld om zouden gaan en over de uitbundige levensstijl die de daders in kwestie er op na zouden houden. Veel meer gegevens over de financiële situatie van criminele samenwerkingsverbanden worden meestal niet gepresenteerd.

De vorige rapportage is slechts zijdelings ingegaan op dit onderwerp, omdat op dat moment veel van de strafrechtelijke financiële onderzoeken (SFO's) nog niet waren afgerond. In dit tweede rapport wordt wel uitgebreid aandacht besteed aan dit onderwerp op basis van de resultaten van de SFO's uit de eerste ronde en verschillende SFO's uit de tweede ronde. Daarbij wordt ingegaan op het wisselen, het verplaatsen, het witwassen en het besteden van misdaadgeld.

Eén van de conclusies is dat sinds de invoering van wetten om het wisselen van misdaadgeld bij banken en wisselkantoren te voorkomen, daders in het buitenland zijn gaan wisselen. Maar men gebruikt ook andere strategieën om de risico's van het wisselen te beperken, zoals het gebruik van geldlopers en katvangers met een blanco strafblad, het gebruik maken van personen die in de financiële branche werkzaam zijn, het investeren in eigen wisselkantoren, het inhuren van professionele wisselgroepen en het gebruik maken van legale ondernemers om criminele opbrengsten te wisselen. Vooral deze laatste methode is opmerkelijk, omdat er minder snel verdenkingen zullen ontstaan bij geldtransacties van legale ondernemers.

Nadat het geld is gewisseld, is het verplaatsen van misdaadgeld naar het buitenland in veel gevallen voldoende om het vrijelijk te kunnen aanwenden voor de aankoop van onroerend goed of voor het investeren in bedrijven. In verreweg de meeste zaken van de WODC-monitor wordt het misdaadgeld naar een land verplaatst waar de kans dat er vragen worden gesteld over de herkomst van het geld klein is. Witwassen is dan niet nodig; het verplaatsen volstaat.

Uit de onderzochte zaken blijkt dat het fysiek en giraal verplaatsen van geld veelvuldig voorkomt. Girale geldverplaatsingen kunnen plaatsvinden via banken en money transfer instellingen. Vooral mensensmokkelaars en vrouwenhandelaren blijken in de onderzochte zaken gebruik te maken van de relatief dure, maar snelle money transfers. Voordelen van het gebruik van money transfers zijn onder meer de snelheid van de transfers, het grote geografische bereik van money transfer instellingen en de mogelijkheid om het directe papieren geldspoor te onderbreken.

Daarnaast kan geld worden verplaatst via ondergrondse bankiers. Ondergrondse bankiers zijn aantrekkelijk vanwege hun onofficiële karakter, de anonimiteit en de snelheid van werken, en hun vermogen om regelmatig zeer substantiële bedragen elders te laten uitbetalen tegen relatief lage kosten. Maar over ondergrondse bankieren bestaan veel mythes. Uit de onderzochte zaken blijkt dat ondergrondse bankiers gebruik maken van gebruikelijke communicatiemedia (telefoon, fax) en ook van het officiële bankverkeer. Van het veelvuldig in de literatuur genoemde

doorgescheurde bankbiljet als de methode van identificatie van de begunstigde is in de praktijk geen sprake. Ook het idee dat ondergrondse geldtransacties geen enkel voor de opsporing relevant spoor achterlaten moet naar het rijk der fabelen worden verwezen. De mogelijkheden voor de opsporing zijn dan ook groter dan algemeen wordt aangenomen. Het geconstateerde gebruik van faxen en (mobiele) telefoons en het gegeven dat sommige ondergrondse bankiers toch een soort boekhouding bijhouden, bieden aanknopingspunten voor de opsporing van het verplaatsen van misdaadgeld via ondergrondse banken.

Verder laten de onderzochte zaken zien dat ondergrondse bankiers in staat zijn om substantiële bedragen te verplaatsen voor criminele samenwerkingsverbanden. Bij het tot stand komen van contacten tussen criminele samenwerkingsverbanden en ondergrondse bankiers met een verschillende etnische achtergrond spelen tussenpersonen, zoals geldwisselaars, een belangrijke rol.

Voorts wordt in hoofdstuk 4 ingegaan op het witwassen, besteden en investeren van misdaadgeld. De onderzochte zaken laten zien dat criminele samenwerkingsverbanden aanzienlijke bedragen weten wit te wassen via grofweg twee basispatronen: het fingeren van winst en het lenen aan jezelf.

Bij het bestuderen van de consumptieve bestedingen valt op dat een grote groep verdachten (een deel van) de illegale verdiensten besteedt aan een luxe levensstijl in Nederland: feesten, uitgaan, vakanties, dure voertuigen, et cetera. Naast dit stereotype beeld zijn er ook verdachten die bewust proberen om niet teveel aandacht te trekken, bijvoorbeeld omdat zij een uitkering genieten. Tevens zijn er verdachten die wel degelijk luxe goederen aanschaffen maar maskeren dat zij de eigenaar zijn. Ten slotte zijn er ook verdachten die, voor zover bekend, uitsluitend uitgaven doen voor hun dagelijks levensonderhoud en die er dus duidelijk een sobere levensstijl op nahouden.

Het stereotype beeld van uitbundig spenderende daders is dus voor een grote groep van toepassing, maar behoeft wel enige nuancering. Dit geldt ook voor de vaak gesuggereerde tegenstelling tussen een uitbundige levensstijl en investeringen in de legale economie. Een uitbundige levensstijl zou een uiting zijn van een 'hier-en-nu-oriëntatie', hetgeen zich slecht zou verdragen met meer op de lange termijn gerichte investeringen. Maar uit de onderzochte zaken blijkt dat deze gesuggereerde tegenstelling op een misverstand berust. Indien over beide zaken gegevens bekend zijn, gaat een uitbundige levensstijl in veel gevallen juist samen met investeringen in de legale economie. Men zou dit kunnen verklaren uit het feit dat er in deze gevallen sprake is van zodanig omvangrijke verdiensten dat men het ene kan doen zonder het andere na te hoeven laten. Een uitbundige levensstijl en investeringen in de legale economie sluiten elkaar dus geenszins uit.

Uit de onderzochte zaken blijkt dat vooral wordt geïnvesteerd in onroerend goed, (dekmantel)bedrijven en horecagelegenheden. De investeringen in bedrijven en horecagelegenheden worden niet alleen beïnvloed door de witwasmogelijkheden en

de logistieke mogelijkheden voor criminele activiteiten, maar ook door wat en wie men kent. Daarom speelt de bekendheid met een bepaalde branche (o.a. via sociale relaties) een belangrijke rol. Dit geldt ook voor de herkomst van de verdachten, vooral als het gaat om de landen waar wordt geïnvesteerd. Uit de onderzochte zaken blijkt dat daders veelvuldig investeren in de landen van herkomst. Maar de onderzochte zaken laten ook duidelijk zien dat daders investeren in de landen waar zij hun criminele activiteiten verrichten. Dit laatste verklaart waarom buitenlandse samenwerkingsverbanden (ook) in Nederland investeren.

Beleidsimplicaties

In het laatste hoofdstuk worden de belangrijkste conclusies van dit rapport samengevat en wordt ingegaan op de mogelijke implicaties voor de preventie en bestrijding van georganiseerde criminaliteit in Nederland. Een belangrijk punt hierbij is dat de georganiseerde criminaliteit in Nederland een sterk transitkarakter heeft. Dit betekent dat er veel grensoverschrijdend handelsverkeer plaatsvindt en dat logistiek een belangrijke plaats inneemt in de uitvoering van de misdrijven. Deze beide kenmerken bieden aanknopingspunten voor preventie en bestrijding, zoals in de slotbeschouwing nader wordt uitgewerkt. Verder wordt ingegaan op de vraag hoe de toewijzing van opsporingsonderzoeken georganiseerd zou moeten worden, en op de aard van de prioriteiten. Ten slotte worden de prioriteiten behandeld die tijdens lopende onderzoeken gesteld zouden moeten worden.

Inleiding

1.1 Doelstelling en probleemstelling

Dit rapport bevat de bevindingen van de tweede ronde van de WODC-monitor georganiseerde criminaliteit. In 1999 verscheen de eerste rapportage onder de titel ‘Georganiseerde criminaliteit in Nederland’. De beschrijvingen en analyses uit deze rapportage waren in hoofdzaak gebaseerd op 40 grootschalige opsporingsonderzoeken, aangevuld met ruim 100 beknopte casusbeschrijvingen, 92 vertrouwelijke rapportages en interviews met deskundigen (Kleemans e.a., 1998: 26). Voor het samenstellen van het tweede rapport zijn opnieuw 40 opsporingsonderzoeken naar georganiseerde criminaliteit geselecteerd. Tevens zijn de rapportages van de strafrechtelijk financiële onderzoeken (SFO’s) van de eerste groep van 40 zaken geanalyseerd. Ten slotte is ook weer gebruik gemaakt van andere bronnen: interviews met experts en sleutelpersonen, informatie uit overige opsporingsonderzoeken, vertrouwelijke rapportages, fenomeenonderzoeken, misdaadanalyses en (wetenschappelijke) literatuur (zie verder: paragraaf 1.4).

Het doel van de WODC-monitor is om de kennis die wordt opgedaan tijdens grootschalige opsporingsonderzoeken, zo goed mogelijk te benutten voor het verkrijgen van inzicht in de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland.¹ Grootschalige rechercheonderzoeken bieden – dankzij de inzet van telefoontap, observatie en soms nog verdergaande opsporingsmethoden – een unieke blik op de handel en wandel van daders. Daarom is het te betreuren dat er tot voor kort weliswaar veel geld, tijd en mankracht werd geïnvesteerd in grootschalige rechercheonderzoeken, maar dat de ervaringskennis die tijdens deze onderzoeken werd opgedaan, niet systematisch werd beschreven en opgeslagen. Daarmee werd een unieke kans misgelopen om het leervermogen van politie en justitie te vergroten. De WODC-monitor beoogt hierin verandering te brengen door deze ervaringskennis systematisch vast te leggen en terug te koppelen naar personen die betrokken zijn bij de bestrijding van de georganiseerde criminaliteit in Nederland. Want zonder een goed inzicht in de aard van de georganiseerde criminaliteit blijft de bestrijding daarvan in het luchtledige hangen. Het doel is dus niet om *operationele* informatie

1 Bij het beschrijven van het verschijnsel georganiseerde criminaliteit hanteren wij in navolging van de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden de definitie – of beter gezegd: de begripsbepaling – van de onderzoeksgroep Fijnaut als uitgangspunt: “*Er is sprake van georganiseerde criminaliteit indien groepen die primair gericht zijn op illegaal gewin systematisch misdaden plegen met ernstige gevolgen voor de samenleving, en in staat zijn deze misdaden op betrekkelijk effectieve wijze af te schermen*” (PEO, Bijlage VII, 1996: 24).

vast te leggen en ter beschikking te stellen aan opsporingsteams. Maar de bedoeling is wel om relevante inzichten die aan afgesloten opsporingsonderzoeken kunnen worden ontleend via openbare publicaties over te dragen op anderen.

Dit al langer bestaande idee om 'de kennis van de werkvloer' systematisch vast te leggen, kwam in een stroomversnelling door de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden.² Mede naar aanleiding van de conclusies van deze commissie heeft de minister van Justitie besloten om het informatiebeleid met betrekking tot georganiseerde criminaliteit te herzien. In dit verband is aan de Tweede Kamer onder meer toegezegd om periodiek te rapporteren over de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland en te signaleren ontwikkelingen (Ministerie van Justitie, 1996). De WODC-monitor georganiseerde criminaliteit vormt de concrete invulling van deze toezegging.³

Een bijzonderheid is dat bij de inrichting en opzet van dit onderzoek is voorzien in continuïteit. Het is de bedoeling om periodiek een up-to-date beeld te schetsen van de georganiseerde criminaliteit. Vandaar dat wordt gesproken van een *monitor*. De centrale probleemstelling van de monitor luidt:

Wat is de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland en welke ontwikkelingen zijn op dit gebied te onderkennen?

Het gaat dus om de aard en niet om de omvang van de georganiseerde criminaliteit. De reden voor deze keuze is simpel: de vraag naar de omvang van de georganiseerde criminaliteit is op grond van door de politie verrichte opsporingsonderzoeken niet te beantwoorden. De aantallen verrichte opsporingsonderzoeken geven immers eerder een indicatie van de personele capaciteit die wordt ingezet voor bepaalde prioriteiten, dan van de werkelijke omvang van bepaalde problemen (zie voor meer informatie: Van de Bunt & Kleemans, 2000: 266-267). Om geen valse verwachtingen te wekken is daarom expliciet in de probleemstelling opgenomen dat alleen wordt ingegaan op de aard van de criminaliteit. Daarover bieden opsporingsonderzoeken bijzonder veel informatie: Wie zijn de daders? Hoe werken zij samen? Hoe gaan zij te werk? Op welke manier spelen zij in op mogelijkheden die hun omgeving hen biedt? Hoe schermen zij zich af tegen risico's? Wat verdienen zij aan hun illegale

2 Dit idee werd al in 1993 verwoord in het rapport van de Werkgroep Deskundigheidsbevordering ten behoeve van het project Aanpak Zware Georganiseerde Criminaliteit, onder voorzitterschap van mr. R.A.M. Behling (ook wel de werkgroep-Behling genoemd).

3 De WODC-monitor is niet de enige analyseactiviteit die op het terrein van de georganiseerde criminaliteit wordt ondernomen. De afgelopen jaren zijn zowel in wetenschappelijke kring als bij de politie interessante criminaliteitsbeeldanalyses verricht (zie Nieuwkamp, 2001). Ook wordt door de Dienst Nationale Recherche Informatie (de voormalige CRI) voor de Europese Unie jaarlijks een landelijke inventarisatie gemaakt van opsporingsonderzoeken naar vormen van georganiseerde criminaliteit (Van Gemert, 2000; Van der Heijden, 2000).

activiteiten en waaraan besteden zij dit?⁴ Antwoorden op dergelijke vragen zijn van buitengewoon groot belang voor een gefundeerde bestrijding van georganiseerde criminaliteit.

In het tweede deel van de probleemstelling komt het monitor-karakter van de studie naar voren. Door de gekozen werkwijze en de periodieke rapportages kan immers na verloop van tijd worden vastgesteld of zich veranderingen voordoen in het beeld van de georganiseerde misdaad. De periode tussen de eerste en de huidige rapportage is eigenlijk nog te kort om hierover verantwoord uitspraken te doen. Dit neemt niet weg dat verschillen en overeenkomsten met de eerdere rapportage uiteraard aandacht zullen krijgen.

1.2 Resultaten voorgaand onderzoek en nieuwe vragen

De onderzoeksvragen die in deze tweede rapportage worden beantwoord, zijn geënt op de bevindingen uit het eerste rapport. Daarom zullen wij in deze paragraaf de meest relevante bevindingen uit het vorige rapport samenvatten en laten zien hoe dit rapport voortbouwt op deze bevindingen.

Strategische posities in criminele netwerken

Eén van de belangrijkste conclusies uit het vorige rapport was dat veel van de onderzochte criminele samenwerkingsverbanden afwijken van het gangbare beeld van duurzame piramidale organisaties met een strenge hiërarchie, een duidelijke taakverdeling, een gedragscode en een intern sanctiesysteem. Dergelijke piramidale organisaties waren in de onderzochte zaken eerder uitzondering dan regel. In veel gevallen was eerder het door de onderzoeksgroep Fijnaut geschetste beeld van toepassing: criminele netwerken, waarbinnen daders in wisselende verbanden samenwerken (PEO, Bijlage VII, 1996). Het veelal ontbreken van een piramidestructuur betekent echter niet dat er geen sprake zou zijn van hiërarchische verhoudingen of – met een beter woord – van afhankelijkheidsrelaties. Binnen netwerken nemen bepaalde personen zoals financiers en organisatoren van smokkeltransporten een veel centralere rol in dan anderen, omdat velen afhankelijk zijn van hun hulpbronnen zoals geld, kennis en contacten. Deze personen zijn met andere woorden belangrijke ‘knooppunten’ binnen criminele netwerken en we zien hen dan ook in verschillende samenwerkingsverbanden terug. Andere knooppunten zijn de ‘facilitators’, die hun diensten kunnen leveren aan meerdere criminele samenwerkingsverbanden: geldwisselaars, ondergrondse bankiers, documentenvervalsers, transporteurs, BV-makelaars of financiële adviseurs. De aanwezigheid van dergelijke

4 Deze vragen zijn nader uitgewerkt in een uitgebreide aandachtspuntenlijst die wordt gebruikt bij de analyse van afgeronde opsporingsonderzoeken (zie bijlage 2). In paragraaf 1.4 wordt dieper ingegaan op de onderzoeksopzet en de onderzoeksmethoden.

knooppunten staat echter de eerder geformuleerde conclusie niet in de weg. Overheersend blijft de constatering van het 'fluïde' en dynamische karakter van de samenwerkingsverbanden.

Een tweede centrale conclusie betrof het belang van sociale relaties zoals familie- en vriendschapsbanden: bekenden werken samen met bekenden en introduceren elkaar weer bij anderen. Het cement van de criminele samenwerking wordt met andere woorden gevormd door sociale relaties. Dankzij het bestaan van sociale relaties kunnen ook bruggen worden geslagen tussen criminele netwerken in verschillende landen. De sociale verbindingen die bijvoorbeeld door migratie zijn ontstaan tussen Nederland en de herkomstlanden van bepaalde groepen migranten bieden een vruchtbare voedingsbodem voor internationale drugshandel,⁵ omdat het toeval wil dat deze landen belangrijke bron- of doorvoerlanden van drugs zijn geworden: Marokko is een belangrijk productieland van cannabis, Turkije een belangrijk doorvoerland voor heroïne, en Suriname, Aruba en de Nederlandse Antillen verbinden Nederland met het cocaïneproducerende Zuid-Amerika. Daarnaast bieden sociale relaties een andere visie op de factor etniciteit. Niet etniciteit vormt de basis van de onderzochte samenwerkingsverbanden (zoals veelal wordt aangenomen), maar de sociale relaties die tussen de verschillende personen bestaan. Dit is waarschijnlijk ook de reden waarom op grond van het onderzoek het beeld van etnische homogeniteit en etnische geslotenheid van criminele groepen moet worden genuanceerd. Natuurlijk valt niet te ontkennen dat etniciteit een belangrijke rol speelt in het leven van daders, maar de onderzochte criminele samenwerkingsverbanden blijken minder etnisch gesloten te zijn en meer etnische heterogeniteit te vertonen dan aanvankelijk werd gedacht. Deze etnische heterogeniteit zal waarschijnlijk toenemen bij een voortgaande integratie van etnische minderheden in de Nederlandse samenleving.

Een derde centrale conclusie was dat dynamiek een zeer belangrijke eigenschap is van de onderzochte criminele samenwerkingsverbanden. Criminele samenwerkingsverbanden lijken soms weinig hinder te ondervinden van arrestaties en inbeslagnemingen, omdat geen schakel onvervangbaar is. Daardoor worden gaten ook weer gemakkelijk opgevuld. Daarnaast zien we dat het beweeglijke karakter van criminele samenwerkingsverbanden ook de basis vormt voor de ontwikkeling en de groei van criminele netwerken: personen raken via hun sociale relaties betrokken bij criminele samenwerkingsverbanden, worden gaandeweg steeds minder afhankelijk van andermans hulpbronnen, zoals geld, kennis en contacten, en zoeken vervolgens hun eigen weg. Bij deze nieuwe samenwerkingsverbanden betrekken zij weer personen uit hun eigen sociale omgeving en het verhaal begint opnieuw. Dit 'sneeuwbaaleffect' is volgens het rapport kenmerkender voor de onderzochte

5 Dezelfde redenatie geldt natuurlijk voor de export van bijvoorbeeld synthetische drugs vanuit Nederland naar andere landen.

samenwerkingsverbanden dan het traditionele beeld van ‘rekrutering’, waarbij criminele organisaties buitenstaanders rekruteren die vervolgens – bij gebleken geschiktheid – kunnen opklimmen in de hiërarchie.

In hoofdstuk 2 van dit rapport zal worden voortgebouwd op de bovenstaande bevindingen over het functioneren van criminele samenwerkingsverbanden. Waarom zijn binnen criminele netwerken bepaalde personen belangrijker dan anderen? Waaraan ontleen zij hun positie? Hoe zijn zij betrokken bij bepaalde illegale activiteiten? En waarin ligt de kwetsbaarheid van deze personen voor de opsporing? Verder zal aandacht worden besteed aan het fenomeen ‘facilitators’. In het verleden kregen deze personen weinig prioriteit in opsporingsonderzoeken. Zij werden in vergelijking tot de ‘hoofdverdachten’ als betrekkelijk marginale figuren gezien met een ondergeschikte, dienstverlenende rol. Maar in de afgelopen jaren heeft zich een verandering in denken voorgedaan en is er meer aandacht ontstaan voor ‘facilitators’ en andere vitale schakels in de logistieke keten.⁶ Het begrip ‘facilitator’ is binnen korte tijd gaan behoren tot het politiejargon. Toch is niet geheel duidelijk wat er onder deze term verstaan moet worden. Bovendien is het de vraag of *alle* ‘facilitators’ kunnen worden aangemerkt als vitale schakels in netwerken. Het zal duidelijk zijn dat de antwoorden op deze vragen, die in hoofdstuk 2 zullen worden gegeven, een directe relatie hebben met de discussie over de strategie van de opsporing: waar zou de opsporing zich op moeten richten en waar liggen vervolgens de kansen voor succesvol optreden?

Criminele activiteiten en modus operandi

In het vorige rapport werd geconstateerd dat er vele raakvlakken bestaan tussen georganiseerde criminaliteit en de wettige omgeving. De medewerking en steun van de wettige omgeving is voor veel vormen van georganiseerde criminaliteit zelfs een levensvoorwaarde. Hierbij kan men bijvoorbeeld denken aan grondstoffen voor de productie van synthetische drugs of aan de relatie tussen vrouwenhandel en prostitutie, maar ook aan de afname van drugs, illegale CD's, goedkope olie en goedkope vlees- en zuivelproducten (EU-fraude). Voor veel vormen van georganiseerde criminaliteit geldt dat deze geen overlevingskansen zouden hebben als de wettige omgeving geen afnemer zou zijn van producten of diensten. Daarnaast verschaft de wettige omgeving bewust of onbewust ook mogelijkheden om misdrijven te plegen. De voordelen van de gewone maatschappelijke infrastructuur (vervoer, huisvesting, dienstverlening) worden ook door criminele samenwerkingsverbanden benut. Dit kan overigens plaatsvinden zonder enige

6 In het werkdocument ‘Misdad laat zich tegenhouden’ van de Projectgroep Opsporing (Raad van Hoofdcommissarissen) worden nog tal van andere voorbeelden genoemd van ‘slimme strategieën’ waarvan de recherche zich zou moeten bedienen (Projectgroep Opsporing, 2001).

bewuste medewerking van de wettige omgeving. Maar er werden ook situaties aangetroffen (in het vervoer en in de dienstverlening) die wijzen op een verwijtbare betrokkenheid van personen of organisaties bij georganiseerde criminaliteit.

In hoofdstuk 3 van dit rapport zullen we verder voortbouwen op deze onderzoeksbevindingen. Allereerst gaan we in op de aard van de illegale activiteiten: wat zijn de economische baten voor de daders en hun omgeving en hoe wordt het illegale karakter van de handelingen door de betrokkenen zelf gepercipieerd? Een tweede thema dat aan bod zal komen is in hoeverre criminele samenwerkingsverbanden zich beperken tot één of meer typen criminele activiteiten: zijn zij specialistisch of generalistisch? Ten slotte zullen wij ingaan op de relatie met de wettige omgeving. Daarbij gaat het om contacten tussen illegaliteit en legaliteit en om de samenwerking met politie, justitie en douane.

Gewoonlijk wordt de politieke strijd tegen de georganiseerde misdaad opgevat als een wapenwedloop waarin beide partijen elkaar met steeds zwaardere middelen pogen te bestrijden (Van de Bunt e.a., 1999). In het vorige rapport is echter geconcludeerd dat criminele samenwerkingsverbanden weliswaar rekening houden met controle- en opsporingsactiviteiten, maar dat van een strijd om de hegemonie tussen georganiseerde misdaad en overheid geen sprake lijkt te zijn. Criminele samenwerkingsverbanden zijn uit op het verdienen van geld, en gaan veelal de confrontatie met de overheid uit de weg in plaats van deze bewust op te zoeken. Ook in de onderlinge relaties tussen criminele samenwerkingsverbanden zou er eerder sprake zijn van samenwerking of – bij potentiële conflicten – van vermijdingsgedrag dan van een machtsstrijd. Op dit punt wijkt de georganiseerde criminaliteit in ons land af van die in de Verenigde Staten en in Italië waar criminele organisaties een machtspositie in een bepaald gebied of in een bepaalde branche proberen te verwerven door middel van geweld en corruptie (o.a. Anechiarico, 1991; Jacobs, 1991; Jamieson, 1995, 1998; Paoli, 1997). Volgens sommige criminologen zouden deze modus operandi en ambitie zelfs karakteristiek zijn voor georganiseerde misdaad (o.a. Bovenkerk, 2001).

In de vorige rapportage werd geconcludeerd dat er in plaats van concurrentie of strijd om de macht, eerder sprake is van samenwerking en afstemming of van vermijdingsgedrag. Een uitzondering hierop vormden enkele criminele samenwerkingsverbanden die strijd voerden om het verwerven van een positie op een lokale markt (prostitutie). Op deze lokale markten gaat een uitbreiding van het marktaandeel van de ene groep immers ten koste van het marktaandeel van de andere groep. Bij de veelal transnationale illegale activiteiten uit de 40 door ons onderzochte zaken ondervonden criminele samenwerkingsverbanden echter zelden directe hinder van groepen die op dezelfde markt actief waren. Wie heeft er nu directe hinder van een groep die bijvoorbeeld hasj importeert uit Pakistan en die verkoopt in Canada?

Natuurlijk zijn er wel geregeld conflicten in het onderlinge verkeer over betalingen, leveranties of de kwaliteit van de geleverde waar, die gemakkelijk tot een escalatie van geweld kunnen leiden. De wereld van de georganiseerde criminaliteit wordt niet gekenmerkt door vreedzame coëxistentie, maar door achterdocht, misverstanden en conflict. Dit komt doordat er sprake is van een ongereguleerde wereld waarin grote financiële belangen op het spel staan. Maar van een harde strijd om het verwerven of behouden van een marktaandeel of van een machtspositie is – althans in de 40 onderzochte zaken – zelden sprake. Een uitzondering hierop vormen waarschijnlijk de groepen die actief zijn op lokale illegale markten en die elkaar wel hinderlijk in de weg kunnen zitten.

Eén van de aanbevelingen van het vorige rapport was om te overwegen om vaker de strategie van de ‘korte klappen’ toe te passen. Deze strategie impliceert de mogelijkheid om sneller in te grijpen en samenwerkingsverbanden in problemen te brengen door essentiële schakels te elimineren en/of belangrijke goederen in beslag te nemen.⁷ Deze aanbeveling heeft veel publiciteit gekregen. In de politiewereld ging het rapport al snel door het leven als ‘het korte klappen-rapport’. Hoewel wij expliciet stelden dat deze strategie niet in de plaats kan komen van langdurig rechercheonderzoek, maar wel een – belangrijk – onderdeel zou kunnen vormen binnen het geheel van preventieve en repressieve activiteiten, werd ons door sommigen een andere conclusie toegedicht: geen lange halen meer, maar wel korte klappen (o.a. Kuyvenhoven, 1999). Door anderen werd onze conclusie al snel omarmd, omdat deze goed aansloot bij een al langer lopende discussie over de strategie van de opsporing, die na het verschijnen van ons eerste rapport in een stroomversnelling is geraakt (zie o.a. Van Gestel, 1999; Nota Criminaliteitsbeheersing, 2001: 34-35; Projectgroep Opsporing, 2001). Daarbij werd gezocht naar alternatieven voor de grootschalige, langlopende opsporingsonderzoeken, waarbij ingrijpen telkens werd uitgesteld, omdat dit het hoofddoel (‘het pakken van de grote baas’) mogelijk in gevaar kon brengen. Het grote risico van een dergelijke strategie was dat politie en justitie zich hierdoor in een ‘alles-of-niets’-situatie lieten manoeuvreren, waarbij één fout het werk van jaren ongedaan kon maken. De strategie van de ‘korte klappen’ gaat daarentegen niet uit van de risico’s van strafrechtelijk of bestuurlijk ingrijpen (die natuurlijk altijd aanwezig zijn), maar van de kansen en mogelijkheden die dit biedt binnen een langer lopend rechercheonderzoek.⁸ Ingrijpen in de omgeving van de hoofdverdachte(n) kan namelijk het hoofddoel van het onderzoek ook dichterbij brengen. Zo kan er bijvoorbeeld door

7 Overigens werd daar wel aan toegevoegd dat aan deze strategie dezelfde nadelen kleven als aan andere manieren van strafrechtelijk optreden: het effect is van korte duur, omdat de betrokkenen vaak gemakkelijk vervangbaar zijn.

8 Zie voor een uitgebreide uiteenzetting over dit onderwerp: Kleemans & Kruissink (1999).

een politieactie direct bewijs ontstaan of kunnen er belastende verklaringen tegen de hoofdverdachte(n) worden afgelegd. Ook kunnen taps en andere opsporingsmiddelen de reacties op de politieactie registreren: discussies over wat er fout is gegaan en wie er verantwoordelijk is, onderling wantrouwen dat de samenwerking en de afscherming ondermijnt, nieuwe mensen die ingeschakeld worden en die daarom vaak zeer expliciete instructies krijgen, et cetera.

Met een dergelijke bewuste ‘korte klappen’- strategie hebben inmiddels vele rekercheteams in Nederland ervaring opgedaan, of men dit nu ‘de strategie van cumulerende korte klappen’ noemt, de ‘schilmethode’, de ‘dominomethode’, ‘close-up rekercheren’ of ‘paraplu-onderzoek’. In hoofdstuk 3 van dit rapport zullen wij daarom ook nagaan wat er op basis van de door ons geanalyseerde zaken valt te zeggen over de reacties van daders op ‘korte klappen’ en andere vormen van overheidsingrijpen.

Criminele geldstromen

In de publicaties van de afgelopen jaren over georganiseerde criminaliteit wordt steevast gerept over de grote bedragen die in deze wereld om zouden gaan en over de uitbundige levensstijl die de daders in kwestie er op na zouden houden. Veel meer gegevens over de financiële situatie van criminele samenwerkingsverbanden worden meestal niet gepresenteerd. In de vorige rapportage zijn wij nauwelijks op dit onderwerp ingegaan, omdat op dat moment veel van de strafrechtelijke financiële onderzoeken (SFO’s) nog niet waren afgerond. Momenteel beschikken wij wel over de resultaten van de SFO’s uit de eerste ronde en van verschillende SFO’s uit de tweede ronde. Deze gegevens kunnen enig licht werpen op de financiële huishouding van criminele samenwerkingsverbanden.

Daarom zullen wij in hoofdstuk 4 van dit rapport eerst beschrijven op welke wijze misdaadgeld wordt gewisseld en wordt verplaatst over de wereld. Daarbij wordt ook nader ingegaan op het gebruik van ‘money transfers’ en op het verschijnsel ‘underground banking’. Vervolgens komt de vraag aan de orde wat er bekend is over de bestedingen en investeringen van criminele samenwerkingsverbanden.

1.3 De discussie over georganiseerde criminaliteit in Nederland

In het begin van de jaren negentig leek het nog zo zeker. De georganiseerde misdaad stond op het punt binnen te dringen in economische branches en in politieke instituties. Hun integriteit liep gevaar. In de nota over de bestrijding van georganiseerde misdaad in 1992 werd dan ook gepleit voor een krachtige preventieve en repressieve aanpak.⁹ In deze beginjaren negentig werd de basis gelegd voor belangrijke wetgeving, zoals de verruiming van de bevoegdheden om

9 Zie: Ministerie van Justitie / Ministerie van Binnenlandse Zaken (1992).

door misdrijf verkregen gelden te ontnemen ('Pluk-ze') en de meldingsplicht ongebruikelijke transacties voor financiële dienstverleners ('Wet MOT'). Ook werd een begin gemaakt met de oprichting van interregionale rekercheteams om de georganiseerde misdaad te bestrijden en werd, zo bleek naderhand, druk geëxperimenteerd met nieuwe opsporingsmethoden, zoals de inzet van 'groei-informanten' en het doorlaten van grote partijen drugs als bewuste rekerche-strategie.

Sindsdien zijn er in ons land tal van wetenschappelijke en journalistieke publicaties verschenen die 'de' georganiseerde misdaad in Nederland een concreter gezicht gaven. In vergelijking met de overhaaste probleemdefinitie uit de beginjaren negentig werd het dreigingsbeeld van de georganiseerde misdaad wat genuanceerder geschetst. Zo gaf Van Duyne (1995) zijn boek de titel 'Het spook en de dreiging van de georganiseerde misdaad'. Ook het omvangrijke onderzoek van de onderzoeksgroep Fijnaut nuanceerde het bestaande dreigingsbeeld enigermate (PEO, Bijlage VII, 1996). De onderzoeksgroep stelde dat er geen aanwijzingen waren dat bedrijfstakingen onder controle stonden van de georganiseerde misdaad. Verder werd het bestaan van octopusachtige organisatievormen ontkend. Maar erg geruststellend was het beeld dat deze onderzoeksgroep schetste nu ook weer niet: er zou sprake zijn van omvangrijke netwerken die betrokken zijn bij georganiseerde criminaliteit; het aandeel van alloctonen in deze netwerken zou onevenredig hoog zijn en met name in Amsterdam zouden criminele groepen belangrijke machtsposities in het onroerend goed hebben verworven. De bevindingen van het vorige monitorrapport sloten hierop aan, al werden er ten aanzien van bijvoorbeeld de relatie tussen etniciteit en georganiseerde criminaliteit andere accenten gelegd. Zo leek zich in Nederland een zekere consensus af te tekenen over de dreiging van de georganiseerde misdaad: het is een ernstig probleem, maar het is niet te vergelijken met de 'maffia-achtige' organisaties uit bijvoorbeeld Italië en de Verenigde Staten, die machtsposities hebben verworven in bepaalde gebieden of in bepaalde economische branches.

Sinds het uitbrengen van het eerste rapport in 1999 zijn er echter belangrijke incidenten geweest die hebben geleid tot twijfels over deze consensus. De incidenten riepen de bange vraag op of de georganiseerde criminaliteit in Nederland wellicht toch ernstiger was dan was aangenomen: zijn de problemen met betrekking tot de georganiseerde criminaliteit (corruptie, toepassing van geweld) misschien toch niet teveel onderschat? Daarnaast verschenen er in de afgelopen jaren enkele belangrijke wetenschappelijke publicaties, die deels op deze vragen betrekking hadden. Deze publicaties zullen we daarom in deze paragraaf de revue laten passeren.

Corruptie?

De publicatie van het rapport van de commissie-Kalsbeek in 1999 bracht een grote schok teweeg. De commissie was ingesteld om te beoordelen of de implementatie van de voorstellen van de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden goed was verlopen. De commissie schetste hierover een positief beeld, maar in het hoofdstuk 'Bijzondere bevindingen' concludeerde zij dat in de periode 1990-1993 tenminste 15.000 kilo cocaïne vanuit Colombia in Nederland was ingevoerd door middel van de methodiek van 'parallel-importen' (Tijdelijke commissie evaluatie opsporingsmethoden, 1999: 196). Deze modus operandi kon volgens de commissie alleen met behulp van corrupte overheidsfunctionarissen plaatsvinden. De werkwijze hield in dat naast containers softdrugs, die in het kader van de 'doorlaatmethode' niet werden gecontroleerd, ook partijen cocaïne zouden zijn geïmporteerd onder bescherming van politie en justitie. Wanneer deze constatering juist zou zijn, zou er sprake zijn geweest van een corruptieaffaire bij de politie en de douane die zijn weerga niet kent. 15.000 kilo cocaïne vertegenwoordigt immers een straatwaarde van ruim 1 miljard gulden. Was er dan toch sprake van een ernstige aantasting van de integriteit van de overheid?

De verontrusting die ontstond na de publicatie van het rapport van de commissie-Kalsbeek is nu weer bijna geheel weggeëbd. Hieraan droegen twee publicaties bij, die gelijktijdig in juli 2001 werden uitgebracht.¹⁰ De ene betrof een notitie van het Openbaar Ministerie, waarin verslag werd gedaan van een nauwgezet onderzoek naar de aanwijzingen voor het bestaan van de 'parallel-importen'.¹¹ In de notitie werd geconcludeerd dat er bijzonder weinig grondslag bestond voor de veronderstelling van de cocaïne-importen en de overheids corruptie. Alle aanwijzingen zouden uiteindelijk zijn te herleiden tot slechts één bron, die bovendien bij een rechteam als onbetrouwbaar te boek stond.

De andere publicatie betrof het wetenschappelijke evaluatieonderzoek 'post-Fort', waarin gedetailleerd verslag werd gedaan van het strafrechtelijk onderzoek naar de vermeende corruptie tijdens de IRT-periode (Van de Bunt e.a., 2001). Volgens de auteurs kon de hypothese van de parallel-importen tot een hele (of halve) waarheid uitgroeien bij gebrek aan deugdelijke professionele en hiërarchische tegenspraak binnen het opsporingsteam. Overigens waren er – naast leden van het opsporingsteam die heilig geloofden in de waarheid van deze hypothese – ook personen die zich er juist van afkeerden. Deze tweespalt heeft een vruchtbare, kritische dialoog in de weg gestaan.

10 Daarnaast was al eerder een inventariserend onderzoek verricht naar de bijzondere risico's die de positie van Nederland als distributieland met zich meebrengt voor het binnenkomen van criminele goederen (Tweede Kamer, vergaderjaar 1998-1999, 26 269, nr. 13).

11 Uitvoering aanbevelingen enquêtecommissie opsporingsmethoden, Tweede Kamer, vergaderjaar 2000-2001, 26 269, nr. 38.

De beide publicaties maakten duidelijk dat de commissie-Kalsbeek zich in te stellige bewoordingen had uitgesproken over de vermeende corruptie bij de cocaïne-smokkel. Een interessante vraag is overigens wel of het voor het importeren van harddrugs in Nederland noodzakelijk is om douaniers en politiefunctionarissen te corrumperen. Deze vraag wordt in hoofdstuk 3 nader uitgewerkt.

Escalatie van geweld?

Niet alleen over de mogelijke ernst van de corruptie, maar ook over het door de georganiseerde criminaliteit toegepaste geweld is in de afgelopen jaren grote beroering ontstaan. In 1998 werden in Hilvarenbeek vier mannen geliquideerd: twee harddrugshandelaren en twee toevallige getuigen van de schietpartij. Ook de liquidatie van Sam Klepper die te boek stond als een 'topcrimineel' kan in dit verband niet ongenoemd blijven. Niet alleen de koelbloedige wijze waarop de man op klaarlichte dag in een winkelcentrum te Buitenveldert werd doodgeschoten, maar vooral het ceremoniële vertoon tijdens zijn begrafenis wekte veel verontrusting. De televisiebeelden van de door de Amsterdamse politie geëscorteerde stoet wekten de indruk dat een maffiabaas ten grave werd gedragen. Ook deze liquidaties riepen de vraag op of het probleem van de georganiseerde misdaad niet schromelijk was onderschat. Is het geweldsmonopolie van de overheid verloren gegaan?

Over liquidaties in Nederland verscheen onlangs het onderzoek van Van de Port (2001). Hij verzet zich in zijn boek vooral tegen het traditionele beeld van de liquidatie als een koelbloedige, rationele 'afrekening'. Hij stelt dat liquidaties geen vertoon van macht zijn en evenmin moeten worden beschouwd als rationele daden om de zakelijke belangen van criminelen veilig te stellen. Op basis van een analyse van ruim 50 gevallen signaleert de auteur een heel ander soort 'logica' achter deze liquidaties. Het gaat veelal meer om emotionele genoegdoening of het vestigen van een gewelddadige reputatie. Het criminele milieu is een wereld van angst en onzekerheid, van geruchtenstromen en verdachtmakingen. In die wereld van angst zijn daders op zichzelf teruggeworpen en kunnen zij zich proberen te verschuilen door een reputatie van gewelddadigheid te vestigen.

Bij het onderzoek van Van de Port moet overigens worden bedacht dat zijn selectie van zaken zeer breed is: van liquidaties uit de wereld van de georganiseerde misdaad tot geweldsescalaties tussen kruimeldieven en paranoïde 'outcasts'. Het onderzoek laat vooral zien hoe gemakkelijk geweld kan escaleren onder invloed van emoties, angst en wantrouwen. In die zin is er zeker sprake van 'irrationele' processen. Maar dit neemt niet weg dat er duidelijke, concrete aanleidingen kunnen zijn voor dergelijke geweldsescalaties en dat daders in situaties kunnen geraken waarin zij geweld als enige uitweg zien.

Recente empirische onderzoeken naar georganiseerde criminaliteit

De reeks van geruchtmakende incidenten in de afgelopen jaren kan moeiteloos worden uitgebreid: de liquidaties van de Russische zakenlieden Rozenbaoum en Balulis, de fataal afgelopen mensensmokkel naar Dover, de grote wapenvondsten in Amsterdam, de vangsten van grote hoeveelheden uit Nederland afkomstige XTC-pillen in de Verenigde Staten, et cetera. Elke keer weer riepen dergelijke gebeurtenissen vragen op over de ernst van het probleem van de georganiseerde misdaad in Nederland. Daarbij liepen feiten, ficties en dreigingsbeelden vaak al snel door elkaar heen.

Om feiten en ficties uit elkaar te houden is het van groot belang dat er systematisch empirisch onderzoek plaatsvindt naar het fenomeen van de georganiseerde misdaad. In de afgelopen jaren zijn er in Nederland verschillende belangrijke wetenschappelijke publicaties op dit gebied verschenen. De belangrijkste bevindingen van deze publicaties zullen hieronder kort worden samengevat.¹²

Klerks (2000a): 'Groot in de hasj'

Klerks beschrijft in zijn dissertatie één "middelgrote tot grote" Nederlandse drugsorganisatie. Hij baseert zich hierbij op gesprekken met rechercheurs en op een uitvoerige bestudering van het omvangrijke politiedossier. De bevindingen van Klerks komen overeen met de resultaten van de onderzoeksgroep Fijnaut en het eerste monitorrapport: geen stabiele hiërarchie in de samenwerking; wel handig opereren in diverse netwerken, zoals de 'vrije' scheepswereld, de plaatselijke drugsscenes en de internationale drugsdistributienetwerken (Klerks, 2000a: 324). Klerks concludeert verder dat er in het functioneren van de groep weinig overeenkomsten zijn met de manier waarop de Cosa Nostra opereert. Klerks trof bij het ontleden van zijn groep noch territoriumdrift noch monopolisering van markten aan. Evenmin was er sprake van eigen rechtspraak of van het corrumperen van overheidsfunctionarissen (id.: 345). Meer in het algemeen is zijn conclusie dat er fundamentele verschillen bestaan tussen de werkelijk maffiose structuren van criminele organisaties in de VS, Italië en de voormalige Sovjet-Unie en de grote (drugs)bendes in Nederland (id.: 346).

Zaitch (2001): 'Traquetos'

In februari 2001 promoveerde Zaitch op een proefschrift over Colombianen die betrokken zijn bij de cocaïnehandel in Nederland ('traquetos'). Hij baseerde zich niet op politie-informatie maar op inlichtingen uit het veld zelf. Hij onderhield jarenlang contacten met een aantal 'informanten', merendeels van Colombiaanse

12 Het zal duidelijk zijn dat in dit kort bestek niet alle publicaties over georganiseerde criminaliteit in Nederland kunnen worden behandeld. Dit geldt ook voor recente studies van misdaadjournalisten (o.a. Haenen, 1999; Husken, 2000; 2001; Middelburg, 2000; Van Hout, 2000; Verbeek, 2001).

origine, die hem vertelden over de sociale wereld van de internationale cocaïne-handel. Ook Zaitch komt tot de conclusie dat het onjuist is om deze handel in termen van 'hiërarchie' te beschrijven. Hij kritiseert het concept 'Colombiaanse kartels' omdat hierdoor ten onrechte de indruk wordt gewekt dat er grote illegale handelsorganisaties zouden bestaan die onderling prijsafspraken maken. Noch van het een noch van het ander is sprake. Het beeld dat Zaitch schetst van de internationale cocaïnehandelaren is dat van gelukszoekers, die proberen een slag te slaan in een potentieel winstgevende handel. Deze handelaren werken samen op ad hoc-basis en voelen zich niet in staat om douanetoezicht te omzeilen door Nederlandse overheidsfunctionarissen te corrumperen. De modus operandi is er meestal op gericht om de verboden handelswaar aan het zicht van de douane te onttrekken. Een verrassende bevinding van Zaitch is dat de Colombiaanse gemeenschap in Nederland nauwelijks betrokken is bij deze handel. In tegenstelling tot bijvoorbeeld de Marokkaanse en Turkse gemeenschappen die volgens de onderzoeksgroep Fijnaut belangrijke bruggehoofden zouden zijn in de handel in marihuana en heroïne uit respectievelijk Marokko en Turkije, spelen de hier gevestigde Colombianen volgens Zaitch geen rol van betekenis.

Antropologisch onderzoek zoals dat van Zaitch kan een belangrijke aanvulling vormen op het onderzoek op basis van politiebronnen, omdat met daders zelf wordt gesproken. Wel blijft bij dergelijk onderzoek doorgaans onduidelijk met wie is gesproken, wat het kaliber is van deze personen en wat voor objectieve informatie op deze manier kan worden verkregen over waar het werkelijk om gaat: het feitelijk handelen van hoofdrolspelers uit de wereld van de georganiseerde misdaad. Politiebronnen zijn in die zin objectiever en 'directer': met behulp van ingrijpende opsporingsmiddelen kan het feitelijk handelen van relevante onderzoekssubjecten tot in detail worden blootgelegd. Maar dergelijke opsporingsonderzoeken kennen ook 'blinde vlekken', waarvoor antropologisch onderzoek soms een oplossing kan bieden.

KT NON (1999, 2001)¹³ en Siegel (2002): de dreiging van de Russische georganiseerde misdaad

Enkele jaren geleden vond in Nederland de liquidatie plaats van de succesvolle Russische zakenman Rozenbaoum. De onrust hierover leidde tot een persoonlijke interventie van minister-president Kok: er zou meer duidelijkheid moeten komen over de duistere praktijken van Russische zakenlieden in Nederland en over de dreiging van de Russische maffia. Het Kernteam Noord- en Oost-Nederland (met onder meer het aandachtsgebied Oost-Europa) heeft daarom in 1999 een dreigingsanalyse gemaakt op basis van de aanwezige politie-informatie (KT NON, 1999).

13 Wij behandelen hier alleen de openbaar gemaakte criminaliteitsbeelden van het Kernteam Noord Oost Nederland. De criminaliteitsbeelden van de andere Kernteams zijn vertrouwelijk.

Hieruit komt naar voren dat er geen duidelijke aanwijzingen bestaan dat Russische criminelen in Nederland activiteiten ondernemen. Wel wordt gerept van investeringen van Russische zakenlieden in onroerend goed in bepaalde delen van Nederland. De conclusie in 1999 was dat er sprake was van een 'ernstig maar beperkt' probleem. Onlangs verscheen opnieuw een uitgebreide criminaliteitsbeeldanalyse van het Kernteam (KT NON, 2001). Na een uitvoerige beschouwing over de actuele politieke en economische situatie in een aantal voormalige Sovjetrepublieken wordt een 'profiel' gegeven van de aard van de misdrijven die door personen uit deze landen in ons land worden verricht en van de wijze waarop de criminele samenwerkingsverbanden zijn georganiseerd en samengesteld. Geconstateerd wordt dat deze criminaliteit in hoofdzaak financieel-economisch van aard is en dat het moeilijk is een onderscheid te maken tussen georganiseerde criminaliteit en organisatie-criminaliteit, omdat in bepaalde landen het onderscheid tussen legale en illegale structuren vaak moeilijk is te maken. De samenwerkingsverbanden blijken, overeenkomstig de bevindingen uit de eerder vermelde onderzoeken, betrekkelijk weinig hiërarchie te kennen en veranderlijk van samenstelling te zijn. Oost-Europese groepen zijn relatief homogeen voor wat betreft de 'Oost-Europese' herkomst van ouders, maar zijn vaak samengesteld uit inwoners van verschillende voormalige Sovjetrepublieken. Niet-Oost-Europese betrokkenen bij de criminele activiteiten in relatie tot Nederland zijn meestal Nederlanders, maar van een sterke integratie met andere in Nederland opererende dadergroepen is (nog) geen sprake. De diagnose van de criminaliteitsbeeldanalyse is nochtans somberder dan die van 1999. Hierbij wordt onder meer gewezen op de verwevenheid van legale en illegale structuren in landen als Rusland en de Oekraïne, de aantrekkelijkheid van het Koninkrijk voor Russisch vluchtkapitaal, sigarettensmokkel (waarbij Nederland als transitland fungeert voor o.a. het Verenigd Koninkrijk), mensenhandel, geweldsdelicten, de groeiende drugshandel in relatie tot Oost-Europa en de toename van georganiseerde diefstallen (waaronder ramkraken). Oost-Europese misdaad wordt dan ook als 'een ernstig, soms groot probleem' beschouwd.

De twee bovengenoemde criminaliteitsbeeldanalyses zijn hoofdzakelijk gebaseerd op politiebronnen. Complementair hieraan is het onderzoek van Siegel (2002). Zij verrichtte een antropologisch onderzoek onder Russische migranten in Nederland, waarbij de vraag centraal stond hoe deze personen zelf het gevaar percipieerden van de Russische maffia in Nederland. Voorts was zij op zoek naar mogelijke sporen van de aanwezigheid van 'de' Russische maffia in Nederland. Zij constateert dat er onder de Russische migranten in Nederland sprake is van beeldvorming over 'de Russische maffia'. Rijke Russische zakenlieden die in ons land vertoeven worden door de hier gevestigde Russen met argwaan bekeken en al snel in verband gebracht met de maffia. Een probleem bij het beoordelen van de bonafiditeit van Russische zakenlieden is dat de grenzen tussen wettig en illegaal

ondernemerschap in Rusland volstrekt onduidelijk zijn. Criminelen kunnen zich als 'zakenlieden' presenteren, omgekeerd kunnen Russische zakenlieden zich niet gemakkelijk ontdoen van het stigma dat zakendoen aankleeft. De onduidelijkheid wordt vergroot doordat Russische (criminele) ondernemers zich in Nederland niet inlaten met traditionele en zichtbare vormen van criminaliteit, zoals afpersing, mensensmokkel of drugshandel. Hun criminele bedrijvigheid op Nederlandse bodem is meer 'sophisticated' van karakter, dat wil zeggen dat het meer betrekking heeft op financieel-economische criminaliteit en op het investeren van misdaadgeld in de economie in Nederland. Deze bevindingen komen overeen met de zojuist weergegeven conclusies van de criminaliteitsbeeldanalyse van het Kernteam Noord Oost Nederland (KT NON, 2001).

Meloen e.a. (2002): de besteding van misdaadgeld

Een belangrijke conclusie van de onderzoeksgroep Fijnaut was dat er geen duidelijk beeld bestond over wat er werd verdiend in de wereld van de georganiseerde misdaad en waaraan het misdaadgeld werd besteed (PEO, Bijlage VII, 1996). Er zou sprake zijn van een groot 'zwart gat'. Gelukkig is er de laatste jaren veel aandacht geweest voor het fenomeen 'financieel rechercheren', hetgeen uiteindelijk meer licht zou moeten kunnen werpen op dit belangrijke vraagstuk (o.a. Van Duyne, 1997; 2001). Een recente evaluatie van het ambitieuze project 'Financieel rechercheren' laat overigens zien dat er in de praktijk nog veel te verbeteren valt (Faber & Van Nunen, 2002).

Toch is er inmiddels wel een iets beter beeld ontstaan door de studie van Meloen e.a. (2002), waarin de neerslag van het misdaadgeld systematisch wordt onderzocht. Het onderzoek is gebaseerd op analyses van landelijke gegevensbestanden en een selectie van 52 grote ontnemingszaken. In hoofdstuk 4 zullen wij dieper ingaan op de belangrijkste resultaten van deze interessante studie en deze vergelijken met de uitkomsten van ons eigen onderzoek.

Bovenkerk (2001): is er wel georganiseerde misdaad in Nederland?

De publicaties uit de afgelopen jaren wijzen uit dat de georganiseerde criminaliteit in Nederland niet de vergelijking kan doorstaan met 'maffia-achtige' organisaties uit bijvoorbeeld Italië en de Verenigde Staten, die machtsposities hebben verworven in bepaalde gebieden of in bepaalde economische branches. Ook mag niet te snel worden aangenomen dat de georganiseerde criminaliteit uit andere landen zo maar 'aardt' op Nederlandse bodem. Dit is een belangrijke constatering omdat de incidenten van buitensporig geweld en corruptie soms anders deden vermoeden. Maar deze constatering kan geen reden zijn tot een slingerbeweging naar de andere kant. Het zou niet juist zijn om die 'andere' georganiseerde criminaliteit als maatstaf te nemen en vervolgens te beweren dat er in Nederland geen georganiseerde misdaad bestaat. Een dergelijke redenering wordt door Bovenkerk gevolgd in zijn

recente boek 'Misdadprofielen' (Bovenkerk, 2001).¹⁴ Zijn definitie van georganiseerde misdaad is de definitie van de maffia. Zo stelt Bovenkerk dat de essentie van georganiseerde misdaad is dat deze de overheid buitenspel zet. Georganiseerde misdaad manifesteert zich als een alternatieve overheid: zij vestigt een monopolie in bepaalde branches of regio's, oefent waar nodig geweld uit om de orde te bewaren en verlangt van personen en bedrijven financiële bijdragen (zie ook: Schelling, 1971). De georganiseerde misdaad eigent zich als 'private ondernemer' dus twee specifieke publieke bevoegdheden toe, namelijk het recht om geweld te gebruiken (geweldsmonopolie) en om belasting te heffen (Bovenkerk, 2001: 21). Vervolgens komt Bovenkerk tot de conclusie 'dat georganiseerde misdaad in Nederland nauwelijks voorkomt!' (id.: 40). Wel betoogt hij dat door de opkomst van de georganiseerde Nederwiet-teelt zich een soort vrijstaten ontwikkelen in bepaalde achterstandsbuurten en in enkele woonwagencampen, waarbij de organisatoren de hele buurt intimideren.

Wanneer men georganiseerde misdaad definieert als een alternatieve overheid, dan is deze conclusie van Bovenkerk misschien terecht. Maar daarmee zou men een zeer substantieel deel van de georganiseerde criminaliteit in Nederland buiten beschouwing laten. Deze wordt – zoals uit dit rapport zal blijken – vooral gekenmerkt door grensoverschrijdend personen-, geld- en goederenverkeer. De winst wordt met andere woorden niet behaald door op te treden als alternatieve overheid, maar door middel van illegale handel met een sterk transitkarakter (zie ook: hoofdstuk 5). Ook deze transitcriminaliteit kan zich uiteindelijk 'nestelen' in bepaalde gebieden of in bepaalde branches, maar dit is geen noodzakelijkheid.

De discussies van de afgelopen jaren maken duidelijk dat systematisch empirisch onderzoek naar georganiseerde criminaliteit van groot belang is. Hierdoor voorkomt men enerzijds dat ongefundeerde dreigingsbeelden het politieke en maatschappelijke debat gaan overheersen en anderzijds dat ten onrechte wordt geconcludeerd dat er in Nederland geen georganiseerde criminaliteit zou bestaan. Voor het politieke en maatschappelijke debat is met andere woorden een gedegen empirische basis nodig. De WODC-monitor georganiseerde criminaliteit, landelijke en regionale criminaliteitsbeeldanalyses, en ander onderzoek kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan een dergelijke empirische basis.

14 In dit boek behandelt hij verschillende onderwerpen: de definitie van georganiseerde criminaliteit, de persoonlijkheidskenmerken van maffiabazen, de 'Joego-scene' van Amsterdam, de multiculturele onderwereld, de transnationale jeugdcriminaliteit uit de Nederlandse Antillen en de plotseling opgekomen 'Nederwiet-economie'.

1.4 Onderzoeksofzet en onderzoeksmethoden

In het vorige rapport zijn wij reeds uitvoerig ingegaan op de onderzoeksofzet van de WODC-monitor georganiseerde criminaliteit (Kleemans e.a., 1998: 16-30). Daarom zullen wij in deze paragraaf alleen de belangrijkste onderwerpen kort bespreken: de primaire keuze voor ‘hard’ onderzoeksmateriaal (paragraaf 1.4.1), de selectie van zaken (paragraaf 1.4.2) en de gegevensverzameling (paragraaf 1.4.3). Vervolgens zullen we in paragraaf 1.5 een beknopte beschrijving geven van het onderzoeksmateriaal uit de eerste en de tweede monitorronde. Daarna zullen wij ingaan op de vraag hoe wij zijn omgegaan met de anonimisering van het onderzoeksmateriaal (paragraaf 1.6) en op de vraag wat voor soort uitspraken wij kunnen doen op basis van het verzamelde onderzoeksmateriaal (paragraaf 1.7). Ten slotte volgt een korte vooruitblik op het rapport (paragraaf 1.8).

1.4.1 *De primaire keuze voor ‘hard’ onderzoeksmateriaal*

Wetenschappelijk onderzoek vereist valide en betrouwbaar onderzoeksmateriaal. CIE-informatie en beschrijvingen van criminele samenwerkingsverbanden uit projectvoorstellen kunnen voor politie en justitie erg interessant zijn, maar het beste beeld van de handel en wandel van daders ontstaat pas door toepassing van telefoontaps, observatie en soms nog verdergaande opsporingsmethoden in tactische onderzoeken. Soms blijkt de werkelijkheid van de georganiseerde criminaliteit er dan ineens heel anders uit te zien dan aanvankelijk was gedacht. Ook kan de officier van justitie op een gegeven moment beslissen om het onderzoek af te breken of kan hij uiteindelijk besluiten om niet te vervolgen, omdat er onvolgende bewijs kan worden vergaard tegen bepaalde verdachten. Ten slotte kan ook de rechter nog – in eerste aanleg of in hoger beroep – een negatief oordeel vellen over het verzamelde bewijsmateriaal.

Dit betekent dus dat er verschillende gradaties bestaan in de hardheid van politiemateriaal. Over welke consequenties dit moet hebben voor wetenschappelijk onderzoek, werd al decennia geleden heftig gediscussieerd door Tappan en Sutherland. Tappan (1947) was van mening dat alleen de rechter kon uitmaken of iemand zich schuldig had gemaakt aan bepaalde criminele activiteiten. Sutherland vond daarentegen dat criminaliteit zo dicht mogelijk bij de bron bestudeerd moest worden, ook in gevallen waarin de betrokken zaken niet door de strafrechter waren afgehandeld. Anders zou bijvoorbeeld witte-boordencriminaliteit nauwelijks onderzocht kunnen worden (Sutherland, 1945).

De oude discussie tussen Tappan en Sutherland is nog steeds relevant. Wanneer wij echter het standpunt van Tappan zouden volgen, dan zouden wij bruikbaar en actueel onderzoeksmateriaal jaren moeten laten liggen, totdat er een onherroepelijk vonnis is. Dit is, gezien de wens tot een ‘up-to-date’ beeld van de georganiseerde

criminaliteit, onwenselijk. Toch hechten wij sterk aan een oordeel over de ‘hardheid’ van het onderzoeksmateriaal. De ‘hardheid’ van CIE-informatie en projectvoorstellen is immers van een geheel andere orde dan die van een afgesloten gerechtelijk vooronderzoek (GVO) dat zoveel bewijs heeft opgeleverd dat de Officier van Justitie de zaak voor de rechter brengt.

Bij de WODC-monitor hebben wij daarom gekozen voor een optimale afruil tussen betrouwbaarheid en ‘actualiteit’. De belangrijkste bron wordt daarom gevormd door recent afgeronde opsporingsonderzoeken. Om precies te zijn: opsporingsonderzoeken waarin het GVO tegen de betrokkenen recent is afgesloten en waarbij er voldoende bewijs is vergaard om de verdachten te vervolgen.¹⁵ Dit betekent overigens dat op het moment van eerste analyse de strafrechtelijke financiële onderzoeken (SFO’s) evenals gerechtelijke vooronderzoeken (GVO’s) tegen minder belangrijke verdachten nog kunnen doorlopen. In het kader van de WODC-monitor volgen wij echter ook de resultaten van de SFO’s evenals de afloop van de rechtszaken.

De belangrijkste reden dus om te kiezen voor afgesloten onderzoeken is dat deze relatief ‘harde’ informatie opleveren over de aard van de georganiseerde criminaliteit. Bovendien kunnen deze ‘uitgefilterde’ gegevens goed in hun specifieke context worden beoordeeld. Een opsporingsonderzoek heeft immers een zekere interne logica. Slechts zelden is het simplistische beeld van toepassing dat er sprake is van één zaak met betrekking tot één vastomlijnde en stabiele ‘criminele organisatie’ die zich bezig houdt met één bepaald soort criminaliteit. Dikwijls gaat het daarentegen om zaken die bestaan uit verschillende deelonderzoeken die een zekere logische samenhang vertonen. Bijvoorbeeld: een onderzoek richt zich op enkele personen die geld wisselen, waardoor ook de groepen in beeld komen waarvoor geld wordt gewisseld. Of: een onderzoek richt zich op een bedrijf dat grondstoffen levert voor de productie van XTC, waardoor ook verschillende interessante ‘klanten’ in beeld komen. Ook kan er sprake zijn van meerdere criminele samenwerkingsverbanden en meerdere illegale activiteiten. Verder kunnen samenwerkingsverbanden zich tijdens een opsporingsonderzoek ontwikkelen, hetgeen weer kan uitmonden in nieuwe samenwerkingsverbanden. Ten slotte kunnen er ook redenen zijn om bepaalde delen van het opsporingsonderzoek af te kappen of over te dragen aan andere rechteerteams of aan het buitenland.

In feite is ieder opsporingsonderzoek dus een conglomeraat van verdachten en strafbare feiten waarbij deze verdachten al dan niet (bewijsbaar) zijn betrokken.

15 Het gaat hierbij om de ‘hardheid’ van het onderzoeksmateriaal. Zaken waarbij onvoldoende bewijs is vergaard tegen de verdachten om vervolging mogelijk te maken, worden daarom niet meegenomen. Wel meegenomen worden: zaken die voor de rechter worden gebracht; zaken waarbij het OM kiest voor een andere afhandeling van de zaak (transactie, fiscale aanpak of anderszins); en zaken waarbij er een duidelijk aanwijsbare reden is (anders dan gebrek aan bewijs) om niet te vervolgen (bijvoorbeeld: een aanwijzing van de minister van Justitie om niet te vervolgen).

De 40 door ons geanalyseerde opsporingsonderzoeken uit de tweede monitorronde kunnen dit illustreren. Deze opsporingsonderzoeken zijn veelal opgesplitst in verschillende deelonderzoeken en nader onderverdeeld in 'zaken' (gekoppeld aan strafbare feiten). Zo bestaat één van de opsporingsonderzoeken uit maar liefst 77 verschillende zaken. In totaal gaat het bij de 40 opsporingsonderzoeken om minimaal 359 zaken. Voor het goed interpreteren van het verzamelde onderzoeksmateriaal is het dus van groot belang om de 'focus' en de interne logica van het opsporingsonderzoek te kennen. Daarnaast geldt dat de 40 opsporingsonderzoeken – op het moment van analyse – minimaal 54 duidelijke relaties hadden met andere tactische onderzoeken (variërend van nul tot 5 directe relaties per onderzoek). Het leidt geen twijfel dat er nog meer relaties zouden zijn vast te stellen (via minder belangrijke verdachten of via minder directe lijnen).

Deze basale gegevens maken duidelijk hoe complex grootschalige opsporingsonderzoeken kunnen zijn en welke verwevenheid er kan bestaan tussen onderzoeken die worden uitgevoerd door verschillende researcheteams. Het beeld dat een opsporingsonderzoek betrekking zou hebben op één zaak met betrekking tot één vastomlijnde en stabiele 'criminele organisatie' die zich bezighoudt met één bepaald soort criminaliteit, is dus niet alleen naïef maar ook misleidend. Deze constatering heeft ook directe consequenties voor de selectie van zaken en voor de manier waarop dergelijke onderzoeken dienen te worden geanalyseerd, zoals we hierna zullen zien.

1.4.2 *De selectie van zaken*

Hoewel wij ook gebruik maken van andere bronnen (zie paragraaf 1.4.3), wordt bij de WODC-monitor primair gekozen voor het analyseren van 'hard' onderzoeksmateriaal uit afgesloten opsporingsonderzoeken. Vervolgens is dan de vraag aan de orde hoeveel van dit soort zaken moeten worden geselecteerd en hoe dit dient te geschieden. Informatie over georganiseerde criminaliteit wordt ons immers niet op een presenteerblaadje aangeboden. Het systematisch beschrijven van recent afgesloten opsporingsonderzoeken door middel van het houden van interviews en het analyseren van vaak zeer omvangrijke dossiers (in sommige gevallen zelfs 'een kamertje vol'), is een buitengewoon tijdrovende aangelegenheid. Het is echter tevens een van de weinige manieren om betrouwbare en geldige informatie te verzamelen over het verschijnsel georganiseerde criminaliteit.¹⁶ Daarom bestaat er

16 Een andere methode is het houden van daderinterviews en/of het verrichten van participerende observatie. Voor een bespreking van de voor- en nadelen van deze methoden wordt verwezen naar Potter (1994: 25-46), PEO (Bijlage VII, 1996: 30-45) en Bovenkerk (1998). Men kan zich echter afvragen of de standaardargumenten voor participerende observatie en etnografisch onderzoek wel van toepassing zijn op het verschijnsel georganiseerde criminaliteit. Is het aannemelijk dat men in contact komt met de subjecten waar het werkelijk om gaat en dat men feitelijk juiste informatie krijgt over hun gedrag? Dit laat onverlet dat dergelijk onderzoek interessante aanvullende informatie kan opleveren over de subjectieve belevingswereld van bepaalde daders en de sociale wereld waarin zij vertoeven.

onmiskbaar een spanning tussen het streven naar alomvattendheid en de intensiteit waarmee opsporingsonderzoeken kunnen worden geanalyseerd. Het is kiezen tussen ‘breed en globaal’ en ‘selectief en intensief’ onderzoek. Om twee uitersten te noemen: de inventarisatie van opsporingsonderzoeken die jaarlijks door de Dienst Nationale Recherche Informatie (de voormalige CRI) wordt uitgevoerd ten behoeve van de Europese Unie, is een duidelijk voorbeeld van ‘breed en globaal’ (Van der Heijden, 2000), terwijl de zeer arbeidsintensieve analyse van één opsporingsonderzoek door Klerks (2000a) als een goed voorbeeld van ‘zeer selectief en intensief’ kan worden beschouwd.

De WODC-monitor georganiseerde criminaliteit kiest hierin een middenweg. Op basis van een inventarisatie van opsporingsonderzoeken¹⁷ worden bij iedere dataverzamelingsronde 40 grootschalige opsporingsonderzoeken geselecteerd die uit oogpunt van de analyse van de georganiseerde criminaliteit de meeste ‘toegevoegde waarde’ vertegenwoordigen.¹⁸ Sommige opsporingsonderzoeken voegen immers meer toe aan onze kennis over georganiseerde criminaliteit dan andere. Zo bestaat er reeds vrij veel kennis over de handel in traditionele verdovende middelen, aangezien politie en justitie hier van oudsher veel aandacht aan

- 17 Bij de eerste ronde van de WODC-monitor is door het WODC zelf een inventarisatie uitgevoerd bij alle arrondissementsparketten, Kernteams en vestigingen van de Fiscale Inlichtingen- en Opsporingsdienst (FIOD) (zie Kleemans e.a., 1998: 22-25). Bij de tweede ronde is besloten – teneinde het veld niet dubbel te belasten – om zoveel mogelijk aan te sluiten bij de inventarisaties van opsporingsonderzoeken die jaarlijks door de Dienst Nationale Recherche Informatie (de voormalige CRI) worden uitgevoerd ten behoeve van de Europese Unie (Van Gemert, 2000; Van der Heijden, 2000). Om dit materiaal uit te breiden en aan te vullen, zijn vervolgens door het WODC gericht bezoeken gebracht aan enkele grote korpsen, aan de Kernteams en aan de bijzondere opsporingsdiensten.
- 18 Bij de selectie van opsporingsonderzoeken wordt de definitie – of beter gezegd: de begripsbepaling – van de onderzoeksgroep Fijnaut als uitgangspunt gehanteerd (PEO, Bijlage VII, 1996: 24): *“Er is sprake van georganiseerde criminaliteit indien groepen die primair gericht zijn op illegaal gewin systematisch misdaden plegen met ernstige gevolgen voor de samenleving, en in staat zijn deze misdaden op betrekkelijk effectieve wijze af te schermen”*. Bij de selectie is de begripsbepaling van de onderzoeksgroep Fijnaut vooral van belang, omdat daarbij een analytisch onderscheid wordt gemaakt tussen ‘georganiseerde criminaliteit’ en ‘organisatiecriminaliteit’. Van organisatiecriminaliteit is sprake als leden van een op zich legale organisatie misdrijven plegen in het kader van de uitoefening van hun reguliere taken (PEO, Bijlage VII, 1996: 22-29). Dit analytisch onderscheid wordt niet gemaakt omdat de gevolgen voor de samenleving van georganiseerde criminaliteit ernstiger zouden zijn dan die van organisatiecriminaliteit. Integendeel: sommige vormen van milieucriminaliteit door reguliere bedrijven zijn buitengewoon bedreigend voor het leefmilieu en sommige vormen van fraude berokkenen de schatkist aanzienlijke schade (zie ook: Huisman en Niemeijer, 1998). Dit neemt echter niet weg dat het bij georganiseerde criminaliteit en organisatiecriminaliteit in ideaaltypische vorm gaat om samenwerkingsverbanden van een geheel andere orde: afgeschermden samenwerkingsverbanden die primair gericht zijn op illegale activiteiten versus reguliere organisaties die naast hun legale activiteiten ook illegale activiteiten verrichten. Beide kunnen zeer ernstige schade opleveren voor de samenleving, maar onderscheiden zich wat betreft de aard van het samenwerkingsverband, de wijze van werken en de ‘zichtbaarheid’ van de organisatie. Dat er interessante mengvormen bestaan tussen georganiseerde criminaliteit en organisatiecriminaliteit doet aan de zin van dit *analytisch* onderscheid niets af. Het verschijnsel organisatiecriminaliteit valt echter buiten het kader van dit onderzoek.

besteden. Veel recenter is de aandacht voor bijvoorbeeld mensensmokkel, vrouwenhandel¹⁹ en synthetische drugs. Aangezien opsporingsonderzoeken op deze gebieden veel meer toevoegen aan onze kennis dan het zoveelste traditionele drugsonderzoek, is in het kader van de eerste dataverzamelingsronde extra aandacht besteed aan opsporingsonderzoeken op deze gebieden. Bij de tweede dataverzamelingsronde is ook extra aandacht besteed aan onder meer wapenhandel, fraude en witwassen (zie paragraaf 1.5).

Daarnaast is een inschatting gemaakt van de 'toegevoegde waarde' van opsporingsonderzoeken op basis van de informatie uit de inventarisatie en gesprekken met sleutelpersonen. Daarbij is rekening gehouden met die aspecten van georganiseerde criminaliteit waarover nog niet zoveel bekend is. Voorbeelden hiervan zijn de relatie tussen 'onderwereld' en 'bovenwereld', de manier waarop criminele samenwerkingsverbanden zich afschermen en de financiële aspecten van georganiseerde criminaliteit. Dit betekent bijvoorbeeld dat wij bij onze keuze uit de grote hoeveelheid traditionele drugsonderzoeken vooral die zaken hebben gekozen die veel informatie hebben opgeleverd over deze onbekende aspecten.

De selectie van uitgebreid geanalyseerde opsporingsonderzoeken is dus bewust selectief. Op deze manier kan enig tegenwicht worden geboden tegen de prioriteitenstelling van politie en justitie, die in de praktijk blijkt uit te monden in een grote hoeveelheid drugsonderzoeken.

Een dergelijke bewuste selectie van casusmateriaal is in vergelijkbaar sociaal-wetenschappelijk onderzoek zeer gebruikelijk (Swanborn, 1996: 55-77). De kracht van dergelijk onderzoek ligt vooral in het doen van kwalitatieve uitspraken over bepaalde verschijnselen en achterliggende mechanismen en niet in het doen van kwantificerende uitspraken. Hierop zal in paragraaf 1.7 nader worden ingegaan.

1.4.3 De gegevensverzameling

1.4.3.1 Het bestuderen van afgesloten opsporingsonderzoeken

Na de keuze voor de zaken die wij wilden bestuderen, hebben wij contacten gelegd met de opsporingsteams en officieren van justitie die deze zaken onder hun hoede hadden. Voorafgaand aan de bestudering van de betreffende opsporingsonderzoeken hebben wij telkens interviews gehouden met rechercheurs, officieren van justitie en parketsecretarissen. Daarbij is gebruik gemaakt van de als bijlage 2 bij dit rapport opgenomen aandachtspuntenlijst. Deze komt grotendeels overeen met de

19 Voor de duidelijkheid kiezen wij ervoor om te spreken over 'vrouwenhandel' in plaats van over 'mensenhandel'. Enerzijds om verwarring tussen de delicten *mensenhandel* en *mensensmokkel* te voorkomen, anderzijds omdat de slachtoffers in alle door ons geanalyseerde zaken vrouwen betroffen.

aandachtspuntenlijst die is gebruikt bij de eerste dataverzamelingsronde. De indeling is echter op enkele punten aangepast en tevens zijn drie onderwerpen toegevoegd: de rol van vrouwen (die in het vorige rapport ter sprake is gebracht), de reacties van daders op overheidsingrijpen (naar aanleiding van de discussie over 'de strategie van de korte klappen') en de evaluatie van de effectiviteit van recherchestrategieën. Het doel van deze aandachtspuntenlijst is om alle relevante aspecten van een zaak zo systematisch mogelijk te behandelen.

Na de interviews is al het achterliggende bronnenmateriaal bestudeerd, dat relevant was om de verzamelde gegevens in hun context te plaatsen en deze op hun betrouwbaarheid te toetsen: processen-verbaal, tapverslagen, observatieverslagen, verhoren, CIE-rapporten, op schrift gestelde misdaadanalyses, et cetera. Hierbij is zo veel mogelijk onderscheid gemaakt tussen niet of onvoldoende hard gemaakte vermoedens en 'vastgestelde feiten'.

Het onderzoeksteam bestond in deze fase van gegevensverzameling uit in totaal zes personen. Om de betrouwbaarheid van de interviews te verhogen is zo veel mogelijk gewerkt in koppels. Vervolgens is het dossieronderzoek door één van deze twee onderzoekers uitgevoerd, waarbij tussentijds werd teruggekoppeld met een collega-onderzoeker. Tevens is getracht om de betrouwbaarheid van de beschrijvingen en interpretaties te verhogen door terug te koppelen met de betrokken rechercheurs teneinde mogelijke onjuistheden te corrigeren.

1.4.3.2 Het gebruik van overige bronnen

De bewuste keuze voor de intensieve analyse van afgesloten opsporingsonderzoeken heeft naast evidente voordelen ook nadelen. Indien wij ons *uitsluitend* zouden baseren op analyses van recent afgesloten onderzoeken, bestaat het gevaar dat wij onvoldoende gebruik maken van de overige kennis bij opsporingsinstanties en mogelijk onvoldoende oog hebben voor nieuwe ontwikkelingen. Daarom is ook gebruik gemaakt van interviews met experts en sleutelpersonen, informatie uit overige opsporingsonderzoeken, vertrouwelijke rapportages, fenomeenonderzoeken, misdaadanalyses en (wetenschappelijke) literatuur.

De interviews zijn gehouden met medewerkers van de Kernteams (inclusief het Landelijk Recherche Team (LRT)), de Dienst Nationale Recherche Informatie (de voormalige CRI), het Meldpunt Ongebruikelijke Transacties (MOT), de Fiscale Inlichtingen- en Opsporingsdienst (FIOD), de Economische Controle Dienst (ECD) (die tijdens de onderzoeksperiode is samengevoegd met de FIOD) en de Algemene Inspectie Dienst (AID).

Bij de vorige ronde zijn ook alle regiokorpsen benaderd en zijn relevante rapportages aan de onderzoekers verstrekt of door de onderzoekers ter plekke doorgenomen. De kwaliteit van deze informatie varieerde echter sterk. Ook was het in veel gevallen niet mogelijk de betrouwbaarheid van de informatie te toetsen. Daarnaast gold dat

vooral de bruikbaarheid van de vertrouwelijke rapportages werd beperkt doordat in een openbare rapportage moeilijk kan worden verwezen naar vertrouwelijke rapporten. Bovendien waren veel van deze rapporten sterk gericht op één bepaalde stad, regio of branche. Ten slotte leverde deze fase van het onderzoek ook minder nieuwe relevante 'ontwikkelingen' en 'trends' op dan aanvankelijk was gehoopt. Daarom is besloten om bij de tweede ronde de politieregio's niet apart te benaderen (met uitzondering van de grote steden), maar ons te beperken tot de Kernteams, de Dienst Nationale Recherche Informatie, de FIOD-ECD en de AID.

Daarnaast is er een heel ander accent gelegd door interviews te houden met Nederlandse liaisons in Colombia, de Nederlandse Antillen en Aruba, Turkije, Pakistan, Oost-Europa, Rusland en Spanje (tevens verantwoordelijk voor Portugal en Marokko). Het doel van deze interviews was om meer 'van buiten naar binnen te kijken'. Een fundamenteel probleem is immers dat vanuit Nederlandse strafrechtelijke onderzoeken gezien ons land bijna automatisch 'het middelpunt van de wereld' lijkt te zijn. Met zo'n 'Nederlandse bril' op lijkt bijvoorbeeld de cocaïne uit Zuid-Amerika opmerkelijk vaak via Nederland Europa binnen te komen. Maar hoe ziet dit beeld er uit als we niet 'van binnen naar buiten' kijken maar 'van buiten naar binnen'? Is bijvoorbeeld Spanje vanuit Colombia gezien niet een veel belangrijkere toegangspoort tot Europa dan Nederland?

Terugkijkend op de interviews moet worden geconstateerd dat deze in sommige gevallen interessante informatie opleverden, maar dat de informatiepositie van liaisons ook vaak sterk gekoppeld is aan Nederlandse operationele opsporingsonderzoeken (als ze daarbij worden ingeschakeld). Als aanvulling waren deze interviews dus interessant, maar de door ons geanalyseerde opsporingsonderzoeken (met vaak een internationale component) en de vaak internationaal opererende Kernteams leverden meer informatie op die bovendien beter op waarde was te schatten.

Bij het schrijven van dit rapport hebben wij duidelijk onderscheid gemaakt tussen de relatief 'harde' informatie uit afgesloten onderzoeken en de informatie uit overige bronnen. Het belangrijkste nut van de overige bronnen was het verbreden van het blikveld en het toetsen en eventueel aanvullen van het beeld dat was ontstaan op basis van de analyses van de afgesloten opsporingsonderzoeken. Vanwege het grote belang van de validiteit en de betrouwbaarheid van het onderzoeksmateriaal voor een wetenschappelijk rapport als dit, hebben wij dan ook veel minder gebruik gemaakt van andere 'zachte' bronnen dan bijvoorbeeld het geval is bij de criminaliteitsbeeldanalyses van de Kernteams.

1.5 Beknopte beschrijving van het onderzoeksmateriaal

Zoals al eerder werd gesteld, was de selectie van uitgebreid geanalyseerde opsporingsonderzoeken *bewust selectief*. Op deze manier proberen we enig tegenwicht te bieden tegen de prioriteitenstelling van politie en justitie die in de praktijk blijkt uit te monden in een grote hoeveelheid drugsonderzoeken. Natuurlijk vormt drugs-criminaliteit een pregnant onderdeel van de georganiseerde criminaliteit (PEO, Bijlage VII, 1996), maar er is meer onder de zon dan de traditionele drugscriminaliteit (cocaïne, heroïne, hasj, et cetera). Daarom werd tijdens de eerste ronde van de WODC-monitor extra aandacht besteed aan andere onderwerpen zoals synthetische drugs, mensensmokkel en vrouwenhandel. Deze onderwerpen zijn ook voor de tweede ronde nog steeds relevant. Daarnaast is aandacht besteed aan fraude en witwassen, wapenhandel, en auto- en motordiefstal.

Hoewel de onderzochte zaken vaak betrekking hebben op meerdere criminele samenwerkingsverbanden of meerdere delicten, hebben we toch geprobeerd om in tabel 1 een overzicht te geven van het soort illegale activiteiten dat in deze opsporingsonderzoeken de meeste aandacht heeft gekregen. Het gaat hierbij zowel om onderzoeken uit de eerste ronde (waarvan de gerechtelijke vooronderzoeken (GVO's) tegen de belangrijkste verdachten zijn afgesloten in de periode 1996-1997) als om onderzoeken uit de tweede ronde (waarvan de GVO's tegen de belangrijkste verdachten zijn afgesloten in de periode 1998-1999).

Tabel 1: Overzicht van de geanalyseerde opsporingsonderzoeken uit de eerste en de tweede ronde van de WODC-monitor georganiseerde criminaliteit naar het soort illegale activiteiten dat in deze opsporingsonderzoeken de meeste aandacht heeft gekregen.

	Eerste ronde	Tweede ronde	Totaal
Traditionele drugs	16	9	25
Synthetische drugs	7	5	12
Mensensmokkel	4	6	10
Vrouwenhandel	7	2	9
Wapenhandel	-	6	6
Auto- en motordiefstal	-	2	2
Fraude en witwassen	6	10	16
Totaal	40	40	80

Voor dit rapport zijn vooral de 40 zaken uit de tweede ronde van belang. Daarvan hebben er 9 primair betrekking op traditionele drugs (cocaïne, heroïne en hasj), 5 op synthetische drugs, 6 op mensensmokkel, 2 op vrouwenhandel, 6 op wapenhandel, 2 op auto- en motordiefstal en 10 op fraude en witwassen. De fraudezaken betreffen fraude met creditcards, olie, sigaretten, beleggingen, CD's en textiel (merkenfraude). Van al deze zaken wordt in bijlage 3 ook nog een beknopte kwalitatieve beschrijving gegeven.

Verder zijn de zaken uit *beide* rondes van belang voor vragen die in het vorige rapport nog niet aan de orde zijn geweest. Een voorbeeld daarvan zijn de vragen met betrekking tot criminele geldstromen, die in hoofdstuk 4 zullen worden behandeld. Daarvoor zijn dan ook de financiële gegevens van alle 80 zaken – voor zover beschikbaar – geanalyseerd.

1.6 Anonimisering

Hoe gedetailleerd kunnen zaken worden beschreven in een openbare rapportage die ‘niet tot concrete personen herleidbaar’ mag zijn? Enerzijds kan detaillering immers het inzicht in bepaalde zaken vergroten, anderzijds maakt detaillering de zaken een stuk herkenbaarder.

Een groot voordeel van de WODC-monitor is dat wij niet slechts één zaak hebben bestudeerd maar meerdere zaken. Hierdoor ontstaat minder snel het gevaar dat men ‘de gevangene van het eigen onderzoeksmateriaal’ wordt: er is veel bekend over een zaak, maar het kan niet worden gerapporteerd omdat de zaak anders te herkenbaar zou worden. Doordat wij een groot aantal zaken hebben onderzocht, speelt dit probleem van herkenbaarheid bij de WODC-monitor veel minder. Wij hoeven niet van één zaak alle details te bespreken, maar kunnen uit iedere zaak weer een ander detail bespreken.

Bovendien gebruiken wij concrete beschrijvingen uit het casusmateriaal vooral als toelichting op een algemener, abstracter verhaal. Dit biedt minder problemen van herkenbaarheid dan bijvoorbeeld de manier waarop Van Duyne (1990, 1995) zijn casusmateriaal gebruikt. Daarbij is er meer sprake van een aaneenschakeling van casusverhalen (die ieder op zich veel details uit één specifieke casus met elkaar verbinden). Van Duyne lost dit probleem overigens op door bewust bepaalde details te veranderen om herkenning te voorkomen.

Wij hebben geprobeerd om de herkenbaarheid te verkleinen door bepaalde niet-relevante details te abstraheren. Soms is het niet nodig om specifiek te vermelden dat een bepaalde partij verdovende middelen wordt geïmporteerd via bijvoorbeeld Curaçao en kunnen wij volstaan met de abstractere aanduiding ‘Caribisch gebied’.

Veel problemen kunnen dus worden opgelost door het gebruik van meerdere casussen, door het casusmateriaal te gebruiken als toelichting bij een algemener en abstracter verhaal en door te anonimiseren door middel van abstractie. Toch blijven er ook dan nog bepaalde belangrijke details over die dermate herkenbaar zouden kunnen zijn dat ze mogelijk ‘tot concrete personen herleidbaar’ zouden kunnen zijn: een mogelijk corrupte ambtenaar, een dubieuze advocaat of een liquidatie die veel ophef heeft veroorzaakt. In die gevallen hebben wij er voor gekozen om op het gebied van de bronnenverantwoording water bij de wijn te doen en niet te verwijzen naar een specifieke casus, maar naar ‘één van de onderzochte casussen’.

Maar het is duidelijk dat hiermee niet alle problemen ondervangen kunnen worden. Hoe te handelen bij een *cause celebre* die door zijn uniciteit moeilijk is te anonimiseren, maar tegelijkertijd door zijn grote maatschappelijke belang in de reeks van casuïstiek niet gemist kan worden? Het is onmogelijk van zo'n zaak een beschrijving te geven die niet tot concrete personen herleidbaar is. De details van een *cause celebre* zijn immers al in een kring van insiders (journalisten, politici, politie en justitie) bekend. Binnen deze kring van ingewijden zal de beschrijving ongetwijfeld tot herkenning aanleiding kunnen geven. De vraag is of hierdoor het verbod op concrete herleidbaarheid wordt overtreden. Het enkele feit dat deze insiders de concrete beschrijving herkennen is ons inziens niet voldoende om deze vraag positief te beantwoorden. Het criterium dat wij hanteren als maatstaf is of de kring van ingewijden door de publicatie zelf wordt vergroot.

Bij de discussie over de herkenbaarheid van zaken dient overigens ook het maatschappelijk belang te worden betrokken van openbaar empirisch onderzoek naar georganiseerde criminaliteit.²⁰ Indien het niet mogelijk zou zijn om – met alle zorgvuldigheid – over dit onderwerp openbaar te publiceren, is het ook niet mogelijk om – empirisch gefundeerd – openbaar te debatteren over een dergelijk belangrijk maatschappelijk probleem. Dit klemt te meer, aangezien discussies over dit onderwerp betrekking hebben op keuzes over ingrijpende inbreuken op de grondrechten van burgers.

1.7 Reikwijdte van het onderzoek

Op basis van de door ons geanalyseerde opsporingsonderzoeken zijn *kwalitatieve* uitspraken mogelijk over het verschijnsel georganiseerde criminaliteit. Welk verband bestaat er bijvoorbeeld tussen sociale netwerken en criminele netwerken? Hoe ontwikkelen criminele samenwerkingsverbanden zich? En hoe reageren daders op hun omgeving? Voor het vinden van een antwoord op dergelijke vragen zijn juist systematische casusstudies uitermate geschikt (Swanborn, 1996). Deze mechanismen worden immers vooral duidelijk, wanneer bepaalde zaken zeer intensief worden bestudeerd. De diepte van de kwalitatieve analyses en de rijkdom van het empirisch materiaal maken dit onderzoek dus bij voorkeur geschikt voor het beantwoorden van kwalitatieve vragen over de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland.

Kwantificerende uitspraken zijn op basis van ons onderzoeksmateriaal veel minder zinvol. Wij kunnen hooguit aangeven dat bepaalde verschijnselen voorkomen, dat zij meer dan incidenteel voorkomen of dat zij niet voorkomen (voorzover wij weten).

20 Zie ook het recente themanummer van Justitiële Verkenningen over de problemen van 'waarheidsvinding' bij gevoelige kwesties (Justitiële Verkenningen, 28/2, 2002).

Hoe vaak bepaalde verschijnselen voorkomen, is op basis van ons onderzoek niet verantwoord aan te geven. Het enige antwoord dat wij op dit soort vragen kunnen geven is het aantal keren dat een bepaald verschijnsel voorkomt in de door ons onderzochte zaken. Alle 'kwantificerende' uitspraken als 'veel' of 'vaak' worden in dit rapport dus gedaan binnen de context van de door ons geanalyseerde zaken. Deze situatie zou overigens niet principieel anders zijn geweest als wij alle opsporingsonderzoeken zouden hebben onderzocht. Ook dan zou er sprake zijn geweest van een selectieve steekproef, bepaald door de prioriteiten van politie en justitie, waardoor het onmogelijk is om generaliserende, kwantitatieve uitspraken te doen over het verschijnsel georganiseerde criminaliteit (zie voor meer informatie: Kleemans e.a., 1998: 28-29).²¹ Daarom is er bewust voor gekozen om het onderzoek te richten op de sterke kanten van kwalitatieve analyses en op het soort uitspraken dat op basis daarvan kan worden gedaan.

1.8 Indeling van het rapport

In hoofdstuk 2 van dit rapport zullen wij voortbouwen op de bevindingen uit het vorige rapport over het functioneren van criminele samenwerkingsverbanden. Waarom zijn binnen criminele netwerken bepaalde personen belangrijker dan anderen? Waaraan ontleen zij hun positie? Hoe zijn zij betrokken bij illegale activiteiten? En waarin ligt de kwetsbaarheid van deze personen voor de opsporing? Verder zal het fenomeen 'facilitator' in dit hoofdstuk aan een nadere analyse worden onderworpen.

In hoofdstuk 3 zullen wij voortbouwen op de onderzoeksbevindingen uit het vorige rapport met betrekking tot de raakvlakken tussen georganiseerde criminaliteit en de wettige omgeving. Allereerst gaan we in op de aard van de illegale activiteiten: wat zijn de economische baten voor de daders en hun omgeving en hoe wordt het illegale karakter van de handelingen door de betrokkenen zelf gepercipieerd? Een tweede thema dat aan bod zal komen is in hoeverre criminele samenwerkingsverbanden zich beperken tot één of meerdere typen criminele activiteiten: zijn zij specialistisch of generalistisch? Ten slotte zullen wij ingaan op de relatie met de wettige omgeving. Daarbij gaat het om contacten tussen illegaliteit en legaliteit en om de wisselwerking met politie, justitie en douane.

In hoofdstuk 4 komen de criminele geldstromen aan bod. In de vorige rapportage zijn wij nauwelijks op dit onderwerp ingegaan, omdat op dat moment veel van de

21 Dit wil niet zeggen dat er helemaal geen 'kwantificerende' uitspraken mogelijk zijn over het verschijnsel georganiseerde criminaliteit. Zo bieden systematische controleacties soms aanknopingspunten voor kwantificerende uitspraken over bepaalde deelvragen.

strafrechtelijke financiële onderzoeken (SFO's) nog niet waren afgerond. Momenteel beschikken wij wel over de resultaten van de SFO's uit de eerste ronde en van verschillende SFO's uit de tweede ronde. Op basis van deze gegevens zullen wij eerst beschrijven op welke wijze misdaadgeld wordt gewisseld en wordt verplaatst over de wereld. Hierbij zullen wij ook ingaan op het gebruik van 'money transfers' en het verschijnsel 'underground banking'. Vervolgens komt de vraag aan de orde wat er bekend is over de bestedingen en investeringen van criminele samenwerkingsverbanden.

Ten slotte zullen in hoofdstuk 5 de belangrijkste bevindingen van het onderzoek worden samengevat. Tevens zullen wij nagaan welke aanknopingspunten deze resultaten bieden voor de discussie over de bestrijding van de georganiseerde criminaliteit in Nederland.

Strategische posities in criminele netwerken

2.1 Inleiding

In het vorige rapport werd uitvoerig ingegaan op de vraag op welke manier daders met elkaar samenwerken. Enkele centrale conclusies hierover zullen we in dit hoofdstuk nader uitwerken. Daarom is het goed om eerst een casus uit het vorige rapport in herinnering te roepen. Het gaat om een casus over de smokkel van cocaïne vanuit Zuid-Amerika via het Caribische gebied naar Nederland:

De belangrijkste schakel tussen de verschillende landen betreft een Antilliaan, die als een soort makelaar fungeert tussen Colombiaanse leveranciers en Europese afnemers. Zijn zus is getrouwd met een Colombiaan, die een tamelijk belangrijke positie inneemt in een cocaïne-organisatie die voornamelijk is gebaseerd op familierelaties. Zelf heeft hij enige tijd in Nederland gewoond, waardoor hij contacten heeft met in Nederland woonachtige Antillianen, die de cocaïne afnemen en verder distribueren. Een andere oude bekende is een autochtone Nederlander, die met enkele vrienden de cocaïne met een schip naar Nederland vervoert (casus 7).

De bovenstaande casus illustreert drie centrale conclusies uit het vorige rapport. In de eerste plaats het belang van sociale relaties. Telkens weer zien we dat familie, vrienden en bekenden met elkaar samenwerken en elkaar introduceren bij anderen. Dit is ook logisch, omdat daders moeten samenwerken in een ongereguleerde wereld waarin grote financiële belangen op het spel staan. Het gaat al snel om grote bedragen, terwijl daders niet kunnen terugvallen op de formele mechanismen die in de legale wereld het wantrouwen tussen partijen kunnen beteugelen: het sluiten van contracten, het doen van betalingen via het officiële circuit of het beslechten van conflicten door het inroepen van arbitrage of rechtspraak. Bedrog is in een dergelijke ongereguleerde wereld voor beide partijen erg aantrekkelijk. Vanwege deze 'handicap' van de illegaliteit zijn sociale relaties erg belangrijk. Samenwerking is immers veel gemakkelijker, wanneer je elkaar al langer kent, wanneer je wederzijds in een relatie hebt geïnvesteerd en wanneer je weet dat je elkaar in de toekomst nog vaker zult tegenkomen. Dit ontmoedigt opportunistisch en egoïstisch gedrag en stabiliseert de samenwerking.

In de tweede plaats maakt het voorbeeld duidelijk dat sociale relaties belangrijker zijn dan etniciteit. De Antilliaan uit de bovenstaande casus legt via zijn sociale

relaties een vrij unieke verbinding tussen verschillende landen en tussen verschillende etnische groepen: Colombianen, Antillianen en autochtone Nederlanders. Deze verbinding is niet geheel toevallig gezien de economische en sociale banden tussen Colombia en de Antillen enerzijds en tussen de Antillen en Nederland anderzijds. Wel is het vrij uniek dat één persoon via zijn sociale relaties de geografische en sociale afstand tussen deze landen en etnische groepen in één keer overbrugt. Dit vormt een prima uitgangspunt voor een strategische positie in de internationale drugssmokkel.

In de derde plaats illustreert de casus het belang van ‘knooppunten’ in criminele netwerken. In het vorige rapport werd geconcludeerd dat veel van de onderzochte criminele samenwerkingsverbanden afwijken van het gangbare beeld van duurzame piramidale organisaties met een strenge hiërarchie, een duidelijke taakverdeling, een gedragscode en een intern sanctiesysteem. Dergelijke piramidale organisaties waren in de onderzochte zaken eerder uitzondering dan regel. In veel gevallen was het beter om te spreken over criminele netwerken, waarbinnen daders in wisselende verbanden samenwerken (zie ook: PEO, Bijlage VII, 1996). Het veelal ontbreken van een piramidestructuur betekent echter nog niet dat er geen sprake zou zijn van hiërarchische verhoudingen of – met een beter woord – van *afhankelijkheidsrelaties*.¹ Binnen netwerken nemen bepaalde personen zoals financiers en organisatoren van smokkeltransporten een veel centralere rol in dan anderen, omdat velen afhankelijk zijn van hun hulpbronnen zoals geld, kennis en contacten. Deze personen zijn met andere woorden belangrijke knooppunten binnen criminele netwerken en we zien hen dan ook in verschillende samenwerkingsverbanden terug. Daarnaast hebben we in het vorige rapport gewezen op de centrale rol van ‘facilitators’, die hun diensten kunnen leveren aan meerdere criminele samenwerkingsverbanden: geldwisselaars, ondergrondse bankiers, documentenvervalsers, transporteurs, BV-makelaars of financiële adviseurs. Deze facilitators kregen tot voor kort weinig prioriteit in opsporingsonderzoeken, omdat zij in het traditionele denken laag in de hiërarchie van criminele organisaties werden geplaatst. Dit is ook niet verwonderlijk, omdat facilitators hun activiteiten vaak verrichten in de periferie van criminele samenwerkingsverbanden. Wanneer men echter meerdere opsporingsonderzoeken met elkaar in verband brengt, wordt duidelijk dat dergelijke personen vaak belangrijke knooppunten zijn in criminele netwerken, omdat velen van hen afhankelijk zijn.

Waarom zijn binnen criminele netwerken bepaalde personen belangrijker dan anderen? Waaraan ontleen zij hun positie? Waarom is de positie van de persoon uit de hierboven besproken casus zoveel beter dan die van ‘de traditionele onder-

1 Het denken in termen van afhankelijkheidsrelaties past beter bij de geconstateerde dynamiek van criminele samenwerkingsverbanden dan de term ‘hiërarchie’ die traditioneel sterk gekoppeld wordt aan piramidestructuren en formele organisatievormen.

wereldfiguur' die niet verder komt dan zijn eigen stad en zijn eigen criminele milieu? Tegen welke personen zou de opsporing zich bij voorkeur moeten richten? En waarin ligt de kwetsbaarheid van deze personen? Op deze vragen zullen we in dit hoofdstuk een antwoord geven.

Eerst gaan we in paragraaf 2.2 in op het sociale karakter van illegale markten. Vanwege de handicap van de illegaliteit is samenwerking bij illegale activiteiten moeilijker dan bij legale activiteiten. Welke oplossingen vinden daders voor deze problemen? Vervolgens besteden we aandacht aan strategische posities in criminele netwerken: welke omstandigheden creëren de basis voor dergelijke posities (paragraaf 2.3)? Daarna gaan we in paragraaf 2.4 dieper in op afhankelijkheidsrelaties binnen criminele netwerken. Waarom lijkt een 'traditionele onderwereldfiguur' soms de spin in het web te zijn, maar blijkt hij na arrestatie toch relatief gemakkelijk te vervangen? Verder behandelen we in paragraaf 2.5 de bekende stelling dat hoofdverdachten vaak 'op afstand' zouden staan van de concrete uitvoering van criminele activiteiten. Toch zijn zij in de door ons onderzochte zaken kwetsbaar gebleken voor de opsporing. Waarin ligt dan die kwetsbaarheid? Vervolgens besteden wij in paragraaf 2.6 apart aandacht aan het fenomeen 'facilitators'. Wat moeten we daar eigenlijk onder verstaan en kunnen alle facilitators worden aangemerkt als cruciale schakels? Ten slotte wordt het hoofdstuk afgesloten met een recapitulatie van de belangrijkste onderzoeksbevindingen (paragraaf 2.7).

2.2 Het sociale karakter van illegale markten

In de wereld van de georganiseerde criminaliteit speelt geld een belangrijke rol. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het gebruikelijk is om te wijzen op de soms treffende overeenkomsten tussen 'illegaal ondernemerschap' en de activiteiten van legale ondernemers. Daders worden in deze optiek beschouwd als gewone naar winst strevende ondernemers, met als enige verschil dat zij zich bezig houden met illegale activiteiten. Bij deze activiteiten staan – net als in de legale handel – economische overwegingen en het handig opereren in een bepaalde marktomgeving centraal. Dit theoretisch perspectief van het 'illegaal ondernemerschap' is door verschillende auteurs toegepast op het verschijnsel georganiseerde criminaliteit (zie o.a.: Reuter, 1983; Moore, 1987; Block, 1991). In Nederland heeft het vooral bekendheid gekregen door het werk van Van Duyne (1990; 1995). Dit perspectief van het 'illegaal ondernemerschap' kan leiden tot zeer verhelderende inzichten over bijvoorbeeld de voedingsbodem van georganiseerde criminaliteit. Zo is het neveneffect van het verbieden van bepaalde goederen en diensten, waar wél een maatschappelijke vraag naar bestaat, dat er winstkansen ontstaan voor illegale ondernemers. Ook kunnen EU-heffingen, BTW-regelingen en accijnzen resulteren in een 'prijswig' met interessante mogelijkheden voor ondernemende fraudeurs (Van Duyne, 1990; 1995; Van Duyne e.a., 2001: 25).

Maar illegaal ondernemerschap is slechts één kant van de medaille. In de economische wetenschap en in de sociologie is er steeds meer aandacht voor de essentiële rol van sociale relaties in de economie. Sinds de publicaties van Granovetter (o.a. 1973; 1985), Coleman (1990) en Burt (1992) is er een stroom van publicaties op gang gekomen over de invloed van 'sociaal kapitaal' op economisch gedrag.² Voor de verklaring van economisch gedrag wordt sindsdien niet alleen meer gekeken naar 'fysiek kapitaal' (geld en kapitaalgoederen) en 'menselijk kapitaal' (kennis en vaardigheden), maar ook naar de extra mogelijkheden die 'sociaal kapitaal' kan bieden voor het bereiken van bepaalde economische doelen (Coleman, 1990). Deze opkomst van de 'economische sociologie' is zeer relevant voor onderzoek naar illegale activiteiten (Morselli, 2000; 2001). Want daders, die opereren op illegale markten, ondervinden bij hun handelen veel meer problemen dan gewone ondernemers (zie ook: Reuter: 1983; Potter, 1994). Hoe zoeken en vinden vragers en aanbieders elkaar op illegale markten? Er bestaan immers geen beurzen of openbare veilingen van illegale goederen en diensten, waardoor vragers en aanbieders elkaar probleemloos kunnen vinden. Vervolgens – wanneer ze elkaar eenmaal hebben gevonden – is het de vraag hoe ze hun handelen weten af te schermen tegen politieacties en hoe ze oplossingen weten te vinden voor de problemen van sluimerend wantrouwen en potentieel bedrog.

Deze problemen gelden niet alleen voor de contacten tussen vragers en aanbieders, maar ook voor het intern functioneren van criminele samenwerkingsverbanden. Hoe zoeken, vinden en behouden daders geschikte mededaders? Over het algemeen wordt aan deze vraag in de criminologische literatuur volledig voorbijgegaan: daders worden ofwel beschouwd als individuele, rationele 'ondernemers' of er wordt probleemloos uitgegaan van het bestaan van 'een organisatie' of van 'een groep'. Pas sinds de publicatie van Tremblay (1993) is er meer aandacht gekomen voor de interessante vraag hoe daders geschikte mededaders zoeken, vinden en behouden (zie voor een overzicht: Morselli, 2000; Weerman, 2000; Weerman & Kleemans, 2002).

De belangrijkste oplossing voor de bovengenoemde samenwerkingsproblemen is in het vorige rapport al uitvoerig aan de orde gesteld: het gebruik van sociale relaties. Telkens weer zien we dat familie, vrienden en bekenden met elkaar samenwerken en elkaar introduceren bij anderen. Dit biedt daders in de eerste plaats nieuwe mogelijkheden, omdat zij gebruik kunnen maken van andermans hulpbronnen, zoals geld, kennis en contacten. In de tweede plaats biedt het daders een oplossing voor tal van samenwerkingsproblemen in de ongereguleerde wereld van de georganiseerde criminaliteit, waarin sluimerend wantrouwen en potentieel bedrog effectieve samenwerking vaak in de weg staan. Samenwerking is immers veel gemakkelijker, wanneer je elkaar al langer kent, wanneer je wederzijds in een relatie

2 Zie voor een overzicht: Burt (2000); Guillén e.a. (2002).

hebt geïnvesteerd en wanneer je weet dat je elkaar in de toekomst nog vaker zult tegenkomen (o.a. Raub, 1997; Buskens 1999).

Een andere oplossing wordt besproken door Eck (1995) en heeft vooral betrekking op lokale illegale markten. Wanneer vragers en aanbieders elkaar niet kennen, dan kunnen zij alleen met elkaar in contact komen, wanneer er bepaalde plekken zijn, waarvan beide partijen weten dat ze elkaar daar kunnen treffen. Zo ontstaan er vaak letterlijk ‘marktplaatsen’ op locaties, waar vragers en aanbieders elkaar kunnen ontmoeten.³ Dit biedt natuurlijk veel minder ‘bescherming’ dan het gebruik van sociale relaties, maar soms heeft men gewoon geen keus.

Tenslotte biedt het sociale karakter van illegale markten ook aanknopingspunten voor het verklaren van de groei van criminele netwerken. Zo werd in het vorige rapport gewezen op het zogenaamde ‘sneeuwbaaleffect’: mensen raken via hun sociale relaties betrokken bij criminele samenwerkingsverbanden, worden gaandeweg steeds minder afhankelijk van andermans hulpbronnen, zoals geld, kennis en contacten, en zoeken vervolgens hun eigen weg. Bij deze nieuwe samenwerkingsverbanden betrekken zij weer personen uit hun eigen sociale omgeving en het verhaal begint opnieuw. Ook werd in dat rapport geconcludeerd dat criminele samenwerkingsverbanden eerder de voordelen van elkaars aanwezigheid benutten dan dat zij elkaar in een concurrentieslag zouden proberen te vernietigen.

Beide conclusies sluiten aan bij de resultaten van recent empirisch onderzoek op een ander onderzoeksterrein, namelijk het onderzoek van Sörenson en Audia (2000) naar het belang van de aanwezigheid van andere, soortgelijke ondernemingen voor de opkomst van nieuwe ondernemingen. De verklaring hiervoor zou zijn dat starters hierdoor meer mogelijkheden hebben om de noodzakelijke kennis te verwerven, de noodzakelijke sociale relaties aan te knopen of verder uit te bouwen en het vertrouwen te verwerven in de mogelijkheden van het starten van een nieuwe onderneming. Hierbij wordt vooral het belang benadrukt van persoonlijke contacten en geografische nabijheid.⁴ Deze verklaring sluit goed aan bij de conclusies uit ons vorige rapport.

2.3 Strategische posities in criminele netwerken

Sociale relaties ontstaan niet willekeurig, maar volgen veelal de wetten van sociale en geografische afstand. Er bestaat een grotere kans dat er bindingen bestaan tussen bepaalde mensen, naarmate ze dichter bij elkaar wonen, naarmate er meer

3 Klerks (2000b) heeft gewezen op de mogelijkheden die dit zou kunnen bieden voor het maken van (lokale) criminele kaarten: daders komen en gaan, maar bepaalde trefpunten blijven volgens hem vaak decennia lang bestaan en vormen voor steeds weer nieuwe daders vaste ontmoetingsplaatsen.

4 Het zou interessant zijn om na te gaan of deze verklaring misschien ook van toepassing is op de opkomst en de ontwikkeling van de XTC-productie in bepaalde delen van Nederland.

raakvlakken bestaan tussen hun dagelijkse activiteiten en naarmate de sociale afstand tussen hen kleiner is. Daardoor is er sprake van een soort clustering op basis van factoren als geografische afstand, etniciteit, opleiding, leeftijd, et cetera (o.a. Feld, 1981).

Deze clustering treffen we ook aan binnen criminele netwerken. Er bestaan echter ook aanzienlijke geografische en/of sociale barrières:

- tussen verschillende landen;
- tussen verschillende etnische groepen;
- tussen ‘onderwereld’ en ‘bovenwereld’.

Door deze barrières zijn bepaalde delen van criminele netwerken niet of nauwelijks met elkaar verbonden. Het illegale karakter van de uitgevoerde activiteiten versterkt dit nog eens.

Door het ontbreken van verbindingen is er sprake van ‘gaten’ in de sociale structuur (‘structural holes’). Hierdoor ontstaan er winstkansen en strategische mogelijkheden voor de relatief weinige personen die deze ‘structural holes’ weten te overbruggen. Personen met een strategische positie in de door ons onderzochte zaken opereren dan ook dikwijls *internationaal, interetnisch en/of op de scheidslijn tussen ‘onderwereld’ en ‘bovenwereld’*. Zij leggen dus een verbinding tussen netwerken die anders van elkaar gescheiden zouden blijven (Burt, 2000). Vanwege het grote belang van vertrouwen bestaat deze verbinding vaak uit familiebanden of andere sterke sociale relaties.

Het leggen van deze verbinding heeft niet alleen voordelen voor de verbindende schakel zelf, maar ook voor de schakels die met elkaar worden verbonden. Zo geeft casus 64 een goed voorbeeld van de extra mogelijkheden die redelijk ‘lokale’, autochtone groepen kunnen krijgen, wanneer iemand een brug weet te slaan tussen verschillende landen en verschillende etnische groepen:

A en B werkten vroeger samen bij de productie van synthetische drugs en bij de levering van drugs aan een Britse groep. B speelde een belangrijke rol bij de transporten naar Engeland. Na onenigheid tussen A en B gaat ieder zijns weegs.

A is redelijk honkvast, maar krijgt via de Israëliër C aansluiting bij interessante internationale drugsmarkten. C heeft zich in Nederland gevestigd en heeft veel contacten met landgenoten die synthetische drugs exporteren naar België, Duitsland, Israël, Costa Rica, de Verenigde Staten en India. C brengt deze afnemers in contact met A. Tevens stelt hij A in staat om bij of via hem zijn cocaïne in te kopen. Deze cocaïne wordt onder meer door landgenoten van C uit Zuid-Amerika geïmporteerd.

De honkvaste A kan zo via C internationaal opereren. Via C is zijn internationale afzet van synthetische drugs gegarandeerd evenals de inkoop van cocaïne (casus 64).

In de bovenstaande casus slaat C dus een brug tussen de productie van cocaïne in Zuid-Amerika en de afzet daarvan in Europa en tussen de productie van synthetische drugs in Nederland en de afzet daarvan binnen en buiten Europa. De winstkansen die ontstaan door het overbruggen van 'structural holes' worden meteen duidelijk, als we kijken naar de prijsverschillen tussen drugs in verschillende landen. Zo is in Nederland de groothandelsprijs van een kilo cocaïne minstens het tienvoudige van de groothandelsprijs in Colombia (Zaitch, 2001: 38; Van der Heijden, 2001: 42). Ook blijkt uit het forse prijsverschil tussen Nederland en andere Europese landen dat de export van cocaïne vanuit Nederland naar andere Europese landen zeer lucratief kan zijn (Farrell, e.a., 1996; Van der Heijden, 2001: 42). Zo kan export naar Engeland grofweg tot een verdubbeling van de opbrengsten leiden, als we rekenen met groothandelsprijzen. Als we de groothandelsprijs in Nederland vergelijken met de straatprijs in Engeland, zijn de verschillen nog groter. Ook de export van synthetische drugs vanuit Nederland is zeer lucratief. Op het Europese vasteland zijn er al forse prijsverschillen, maar de prijsverschillen met Nederland nemen nog meer toe, naarmate de te nemen barrières toenemen. Zo vertegenwoordigt een in Nederland geproduceerde XTC-pil hier een straatwaarde van ongeveer 4 tot 5 euro, terwijl deze in het Verenigd Koninkrijk het drievoudige oplevert en in Australië en de Verenigde Staten zelfs het zevenvoudige (USD, 2002). In de bovengenoemde casus zien we dus dat de barrières tussen verschillende landen en tussen criminele netwerken in deze landen, de basis vormen voor de strategische positie van C. Wat C doet is het overbruggen van 'structural holes' en het aan elkaar knopen van verschillende belangen. Dit biedt winstkansen aan hemzelf en aan de mensen die door middel van hem met elkaar kunnen handelen. Door deze verbinding wordt de wereld voor bepaalde mensen, die elkaar niet direct kennen, toch ineens een stuk kleiner. Vandaar dat dit ook wel het 'Kleine Wereld Effect' wordt genoemd (o.a. Milgram, 1967; Watts & Strogatz, 1998; Watts, 1999; Van Calster, 2002).

We zien in de door ons onderzochte zaken dus vaak dat hoofdverdachten via sociale relaties bruggen slaan tussen criminele netwerken in verschillende landen. Of het nu gaat om de productie van hasj in Pakistan of Marokko, om de productie van cocaïne in Zuid-Amerika of om de ruime beschikbaarheid van heroïne in Turkije, telkens zijn het de hoofdverdachten uit onze zaken die de brug slaan naar de afzet in Nederland en andere landen. Maar ook vanuit Nederland zijn er natuurlijk interessante zaken aan te bieden zoals synthetische drugs. De bovengenoemde casus 64 is in dit verband een goed voorbeeld van hoe internationale (ruil)handel mogelijk wordt gemaakt.

Dit verschijnsel treffen we ook aan op andere misdaadgebieden. Zo werd in het vorige rapport uitvoerig ingegaan op criminele samenwerkingsverbanden die betrokken zijn bij vrouwenhandel. In deze gevallen zagen we bijvoorbeeld dat er een

link werd gelegd tussen jonge vrouwen met economisch weinig aantrekkelijke toekomstperspectieven uit arme landen zoals Nigeria en Oost-Europese landen en de vraag van souteneurs en bordeelhouders in Nederland naar jonge vrouwen die via een afhankelijkheidspositie uitgebuit kunnen worden. Ook de nieuwe vrouwenhandelzaken uit casus 62 en 75 passen in dit beeld.

Voor mensensmokkel geldt hetzelfde verhaal: de samenwerkingsverbanden kunnen hun diensten verlenen doordat zij de verbinding weten te leggen tussen arme bronlanden en rijke bestemmingslanden zoals de lidstaten van de Europese Unie, Canada, Amerika of Japan. De hoofdverdachten in de onderzochte zaken bleken de brug vaak letterlijk te slaan via hun sociale relaties met personen in de bronlanden en de bestemmingslanden. Ook de nieuwe casussen 46, 51, 53, 54, 55 en 59 passen in dit beeld. Hierbij blijkt ook duidelijk de functie van Nederland als transitland voor bestemmingen als Engeland, Scandinavië, Canada en de Verenigde Staten (zie ook: IAM, 2001: 26-27).

Zowel bij drugshandel, vrouwenhandel als mensensmokkel speelt natuurlijk niet alleen de verbinding tussen verschillende landen en verschillende etnische groepen een rol. Een verbinding tussen 'onderwereld' en 'bovenwereld' is weliswaar niet altijd noodzakelijk, maar het maakt de zaken vaak wel een stuk eenvoudiger.

Bij drugshandel kan men daarbij denken aan transportfaciliteiten, dekmantelbedrijven of illegale dienstverlening ten behoeve van de financiële afhandeling van zaken. In het geval van vrouwenhandel kan men bijvoorbeeld denken aan de betrokkenheid van legale bordelen of corrupte overheidsdienaren. En in het geval van mensensmokkel maken goede vervalsingen, blanco paspoorten of fake-uitnodigingen van bedrijven de smokkel een stuk eenvoudiger.

De betrokkenheid van 'de bovenwereld' lijkt echter nog veel belangrijker, wanneer de afzet op legale markten plaatsvindt zoals bij autodiefstallen en velerlei fraudedelicten. Hoe groepen autodieven uit Nederland in contact kunnen worden gebracht met interessante afzetmarkten zien we bijvoorbeeld in casus 71:

Via zijn garagebedrijf met handel in tweedehands auto's is de Turkse Nederlander A ook in aanraking gekomen met de handel in gestolen auto's. Hij heeft contacten met verschillende criminele groepen in Nederland, die het vooral hebben voorzien op de diefstal van dure BMW's en Mercedesen van Duitse toeristen. Zo is er een groep in Zuid-Nederland, bestaande uit Turken en woonwagenbewoners, die de gestolen auto's omgekat en wel aanlevert aan A. De kern van deze groep wordt gevormd door twee Turken, waarvan er één is getrouwd met een Nederlandse vrouw die afkomstig is van een woonwagenkamp. Een andere groep, voornamelijk bestaand uit Turken woonachtig in Midden-Nederland, levert gestolen auto's aan, die nog wél omgekat moeten worden. A laat dit doen door J, die ook auto's omkat voor een groep autodieven uit Noord-Nederland. Deze groep zet deze auto's zelf af aan een Duits garagebedrijf of levert de auto's aan A.

A slaat voor minimaal drie verschillende groepen autodieven uit heel Nederland de brug naar de verkoop van de gestolen auto's in het buitenland. Samen met twee broers zorgt hij er voor dat de auto's terechtkomen bij een garagebedrijf in Zuid-Europa, waar de auto's gewoon in de showroom te koop staan. Daarbij maken zij onder meer gebruik van het verschepingsbedrijf van één van de broers en corrupte buitenlandse douaneambtenaren. Ook laten zij kennissen de auto's over de weg naar de genoemde bestemming rijden (casus 71).

De bovenstaande casus geeft een goed voorbeeld van de extra mogelijkheden die verschillende daders kunnen krijgen wanneer er een verbinding wordt gelegd tussen verschillende landen, tussen verschillende etnische groepen en tussen 'onderwereld' en 'bovenwereld'.

Bij autodiefstallen is de betrokkenheid van de 'bovenwereld' haast onontkoombaar, omdat de gestolen auto's in de meeste gevallen weer legaal afgezet dienen te worden. Het is daarom ook niet verwonderlijk dat Moerland en Boerman (1999) in hun onderzoek naar de criminele betrokkenheid van bedrijven vooral wijzen op de betrokkenheid van legale bedrijven bij de handel in gestolen auto's. Zij concluderen dat groeperingen die actief zijn in of ten behoeve van de handel in gestolen voertuigen heel sterk gericht zijn op de legale autobranche (Moerland & Boerman, 1999: 155).

Bij fraude is de verwevenheid tussen 'onderwereld' en 'bovenwereld' vaak nog sterker (zie ook: Van Duyne, 1990; 1995; PEO, Bijlage X, 1996). Dit is ook logisch, omdat in deze zaken vaak een brug wordt geslagen tussen producten, die door middel van fraude goedkoop kunnen worden aangeboden, en de afzet van deze producten aan bedrijven of burgers (bijvoorbeeld: casus 67 over oliefraude en casus 68 over merkenfraude). Ook kunnen personen, die tevens legaal in een bepaalde branche actief zijn, hun winsten vergroten door goederen zonder afdracht van bepaalde heffingen af te zetten in het informele circuit. Een voorbeeld hiervan is casus 69, waarbij sigaretten legaal werden aangekocht en buiten de Europese Unie werden gebracht. Vervolgens werden de sigaretten weer de Europese Unie binnengesmokkeld en – zonder afdracht van heffingen – afgezet. Fraudeorganisaties staan dus vaak met één been in de legale wereld en met één been in de illegale wereld.

2.4 Afhankelijkheidsrelaties binnen criminele netwerken

Nu we in de vorige paragraaf zijn ingegaan op de omstandigheden die de basis vormen voor strategische posities ('structural holes'), zullen we in deze paragraaf dieper ingaan op afhankelijkheidsrelaties binnen criminele netwerken. Zoals we al eerder hebben aangegeven, geven wij er de voorkeur aan om te spreken over afhankelijkheidsrelaties in plaats van hiërarchische verhoudingen. De term

'hiërarchie' wordt immers traditioneel sterk gekoppeld aan piramidestructuren en formele organisatievormen. Daarentegen past de term afhankelijkheidsrelaties beter bij de informele en dynamische samenwerkingsverbanden die we in de wereld van de georganiseerde criminaliteit tegenkomen. Ook geeft de term aan dat binnen criminele netwerken niet iedereen een gelijkwaardige positie inneemt: een bepaalde dader kan belangrijker zijn dan anderen, omdat velen afhankelijk zijn van zijn hulpbronnen zoals geld, kennis of contacten. Een goed voorbeeld hiervan is Z uit casus 63:

De autochtone Nederlander A ruilde aanvankelijk zijn synthetische drugs met een groep Colombianen tegen cocaïne. Deze groep wordt echter opgerold. Vervolgens is hij voor de aanvoer van cocaïne afhankelijk van Z. Z is getrouwd met een Colombiaanse vrouw en heeft onder meer dankzij zijn twee Colombiaanse zwagers veel contacten met Colombiaanse leveranciers.

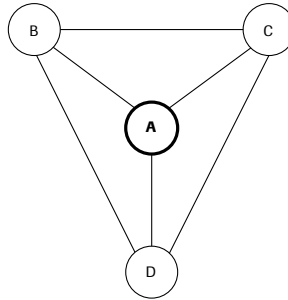
De onmisbare rol van Z blijkt onder meer uit het feit dat op een gegeven moment een Colombiaanse leverancier van cocaïne wil dat Z zich garant stelt voor de hele partij cocaïne: pas dan zal er worden geleverd ten behoeve van A en een andere afnemer. Tot die tijd moet A steeds 'nee' verkopen aan zijn eigen afnemer (casus 63).

De strategische positie van Z uit casus 63 is dus gebaseerd op het feit dat slechts weinig personen in staat zijn om via sociale relaties de brug te slaan tussen criminele netwerken in Colombia en criminele netwerken in Nederland. Daarom is deze persoon misschien niet volledig onmisbaar, maar wel veel moeilijker te vervangen dan anderen.

De strategische voordelen van het overbruggen van 'structural holes' kunnen we verduidelijken door een vergelijking te maken met de traditionele 'lokale onderwereldfiguur' (zie figuur 1 en 2).⁵

Laten we persoon A uit figuur 1 beschouwen als een traditionele 'lokale onderwereldfiguur'. A wordt al jaren door de politie in de gaten gehouden en wordt als 'een grote jongen' in het lokale criminele circuit beschouwd. A lijkt iedereen te kennen en iedereen kent hem. Het probleem van A is echter dat hij geen contacten heeft met andere etnische groepen, andere landen en/of personen uit 'de bovenwereld'. Zijn mogelijkheden zijn daardoor beperkt. De mensen, die hij kent, bieden hem weinig extra mogelijkheden voor winstgevendende criminele activiteiten. Bovendien kennen deze mensen elkaar ook, hetgeen de positie van A structureel kwetsbaar maakt: eigenlijk is hij heel gemakkelijk te vervangen. Als hij wordt opgepakt, nemen de mogelijkheden voor anderen misschien wel toe.

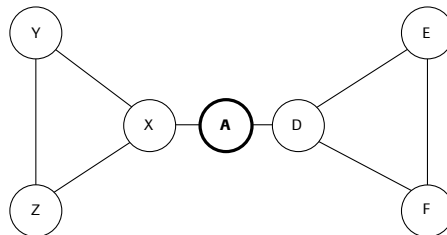
5 Deze schema's zijn gebaseerd op de literatuur over sociale netwerkanalyse (zie o.a. Burt, 1992; 2000) en op de toepassing daarvan op het verschijnsel georganiseerde criminaliteit door Morselli (2000; 2001).

Figuur 1: de traditionele 'lokale onderwereldfiguur'

A heeft dus weliswaar veel contacten, maar deze contacten zijn in belangrijke mate 'overbodig'.⁶ Van 'overbodige' contacten is in twee gevallen sprake (Burt, 1992):

1. Als er sprake is van 'cohesie'. Wanneer mensen onderling veel contact hebben, levert een extra contact weinig extra mogelijkheden op. Contacten binnen een hechte, lokale gemeenschap en binnen een bepaalde etnische groep leveren daardoor vaak minder nieuwe mogelijkheden op dan contacten buiten deze groepen.
2. Als er sprake is van 'structurele equivalentie'. Als iedereen ongeveer hetzelfde weet, dezelfde hulpbronnen heeft en dezelfde contacten, dan levert een extra contact ook weinig extra mogelijkheden op. Men draait dan in feite in hetzelfde kringetje rond.

Figuur 2 laat daarentegen een persoon zien die een relatief unieke verbinding legt tussen twee criminele netwerken. Zonder persoon A is er geen contact tussen deze twee netwerken. Dit betekent dat A een zeer strategische positie inneemt.

Figuur 2: het 'broker'-model

6 Voor de leesbaarheid van dit rapport worden de begrippen 'redundant contacts' en 'non-redundant contacts' hier wat eenvoudiger uitgelegd dan in de literatuur over sociale netwerkanalyse. Voor meer informatie wordt daarom verwezen naar Burt (1992; 2000).

In de Engelstalige wetenschappelijke literatuur wordt persoon A uit figuur 2 ook wel een ‘broker’ genoemd. In het Nederlands zou men dit kunnen vertalen met de term ‘criminele makelaar’ (bijvoorbeeld: Klerks, 2000a: 359-360). Dit roept echter teveel associaties op met de woningmarkt en wekt bovendien een verkeerde suggestie met betrekking tot de strategische positie van de ‘broker’. De ‘broker’ zorgt er weliswaar voor dat mensen op een bepaalde manier met elkaar in contact komen, maar hij dankt zijn strategische positie juist aan het feit dat hij tussen de partijen in blijft zitten.⁷ Juist daarom is hij onmisbaar en hoeft hij bij succesvol opereren ook niet op zoek te gaan naar klanten, maar komen leveranciers en afnemers naar hem toe. Zijn positie wordt gekenmerkt door een hoge mate van ‘structurele autonomie’ (Burt, 1992): veel mensen zijn afhankelijk van hem, waardoor hij zelf in hoge mate zijn eigen weg kan bepalen en de meest winstgevendende alternatieven kan kiezen. Deze ‘structurele autonomie’ kan tevens een verklaring vormen voor het feit dat deze personen soms betrekkelijk geweldloos te werk lijken te gaan. Geweld en intimidatie worden door veel auteurs onlosmakelijk verbonden geacht met georganiseerde criminaliteit (zie voor een overzicht: Amir, 1995). Als echter veel mensen van je afhankelijk zijn, dan is het slechts zelden nodig om een beroep te doen op (de dreiging met) geweld. Volgens deze theorie zal (dreiging met) geweld daarom veel minder snel worden aangetroffen bij personen die een hoge mate van ‘structurele autonomie’ kennen, dan bij personen die grotendeels handelen binnen de lokale onderwereld en/of binnen een specifiek etnisch milieu.

Het hoeft geen betoog dat het bij figuur 1 en 2 gaat om ideaaltypen. De ‘broker’ uit figuur 2 lijkt weliswaar onvervangbaar, maar in de werkelijkheid is natuurlijk niemand volledig onvervangbaar. Ook kunnen ‘brokers’ in de loop van de tijd gepasseerd worden door de mensen die gebruik hebben gemaakt van de door hen geboden mogelijkheden. Daarnaast zijn er ook ‘traditionele onderwereldfiguren’ die het lokale criminele milieu weten te ontstijgen of die zich met zodanig winstgevendende activiteiten bezig houden, dat de verkregen inkomsten weer extra groeikansen bieden. Zoals we later zullen zien kan een machtsbasis niet alleen worden ontleend aan strategisch belangrijke sociale relaties, maar ook aan geld, kennis of het gebruik van geweld.

Een belangrijke vraag voor de aanpak van vermeende hoofdfiguren uit de wereld van de georganiseerde misdaad is dus *op welke manier en in welke mate andere daders van hen afhankelijk zijn en hoe moeilijk zij zijn te vervangen*. Dan kan blijken dat

7 Zo behandelt Zaitch (2001) in zijn proefschrift over Colombiaanse cocaïnehandel ook personen die hij ‘brokers’ noemt. Daarmee bedoelt hij echter mensen die – bij gebrek aan geld en mogelijkheden – mensen met elkaar in contact brengen. Relatiemakelaars dus, die weliswaar kunnen fungeren als smeerolie in criminele netwerken, maar die zichzelf met het tot stand brengen van het contact in feite overbodig maken.

zeer bekende figuren, die vanwege hun gewelddadige gedrag zeer in het oog lopen, soms minder belangrijke schakels zijn dan figuren die relatief onafhankelijk en geweldloos opereren op het grensvlak tussen verschillende landen, verschillende etnische groepen en/of tussen 'onderwereld' en 'bovenwereld'. Ook kan dan blijken dat deze personen niet per definitie aan de top van een piramide hoeven te staan. Het ligt weliswaar voor de hand om 'broker' A uit figuur 2 als de top van een piramide te beschouwen, maar dit doet geen recht aan zijn feitelijke positie.

De hoofdverdachten uit de door ons onderzochte zaken beschikken dus over verschillende 'machtsbronnen'.

In de eerste plaats gaat het hierbij om internationale en interetnische contacten. Internationale en interetnische contacten bieden immers meer mogelijkheden dan lokale contacten en contacten binnen de eigen etnische groep. Daarom zien we dat internationale familie- en vriendschapsbanden een goede start kunnen vormen voor een strategische positie binnen criminele netwerken. Deze contacten kunnen zich natuurlijk ook in de loop van de tijd ontwikkelen. In de onderzochte zaken treffen we dan ook herhaaldelijk het belang aan van talenkennis, een internationale oriëntatie en (internationale) mobiliteit. Sommige verdachten leven heel duidelijk 'in twee werelden'. Anderen reizen veelvuldig van land naar land. En ook verdachten die zich beperken tot Nederland, zijn in verschillende zaken een groot deel van hun tijd bezig met reizen, het ontmoeten van mensen en het bespreken van mogelijke deals. Een tweede factor betreft relaties met de 'bovenwereld'. Voor veel criminele activiteiten is de medewerking van de legale omgeving onmisbaar om bepaalde logistieke knelpunten op te lossen. Hierop wordt in paragraaf 2.6 en in hoofdstuk 3 nader ingegaan.

In de derde plaats lijkt financiële onafhankelijkheid erg belangrijk te zijn. Met financiële reserves is het gemakkelijker om een reputatie als betrouwbare handelspartner op te bouwen. Daarnaast biedt het de mogelijkheid om zelf tegenslagen op te vangen. Op deze manier kan worden voorkomen dat inbeslagnames of 'ripdeals' uitmonden in problemen met leveranciers of afnemers. Tevens kunnen daders door zelf te investeren en het risico te dragen, bepaalde contacten uniek houden en voorkomen dat men wordt gepasseerd doordat twee partijen rechtstreeks met elkaar gaan handelen. Ten slotte biedt geld de mogelijkheid om mensen aan je te binden en afhankelijk van je te maken.

In de vierde en laatste plaats geldt dat 'onvervangbaarheid' een relatief en manipuleerbaar begrip is. Een reputatie als noodzakelijke schakel kun je in de loop van de tijd opbouwen maar ook verliezen. En wie weet er eigenlijk een objectief onderscheid te maken tussen waarheid en suggestie, wanneer mensen vertellen 'een lijn te hebben', 'mensen plat te hebben' of 'in staat te zijn goederen de grens over te trekken'? Misschien kan het wekken van de suggestie van onvervangbaarheid bijna even effectief zijn als het werkelijk onvervangbaar zijn. Ten slotte bestaat er ook nog

het fenomeen van de afgedwongen machtpositie: ook als mensen in feite gemakkelijk vervangbaar zijn, kunnen zij hun positie proberen te handhaven door middel van het gebruik van geweld. De Turkse heroïnehandel zou als voorbeeld kunnen dienen: doordat veel mensen elkaar kennen en veel mensen vergelijkbare contacten hebben, is het waarschijnlijk moeilijk om binnen deze handel een relatief onvervangbare positie in te nemen. Dit zou mogelijk mede een verklaring kunnen vormen voor de mate waarin we (dreiging met) geweld aantreffen in dit milieu. Naarmate daders immers minder 'structurele autonomie' kennen, zullen zij eerder hun toevlucht moeten zoeken tot (dreiging met) geweld.⁸

2.5 Kwetsbaarheid ten opzichte van de opsporing

Een bekende stelling is dat hoofdverdachten vaak 'op afstand' zouden staan van de concrete uitvoering van criminele activiteiten. Een voorbeeld hiervan is de 'broker', wiens positie weinig risicovol lijkt: de feitelijke uitvoering van concrete criminele activiteiten kan worden overgelaten aan anderen en leveranciers en afnemers hoeven niet gezocht te worden, maar bieden zichzelf aan.

Toch is deze ogenschijnlijk 'riante' positie relatief, zoals blijkt uit de al eerder behandelde casus 64. Men zou persoon C uit deze casus een 'broker' kunnen noemen. Zijn risico is in die zin beperkt dat hij de drugs niet zelf hoeft te transporteren. Maar het is een misverstand om te menen dat hij volledig op de achtergrond kan blijven. Zijn centrale positie dankt hij juist aan het feit dat hij persoonlijk bij de zaak betrokken is:

C is zich zeer bewust van de politieaandacht voor enkele van zijn klanten en voor zijn eigen doen en laten. Hij is zich bewust van het gevaar van de telefoon en van het feit dat ook telefoons in zijn omgeving kunnen worden afgeluisterd. Toch heeft hij persoonlijke ontmoetingen met klanten en maakt hij telefonisch afspraken. Wel spreekt hij versluierd over de telefoon en soms in zijn moedertaal 'om tijdwinst op de politie te boeken'. Ook zegt hij incidenteel nepafspraken te maken om de politie op een dwaalspoor te zetten.

8 Daar komt nog bij dat er recentelijk een interessante discussie is ontstaan over de schaduwzijden van sociale cohesie (Burt, 2001). Cohesie kan namelijk gemakkelijk leiden tot roddel, achterklap en karaktermoord. Uit het overzichtsartikel van Burt (2001) blijkt dat mensen oordelen over anderen vaak niet met elkaar bespreken om objectieve informatie over een bepaalde persoon te verkrijgen, maar om elkaar te bevestigen. Daardoor worden positieve of negatieve beelden niet genuanceerd, maar juist versterkt in positieve of negatieve richting. Cohesie kan daarom wantrouwen en negatieve beeldvorming gemakkelijk versterken. Uit de door ons onderzochte zaken en uit het recente onderzoek van Van de Port (2001) over liquidaties blijkt hoe gemakkelijk wantrouwen in het criminele circuit kan escaleren. Omdat wantrouwen zo'n grote rol speelt in de wereld van de georganiseerde criminaliteit, kan sociale cohesie daarom ook een keerzijde hebben: mensen worden daardoor gemakkelijker als onbetrouwbaar of als verrader aangemerkt. Ook verschaft de sociale cohesie prikkels om een gewelddadige reputatie te vestigen.

Ondanks dat leveren de telefoongesprekken van C veel bewijs tegen hem op. Daarnaast overhandigt hij een keer persoonlijk plastic tassen met XTC-pillen aan afnemers. Later laat hij dat door anderen doen (casus 64).

De bovenstaande casus geeft duidelijk het dilemma van de 'broker' aan: zonder persoonlijke betrokkenheid is hij in feite overbodig. Volledig op de achtergrond blijven is daarom eigenlijk onmogelijk. Wel kan hij proberen om zijn betrokkenheid in de minst risicovolle vorm te gieten.

In de volgende subparagrafen zullen we daarom nagaan op welke punten de hoofdverdachten uit de door ons onderzochte zaken toch kwetsbaar zijn gebleken voor de opsporing:⁹ door onnodige betrokkenheid (paragraaf 2.5.1), noodzakelijke betrokkenheid (paragraaf 2.5.2) en/of afgedwongen betrokkenheid (paragraaf 2.5.3).

2.5.1 Onnodige betrokkenheid

Allereerst zien we dat daders – zonder dat dit noodzakelijk is – zelf concrete strafbare handelingen uitvoeren. Dit komt overeen met de bevindingen van Dorn e.a. (1998). Zij hebben zestien gedetineerden geïnterviewd die in Engeland lange gevangenisstraffen uitzaten voor internationale drugshandel en drugsimporten. De respondenten gaven aan dat zij allen een bepaalde risico-inschatting maken en er bijvoorbeeld van uitgaan dat het risico toeneemt 'naarmate je dichter met je handen in de drugs' zit. Kapitaalkrachtige misdadplegers dekken hun risico af door zelf achter de schermen te blijven en anderen het fysieke vervoer te laten verrichten. Maar er zijn ook enkele respondenten die 'risk-tolerant' zijn; dat wil zeggen dat zij voldoende kapitaal hebben om hun risico af te dekken maar ervan houden om zelf actief te zijn en in zekere zin genieten van het risico dat zij lopen (Dorn e.a., 1998: 547-548). Dit zou men de 'crime is fun'-hypothese kunnen noemen (zie o.a. Klerks, 2000a). Het roept beelden op van het 'gezellig hasj verpakken met de jongens' en van de spanning en snelheid van een speedboot met illegale smokkelwaar op volle zee. In een breder verband sluit dit gegeven aan bij het criminologisch onderzoek naar persoonlijkheidskenmerken van daders, waaruit stevast het belang van impulsiviteit en het nemen van risico's naar voren komt (zie voor een overzicht: o.a. Gottfredson & Hirschi, 1990; Pratt & Cullen, 2000). Ook sluit het aan bij onderzoek waarin de nadruk wordt gelegd op de 'verlokkingen' van het zelf uitvoeren van criminele activiteiten (o.a. Katz, 1988).

9 Hierbij moet natuurlijk de kanttekening worden gemaakt dat wij vooral de min of meer 'succesvolle' opsporingsonderzoeken hebben geanalyseerd. Dit betekent bijna per definitie dat de afscherming van één of meer verdachten kennelijk heeft gefaald.

Sommige hoofdverdachten uit de door ons onderzochte zaken voeren dus zelf bepaalde criminele activiteiten uit zonder dat dit strikt noodzakelijk is. Ook zien we dat zij bepaalde zaken in sommige gevallen delegeren, maar dat zij in andere gevallen deze activiteiten zelf uitvoeren.

Daarnaast treffen we af en toe merkwaardige combinaties van afscherming en onvoorzichtigheid aan:

A schermde zijn activiteiten goed af. Zijn persoonlijke betrokkenheid was gering en ook de communicatie hield hij scherp in de gaten. GSM's werden op naam van derden gesteld en men had meerdere GSM's per persoon. Vaak werd er vanuit openbare gelegenheden gebeld. Over de telefoon werden zaken alleen in vage bewoordingen besproken. Slechts de ontmoetingsplaatsen werden af en toe genoemd. Bij problemen over de telefoon brak A de gesprekken af en regelde een persoonlijke ontmoeting.

Ondanks deze goede afscherming veroorzaakt A persoonlijk een MOT-melding van ruim 4 ton. Een bankmedewerker herkende A op een foto als de persoon die met een sporttas met Engelse ponden en Amerikaanse dollars het kantoor binnenkwam (één van de onderzochte casussen).

Zoals we hierna zullen zien is het waarschijnlijk geen toeval dat de hoofdverdachte in deze casus vooral bij het geld in beeld komt. Ook bij de contacten met geldwisselaars is A persoonlijk sterk betrokken.

2.5.2 *Noodzakelijke betrokkenheid*

De zojuist besproken casus roept de vraag op naar de grenzen van de afscherming. Bij bepaalde onderdelen van het criminele proces is feitelijke betrokkenheid immers noodzakelijk. In de eerste plaats zien we in de onderzochte zaken een noodzakelijke betrokkenheid bij geldhandelingen. Hoofdverdachten blijken meer dan incidenteel in beeld te komen bij de afhandeling van betalingen. Ook bij het wisselen, transporteren en eventueel witwassen van geld blijven zij naar onze indruk minder op de achtergrond (zie ook: paragraaf 2.6 en hoofdstuk 4).

In de tweede plaats is de communicatie met zakenpartners een punt waar men noodzakelijk in beeld komt. Juist met een zeer strategische positie – tussen verschillende criminele netwerken in – komt men hierbij noodgedwongen in beeld. Men zal moeten reizen en mensen persoonlijk moeten ontmoeten. Of men zal afspraken moeten maken met behulp van (afluisterbare) communicatiemiddelen. Hierbij zien we dan ook de schaduwzijde van een strategische positie waarbij contact wordt gelegd tussen personen in verschillende landen. Door de grote geografische afstanden zal men immers vaak een beroep moeten doen op (afluisterbare) communicatiemiddelen. Hierbij kan men weliswaar enige voorzorgsmaatregelen nemen, maar er zijn grenzen aan de mogelijkheden om dergelijke

communicatie af te schermen tegen de opsporing. Zo verkeren daders in verschillende gevallen ten onrechte in de veronderstelling dat hun communicatie goed is afgeschermd. Ook is men afhankelijk van 'zakenpartners'. Zo werd in één van de onderzochte zaken – ondanks goede afscherming van de hoofdverdachte – veel bewijs verzameld doordat diens 'zakenpartner' wel goed afgeluisterd kon worden. Ook is er een spanning tussen het spreken in codetaal en het maken van duidelijke afspraken. Deze spanning doet zich des te sterker voelen, wanneer mensen elkaar niet persoonlijk kunnen ontmoeten. Dit is juist bij personen met een zeer strategische positie vaak het geval.

Ten slotte zien we dat er grenzen zijn aan de mogelijkheden om bij delegatie buiten beeld te blijven. Meer dan incidenteel wil men toch zelf enigerlei vorm van controle houden. Activiteiten worden dan bijvoorbeeld niet zelf uitgevoerd, maar wel in persoon gevolgd of via regelmatig telefonisch contact met uitvoerenden. Daarnaast zien we – ook wanneer men zich meer op de achtergrond probeert te houden – dat er toch enigerlei vorm van terugkoppeling moet plaatsvinden. Het verstrekken van opdrachten kan misschien nog in persoon of in versluierde taal gebeuren, maar de terugkoppeling heeft men vaak veel minder goed onder controle. Zo kan een opdracht tot liquidatie geschieden door middel van de boodschap dat een bepaald persoon 'geen man van eer' is, maar is de terugkoppeling vaak veel explicieter. Terugkoppeling door uitvoerenden blijkt daarom in verschillende gevallen bewijs op te leveren tegen de hoofdverdachten:

A en B doen aan 'sturing op afstand'. Zij laten de uitvoering zoveel mogelijk over aan C en D. Wie zij per project inschakelen is hun zaak. A bespreekt weinig over de telefoon en regelt veel zaken tijdens persoonlijke ontmoetingen en bijeenkomsten. Doordat direct afluisteren op dat moment nog verboden is, blijft het voor de politie veelal onduidelijk wat er tijdens deze bijeenkomsten wordt besproken.

Toch wordt er voldoende bewijs verzameld, omdat men na transacties contact opneemt met A om zaken terug te koppelen. Ook als er problemen zijn met bijvoorbeeld opdrachtgevers of afnemers, komen A en B in beeld (casus 45).

Uit de bovenstaande casus blijkt dat er grenzen zijn aan de mate waarin hoofdverdachten buiten beeld kunnen blijven. Dit is vooral aan de orde wanneer er sprake is van problemen. Op dat moment zijn hoofdverdachten vaak gedwongen om in actie te komen.

2.5.3 *Afgedwongen betrokkenheid*

Zolang alles goed gaat, is het mogelijk om de feitelijke uitvoering van concrete criminele activiteiten zoveel mogelijk aan anderen over te laten. Maar dit verandert op het moment dat er problemen ontstaan. Dan zien we bijvoorbeeld dat afnemers

rechtstreeks contact opnemen met de hoofdverdachten, omdat er te weinig is geleverd, omdat de kwaliteit onvoldoende is of omdat men een lagere prijs wil betalen.

Vooraf verdwijningen van verdovende middelen door ‘ripdeals’ of inbeslagnames blijken tot de nodige beroering te leiden. Op dat moment wordt de onmisbaarheid van hoofdverdachten juist een groot probleem voor hen zelf:

Een partij Colombiaanse cocaïne, die via A aan afnemer Z in Nederland zou worden geleverd, wordt in beslag genomen door de autoriteiten. De Colombiaanse leveranciers gijzelen daarom A en vragen de overige groepsleden om losgeld te betalen. Dit is echter een probleem, omdat A de sleutel van de kluis heeft.

Een deel van het losgeld wordt door de vrouw van A naar Colombia gebracht om het aan de ontvoerders te overhandigen. A wordt daarop vrijgelaten en mag naar Nederland om de rest van het losgeld te regelen. Tot die tijd moet zijn vrouw in Colombia blijven (één van de onderzochte casussen).

Uit de bovenstaande casus blijkt dat A op twee punten in de problemen komt door zijn eigen onmisbaarheid. In de eerste plaats wordt hij door de leveranciers aansprakelijk gesteld voor het verdwijnen van de illegale lading. In de tweede plaats is hij onmisbaar voor het beschikbaar krijgen van het geld.

Onmisbaarheid heeft dus ook nadelen, omdat men bij problemen vaak gedwongen wordt om in actie te komen. Zo leiden inbeslagnames niet alleen binnen criminele samenwerkingsverbanden tot de nodige beroering (Wat is er misgegaan? Is er sprake van bedrog of van een inbeslagname? Wie is er verantwoordelijk?). Ook leidt het tot problemen met leveranciers en afnemers: wie is er verantwoordelijk voor de problemen en wie gaat de rekening betalen? Op zo’n moment valt er voor de hoofdverdachten weinig meer te delegeren en moeten zij zelf in actie komen. Hun onmisbaarheid is dan niet hun kracht maar juist hun zwakte.

2.6 ‘Facilitators’

In het vorige rapport werd gewezen op het belang van ‘facilitators’ die hun diensten kunnen verlenen aan meerdere criminele samenwerkingsverbanden, zoals documentenvervalsers, transporteurs, BV-makelaars, geldwisselaars en financiële adviseurs. Deze facilitators kregen tot voor kort weinig prioriteit in opsporingsonderzoeken, omdat zij in het traditionele denken laag in de hiërarchie van criminele organisaties werden geplaatst. Dit is ook niet verwonderlijk, omdat facilitators hun activiteiten vaak verrichten in de periferie van criminele samenwerkingsverbanden. Wanneer men echter meerdere opsporingsonderzoeken met elkaar in verband brengt, dan wordt duidelijk dat dergelijke personen een belangrijke positie innemen in criminele netwerken, omdat velen van hen afhankelijk zijn.

Opsporingsonderzoeken naar facilitators blijken dan ook dikwijls belangrijke informatie op te leveren over verschillende criminele samenwerkingsverbanden waaraan diensten worden verleend. Het meest in het oog springend zijn de opsporingsonderzoeken die de afgelopen jaren zijn uitgevoerd naar geldwisselaars en andere illegale financiële dienstverleners. In alle door ons onderzochte zaken bleken er directe lijnen te lopen naar verschillende criminele samenwerkingsverbanden of naar concrete drugstransporten (zie casus 52, 65, 73 en 74). Ook opsporingsonderzoeken naar documentenvervalsers bleken veel informatie op te leveren over de mensensmokkelgroepen die gebruik maakten van de vervalste documenten (bijvoorbeeld: casus 53, 54, 55 en 59).¹⁰

Sinds de publicatie van het vorige rapport heeft de populariteit van het begrip facilitator een hoge vlucht genomen.¹¹ Daarmee is echter ook de nodige begripsvervaging ontstaan. De een reserveert de term uitsluitend voor verwijtbaar betrokken advocaten, notarissen, accountants en andere dienstverleners uit 'de bovenwereld'. De ander verstaat onder het begrip iedereen die ook maar op enigerlei wijze er voor zorgt dat criminele processen gemakkelijker kunnen verlopen: van de advocaat met een zeer ruime taakopvatting tot de schoonmaker op Schiphol die met zijn toegangspasje illegale vluchtelingen langs de douane loodst.

Wij willen hier niet een eindeloze discussie starten over wat wel en wat geen facilitator is. Het is interessanter om inzicht te krijgen in de vraag wat de functie van facilitators is en waarom ze belangrijk zijn voor het verloop van criminele processen. Dan wordt duidelijk dat facilitators van belang zijn, omdat zij cruciaal zijn voor bepaalde criminele processen en tevens moeilijk zijn te vervangen:

B is al sinds de jaren tachtig actief in de wereld van de synthetische drugs en is eigenaar van een bedrijf in de chemicaliënbranche. Zijn naamsbekendheid zorgt er voor dat veel producenten van synthetische drugs en laboranten hem weten te vinden. In meerdere synthetische drugsonderzoeken blijkt het legale bedrijf van B leverancier te zijn van precursoren, andere chemicaliën of apparatuur. Deze transacties worden in het algemeen anoniem afgehandeld en contant betaald. Hoewel het een legaal bedrijf betreft, is er sprake van een gefingeerde boekhouding met verzonnen klanten en worden er bij de huiszoekingen wapens aangetroffen. Ook wordt de eigenaar van het bedrijf verdacht van het zelf produceren van synthetische drugs en van nieuwe 'designer drugs' die nog niet op de lijst van verboden middelen staan (één van de onderzochte casussen).

10 Overigens bepaalt de centrale rol van documentenvervalsing binnen de logistiek van mensensmokkel ook de centrale rol van de paspoortvervalser. Deze levert doorgaans niet alleen cruciale diensten aan andere mensensmokkelaars maar is meer dan incidenteel ook zelf de spil van een samenwerkingsverband dat zich toelegt op mensensmokkel (zie: Kleemans & Brienen, 2001). Aangezien dit echter bij andere illegale activiteiten niet altijd het geval is, worden 'facilitators' hier als aparte categorie behandeld.

11 Het begrip 'facilitator' werd overigens in de opsporingspraktijk al gebruikt voor de publicatie van dit rapport.

Deze casus voldoet aan vier kenmerken die dikwijls in verband worden gebracht met het begrip facilitator:

1. De activiteiten zijn cruciaal voor de logistiek van bepaalde criminele activiteiten. In dit geval: het leveren van grondstoffen en apparatuur voor de productie van synthetische drugs.
2. Er wordt een brug geslagen tussen de 'onderwereld' en de 'bovenwereld'.
3. De facilitator is moeilijk vervangbaar.
4. Er worden diensten geleverd aan meerdere criminele groepen.

Dat deze kenmerken vaak tegelijkertijd voorkomen, is niet geheel toevallig, zoals later zal worden toegelicht.

Allereerst is het dus van belang dat facilitators een oplossing bieden voor bepaalde logistieke knelpunten¹² waar criminele samenwerkingsverbanden tegenaan lopen. Zij voeren namelijk activiteiten uit die criminele samenwerkingsverbanden zelf niet *kunnen* of niet *willen* uitvoeren. Niet *kunnen* uitvoeren, omdat de benodigde kennis, vaardigheden of contacten ontbreken (bijvoorbeeld: financiële of juridische kennis, de kennis en vaardigheden om documenten te vervalsen of de contacten om aan grondstoffen voor synthetische drugs te komen). Niet *willen* uitvoeren, omdat het risico van bepaalde activiteiten te groot is (bijvoorbeeld: het zelf verzorgen van het transport van illegale goederen of het zelf wisselen van geld).

Facilitators bieden dus een oplossing voor bepaalde logistieke knelpunten. Deze knelpunten kunnen verschillen per criminele activiteit. Zo zijn (moeilijk verkrijgbare) precursoren essentieel voor de productie van synthetische drugs, terwijl goede paspoortvervalsingen mensensmokkel een stuk eenvoudiger maken. Daarnaast kan het belang van bepaalde knelpunten variëren in de tijd. Zo was aanvankelijk de kennis met betrekking tot de productie van synthetische drugs dun gezaaid en was de laborant, die deze kennis bezat, een veelgevraagde dienstverlener. Nu recepten voor synthetische drugs zeer gemakkelijk zijn te verkrijgen en de controle op precursoren is aangescherpt, is de bottleneck voor de productie verschoven naar de verkrijgbaarheid van precursoren. Ten slotte kunnen bepaalde criminele samenwerkingsverbanden meer last hebben van een bepaalde 'bottleneck' dan andere: alle groepen moeten een oplossing vinden voor het wisselen en transporteren van geld, maar witwassen is vooral een probleem voor criminele samenwerkingsverbanden die hun geld willen investeren in landen met een strikte financiële regelgeving (PEO, Bijlage X, 1996).

De eerste vraag is dus hoe cruciaal een bepaalde facilitator is voor bepaalde criminele processen. De tweede vraag is hoe gemakkelijk deze persoon is te vervangen. Een documentenvervalser is waarschijnlijk belangrijker voor de smokkel

12 Dit sluit aan bij de onderzoekstraditie die de logistiek van criminele activiteiten centraal stelt (o.a. Sieber & Bögel, 1993).

van illegale immigranten dan een schoonmaker op Schiphol die met zijn toegangspasje de douane kan helpen omzeilen. Ook is de documentenvervalser waarschijnlijk moeilijker te vervangen, omdat zijn kennis en vaardigheden veel dunner gezaaid zijn.

De vraag naar de vervangbaarheid of de uniciteit van een persoon hangt sterk samen met de twee andere kenmerken die we vaak bij facilitators tegenkomen: dat er een brug wordt geslagen tussen de 'onderwereld' en de 'bovenwereld' en dat de diensten vaak geleverd worden aan meerdere criminele samenwerkingsverbanden. Voor veel criminele activiteiten is immers de medewerking van de wettige omgeving onmisbaar (zie hoofdstuk 3 van het vorige rapport). Maar tegelijkertijd weten criminele samenwerkingsverbanden vaak juist voor deze logistieke knelpunten zelf geen oplossing te vinden. Daarom zijn zij genoodzaakt om een beroep te doen op facilitators die een brug weten te slaan tussen 'onderwereld' en 'bovenwereld'.

We zien dan ook vaak dat facilitators op dit raakvlak actief zijn: met legale grondstoffen en apparatuur die nodig zijn voor illegale producten, met dekmantelbedrijven, vervalsingen, fraude en/of juridische constructies die illegale activiteiten een legaal aanzien moeten geven of met zwart geld dat gewisseld, getransporteerd of witgewassen moet worden. Juist omdat er vaak maar een relatief beperkt aantal personen is dat deze brug tussen 'onderwereld' en 'bovenwereld' kan en wil slaan, zijn deze personen moeilijk te vervangen.

Ook het feit dat er vaak diensten worden geleverd aan meerdere criminele samenwerkingsverbanden, hangt samen met het gegeven dat bepaalde personen relatief uniek en dus moeilijk vervangbaar zijn. Wanneer in het criminele circuit eenmaal bekend wordt dat men ergens gemakkelijk grondstoffen voor synthetische drugs kan krijgen, zullen velen in deze diensten geïnteresseerd zijn.

Een brede klantenkring ontstaat echter niet zomaar. Vertrouwen speelt hierbij een belangrijke rol. Zo bestaan er relatief unieke gevallen waarin er directe sociale relaties bestaan tussen criminele samenwerkingsverbanden en de facilitator. In andere gevallen moet het vertrouwen echter in de loop van de tijd worden opgebouwd. Het is dan ook niet verwonderlijk dat facilitators met een brede klantenkring vaak al jaren ongestoord actief zijn. Dit zien we niet alleen bij de bovengenoemde casus, maar ook bij de door ons geanalyseerde opsporingsonderzoeken naar geldwisselaars:

A wisselt regelmatig geld voor ten minste vier drugsorganisaties. A is oorspronkelijk gestart binnen de context van een prominente drugsgroepering en is sindsdien jarenlang succesvol actief geweest als wisselaar. Hij wisselt eerst lange tijd ook zelf, maar schakelt later steeds vaker andere personen in. Wel houdt hij persoonlijk toezicht wanneer deze personen met sporttassen naar een wisselkantoor gaan om te wisselen.

Gemiddeld wisselt A een bedrag van 2,5 tot 3 miljoen gulden per maand. De te wisselen bedragen variëren van 200.000 tot 700.000 gulden per keer. Vanwege deze grote bedragen is het niet verwonderlijk dat de lijnen met de hoofdpersonen uit de vier drugsorganisaties vrij kort zijn. Zo had G, de centrale figuur uit drugsorganisatie X, rechtstreeks contact met A en hield hij ook de overdracht van het geld in eigen hand (casus 52).

Veel wisselaars hebben ook een 'legale' start gemaakt als eigenaar van een wisselkantoor. Na de invoering van de Wet op de Wisselkantoren op 1 januari 1995 konden velen niet voldoen aan de voorwaarden van de Nederlandsche Bank en zijn zij 'ondergronds' gegaan, met medeneming van een aantal vaste criminele klanten (bijvoorbeeld: casus 73). Dat daarmee ook een grote omzet kan worden gegenereerd, blijkt uit casus 74:

De betrokkenen kenden elkaar al bijna tien jaar uit de wisselwereld. De broer van A had een wisselkantoor in Amsterdam, waar A en C ooit werkten. Later is A voor zichzelf begonnen met medeneming van een aantal klanten. De groep wisselde binnen een jaar bijna 80 miljoen gulden voor verschillende klanten. De klanten, waarvan de identiteit bekend is geworden, waren zonder uitzondering actief in de handel in verdovende middelen of hadden nauwe banden met drugshandelaren (casus 74).

De contacten zijn dus soms al gelegd in een tijd dat het wisselen van crimineel geld nog heel eenvoudig was. Ook zijn er vertrouwensbanden ontstaan met verschillende vaste klanten, doordat men jarenlang ongestoord actief kon zijn. De vertrouwensband met de wisselaars blijkt vaak uit interessante details zoals het ongeteld aanleveren van geld en het aanbieden van geld zonder een bewijs van ontvangst en duidelijke afspraken over de provisie. Dit vertrouwen staat in schril contrast met het wantrouwen dat we geregeld in drugszaken aantreffen.

Toch kan men zich afvragen of dit vertrouwen niet bestaat bij de gratie van het feit dat er weinig problemen zijn en dat men lange tijd ongehinderd zijn gang kon gaan. Onder dergelijke omstandigheden is het relatief gemakkelijk om een reputatie van betrouwbaarheid op te bouwen. Wat gebeurt er echter bij problemen?

Een bevriend echtpaar werd benaderd om geld te wisselen, omdat dit minder opvallend zou zijn. Het echtpaar werd echter inhalig en drukte een som geld achterover. Dit geld was afkomstig van verschillende drugsgroepen. Zij kwamen daarom verhaal halen. Omdat A op dat moment in het buitenland verbleef, begonnen zij zijn broer B te bedreigen alsmede personeelsleden in de winkels waar normaliter het geld werd gebracht en weer werd opgehaald. B doet daarom bij de politie aangifte van bedreiging. Onder druk van de bedreigingen maakt B met zijn bedreigers de afspraak dat hij met hen mee zal gaan om hen de woning van het echtpaar aan te wijzen, zodat ze daar verhaal zouden kunnen halen (één van de onderzochte casussen).

Ook in casus 73 ontstaan er grote problemen op het moment dat er geld kwijt is:

Eén van de broers ging met een miljoen gulden op weg naar België, maar werd – naar eigen zeggen – onderweg overvallen. Hij deed daarvan aangifte bij de politie. Daarna werd één van zijn broers een aantal malen bezocht door drie personen die hem dringend verzochten om een miljoen gulden op tafel te leggen. Uiteindelijk werd de broer in een kroeg in zijn been geschoten (casus 73).

Bij problemen blijken er dus ook vergelijkbare reacties voor te komen als bij ‘ripdeals’ (zie hoofdstuk 4 van het vorige rapport): het aansprakelijk stellen van personen, het eventueel doorverwijzen naar de ‘echte’ schuldigen en ten slotte (het dreigen met) geweld. De vertrouwensband met de geldwisselaars lijkt met andere woorden vooral te bestaan omdat men dit vertrouwen lange tijd heeft kunnen opbouwen.

Samenvattend kunnen we concluderen dat de discussie in de opsporingspraktijk over facilitators de aandacht heeft gevestigd op personen die weliswaar vaak opereren in de periferie van criminele samenwerkingsverbanden, maar die toch zeer belangrijk zijn voor het verloop van bepaalde criminele processen. De vraag die met betrekking tot facilitators zou moeten worden gesteld, is *hoe cruciaal deze zijn voor bepaalde criminele processen en hoe gemakkelijk zij zijn te vervangen*. Daarin ligt immers ook de relevantie voor de opsporingspraktijk. Dit kunnen we met het volgende voorbeeld toelichten. Heroïne importeren uit Turkije met behulp van geprepareerde auto's of vrachtauto's is voor de meeste criminele samenwerkingsverbanden niet zo'n groot probleem. De keuze om dit aan bepaalde transporteurs over te laten leidt vooral tot het verminderen van het risico dat men loopt. De dienst die wordt verleend is dus niet echt cruciaal en de transporteurs zijn waarschijnlijk vrij gemakkelijk te vervangen door anderen. Opsporingsonderzoeken naar deze transporteurs kunnen dus misschien wel interessante informatie opleveren over meerdere criminele samenwerkingsverbanden, maar arrestaties zullen waarschijnlijk minder effect hebben dan bijvoorbeeld de arrestatie van een scheepsmakelaar, die cocaïne-transporten van Colombia naar Europa weet te organiseren. Want hoe belangrijker iemand is voor het verloop van bepaalde criminele processen en hoe minder gemakkelijker hij is te vervangen, des te meer effect zal de arrestatie van deze persoon hebben op het functioneren van criminele netwerken.

Soms zijn bepaalde activiteiten overigens dermate belangrijk dat een facilitator tevens de spil vormt van een crimineel samenwerkingsverband. Een goed voorbeeld is mensensmokkel, waarbij het vervalsen van documenten een cruciaal onderdeel is van het logistieke proces (zie ook: IAM, 2001). In de door ons onderzochte zaken leveren paspoortvervalsers dan ook niet alleen vervalste paspoorten aan andere samenwerkingsverbanden (in de rol van ‘facilitator’), maar zijn zij ook meer dan

incidenteel zelf de spil van een samenwerkingsverband dat zich toelegt op mensen-smokkel (zie ook: Kleemans en Brienen, 2001). Er is dus sprake van twee rollen: die van 'facilitator en die van spil van een samenwerkingsverband. Deze beide rollen zijn in dit hoofdstuk enigszins gescheiden behandeld, maar kunnen in de praktijk ook samenvallen, vooral wanneer er logistieke knelpunten worden opgelost die zeer cruciaal zijn voor bepaalde criminele processen.

2.7 Recapitulatie

Vanwege de handicap van de illegaliteit is samenwerking bij illegale activiteiten moeilijker dan bij legale activiteiten. Daarom zijn sociale relaties zoals familie- en vriendschapsbanden van groot belang voor het functioneren van criminele samenwerkingsverbanden. Sociale relaties ontstaan echter niet willekeurig, maar volgen veelal de wetten van sociale en geografische afstand. Bepaalde delen van criminele netwerken zijn niet of nauwelijks met elkaar verbonden door het bestaan van geografische en/of sociale barrières tussen verschillende landen, tussen verschillende etnische groepen of tussen 'onderwereld' en 'bovenwereld'. Daardoor is er sprake van zogenaamde 'structural holes': gaten in de sociale structuur. Door het ontbreken van verbindingen ontstaan er winstkansen en strategische mogelijkheden voor de relatief weinige personen die deze 'structural holes' weten te overbruggen. De hoofdverdachten uit de door ons onderzochte zaken opereren dan ook dikwijls internationaal, interetnisch en/of op de scheidslijn tussen 'onderwereld' en 'bovenwereld'. Omdat velen van hen afhankelijk zijn, nemen zij een zeer strategische positie in. Zij zijn minder gemakkelijk te vervangen dan bijvoorbeeld personen die grotendeels handelen binnen de lokale onderwereld en/of binnen een specifiek etnisch milieu. Ook hoeven zij minder snel een beroep te doen op (de dreiging met) geweld, waardoor zij minder snel de aandacht van politie en justitie zullen trekken. Toch zou het 'verwijderen' van dergelijke cruciale schakels veel andere daders in de problemen kunnen brengen, omdat velen van hen afhankelijk zijn.

Een bekende stelling is dat hoofdverdachten vaak 'op afstand' zouden staan van de concrete uitvoering van criminele activiteiten. Toch zijn er in de door ons onderzochte zaken verschillende kwetsbare plekken naar voren gekomen. Allereerst zien we dat daders – zonder dat dit noodzakelijk is – zelf concrete strafbare handelingen uitvoeren. Verder blijkt dat ook voor daders die zich goed proberen af te schermen en die geen onnodige risico's nemen, feitelijke betrokkenheid noodzakelijk is bij bepaalde onderdelen van het criminele proces zoals geldhandelingen en de communicatie met zakenpartners. Ook zijn er grenzen aan de mogelijkheden om bij delegatie van bepaalde werkzaamheden buiten beeld te blijven. Ten slotte zijn daders in sommige gevallen zoals bij inbeslagnames en andere problemen genood-

zaakt om in actie te komen en zich bloot te geven. In dergelijke situaties is hun onmisbaarheid niet hun kracht maar juist hun zwakte.

Ten slotte hebben wij nog apart aandacht besteed aan het belang van 'facilitators' die hun diensten kunnen verlenen aan meerdere criminele samenwerkingsverbanden: documentenvervalsers, transporteurs, BV-makelaars, geldwisselaars en financiële adviseurs. Zij danken hun positie aan het feit dat zij een oplossing bieden voor bepaalde logistieke knelpunten waar criminele samenwerkingsverbanden tegenaan lopen. De afhankelijkheid van een bepaalde facilitator hangt af van de vraag hoe cruciaal deze is voor bepaalde criminele processen en hoe moeilijk deze is te vervangen. Hoe afhankelijker verschillende criminele samenwerkingsverbanden zijn van een bepaalde facilitator, hoe meer problemen de aanhouding van een dergelijke persoon teweeg zal brengen. Dit zal minder sterk het geval zijn, wanneer een facilitator gemakkelijk is te vervangen. Maar onderzoek naar een dergelijke facilitator kan wel interessante informatie opleveren over de samenwerkingsverbanden die van zijn diensten gebruik maken.

Criminele activiteiten en modus operandi

3.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk is beschreven hoe in de samenwerking tussen daders afhankelijkheidsrelaties ontstaan en welke competenties hierbij worden 'uitgeruild'. In dit hoofdstuk zal het accent worden gelegd op de criminele activiteiten zelf. In de eerste plaats zal worden ingegaan op de aard van deze activiteiten (paragraaf 3.2). Vervolgens komt de vraag aan de orde in hoeverre criminele samenwerkingsverbanden zich beperken tot één of meerdere typen criminele activiteiten: zijn zij specialistisch of generalistisch (paragraaf 3.3)? Ten slotte zal worden ingegaan op de relatie met de wettige omgeving. Daarbij gaat het om contacten tussen illegaliteit en legaliteit (paragraaf 3.4) en om de wisselwerking met politie, justitie en douane (paragraaf 3.5). Het hoofdstuk wordt afgesloten met een recapitulatie (paragraaf 3.6).

3.2 Aard van de criminele activiteiten

Een belangrijke conclusie van het vorige rapport was dat georganiseerde criminaliteit niet *ondanks* maar *dankzij* de wettige omgeving bestaat. De steun van de wettige omgeving is immers noodzakelijk voor het maken en voor het afnemen van bepaalde producten en diensten. Ook werd gesignaleerd dat de wettige omgeving, bewust of onbewust, kennis verschaft en diensten verleent die belangrijk zijn voor het functioneren van criminele samenwerkingsverbanden. De omgeving speelt met andere woorden een belangrijke faciliterende rol.

Een verklaring voor deze faciliterende rol kan worden gevonden in de aard van de criminele activiteiten. Want naast maatschappelijke schade leveren veel activiteiten ook directe economische baten op voor verschillende personen uit de omgeving van criminele samenwerkingsverbanden (paragraaf 3.2.1). Tevens zijn bepaalde activiteiten weliswaar strafbaar gesteld, maar levert de aard van deze activiteiten mogelijkheden op voor de direct betrokkenen om morele neutralisatietechnieken toe te passen (paragraaf 3.2.2).

3.2.1 Economische voedingsbodem

Bijna alle activiteiten in de zaken uit deze monitor kunnen worden gekarakteriseerd als het leveren van illegale goederen of diensten. Het betreffen, anders geformuleerd,

activiteiten waarin wordt ingespeeld op een bepaalde vraag of een behoefte van bedrijven, burgers of criminele groepen. Voorbeelden hiervan zijn onder meer het produceren en verhandelen van drugs, het illegaal persen en distribueren van CD's en CD-roms, mensensmokkel en het wisselen van door misdrijf verkregen gelden. De economische meerwaarde van deze criminele activiteiten voor de betrokkenen bestaat er eenvoudigweg uit dat een product of dienst wordt geleverd die in het geheel niet of tegen hogere kosten door bonafide bedrijven kan worden geproduceerd of geleverd. De winst die door de criminele groepen wordt behaald, wordt grofweg op twee manieren bereikt.

In de eerste plaats doordat de verboden producten internationaal en over grote afstand worden vervoerd en verhandeld. De productielanden van heroïne, hasj en cocaïne zijn ver van Nederland verwijderd. Drugshandelaren brengen dus niet alleen een *verboden* product, maar tevens een *uitheems* product op de Nederlandse markt. Zij spelen in op de grote prijsverschillen tussen de aankooprijzen in de bronlanden en de verkooprijzen in de Westerse wereld. Andersom geldt dat ook voor de export vanuit Nederland naar andere landen. Een in Nederland geproduceerde XTC-pil vertegenwoordigt hier bijvoorbeeld een straatwaarde van ongeveer 4 tot 5 euro, terwijl deze in Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk het drievoudige oplevert en in de Verenigde Staten en Australië zelfs het zevenvoudige (USD, 2002). Door grensoverschrijdend te werken kan worden ingespeeld op de prijsverschillen. Het behoeft dan geen verbazing te wekken dat Nederlandse producenten de Verenigde Staten en andere landen ontdekken als afzetmarkt.

In de tweede plaats creëren criminele samenwerkingsverbanden winst door intermediair te zijn tussen twee gescheiden circuits of werelden. In het vorige hoofdstuk is er al op gewezen dat sommige personen strategische posities innemen in criminele netwerken, omdat zij 'structural holes' weten te overbruggen. Het overbruggen van 'structural holes' tussen verschillende landen en/of verschillende etnische groepen is hier een voorbeeld van. Een ander voorbeeld is het slaan van bruggen naar legale afzetmarkten waarop vervolgens goedkope (want illegaal verkregen) producten worden aangeboden. Dit is onder meer van toepassing op de casus over oliefraude (casus 67), merkenfraude (casus 68) en georganiseerde autodiefstallen (casus 71). Ook in de gevallen van illegale dienstverlening worden bruggen geslagen tussen criminele groepen en de wettige omgeving. Het duidelijkste voorbeeld hiervan zijn de activiteiten van geldwisselaars. Zij fungeren als de schakel tussen criminele groepen en legale financiële dienstverleners. Deze wisselaars (of hun koeriers) worden bij het wisselen of storten van grote contante bedragen geregistreerd krachtens de Wet MOT. Hun verdienste is dat zij hierdoor de criminele groepen voor wie zij wisselen 'uit de wind' houden. Dat is hun belangrijkste toegevoegde waarde, want verder zijn voor het wisselen van Engelse ponden en andere valuta weinig specifieke competenties vereist, behoudens dan het creëren en behouden van een imago van betrouwbaarheid.

Geconcludeerd kan dus worden dat de bovengenoemde groepen producten of diensten leveren waar vraag naar bestaat en dat hun activiteiten ook economische voordelen opleveren voor hun omgeving. Niet alle criminele groepen spelen echter in op een bestaande maatschappelijke vraag. Bekende voorbeelden uit de Amerikaanse literatuur zijn (afgedwongen) protectie en infiltratie in bedrijven of branches om zich onrechtmatig te verrijken. Ook in enkele zaken uit de monitor wordt zonder scrupules ingespeeld op de kwetsbaarheid van de ander. Van economische baten voor anderen is in deze gevallen geen sprake. Er wordt louter nadeel en schade berokkend. De betreffende zaken uit onze monitor zijn overigens veel minder ingrijpend dan de zojuist genoemde Amerikaanse voorbeelden. Dit kan worden geïllustreerd met de volgende twee zaken:

De ene casus betreft het op grote schaal vervalsen en gebruiken van creditcards. De betrokken creditcardmaatschappijen lijdten een schade van 2,8 miljoen gulden doordat de groep op grote schaal aankopen doet met behulp van de vervalste creditcards (casus 49).

In een andere casus weet men burgers ertoe te bewegen om geld te investeren in de valutatermijnhandel. De hele handel bestaat slechts op papier; het geld verdwijnt rechtstreeks in de zakken van de daders (casus 72).

Men zou dus een onderscheid kunnen aanbrengen tussen *symbiotische* vormen van georganiseerde criminaliteit (die ook baten opleveren voor anderen) en *parasitaire* vormen van georganiseerde criminaliteit (die louter nadeel berokkenen). Dit onderscheid is echter in de praktijk niet altijd even duidelijk. Er zijn mengvormen, waarin het een met het ander samengaat. Voorbeelden hiervan zijn vrouwenhandelzaken en georganiseerde autodiefstallen. In het geval van vrouwenhandel wordt aan de ene kant voorzien in een bepaalde behoefte (er bestaat in het prostitutiecircuit een grote vraag naar gesmokkelde vrouwen), aan de andere kant worden de betrokken vrouwen zowel in fysieke als in materiële zin ernstig benadeeld. Ook bij de georganiseerde autodiefstallen is sprake van een mengvorm. Enerzijds worden de rechtmatige eigenaars en de verzekeringsmaatschappijen direct benadeeld, anderzijds speelt de criminele groep in op een bestaande marktvrage (in bijvoorbeeld Oost-Europa) naar occasions van duurdere automerken.¹

1 Overigens komt uit het onderzoek van Gerber en Killias (2001) in een Russische regio naar voren dat occasions lang niet altijd van diefstal uit West-Europa afkomstig zijn. Bovendien signaleren zij dat 'gestolen' niet altijd hoeft te betekenen dat de voormalige eigenaar bestolen is. In deze gevallen is de verzekeringsmaatschappij het slachtoffer. Dit bleek overigens ook in casus 71 het geval te zijn. Een werkwijze van de groep was om eigenaars behulpzaam te laten zijn bij de diefstal. Een groepslid kreeg de sleutels en de papieren van de auto, reed daarmee naar het buitenland en overhandigde de eigenaar nadien de spullen weer. Vervolgens deed de eigenaar aangifte van diefstal.

Het zoeken naar de economische voedingsbodem van georganiseerde criminaliteit is een ethisch neutrale bezigheid. Door oog te hebben voor de economische baten van criminele activiteiten voor bepaalde personen en groepen kan evenwel begrijpelijk(er) worden gemaakt waarom georganiseerde criminaliteit ontstaat en blijft voortbestaan, hoe ernstig men deze criminaliteit ook mag vinden. Ook verklaart het waarom de meer symbiotische vormen van georganiseerde criminaliteit gemakkelijker gedijen in de maatschappelijke omgeving dan de meer parasitaire vormen (die louter nadeel berokkenen).

3.2.2 *Morele neutralisatie*

In discussies over de aard van de georganiseerde criminaliteit en de aanpak ervan, wordt in de regel als vanzelfsprekend aangenomen dat georganiseerde criminaliteit zware criminaliteit is. Associaties met geweld en corruptie kleuren het beeld over georganiseerde criminaliteit nog zwarter. Zonder de ernst van de gepleegde feiten te willen bagatelliseren kan evenwel worden vastgesteld dat de bestudeerde zaken wat betreft de ernst en strafwaardigheid een breed palet vormen met vele zwarte maar ook met grijze tinten. Tussen misdrijven van hetzelfde soort bestaan grote verschillen in modus operandi en schade. Dit kan ertoe leiden dat over de ernst zeer verschillend kan worden gedacht, met name door de plegers zelf en andere direct betrokkenen. Soms wordt het strafbare karakter van de gepleegde feiten door hen sterk gebagatelliseerd of zelfs volledig ontkend. Morele neutralisatie kan bijvoorbeeld plaatsvinden door het ontkennen van de schadelijke gevolgen van een delict, het ontkennen van het bestaan van slachtoffers, het ontkennen van de eigen verantwoordelijkheid, het beschuldigen van degenen die het desbetreffende gedrag veroordelen of door het doen van een beroep op hogere plichten ten aanzien van kleinere sociale verbanden waartoe men behoort (Sykes & Matza, 1957).

Sommige criminele activiteiten bieden meer mogelijkheden tot morele neutralisatie dan andere. Een vergelijking tussen de vrouwenhandelzaken en de mensensmokkelzaken uit deze monitor kan dit goed illustreren. Bij vrouwenhandel zijn er weinig mogelijkheden tot morele neutralisatie, omdat er duidelijk sprake is van slachtoffers:

De vrouwen worden onder valse voorwendsels geronseld in discotheken in Oost-Europa en naar het Westen gehaald met behulp van valse paspoorten. Bij hun aankomst openbaren zich de werkelijke bedoelingen van de organisatoren van de reis. De vrouwen worden eerst 'klein gemaakt', opgezadeld met een hoge schuld vanwege de reis- en verblijfkosten (ongeveer 35.000 gulden) en te werk gesteld als prostituee. De vrouwen maken werkdagen van ongeveer 18 uur, en worden geregeld bedreigd en mishandeld (casus 62).

Vrouwenhandel gaat veelal gepaard met ernstige bedreigingen en ook met de daadwerkelijke toepassing van geweld. Hoewel de vrouwen op de hoogte kunnen zijn van het soort werk dat zij gaan doen, worden zij gaandeweg wel misleid over de werk-omstandigheden of – concreter – over de aard van de uitbuiting (Vocks en Nijboer, 1999; KT NON, 2001: 94 e.v.; Smit, 2001; Bureau NRM, 2002). Geweld (of dreiging met geweld) is een manier om te bewerkstelligen dat dergelijke vrouwen tegen hun wil blijven werken.

Waar men bij vrouwenhandel de ernst van het delict kan zoeken in de manier waarop er wordt omgegaan met de slachtoffers, is dit bij mensensmokkel niet per definitie het geval. De bestudeerde gevallen van mensensmokkel laten een grote variatie zien in de mate van uitbuiting of exploitatie van de gesmokkelde personen. Slechts één van de door ons onderzochte zaken komt overeen met het stereotype beeld van meedogenloze daders die betrekkelijk gewetenloos omgaan met hun slachtoffers:

De gesmokkelde Chinezen moeten een langdurige reis doorstaan en worden bij aankomst pas vrijgelaten wanneer er volledig voor hen is betaald. Wanneer de reissom niet op tijd wordt voldaan, vindt er gijzeling plaats. Ook is er sprake van dreiging met geweld, mishandeling en seksueel misbruik (casus 46).²

In de andere mensensmokkelzaken zijn de gesmokkelden daarentegen eerder te typeren als klanten dan als slachtoffers. Wanneer een smokkelorganisatie over valse persoonsdocumenten en over reisdocumenten kan beschikken, worden de gesmokkelde personen betrekkelijk comfortabel per vliegtuig, trein, bus of auto vervoerd. Soms wordt zelfs de garantie gegeven dat de eindbestemming wordt bereikt; anders mogen klanten het kosteloos nog een keer proberen (bijvoorbeeld: casus 53). Mensensmokkel wordt door de betrokkenen in de onderzochte zaken dan ook vaak niet als criminaliteit maar als dienstverlening beschouwd. Er wordt relatief open over mensensmokkel gesproken en klanten worden aangebracht via reclame van mond tot mond. Ook verrichten familie, vrienden en kennissen allerlei hand- en spandiensten zoals het kopen van tickets, het halen en brengen van gesmokkelden en het verlenen van onderdak.

Het traditionele beeld van meedogenloze daders en willoze slachtoffers is dus misschien in sommige gevallen terecht, maar het miskent de drijvende kracht achter mensensmokkel: smokkelaars, klanten en hun sociale omgeving hebben allen belang bij de succesvolle uitvoering van de gewilde dienstverlening (zie uitgebreider: Kleemans en Brienen, 2001).

2 Ook uit het omvangrijke onderzoek van Chin (1999) naar Chinese mensensmokkel blijkt dat het moment van betaling precair is. Meestal moeten reeds geëmigreerde familie- of lotgenoten het geld op het juiste moment bij elkaar brengen. Soms komt er onverwachts een kink in de kabel, hetgeen tot intimidatie en geweldstoepassing leidt. Dit blijkt ook uit Nederlands onderzoek van Soudijn (2001).

De meest grijze tint binnen dit spectrum wordt gevormd door een organisator van schijnhuwelijken, c.q. een huwelijksbemiddelaar:

De 'huwelijksbemiddelaar' was de verbindende schakel tussen illegaal verblijvende personen in Nederland en Nederlandse personen die bereid waren om tegen betaling van enkele tienduizenden guldens een (schijn)huwelijk te sluiten. Op deze wijze verkregen de illegalen een geldige verblijfstitel. De organisator kreeg weliswaar per huwelijk een provisie van enkele duizenden guldens maar hij definieerde zijn activiteiten niet als crimineel en zelfs niet als commercieel. Hij zei uit idealisme te hebben gehandeld (casus 51).

Ook binnen de illegale drugshandel bestaan uiteenlopende kleurschakeringen. In bepaalde zaken kan de beoordeling eenduidig zijn:

De groep, hoofdzakelijk bestaande uit Turkse mannen, importeert in Nederland heroïne uit Turkije via Irak/Iran en een Oost-Europese route. Gedurende het opsporingsonderzoek blijkt dat de groep zeer gewelddadig te werk gaat wanneer er gebreken ontstaan in de bedrijfsvoering of in de betaling. Enkele personen worden door de groep gegijzeld, enkele anderen zijn vermoedelijk geliquideerd (één van de onderzochte casussen).

Over het strafbare karakter van de handel in heroïne of cocaïne kan ook bij de handelaren geen twijfel bestaan, al zullen sommigen er op wijzen dat de verslaving aan deze drugs niet door de beschikbaarheid ervan maar door andere oorzaken in de hand wordt gewerkt. Ook andere neutralisatietechnieken worden gehanteerd, zoals beschreven met betrekking tot de Turkse heroïnehandel (Bovenkerk en Yeilşöz, 1998: 315-322).

Bij de handel in softdrugs en synthetische drugs bestaan er nog meer mogelijkheden tot morele neutralisatie. Handelaren in softdrugs rechtvaardigen hun activiteiten met een beroep op het gedoogbeleid: waarom is de handel in een product waarvan de verkoop wordt toegestaan, eigenlijk strafbaar? Bij synthetische drugs is de beoordeling van de strafbaarheid van bepaalde chemische stoffen soms erg moeilijk:

In het opsporingsonderzoek zorgt de onduidelijke wettelijke status van de chemische grondstoffen voor het produceren van 'designer drugs' voor problemen, onder meer bij het doen van een rechtshulpverzoek. De stoffen (o.a. 4-MTA) staan op dat moment niet op de lijst van verboden middelen, maar vertonen wel sterke overeenkomsten met stoffen die op de lijst voorkomen. Tijdens de rechtbankzitting wordt door de raadslieden aangevoerd dat de producenten van de designer drugs in de veronderstelling verkeerden, en mochten verkeren, dat zij niet in de illegaliteit waren beland met het produceren van designer drugs (casus 44).³

3 Overigens mocht dit verweer de verdachten niet baten.

Niet alleen bij deze vormen van drugshandel en mensensmokkel maar ook bij andere zaken komt zo nu en dan op verrassende wijze naar voren dat criminele groepen in een moreel schemergebied opereren waarin de grenzen tussen goed en kwaad voor de betrokkenen niet zo duidelijk zijn of gemakkelijk in twijfel kunnen worden getrokken. Dit doet zich bijvoorbeeld voor in zaken waarin de daders verder afstaan van de gepleegde misdrijven, zoals bij geldwisselaars of bij wapenhandelaars het geval is. Evenzo kunnen daders hun illegale activiteiten gemakkelijker relativiseren, wanneer zij op grotere afstand staan van hun slachtoffers of wanneer het belangrijkste slachtoffer de overheid is of de Europese Unie. Voorbeelden hiervan zijn de plegers van sigarettensmokkel (casus 69) en van de oliefraude (casus 67), die 'slechts' de overheid direct benadelen doordat de verplichting tot betaling van accijnzen wordt ontdoken.

Een moreel schemergebied is een gunstige voedingsbodem voor het ontstaan van contacten met de wettige omgeving. Het is waarschijnlijk geen toeval dat juist in de twee accijnsfraudes en enkele mensensmokkelzaken steun en medewerking vanuit de wettige omgeving werd gegeven. Meer in het algemeen gesproken gaat er een grote aanzuigende werking uit van de mogelijkheid om illegaal gewin te behalen met criminele activiteiten waarvan de strafwaardigheid voor de betrokkenen wat schimmig is. Het belangrijkste voorbeeld hiervan is het fenomeen van de 'inpandigte hennepsteelt' dat een grote vlucht heeft genomen in overwegend autochtone sociale achterstandswijken en in woonwagenmilieus (Bovenkerk, 2001: 214-215).⁴ Deze bedrijvigheid wordt voor een belangrijk deel georganiseerd door 'bekende misdadigers en daaronder zijn de zogenaamde kampers prominent vertegenwoordigd' (id.: 215). Ook in de door ons onderzochte zaken is een dergelijke relatie tussen criminele organisatoren en telers zichtbaar (bijvoorbeeld: casus 79). Vermoedelijk zou deze rekrutering van telers minder gemakkelijk verlopen wanneer de grenzen tussen goed en kwaad duidelijker afgebakend zouden zijn.

Concluderend kan worden gesteld dat een zwart-wit-denken over georganiseerde criminaliteit het zicht kan ontnemen op de voedingsbodem van dit fenomeen. Veel criminele activiteiten leveren naast maatschappelijke schade ook directe economische baten op voor verschillende betrokkenen. Tevens zijn bepaalde activiteiten weliswaar strafbaar gesteld, maar de aard van deze activiteiten levert mogelijkheden op voor de direct betrokkenen om morele neutralisatietechnieken toe te passen. Aan de ene kant schuilt in dit 'grijze karakter' een gevaar. Het risico dat de wettige omgeving betrokken raakt bij criminele activiteiten neemt toe,

4 In het jaarrapport van de Observatoire Geopolitique des Drogues wordt gesteld dat de binnenhuisteelt van cannabis ook in Parijs een enorme groei doormaakt. Bijna alle zaden en hulpmiddelen voor deze teelt zouden, volgens de opstellers van het rapport, afkomstig zijn uit Nederland (OGD, 2000: 101).

naarmate de economische prikkels daarvoor groter worden en de morele drempels lager. Aan de andere kant wordt de kans op toepassing van geweld erdoor beperkt. Naarmate misdrijven meer op instemming van anderen kunnen rekenen, neemt de noodzaak af om intimidatie of geweld toe te passen.

Een indicatie hiervoor is de aard van de zaken waarin geen geweld is aangetroffen en geen vuurwapens in beslag zijn genomen. Het gaat hierbij om 11 van de 40 zaken, waaronder 5 mensensmokkelzaken, 3 geldwisselzaken, 2 fraudezaken en 1 drugszaak.⁵ Dat het hier vooral gaat om mensensmokkelzaken en geldwisselzaken past goed in het beeld dat in het voorgaande is geschetst.

In de andere 29 zaken treffen we wel intimidatie, geweld en/of vuurwapens aan. Ondanks een economische voedingsbodem opereren daders – vooral als het gaat om de smokkel en handel in waardevolle, verboden goederen – in een grotendeels ongereguleerde wereld, waarin grote financiële belangen op het spel staan en waarin liegen en bedriegen erg aantrekkelijk kan zijn (zie ook hoofdstuk 4 van het vorige rapport). In het onderlinge handelsverkeer kan geweld gemakkelijk opvlammen, wanneer de zaken niet verlopen zoals ze zouden moeten verlopen. In diverse zaken treffen wij ernstige geweldplegingen en gijzelingen aan als gevolg van onenigheid tussen de handelspartners over de betaling van geleverde waar, of over de vraag wie aansprakelijk moet worden gesteld voor door de politie onderschepte transporten. Soms betreffen het interne ruzies met triviale aanleidingen die volledig uit de hand lopen.

3.3 Specialisatie of generalisme?

3.3.1 Inleiding

In de recent verschenen dreigingsanalyse georganiseerde misdaad van de NCIS,⁶ de Britse evenknie van de (voormalige) CRI, wordt gesteld dat één van de kenmerken van georganiseerde misdaad is dat deze flexibel inspeelt op de zich voordoende mogelijkheden om illegaal gewin te behalen (NCIS, 2001). Criminele groepen zouden zich bij wijze van spreken het ene moment bezighouden met de handel in drugs en het andere moment met de handel in wapens. Voor de preventie en bestrijding van georganiseerde criminaliteit is het van groot belang om te weten of criminele groepen inderdaad zo flexibel zijn. Bij flexibele groepen passen immers eerder groepsgerichte dan misdaadspecifieke interventiestrategieën. Bovendien

5 Deze drugszaak is overigens wat atypisch. Eén van de hoofdverdachten uit deze zaak is namelijk in het verleden slachtoffer geweest van een schietincident. Dit verklaart misschien waarom hij diefstal en bedrog veelal over zijn kant laat gaan.

6 Het betreft het rapport 'UK Threat Assessment' (UKTA) van de National Criminal Intelligence Service (NCIS, 2001). In dit rapport worden huidige en toekomstige bedreigingen voor het Verenigd Koninkrijk vermeld op het terrein van georganiseerde misdaad.

dient men bij flexibele groepen meer bedacht te zijn op het risico van verplaatsingsgedrag (o.a. Ekblom 1997; 1999).

Flexibiliteit veronderstelt in de eerste plaats dat criminele groepen generalistisch zijn, dat wil zeggen dat zij verschillende soorten criminele activiteiten kunnen uitvoeren. In de tweede plaats veronderstelt flexibiliteit dat men afhankelijk van de omstandigheden gemakkelijk zal switchen naar andere criminele activiteiten en/of een andere modus operandi.

Beide zaken zijn op het niveau van criminele groepen nog niet of nauwelijks systematisch onderzocht. Wel is er in de criminologische literatuur het een en ander bekend over het niveau van de individuele dader. Zo blijkt dat daders, en met name de zogeheten 'veelplegers', veelzijdige wetsovertreders zijn (o.a. Gottfredson en Hirschi, 1990; Pratt en Cullen, 2000; Huls e.a., 2001).⁷ Zij beperken zich niet tot één specifiek type van criminaliteit maar plegen verschillende soorten strafbare feiten, zoals vermogens-, gewelds- en verkeersmisdrijven. Maar de flexibiliteit van daders blijkt door theoretici gemakkelijk te worden overschat: in de praktijk hebben geleghedsbeperkende maatregelen vaak slechts in beperkte mate verplaatsingseffecten tot gevolg (Hesseling, 1994; Felson & Clarke, 1998). Individuele daders zijn dus in het algemeen redelijk veelzijdig, maar niet zo flexibel als veelal wordt aangenomen.

Men kan zich afvragen hoe men deze resultaten moet vertalen naar het niveau van de georganiseerde criminaliteit. In de eerste plaats gaat het hierbij om delicten waarvoor veel meer geld, bezittingen, kennis, vaardigheden en sociale relaties nodig zijn dan voor veel vormen van commune criminaliteit. In de tweede plaats maken we een sprong van het individuele niveau naar het groepsniveau. Daarbij gaat het om wat daders gemeenschappelijk hebben, namelijk hun gezamenlijk uitgevoerde criminele activiteiten. De mogelijkheid bestaat dus dat er sprake is van een 'specialistisch' samenwerkingsverband dat bestaat uit daders die er op individuele basis nevenactiviteiten op na houden. Verder geldt dat er in politieonderzoeken bepaalde keuzes worden gemaakt. In enkele dossiers wordt er expliciet melding van gemaakt dat er in verband met capaciteitstekort of andere overwegingen een keuze is gemaakt om zich te richten op de hoofdactiviteiten van de groep en om zijtakken af te kappen. Hierdoor is ons materiaal zonder twijfel enigszins gekleurd ten gunste van specificiteit. Door het afkappen van zijtakken zijn immers mogelijkwijs andere typen van gepleegde criminele handelingen door de betrokken daders niet zichtbaar geworden.

7 De categorie 'veelplegers' blijkt veel verschillende typen misdrijven te plegen; veelplegers zijn generalisten (Huls e.a., 2001). Gottfredson en Hirschi (1990) trekken de veelzijdigheid verder door. Zij stellen dat criminaliteit voortkomt uit een laag ontwikkelde zelfcontrole van de daders. Deze lage zelfcontrole zou ook op andere gebieden (verkeer, gebruik van genotsmiddelen, werk, relaties) letterlijk en figuurlijk tot ongelukken leiden.

Hoe is het nu gesteld met de mate van veelzijdigheid van de door ons bestudeerde criminele samenwerkingsverbanden? Bestudering van de 40 zaken in deze monitorronde leert dat het merendeel van de samenwerkingsverbanden zich concentreert op één criminele activiteit, zoals mensensmokkel, het wisselen van misdaadgeld of drugshandel. Specificiteit is eerder regel dan uitzondering. Maar er kan een belangrijke kanttekening worden gemaakt. Zowel aan de 'onderkant' als aan de 'top' van de georganiseerde criminaliteit lijkt veeleer sprake te zijn van veelzijdigheid. Dit zal hieronder nader worden toegelicht.

3.3.2 De 'local hero' als generalist

Generalisme zou kunnen wijzen op het vermogen om innovatief te zijn en in staat te zijn in meerdere *settings* te opereren. Hierin ligt de opvatting besloten dat generalistisch gedrag van criminele groepen wijst op het bezit van grotere vaardigheden en competenties dan bij delictspecifieke activiteiten. Hoe plausibel ook, deze veronderstelling wordt door enkele zaken uit ons bestand duidelijk weersproken. Enkele criminele groepen met veelzijdige criminele activiteiten blijken bepaald niet het schoolvoorbeeld te zijn van competente misdaadondernemers. In dit kader is casus 79 buitengewoon illustratief:

In deze zaak staan drie personen centraal die onderling al lange tijd met elkaar samenwerken. De drie personen onderhouden tal van contacten met andere kleinere en grotere 'ondernemers' op diverse illegale handelsterreinen. De criminele activiteiten van deze groep betreffen een breed scala misdrijven, variërend van wapenhandel, weedproductie, bevoorrading van coffeeshops en autodiefstallen tot geldwisselen (casus 79).

Maar de groep heeft één grote beperking: men wil of kan de eigen regio niet ontstijgen. De leidende figuur van het drietal is zowel in het criminele milieu als bij de politie een bekende figuur. Deze 'local hero' heeft vele sociale contacten in zijn regio. Van huis uit heeft hij een grote handelsgeest ontwikkeld, waardoor hij in staat is om binnen zijn omvangrijke sociale netwerk snel te zien waar 'handel' kan worden bedreven. Zijn generalisme vloeit voort uit zijn vermogen om van alles aan te pakken, mits het maar geld oplevert. Hij en zijn mededaders blijven evenwel *middle range* figuren in de georganiseerde criminaliteit. Zij bouwen geen specialisme op, en ontwikkelen evenmin exclusieve vaardigheden die hen erg interessant maken voor mogelijke criminele samenwerkingspartners van buiten de regio. De specifieke competentie van de criminele groep is dat men beschikt over een omvangrijk lokaal sociaal netwerk. Binnen de grenzen van deze setting benut de groep adequaat de kansen die zich voordoen om illegaal gewin te behalen. Tegelijkertijd is deze criminele groep ook in staat om misdaadgeld in de eigen omgeving te investeren. Juist de geworteldheid in de lokale omgeving leidt tot

mogelijkheden om de grenzen tussen illegaliteit en wettige wereld te overschrijden. Dit patroon treffen we ook aan in de beschrijving van de lokale maffiabaas 'Gravano' (Morselli, 2000), die in zijn regio generalist is in het plegen van misdrijven en bovendien in die regio activiteiten onderneemt in de wettige omgeving. Toch lopen de genoemde lokale generalisten op een gegeven moment op tegen de beperkingen van hun regionale gebondenheid. Dit komt heel mooi tot uitdrukking in een vergelijkbaar geval van een andere *'local hero'*:

Het criminele samenwerkingsverband wordt aangepakt voor de handel in wapens en springstoffen (waaronder semtex). Bij de politieactie werd circa 80 kilo explosieven in beslaggenomen. De kern van de groep is sterk lokaal geworteld. Er bestaan veel aanwijzingen dat de groep zich met uiteenlopende soorten drugshandel bezighoudt, waaronder XTC-handel en het exploiteren van weedplantages (casus 77).

Het belangwekkende in deze zaak is dat de groep zijn hand heeft overspeeld met de wapenhandel. Door een relatie met een Joegoslavische man had men wel een goede aanvoerroute van de wapens en springstoffen verkregen, maar de lokale oriëntatie van deze generalisten wreekte zich. De afzetmarkt van machinepistolen, semtex en pentriet lag buiten het lokale bereik van de groep. De groep liep als het ware te leuren met de producten en liep mede hierdoor tegen de lamp.

3.3.3 *Specialisten in de misdaad*

Specificiteit in de aard van de gepleegde strafbare feiten is het meest overheersende beeld dat wij bij de onderzochte criminele samenwerkingsverbanden aantreffen. Eigenlijk is deze constatering niet zo verrassend. Immers, waarom zou een Turkse groep die lange tijd succesvol heroïne transporteert van Turkije naar Nederland en hierbij gebruik maakt van vaste routes opeens de bakens gaan verzetten? Waarom zou men voortdurend op zoek gaan naar nieuwe markten en naar efficiëntere productiewijzen, zoals in het gewone bedrijfsleven?

In veel van de bestudeerde gevallen treffen wij juist handelwijzen en situaties aan die blijk geven van risicomijdend gedrag en gewoontevorming. Dit heeft niet alleen betrekking op de keuze voor de aard van de strafbare activiteiten maar ook op de oplossingen die voor logistieke problemen (kennis, transport, communicatie, et cetera) worden bedacht. Natuurlijk, er zijn ook groepen die getraind zijn in onvoorspelbaar gedrag, in de hoop op deze wijze de politie op afstand te houden. Maar niets menselijks is criminele samenwerkingsverbanden vreemd. Zij ontwikkelen gewoonten en reduceren onzekerheid en complexiteit. Er bestaan ook weinig prikkels om te veranderen indien een bepaalde handelwijze veilig en commercieel succesvol blijkt te zijn.

Bij mensensmokkel- en vrouwenhandelzaken komt dit tot uitdrukking in de wijze waarop de criminele groepen zich beperken tot het rekruteren van personen uit bepaalde landen. Een voorbeeld hiervan is casus 75:

De leden van de groep rekruteren steevast in Nigeria meisjes die vervolgens in het Westen gedwongen worden in de prostitutie te gaan werken. Zij gebruiken elke keer weer dezelfde methoden en dezelfde technieken om de meisjes voor zich te winnen (casus 75).

Ook in drugszaken verlopen de bedrijvigheden meestal volgens bepaalde patronen. Criminele groepen hebben in de regel een beperkt, soms vernuftig, repertoire van technieken om drugs te verbergen en te transporteren:

Zo gebruikte een groep met lood beklede holtes in oude machines om cocaïne te verstoppelen. Bij het uitstippelen van de transportmethoden en -routes werden bepaald niet de normale overwegingen uit het zakelijk verkeer gebruikt, zoals efficiëntie, kostenbesparing, en tijdigheid. De gehanteerde route en werkwijze zou in het legale verkeer waarschijnlijk onafwendbaar tot een faillissement hebben geleid (casus 56).

Bij geldwisselzaken doet zich eveneens specialisering en gewoontevorming voor. Dit ligt ook in de aard der zaak besloten. Bij het wisselen van geld is immers sprake van steeds dezelfde activiteit: ongesorteerd geld van diverse valuta moet periodiek worden gewisseld in grotere coupures en/of in andere valuta. Daar komt bij dat de klanten van deze wisselaars buitengewoon gesteld zijn op zekerheid en regelmaat.

Ook in de categorie fraudezaken is de gepleegde criminaliteit relatief specifiek van aard en zijn in de uitvoering van deze misdrijven tal van routines ontstaan. Dat ligt ook voor de hand. Wie bijvoorbeeld mensen wil verleiden om geld te beleggen in luchtkastelen moet een zorgvuldig uitgewerkt verhaal weten te verkopen. De overtuigingskracht staat of valt met het steeds weer opnieuw herhalen van hetzelfde verhaal (casus 72). Ook in andere fraudezaken noopt de *modus operandi* tot specifiek, routinematig gedrag. De verkoop van grote partijen sigaretten (casus 69), minerale oliën (casus 67), CD's en CD-roms (casus 60) vereist de aanwezigheid van vaste distributiekanaalen en afzetmogelijkheden. Deze condities kunnen alleen maar ontstaan wanneer de criminele organisaties zelf zorg dragen voor een regelmatig aanbod en voor het overige ook voorspelbaar opereren.

De geconstateerde specificiteit in de aard en de uitvoering van de criminele activiteiten is derhalve niet alleen te verklaren vanuit een hang naar risicovermijding, maar is ook een logisch gevolg van de *modus operandi*. Hiermee wordt niet beweerd dat specificiteit en routinisering altijd bewust gekozen strategieën van misdrijfplegers zijn, en dat zij ook andere keuzen hadden kunnen maken.

Een belangrijke omstandigheid is *de mate van vertrouwdheid en bekendheid die criminele samenwerkingsverbanden hebben met bepaalde sociale settings*.

De Nigeriaanse vrouwensmokkelaars beperken zich niet tot Nigeria uit oogpunt van risicovermijding alleen. Zij kunnen naar alle waarschijnlijkheid niet veel anders. Ze verstaan niet de kunst Zaïrese meisjes te verleiden en onder valse voorwendsels naar West-Europa te transporteren. Kortom, het keuzegedrag van daders wordt beperkt door de mate van bekendheid met de omgevingen waarbinnen zij zouden kunnen werken. Een bijzonder goed voorbeeld van dit beperkende karakter is de zaak van een Chinese groepering die zich bezig hield met het vervaardigen en gebruiken van valse creditcards:

Op instigatie van twee in Nederland wonende Chinezen worden in ruim 20 Chinese restaurants door personeelsleden creditcards van klanten gekopieerd met behulp van een zogeheten 'skimapparaat' dat de gegevens van de magneetstrip opslaat. Vervolgens worden deze gegevens op een blanco creditcard gedrukt en hiermee worden over de gehele wereld aankopen gedaan. Vastgestelde schade: circa 3 miljoen gulden (casus 49).

In het kader van dit betoog is het van belang vast te stellen dat de twee hoofdrolspelers zich, voor zover bekend, *uitsluitend* beperkten tot de toepassing van deze ene modus operandi en deze *alleen* toepasten in de hen vertrouwde setting van het Chinese restaurantwezen in Nederland en vermoedelijk ook in de ons omringende landen. Het is niet goed voorstelbaar dat deze hoofdrolspelers in staat zijn om illegale activiteiten te plegen buiten deze setting. De kans dat deze personen hun criminele gedrag naar andere sectoren of gemeenschappen verleggen is vermoedelijk niet zo groot.

Het is van belang om hieraan toe te voegen dat vertrouwdheid met bepaalde settings niet louter gedragsbeperkingen stelt. Het kan juist ook (illegale) gedragsmogelijkheden bieden, dat wil zeggen stimulerend en uitnodigend werken: (vertrouwdheid met) de setting als gelegenheidsstructuur. Ook op dit punt kan een fraudezaak ter illustratie dienen:

Het betreft een geval van Nederlandse accijnsfraudeurs, die deze fraude plegen met behulp van valse facturen. De hoofdverdachte in deze fraude was iemand die jarenlang in de wereld van de internationale sigarettenhandel had gewerkt en daarin dus goed thuis was. Dit heeft hem op het idee gebracht om accijnsfraude te plegen (casus 69).

Overigens betekende de bekendheid van de bovenstaande groep met deze ene markt en de onbekendheid met alle andere een beperking van hun gedragsmogelijkheden. Hun pogingen om buiten de vertrouwde sigarettenwereld op andere markten met dezelfde truc accijnsfraudes te plegen mislukten jammerlijk.

3.3.4 *Veelzijdigheid als toppunt van succes*

In paragraaf 3.3.2 werd geconstateerd dat ‘*local heroes*’ generalisten zijn. Zij pakken in de omgeving waarin zij goed thuis zijn, alles aan waarmee wat te verdienen valt. Deze lokale oriëntatie bleek ook een beperking te zijn: zij groeien niet uit tot misdaadondernemers die in staat zijn op internationale markten te opereren. Morselli (2000) maakt in zijn schets van misdaadondernemers een onderscheid tussen twee typen: aan de ene kant de lokale maffiabaas (generalist) en aan de andere kant de misdadiger die zijn vleugels uitslaat en internationaal opereert op een specifieke markt. Het lijkt er dus op dat specificiteit kenmerkend is voor de meer internationale georganiseerde criminaliteit.⁸ Dit strookt met de conclusie van de onderzoeksgroep Fijnaut dat criminele samenwerkingsverbanden een betrekkelijk grote mate van specificiteit in hun criminele activiteiten aan de dag leggen (PEO, 1996). De typologie van Morselli (2000) blijkt echter niet volledig te zijn. Want in ons zakenbestand treffen we, vooral in de drugshandel, een derde type aan: generalisme als toppunt van succes. Bij nauwkeurige bestudering van de betreffende zaken blijkt dat de betrokken ‘generalisten’ in de loop der jaren een overstap hebben gemaakt. Van de productie en/of handel in een specifieke drug is men ertoe overgegaan om ook in andere drugs te gaan handelen. Als gevolg van het opdoen van nieuwe sociale contacten en door in aanraking te komen met andere settings, is er een verbreding ontstaan in het assortiment van producten. Illustratief hiervoor is casus 63:

De centrale figuur A van dit samenwerkingsverband was al jarenlang een grote handelaar in synthetische drugs. Hij was één van de eersten in Nederland die XTC produceerde. Hij doet in de loop van de tijd vele contacten op in het verhandelen van synthetische drugs en komt zo ook in aanraking met enkele Colombianen. Met hen spreekt hij af cocaïne te ruilen tegen synthetische drugs. Aldus verkrijgt de groep partijen cocaïne die op de Nederlandse markt worden verhandeld. De groep wordt echter opgerold, waardoor A voor zijn cocaïne afhankelijk wordt van Z.

Z was op zijn beurt een belangrijke figuur in de cocaïnehandel. Was A één van de eersten in Nederland die XTC produceerde, Z was vermoedelijk al in het midden van de jaren tachtig bij cocaïnehandel betrokken (casus 63).

Deze beide hoofdrolspelers in de XTC-, respectievelijk de cocaïnehandel, hebben elkaar ‘ergens’ in de jaren negentig ontmoet, hetgeen ertoe heeft geleid dat de ene groep tevens in cocaïne, en de andere groep tevens in XTC ging handelen. Dit voorbeeld vormt overigens eens te meer een bevestiging van onze bevinding in de

⁸ Morselli (2000) noemt de lokale maffiabaas ‘Gravano’ en zijn internationaal opererende tegenhanger ‘Marks’. Zie voor een beknopte samenvatting van de verschillen tussen beide typen criminelen: Morselli (2000: 203-210).

vorige rapportage dat de relaties tussen criminele samenwerkingsverbanden eerder door samenwerking dan door concurrentie worden gekenmerkt. Via de samenwerking met anderen kan de bekendheid met bepaalde settings worden vergroot en daarmee de mogelijkheden om criminele activiteiten te ondernemen (bijvoorbeeld: casus 42).

Wat wij bij de drugshandel signaleren, kan ook in enkele andere gevallen worden geconcludeerd. Verbreding van activiteiten spruit na verloop van tijd voort uit de verrichte kernactiviteiten. Was bijvoorbeeld het vervalsen van documenten voor sommige groepen aanvankelijk instrumenteel om de 'eigenlijke' illegale activiteiten te kunnen verrichten, na verloop van tijd ontwikkelt deze nevenactiviteit zich bij enkele groepen tot een zelfstandige, lucratieve bezigheid (casus 53 en 62).

Op basis van het voorgaande kunnen we concluderen dat de stelling van de NCIS (2001) dat criminele groepen veelzijdig zijn en flexibel inspelen op de zich voordoeende mogelijkheden om illegaal gewin te behalen, in het merendeel van de door ons onderzochte gevallen onjuist is. Het merendeel van de bestudeerde groepen heeft zich min of meer gespecialiseerd in een bepaald type activiteit en vertoont in de uitvoering van deze activiteiten sporen van risicovermijding door het volgen van reeds gebaande paden. Bij dit algemene beeld passen twee kanttekeningen. In de eerste plaats zijn er criminele groepen die zijn 'gespecialiseerd' in een specifieke regio. Zij pakken binnen het kader van deze regio de zich voordoeende mogelijkheden op. Deze groepen zijn daarmee veelzijdig, maar voor het overige niet in staat hun armslag buiten de regio te verbreden. Binnen hun regio ontwikkelen zich ook contacten met de wettige omgeving.

In de tweede plaats zijn er groepen die naast hun specialisme ook andere illegale activiteiten verrichten. Er is zowel in geografische zin als naar type illegale markt sprake van een verdere verbreding van de activiteiten. Een belangrijke katalysator hiervoor is het ontstaan van samenwerkingsrelaties met groepen die vertrouwd zijn op terreinen die niet tot het specialisme van de andere groep behoorden. Naast de beide door Morselli (2000) genoemde typen, de generalistische 'local heroes' en de meer internationaal opererende specialisten, is er derhalve sprake van een derde type: de criminele organisatie die internationaal opereert en die door het leggen van contacten met andere groepen veelzijdiger is geworden.

3.4 Contacten tussen legaliteit en illegaliteit

In het vorige rapport werd in het hoofdstuk over 'de omgeving als bondgenoot' al uitgebreid ingegaan op de verschillende raakvlakken en interacties tussen criminele samenwerkingsverbanden en de wettige omgeving. Geconcludeerd werd dat georganiseerde criminaliteit niet *ondanks* maar *dankzij* de wettige omgeving bestaat. De steun van de wettige omgeving is soms noodzakelijk voor het maken van

producten, en meestal voor het afnemen van producten en diensten. Ook werd gesignaleerd dat de wettige omgeving, bewust of onbewust, diensten verleent en kennis verschaft die belangrijk zijn voor het functioneren van criminele samenwerkingsverbanden.

In deze paragraaf bespreken wij vormen van verwijtbare betrokkenheid van 'wettige' bedrijven. Natuurlijk maken criminele samenwerkingsverbanden gebruik van de faciliteiten van bedrijven, zonder dat deze zich daarvan bewust zijn, c.q. behoeven te zijn. Zo worden hotels of wegrestaurants gebruikt om overleg te plegen over criminele transacties, worden transportbedrijven benut voor vervoer, en worden banken ingeschakeld voor financiële transacties. Een dergelijk soort gebruik van de wettige omgeving is vanuit logistiek perspectief bezien onvermijdelijk. Maar het gebruik wijst niet noodzakelijkerwijs op verwijtbare betrokkenheid.

In deze paragraaf wordt op de verwijtbare vorm van betrokkenheid de aandacht gevestigd. Maar voordat we ingaan op deze vorm van samenwerking tussen 'legaliteit' en 'illegaliteit' (paragraaf 3.5.2), volgt eerst een beschouwing over het dynamische karakter van dit onderscheid (paragraaf 3.5.1).

3.4.1 Dynamiek tussen legaliteit en illegaliteit

Het onderscheid tussen illegaliteit en legaliteit is niet scherp en bovendien beweeglijk. Bonafide bedrijven kunnen, simpel gezegd, steeds verder afglijden. Wat aanvankelijk begint met verwijtbare betrokkenheid, kan in de loop van de tijd steeds meer illegale trekken krijgen. En ook de omgekeerde weg is denkbaar: criminele groepen die zich vestigen in de legale wereld en wettige activiteiten gaan ontplooiën (zie o.a. hoofdstuk 4).

In enkele zaken heeft zich een overgang van legale naar illegale bedrijvigheid voltrokken. Hoewel het op basis van de politiedossiers niet altijd gemakkelijk is om precies te bepalen wat de redenen of omstandigheden zijn waarom deze overstap werd gemaakt, kan toch wel enige aanwijzing worden gegeven. Een interessant voorbeeld hiervan betreft drie geldwisselzaken. In het vorige rapport (Kleemans e.a., 1998: 72) werd al melding gemaakt van een geldwisselkantoor dat niet meer kon voldoen aan de strengere voorwaarden van de Nederlandsche Bank en dat vervolgens 'ondergronds' ging met medeneming van een aantal vaste klanten. In deze tweede monitorronde zien wij hiervan de bevestiging in de vorm van drie belangrijke geldwisselzaken.

In één van de onderzochte zaken hadden de verdachten vroeger enkele wisselkantoren in Amsterdam. Na de verscherpte regelgeving moesten zij in 1995 sluiten. Maar hun wisselhandel ten behoeve van enkele criminele groepen bleef gewoon doordraaien. Zij kozen ervoor om vanuit de illegaliteit door te gaan, dat wil zeggen: zij legden bypasses aan om door te kunnen gaan. Eén van de maatregelen was om uit te wijken naar België en daar

enkele geldlopers te laten wisselen onder hun eigen naam. Nadat deze personen tegen de lamp liepen, schakelde men over op een andere methode: er werd een dekmantelbedrijf opgericht en men deed het voorkomen dat dit bedrijf in goudopties handelde; er werd een compleet vervalste financiële boekhouding gemaakt waarin de wisseltransacties werden verwerkt (casus 65).

Interessant in deze casus is dat de feitelijke bedrijfsvoering niet veranderde. Zowel voor als na het scherpere toezicht wisselde men geld voor enkele drugsdealers, waarbij het op jaarbasis om tientallen miljoenen guldens ging. De kernactiviteit veranderde niet, maar als gevolg van het scherpere toezicht doken de wisselaars wel verder weg in de illegaliteit. In de beide andere zaken (casus 73 en 74) verliep het in essentie niet anders.

Ook het verscherpte toezicht op de coffeeshops heeft geleid tot het verleggen van de activiteiten naar de illegaliteit:

A produceert en verhandelt softdrugs. Uit zijn levensloop komt naar voren dat hij aanvankelijk inkomsten genoot uit de exploitatie van coffeeshops. Hij is hiermee opgehouden nadat hij als gevolg van verscherpte controle enkele shops moest sluiten. Hij bleef in de lucratieve branche werkzaam, maar nu volledig in de illegaliteit (casus 79).

Naast deze invloed van verscherpt toezicht is er nog een tweede factor die van betekenis is voor de overgang naar de illegaliteit. Dit betreft de aantrekkingskracht of het appèl van criminele organisaties op anderen. Een bekend voorbeeld hiervan zijn de slecht renderende bedrijven die zich tot deelname aan criminele activiteiten laten verleiden:

Een producent van synthetische drugs legt het aan met enkele transportbedrijven en handelaren in vitaminepreparaten met wie het bedrijfseconomisch niet voor de wind gaat. De betrokken bedrijven raken allengs in de greep van het criminele samenwerkingsverband (casus 45).

In enkele andere zaken is weliswaar zichtbaar dat de 'hoofdrospelers' hun legale economische activiteiten hebben verruild voor illegale bedrijvigheid, maar blijft het onduidelijk onder welke omstandigheden deze overstap heeft plaatsgevonden. Zeker is wel dat deze personen een vliegende start hebben gemaakt. Al eerder is het voorbeeld genoemd van de voormalige commissionair in de sigarettenbranche die na conflicten met zijn zakelijke partner overstapte op illegale activiteiten (accijnsfraude, casus 69). Hij kon van meet af aan op grote schaal handelen in sigaretten tussen verschillende landen.

In paragraaf 3.2.2 is er al op gewezen dat de ernst en aard van georganiseerde criminaliteit lang niet altijd in zwart-wit termen kan worden beschreven. De grijze kleurschakeringen dragen ertoe bij dat de stap van de ene naar de andere wereld betrekkelijk gemakkelijk kan worden gezet. Soms is de overstap van legaal naar illegaal een gevolg van het passeren van nationale grenzen: wat in het ene land is toegestaan, kan in het andere verboden zijn. Een treffend voorbeeld hiervan is de wapenhandel, die in veel Oost-Europese landen nauwelijks aan vergunningen en beperkingen is gebonden (zie ook: Spapens & Bruinsma, 2002). Ook is er al eerder op gewezen dat in de voormalige Sovjetrepublieken de grenzen tussen legaal en illegaal op financieel-economisch terrein vrij diffuus zijn (KT NON, 1999; 2001; Siegel, 2002). Dergelijke diffuse grenzen maken de overstap van legaal naar illegaal – en van illegaal naar legaal – betrekkelijk gemakkelijk.

3.4.2 *Verwijtbare betrokkenheid van de wettige omgeving*

Evenals in de vorige monitorronde troffen wij zaken aan waarin wettige bedrijven een vitale rol vervulden voor criminele samenwerkingsverbanden door ofwel een onmisbare bijdrage te leveren aan de productie van verboden goederen, ofwel er afnemer van te zijn. Zonder deze steun van de wettige omgeving zouden de betrokken criminele samenwerkingsverbanden veel minder levensvatbaar zijn. Een minstens zo belangrijke vorm van betrokkenheid is de facilitaire rol die wettige bedrijven vervullen voor criminele groepen. Wij doelen hierbij niet op de situaties waarin bedrijven zich onbewust laten gebruiken voor criminele activiteiten, zoals het hotel dat een ontmoetingsplaats voor criminelen is, of transportbedrijven die misleid worden omtrent de inhoud van de containers die zij transporteren. Interessanter zijn de gevallen waarin wettige bedrijven op een verwijtbare wijze betrokken zijn bij criminele activiteiten: zij hadden er weet van, of behoorden er weet van te hebben, en boden desondanks steun, bijvoorbeeld door het oplossen van logistieke knelpunten. De belangrijkste voorbeelden hiervan hebben betrekking op het vervoer en het verbergen van verboden handelswaar: van oorsprong legale garagebedrijven die bergplaatsen maken in vrachtauto's ten behoeve van drugs-smokkel, of transportbedrijven die zich van lieverlee inlaten met drugstransporten. In enkele andere gevallen gaat het niet zozeer om logistieke probleemoplossingen, maar om het verheimelijken van de verboden activiteiten of het op een dwaalspoor brengen van controlerende ambtenaren:

Een diamantair wordt ingeschakeld om crimineel geld te wisselen. Door te suggereren dat deze wisseltransacties voortkomen uit diamanthandel wordt voorkomen dat deze als ongebruikelijke transacties worden gemeld aan de autoriteiten (casus 52).

In veel van de bestudeerde zaken was er in financiële zin sprake van een band tussen legale bedrijven en leden van de criminele samenwerkingsverbanden. Soms kwam het er op neer dat deze legale handelwijzen volkomen los stonden van de criminele activiteiten. In één van de XTC-zaken is de hoofdverdachte tevens eigenaar van een vleesverwerkingsbedrijf. Tussen de criminele en wettige activiteiten lijkt in deze casus weinig verband te bestaan. Maar in andere zaken ontstonden er als gevolg van investeringen en eigendommen specifieke dwarsverbanden:

Enkele – van oorsprong bonafide – tegelbedrijven, die slecht renderen, worden door A met financiële injecties op de been gehouden. Gaandeweg verliezen deze bedrijven hun oorspronkelijke missie en worden zij door A aangewend om drugstransporten van deklading te voorzien (casus 50).

Het ‘wettige’ karakter van dergelijke bedrijven wordt aangewend om de fiscus of de politie op het verkeerde been te zetten. Van de oorspronkelijke bedrijfsactiviteiten blijft nog slechts een façade over, die dient als dekmantel voor de illegale activiteiten:

A heeft een antiekzaak en handelt in kleding. De betrokken bedrijven hebben nauwelijks omzet, laat staan winst. Maar de boeken worden ‘creatief bewerkt’. De werkelijke bron van inkomsten wordt gevormd door wisselactiviteiten die vanuit de ondernemingen worden verricht (casus 74).

In een aantal gevallen was het juist weer wel de bedoeling dat de aangekochte ‘wettige’ onderneming zou renderen. Zo runden twee verdachten uit een crimineel samenwerkingsverband twee coffeeshops om op deze wijze zelf de verhandelde waar aan de man te kunnen brengen (casus 52) en was de hoop van een ander samenwerkingsverband er op gericht om een echte bank op te richten (casus 57). Met andere woorden, de legale bedrijven waren als het ware het verlengstuk van de criminele activiteiten.

In de bestudeerde zaken is in enkele gevallen (sigarettenfraude en oliefraude) sprake van de betrokkenheid van grotere ondernemingen bij de gepleegde strafbare feiten. Maar in meerderheid blijken de betrokken bedrijven, al dan niet door de criminelen zelf aangekocht, van een wat ander kaliber. Het betreffen autosloperijen, garagebedrijven, bordelen, coffeeshops, kledingzaken, kortom kleinere bedrijven die zich op een specifieke doelgroep richten (zie ook: hoofdstuk 4).

3.5 Wisselwerking met politie, justitie en douane

In deze paragraaf wordt ingegaan op de wisselwerking tussen criminele samenwerkingsverbanden en overheidsinstanties zoals politie, justitie en douane.⁹ Allereerst wordt ingegaan op de eerste fase van contact met de politie: hoe lopen criminele samenwerkingsverbanden tegen de lamp (paragraaf 3.5.1)? Vervolgens gaan we in op de bijdrage van verschillende opsporingsmethoden aan de bewijsvoering (paragraaf 3.5.2) en op het gebruik van contrastrategieën, waarbij in het bijzonder wordt ingegaan op het verschijnsel corruptie (paragraaf 3.5.3). Ten slotte behandelen we de reacties van criminele samenwerkingsverbanden op overheidsoptreden (paragraaf 3.5.4).

3.5.1 *Hoe lopen criminele samenwerkingsverbanden tegen de lamp?*

Hoe groot is de pakkans van criminele samenwerkingsverbanden? Hoe beducht zijn zij voor de politie? Is er sprake van een kat- en muisspel tussen hen en de opsporingsinstanties? Of is er sprake van een wapenwedloop waarin beide partijen elkaar proberen af te troeven door de inzet van steeds zwaardere methoden? Op al deze vragen kan in deze paragraaf niet een volledig en afdoend antwoord worden gegeven. De daders in de door ons bestudeerde zaken zijn immers uiteindelijk allen tegen de lamp gelopen. Wij bestuderen derhalve slechts een deel van de georganiseerde criminaliteit. Toch geven de zaken gezamenlijk wel een beeld van het effect van diverse opsporingsmethoden en van de wijze waarop de criminele groepen zich pogen af te schermen en contrastrategieën gebruiken. Soms geeft een individuele zaak een verrassend inkijkje in de wisselwerking tussen criminele samenwerkingsverbanden en de politie. De volgende uitspraak van een belangrijke XTC-handelaar tegenover diens broer spreekt boekdelen:

“Er kan me niks gebeuren, geloof me nou, ik loop al tien jaar mee. Ik ben de baas”
(afgeluisterd gesprek, uit één van de onderzochte casussen).

Een dergelijk sterk geloof in de eigen onkwetsbaarheid treffen wij zelden expliciet in de dossiers aan. Maar de rotsvaste overtuiging van deze dader is niet geheel ongefundeerd. Wij zijn in alle 80 zaken nagegaan hoe lang het heeft geduurd voordat de politie een onderzoek startte. In lang niet alle gevallen bevatte het dossier hierover betrouwbare informatie. In de overige gevallen kon onder meer op basis van verklaringen van getuigen en verdachten, of CIE-informatie een schatting

9 Eigenlijk gaat het om alle instanties die bij toezicht en opsporing betrokken zijn, maar ten behoeve van de leesbaarheid spreken we in dit hoofdstuk vooral over politie, justitie en douane.

gemaakt worden van de duur van de pleegperiode.¹⁰ De resultaten worden weergegeven in tabel 2.

Tabel 2: Overzicht van de duur van de pleegperiode voorafgaand aan de start van het onderzoek voor alle zaken uit de eerste en tweede ronde van de WODC-monitor georganiseerde criminaliteit (N=81).¹¹

Duur pleegperiode voorafgaand aan start onderzoek	Aantal zaken
0-12 maanden	12
13-24 maanden	15
25-48 maanden	17
Meer dan 48 maanden	18
Onbekend ¹²	19
Totaal	81

Uit dit overzicht komt naar voren dat het plegen van misdrijven betrekkelijk lang kan duren alvorens tegen de plegers een onderzoek wordt gestart.¹³ Gelet op de lange pleegperiode is de opsporingskans dus betrekkelijk klein en is het gevoel van onkwetsbaarheid dat sommige daders aan de dag leggen misschien niet onterecht.

Hoe zijn criminele groepen dan uiteindelijk toch tegen de lamp gelopen? Bij de beantwoording van deze vraag betrekken wij alleen de 40 zaken uit de tweede monitorronde. In tabel 3 wordt aangegeven wat de belangrijkste, directe aanleiding was tot het starten van een (oriënterend) onderzoek. Hierbij wordt onder meer een onderscheid gemaakt tussen politiekennis (exclusief CIE-informatie) en CIE-informatie. CIE-informatie is een wat bijzondere categorie, omdat wij over de achtergronden van deze CIE-informatie – uit de aard der zaak – geen concrete, nadere gegevens hebben. Tevens moet worden opgemerkt dat CIE-informatie natuurlijk ook op de achtergrond een rol kan spelen. Het overzicht uit tabel 3 beperkt zich echter tot de directe aanleidingen tot het starten van een (oriënterend) onderzoek.

10 In een aantal gevallen kon niet van het criminele samenwerkingsverband, maar wel van de hoofdverdachten worden vastgesteld hoe lang zij al actief waren. In deze gevallen hebben we deze personen als uitgangspunt genomen voor het bepalen van de pleegperiode.

11 Het totaal komt uit op 81, omdat zaak 10 uit zaak 10a en 10b bestaat.

12 In de meeste gevallen bleef de periode onbekend, omdat niet duidelijk was hoe lang de groep actief was geweest. In enkele gevallen kon de periode niet worden bepaald, omdat het tijdstip van de start van het politieonderzoek niet precies duidelijk was.

13 De start van het onderzoek betekent overigens niet dat aan de criminele activiteiten onmiddellijk een einde komt.

Tabel 3: Overzicht van de directe aanleiding tot het starten van een (oriënterend) onderzoek voor alle zaken uit de tweede ronde van de WODC-monitor georganiseerde criminaliteit (N=40).

Aanleiding	Aantal zaken
1. Zichtbare sporen achtergelaten	6
2. Informatie van burgers (aangifte, tips)	3
3. Vangst bij controle	2
4. Rechtshulpverzoeken	8
5. Politiekennis (exclusief CIE-informatie)	6
6. CIE-informatie	15
Totaal	40

Tot de eerste categorie behoren enkele groepen die zichtbaar de aandacht trokken van de autoriteiten door gewelddadige incidenten (casus 41 en 42) of door het plegen van bepaalde misdrijven, zoals het plegen van reeksen diefstallen van dure auto's en motoren (casus 76) en de verdwijning van Nigeriaanse meisjes uit een opvangcentrum voor asielzoekers (casus 75). Deze gebeurtenissen vormden derhalve de directe aanleiding voor een onderzoek dat uiteindelijk resulteerde in de aanpak van de desbetreffende criminele samenwerkingsverbanden.

In slechts drie gevallen lag *informatie van burgers* ten grondslag aan de start van het onderzoek. In de zaak van de schijnhuwelijken werden enkele verklaringen afgelegd door vroegere relaties van de hoofdverdachte (casus 51), en in het geval van merkenfraude was er een anonieme tip van iemand die mogelijk een benadeelde was (casus 68). Op het tipgeld van 25.000 gulden was hij in elk geval niet uit: het tipgeld werd niet geïncasseerd. In slechts één geval, waarin burgers werden bewogen om geld te investeren in de valutahandel, startte het onderzoek op basis van aangiften van enkele slachtoffers (casus 72).

Het aantal zaken waarin *vangsten bij controles* de aanleiding vormden voor het instellen van onderzoek bleef beperkt tot twee. Onder vangsten wordt verstaan dat criminele groepen door controle tegen de lamp lopen. In het ene geval werd een bestelbusje bij een routinecontrole aan de grens uit de rij gehaald en onderzocht (casus 48). Er bleken ongeveer 200 stuks vuurwapens in het busje te zijn verborgen. In het andere geval vormden MOT-meldingen de directe aanleiding voor het instellen van onderzoek (casus 52). Deze meldingen betroffen overigens geldwisseltransacties die al voor langere tijd plaatsvonden en een bedrag van in totaal 40 miljoen gulden beliepen.

De categorie *rechtshulpverzoeken* bevat de verzoeken van buitenlandse opsporingsinstanties, onder meer om inlichtingen te verkrijgen over strafbare feiten of aangehouden personen die een relatie hebben met Nederland. In acht gevallen vormden deze verzoeken tevens de directe aanleiding om zelf vanuit Nederland een onderzoek te starten. Twee voorbeelden:

De Belgische autoriteiten richten een verzoek aan Nederland om informatie te verkrijgen over enkele Nederlanders die – blijkens Belgische MOT-meldingen – hoge bedragen aan buitenlandse valuta wisselen in Nederlandse guldens (casus 65; vergelijkbaar zijn casus 73 en casus 74).

In Frankrijk wordt een vrachtwagen met meer dan 1200 kilo hasj onderschept. Op basis van onder meer de gegevens van de chauffeur wordt een onderzoek in Nederland ingesteld (casus 50).

In de andere 21 zaken werd de directe aanleiding gevormd door *politiekennis* (exclusief CIE-informatie) en door *CIE-informatie*. Dit betekent dat de aandacht op nieuwe zaken werd gevestigd door reeds bij de politie aanwezige kennis.

Onder de categorie politiekennis worden de zaken begrepen die zijn voortgevloeid uit eerdere door de politie ingestelde onderzoeken.¹⁴ Er kan dan sprake zijn van een onverwachte bijvangst of van een sneeuwbaaleffect, hetgeen door het fluïde karakter van samenwerkingsbanden in de hand wordt gewerkt. Het duidelijkste voorbeeld hiervan zijn enkele mensensmokkelzaken:

In casus 53 vernam de politie via de afgeluisterde telefoongesprekken dat er naast de hoofdverdachten nog enkele andere mensensmokkelaars actief waren. Deze werden vervolgens in casus 54 voorwerp van onderzoek. Nadien werd een onderzoek gestart tegen een persoon die in de beide onderzoeken in beeld kwam als belangrijke vervalser van paspoorten (casus 55).

In de categorie politiekennis zitten echter niet louter ‘sneeuwballen’; in enkele gevallen was de aanpak een kwestie van ‘uithuilen en opnieuw beginnen’. Zo was de hoofdverdachte in één van de onderzochte zaken al eerder object van onderzoek geweest, maar beide keren was het onderzoek op niets uitgelopen. In een ander geval gaf het College van Procureurs-Generaal opdracht om een verkennend onderzoek te verrichten naar een groep die ondanks enkele strafrechtelijke onderzoeken toch gewoon door was blijven gaan. Op grond van een inventarisatie van al het beschikbare CIE-materiaal leek een nieuwe actie soelaas te kunnen bieden.

De categorie CIE-kennis is – zoals al eerder gezegd – een wat bijzondere categorie, omdat de achterliggende bronnen zoals tipgevers en informanten moeten worden

14 In deze analyse wordt gesproken over de informatie die de *aanleiding* vormde voor de start van het onderzoek. Resultaten uit een voorgaand onderzoek kunnen een dergelijke aanleiding zijn. Daarnaast geldt dat er *gedurende* het onderzoek relaties blijken te bestaan met reeds afgesloten of nog lopende opsporingsonderzoeken. Uitgaande van de 40 zaken stelden wij minimaal 54 duidelijke relaties vast met andere tactische onderzoeken.

afgeschermd. Niettemin is alleen al de constatering van belang dat in maar liefst 15 zaken informatie vanuit de CIE de directe aanleiding vormde voor het instellen van onderzoek.

Concluderend kunnen we dus stellen dat het merendeel van de onderzochte zaken onder de aandacht van de politie kwam door de activiteiten van de politie zelf zoals het verrichten van andere opsporingsonderzoeken en het verkrijgen van CIE-informatie uit het criminele milieu. Slechts zelden werden criminele samenwerkingsverbanden op heterdaad betrap of door aangiften van slachtoffers 'verlinkt'.

3.5.2 *De bijdrage van verschillende opsporingsmethoden aan de bewijsvoering*

In de afgelopen jaren zijn in de wetenschappelijke wereld en in het parlement vele, diepgaande discussies gevoerd over de normering van bijzondere opsporingsmethoden.¹⁵ Over de feitelijke werking van deze methoden is nog niet zoveel bekend. In de regel wordt stilzwijgend aangenomen dat verregaande opsporingsmethoden, zoals infiltratie of het afluisteren in woningen, effectief zijn. De discussies zijn echter geconcentreerd op de vraag in hoeverre de inzet van dergelijke ingrijpende methoden ethisch en juridisch toelaatbaar is en niet zozeer op de vraag hoe effectief deze methoden zijn.

In de tweede monitorronde is bij elke zaak de vraag gesteld welke opsporingsmethoden het meest hebben bijgedragen aan de bewijsvoering. Deze vraag is gesteld aan de geïnterviewden en tevens opgenomen in de lijst van aandachtspunten die bij de bestudering van de zaken werd gebruikt. Natuurlijk is het lang niet altijd mogelijk om een specifieke methode aan te wijzen als de belangrijkste methode voor de bewijsvoering. Vaak is de gecombineerde inzet van methoden van belang. Daarnaast geldt dat bepaalde opsporingsmethoden (zoals observatie of infiltratie) belangrijke informatie kan opleveren voor de sturing van het opsporingsonderzoek (sturingsinformatie), zonder tot concreet bewijs te leiden.

Met inachtneming van de bovenstaande kanttekeningen kan in ieder geval worden vastgesteld dat in de onderzochte zaken de *telefoontap* alleen of in combinatie met enkele andere methoden vaak wordt gebruikt en tevens vruchten afwerpt. In ongeveer 30 zaken heeft het afluisteren van telefoongesprekken – al of niet in combinatie met andere methoden – een belangrijke bijdrage geleverd aan de bewijsvoering.¹⁶

15 Zie voor een overzicht: o.a. PEO (1996); Tijdelijke commissie evaluatie opsporingsmethoden (1999); Kruissink e.a. (1999); Bokhorst e.a. (2002).

16 In bijna alle zaken werden telefoongesprekken afgeluisterd. De bevinding over de effectiviteit van taps komt overeen met die uit het eerste monitorrapport (Kleemans e.a., 1998: 116).

Het rendement van de telefoontaps wijst er op dat in veel van de door ons onderzochte zaken criminele samenwerkingsverbanden zich bepaald niet adequaat afschermen tegen de politie. In veel gevallen is er sprake van één of meer misrekeningen. Zo waande een groep buitenlandse verdachten zich in Nederland ten onrechte veilig tegen afluisteren. In een andere casus was een groep mensen-smokkelaars uit Irak weliswaar beducht voor opsporingsactiviteiten (zij verrichtten contra-observatie), maar tegelijkertijd sprak men in alle openheid over de telefoon. Bijna de gehele bewijsvoering berustte dan ook op de tapverslagen. In andere gevallen verkeerden verdachten in de veronderstelling dat zij vanwege de gebruikte apparatuur niet konden worden afgeluisterd. Ten onrechte, zo bleek hen naderhand. Opmerkelijk is dat de politie slechts in enkele gevallen werd gehinderd door de codetaal waarvan de daders zich bedienden. Meestal kon de codetaal of het versluierende taalgebruik worden ontcijferd.¹⁷ Slechts in enkele gevallen bood het afluisteren van gesprekken geen aanknopingspunt, laat staan een spoor van bewijs, omdat de verdachten over de telefoon niet met elkaar over criminele zaken spraken. Casus 80 is hiervan een goed voorbeeld:

De leden van de criminele groep maakten deel uit van het milieu van 'kampers'. Hun communicatie verliep altijd onder vier ogen in een woonwagen; het kamp was voorzien van een slagboom en bewakingscamera's. Via vrijwel alle woonwagens kon precies worden bekeken wie het kamp betrad (casus 80).

In dit soort gevallen werd bewijsmateriaal verkregen via andere opsporingsmethoden, met name door huiszoekingen (casus 77 en 80).

Naast het afluisteren van telefoongesprekken is in een groot aantal zaken belangrijk bewijsmateriaal verkregen door *observatie*. Hieronder vallen statische observatietechnieken, zoals het plaatsen van een camera gericht op een loods of kantoor, en dynamische observatietechnieken, zoals het werken met peilbakens om bijvoorbeeld het verplaatsingsgedrag van daders te kunnen volgen. Nog sterker dan bij de telefoontap geldt dat observatie in de regel alleen in combinatie met andere methoden (taps, verklaringen, et cetera) belangrijke resultaten oplevert. De observatie bijvoorbeeld dat A een gesprek voert met B is doorgaans alleen relevant in samenhang met gegevens uit andere bronnen die aanwijzingen over de inhoud van het gesprek kunnen opleveren.

Na taps en observaties blijken *verklaringen* van verdachten en getuigen een belangrijke plaats in te nemen wat betreft hun bijdrage aan de bewijsvoering. Het is opmerkelijk dat zelfs verdachten van zware zaken bruikbare verklaringen afleggen. In enkele gevallen beriepen de verdachten zich daarentegen op hun zwijgrecht en

17 Conform bevindingen eerste monitorrapport (Kleemans e.a., 1998: 114 e.v.).

volhardden daarin tijdens de terechtzitting. Ook zijn er zaken waarin verdachten later verklaringen intrekken uit angst voor repercussies.

Geconcludeerd kan dus worden dat in de 40 door ons onderzochte zaken 'klassieke' opsporingsmethoden zoals telefoontap, observatie en verhoor een belangrijke rol spelen voor het verzamelde bewijs. De ingrijpende opsporingsmethode infiltratie werd slechts in drie zaken ingezet, maar droeg in geen van deze zaken in belangrijke mate bij aan de bewijsvoering. Hierbij passen echter twee kanttekeningen. In de eerste plaats betekent dit niet dat de inzet van het middel van infiltratie per definitie nutteloos is geweest. Misschien heeft het bijvoorbeeld geen belangrijke bijdrage geleverd aan het bewijs, maar wel aan de sturing van het opsporingsonderzoek. In de tweede plaats geldt dat bepaalde ingrijpende methoden zoals infiltratie vooral in zeer complexe zaken worden ingezet, juist omdat andere minder ingrijpende methoden hebben gefaald. De kans op succes is in deze gevallen dus bij voorbaat al niet zo groot. Dit bleek ook uit het WODC-onderzoek naar de effectiviteit van infiltratie (Kruissink e.a., 1999).¹⁸ Eén van de respondenten uit dit onderzoek gaf treffend aan waarom infiltratie niet gemakkelijk tot successen zal leiden: *'De reden waarom de infiltratie niet lukte was de reden waarom we eraan begonnen: de organisatie was gesloten en de verdachten waren moeilijk bereikbaar'* (Kleemans & Kruissink, 1999: 105).

Essentieel voor het infiltreren in een crimineel samenwerkingsverband is dat op een natuurlijke manier contact kan worden gelegd met de leden van de groep. In de opsporingswereld wordt ten aanzien van de introductie van een politie-infiltrant wel onderscheid gemaakt tussen een 'koude benadering' en een benadering door een *insider*.¹⁹ Het succes van beide benaderingsmogelijkheden hangt nauw samen met de wijze waarop de groep zich afschermt en bedacht is op de mogelijkheid om geïnfiltreerd te worden. Bij gesloten groepen, die bovendien niet zijn aangewezen op het onderhouden van contacten met de buitenwereld, is de inzet van infiltranten bijzonder problematisch. Casus 63 is hiervan een goed voorbeeld:

De kern van de groep is bijzonder hecht en gesloten, er is sprake van geweldsdreiging naar anderen die zich niet geheel willen voegen naar de wensen van de hoofdverdachte,

- 18 Het betrof een onderzoek naar het rendement van infiltraties in alle zaken waarvoor in 1996 toestemming was gegeven om infiltratie in te zetten. Het ging daarbij om 19 zaken. In zeven zaken is het uiteindelijk niet tot feitelijke inzet van infiltratie gekomen. Van de overige twaalf bestudeerde zaken zijn er vier zaken waar de gestelde doelen dankzij infiltratie voor een deel zijn bereikt. Daarnaast is er één volledig volgens plan uitgevoerd en deze zaak leverde ook het beoogde eindresultaat op. In de zeven resterende zaken leverde de infiltratie niets op (Kruissink e.a. 1999).
- 19 Bij een 'koude benadering' probeert de infiltrant zelfstandig, op eigen kracht, contact te leggen met de verdachte of diens omgeving. Introductie door een *insider* betekent dat een informant wordt gebruikt die al bekend is met de criminele organisatie.

en deze hoofdverdachte schermt zich volledig af van de buitenwereld. Zo heeft hij zijn woning zodanig laten verbouwen dat direct afluisteren in zijn woning niet mogelijk is (casus 63).

In een dergelijke zaak is natuurlijk ook de inzet van infiltranten tot mislukken gedoemd. De hoofdverdachte in casus 63 werd uiteindelijk, nadat vele verschillende opsporingsmethoden waren beproefd, voornamelijk vervolgd op basis van tap-gesprekken. Enkele (criminele) handelspartners waren in telefoongesprekken te openhartig geworden, omdat zij ervan uit gingen dat hun apparatuur niet kon worden afgeluisterd. Niet de infiltratie, maar een klassieke opsporingsmethode als de telefoontap leverde uiteindelijk dus de belangrijkste bijdrage aan het bewijs.

3.5.3 *Contrastrategieën van criminele samenwerkingsverbanden: corruptie*

Hoe reageren criminele samenwerkingsverbanden op de activiteiten van politie en justitie? In het vorige rapport is al beschreven hoe criminele groepen zich proberen af te schermen door codetaal te gebruiken, telefoonverkeer te vermijden, bewakings-camera's te plaatsen, et cetera. Ook werd daarbij ingegaan op een verdergaande stap in de afscherming tegen politie en justitie: het gebruik van contrastrategieën (Kleemans e.a., 1998: 105-121). Het gaat dan niet meer om maatregelen om het criminele gedrag voor de overheid te verheimelijken, maar om het optreden van de overheid te bestrijden. Voorbeelden hiervan zijn contra-observatie, bedreiging en corruptie van overheidspersoneel, of de inschakeling van media om bijvoorbeeld kwade geruchten te verspreiden.

In verband met de aandacht die de commissie-Kalsbeek heeft gevestigd op het fenomeen corruptie (zie hoofdstuk 1), zullen wij in deze paragraaf dit verschijnsel nader onder de loep nemen.

3.5.3.1 *Vormen van corruptie*

In ongeveer een kwart van de 40 bestudeerde zaken wordt gewag gemaakt van *mogelijke* corruptie. Veel duidelijkheid over de aard van de corruptie is er niet. Voor een deel komt dit doordat de corruptie zich in het buitenland zou hebben afgespeeld. Er is dan niet meer bekend dan bijvoorbeeld de verklaring van een verdachte dat hij de douane bij een bepaalde Zuid-Amerikaanse grensovergang betaalde (casus 56). Voor zover de corruptie zich binnen onze grenzen zou hebben afgespeeld blijft de informatie veelal fragmentarisch en onduidelijk. Tijdens de interviews ten behoeve van de monitor werd meermalen het vermoeden uitgesproken dat er 'iets' niet klopte. In de politiedossiers troffen wij ook gronden voor dergelijke vermoedens aan. Zo werd bij een verdachte een briefje aangetroffen met de kentekens van de auto's van het observatieteam en in een andere casus werd twee

keer een observatiecamera ontdekt die nauwelijks zichtbaar was en zonder voorkennis hoogstwaarschijnlijk niet ontdekt zou kunnen worden. Kennelijk is in beide gevallen sprake van het ongeautoriseerd lekken van vitale politie-informatie. Maar het is heel moeilijk om vast te stellen wie dit viel aan te rekenen. Het feit dat politie-functionarissen, IND-medewerkers of agenten van de vreemdelingenpolitie contacten onderhielden met leden van criminele samenwerkingsverbanden hoeft op zichzelf niet verdacht te zijn. Maar bleven de contacten wel functioneel?

Slechts in enkele zaken troffen wij informatie aan over *binnenlandse*²⁰ corruptie, die verder ging dan vage vermoedens. Op één geval na waarin een corrupt netwerk werd blootgelegd (casus 58), ging het in de overige zaken om betrekkelijk geringe, op zichzelf staande gevallen. Gering, omdat de corruptie lag in de sfeer van de uitvoering (stempel uitlenen, vals paspoort verstrekken) en geen betrekking had op hogere besluitvormende of beleidsbepalende echelons van overheidsinstanties.

De gevallen waren op zichzelf staand, omdat de betrokken functionaris via onder meer vriendschap, woonomgeving, of familieband een specifieke persoonlijke relatie had met leden van de criminele groep. De corruptie was daarmee, anders gezegd, niet van structurele aard.

Het feit dat corruptie niet zo vaak in de dossiers voorkomt betekent natuurlijk niet dat het er niet zou zijn. Corruptie is immers heel moeilijk duidelijk vast te stellen, laat staan strafrechtelijk te bewijzen. Uit het feit dat het niet wordt gesignaleerd mag dus niet worden afgeleid dat het er niet zou zijn. Daarom bekijken we het eens van de andere kant: is corruptie noodzakelijk?

3.5.3.2 *Corruptie bij cocaïnesmokkel*

Om de vraag naar de noodzaak van corruptie te beantwoorden wordt eerst specifiek op een concreet onderwerp ingegaan: de smokkel van cocaïne naar Nederland. In hoofdstuk 1 werd al gewezen op de bevinding van de commissie-Kalsbeek dat in de periode 1990-1993 ten minste 15.000 kilo cocaïne vanuit Colombia in Nederland zou zijn ingevoerd door middel van de methodiek van 'parallel-importen'. Volgens de commissie was de toepassing van deze methodiek alleen mogelijk dankzij de hulp van corrupte douaneambtenaren. De vraag is evenwel of het noodzakelijk is om ingewikkelde constructies te verzinnen teneinde smokkelwaar 'door de douane te trekken', waarvoor bovendien de medewerking van corrupte douaniers onontbeerlijk is. Hoe hebben de cocaïne-importeurs uit ons zakenbestand het gedaan? In het totale bestand van 80 zaken bevinden zich 15 zaken, waarbij de import van cocaïne in Nederland een hoofd- of een nevenactiviteit was van criminele samenwerkings-

20 Wij beperken ons hier tot corruptie in Nederland. Naar corruptie bij de douane op de Nederlandse Antillen is onlangs onderzoek gedaan door de commissie-Wiel. Deze commissie concludeerde dat een aanzienlijk deel van de douaniers van de douanekorpsen op Curaçao, Sint Maarten en Bonaire zich schuldig maakt aan corruptie, drugshandel of ander crimineel gedrag.

verbanden. In 10 van deze gevallen²¹ werd cocaïne *per schip* via zeehavens binnengesmokkeld. Meestal werd de cocaïne – al dan niet verstopt onder dekladingen²² – in containers vervoerd. In enkele bestudeerde zaken werd de coke via een schip of via de scheepsbemanning binnengesmokkeld.²³ Hoe gevarieerd de smokkelmethoden ook zijn, er is één constante: van corruptie (of van de noodzaak van corruptie) bij de douane valt in de dossiers nauwelijks een spoor te ontdekken:

In één van de bestudeerde zaken bestond de vangst onder meer uit een partij van circa 1200 kilo cocaïne die in Spanje werd gelost en Nederland als eindbestemming had. Vervalste documenten moesten bij de douane de indruk wekken dat het hier een legale zending betrof tussen twee bestaande – bonafide – bedrijven (casus 70).

Wat minder sophisticated waren de methoden waarbij de smokkelwaar eenvoudigweg werd verstopt:

De cocaïne werd zodanig in apparatuur verborgen en ingepakt dat de betrokken containers ‘scanbestendig’ waren, althans naar de mening van de daders (casus 56).

In een andere zaak werd de douane letterlijk en figuurlijk omzeild:

Een zeiljacht werd bij een Caribisch eiland bevoorrad met ruim 1200 kilo cocaïne en voer zonder enige douanecontrole een Nederlandse haven binnen (casus 7).

Corruptie van douaniers is derhalve niet noodzakelijk, met name omdat de verschillende modi operandi van de verscheping van cocaïne gericht zijn op het ontlopen van toezicht. Met andere woorden: de werkwijze is er niet op gericht de douane een oogje te laten dichtknijpen, maar om de smokkelwaar te onttrekken aan het oog van de douane.²⁴

21 Casus 6, 7, 8, 11, 22, 27, 30, 56, 64 en 70.

22 Aangetroffen dekladingen zijn onder meer ingevroren vruchtensappen, ingevroren garnalen, aluminium en tin.

23 Dit komt overeen met bevindingen van het DIC (Douane Informatie Centrum). Het DIC heeft 83 vangsten van softdrugs en harddrugs uit binnengekomen zeevrachten in de periode tussen 1997 en 2000 geanalyseerd. Bij die analyse is bekeken welke smokkelmethoden zijn toegepast. Hieruit kwam naar voren dat het merendeel van de vangsten werd gedaan in de lading van de schepen. De drugs zaten verborgen in de reguliere lading van containers. Andere methoden, zoals het overboord gooien van de drugs voor de douanecontrole of het aan boord verstoppen van de drugs kwamen veel minder vaak voor (Douane Informatie Centrum, Maritieme Smokkelmethoden, 26 mei 2000).

24 Dit laat onverlet dat het soms noodzakelijk is om havenpersoneel om te kopen. Zo verstopten smokkelaars tassen met cocaïne in containers die gevuld waren met een reguliere lading met een bonafide bestemming. Voordat de containers vanaf het haventerrein getransporteerd zouden worden naar hun eindbestemming werden zij geopend en met een nieuw rederijzegel erop afgesloten. Voor het aanwijzen en openen van deze containers en het vakkundig met zegel afsluiten was medewerking vereist van havenpersoneel (casus 27).

Bovendien lijkt corruptie weinig aangewezen te zijn om te voorkomen dat er steekproefsgewijze fysieke controle²⁵ op de lading plaatsvindt. In het rapport *Maritieme Smokkelmethoden* (2000) wordt gesteld dat fysieke controle plaatsvindt op basis van allerlei toetsingen waarbij onder meer van belang is of de zending binnen het normale handelspatroon valt. In het rapport wordt slechts terloops over douane-corruptie gesproken. Het besluit om tot fysieke controle over te gaan verloopt aan de hand van objectieve criteria bijna 'automatisch', zodat voor ongeoorloofde beïnvloeding weinig ruimte is. Voor zover de besluitvorming van de douane wordt beïnvloed, gebeurt dit door misleiding. Zo kunnen vervalste documenten bijvoorbeeld de schijn wekken dat het schip afkomstig is uit een niet-verdacht land, waardoor de lading ten onrechte niet aan fysieke douanecontrole wordt onderworpen. Op basis van onze dossiers kunnen we dus onmogelijk met stelligheid concluderen dat corruptie bij de import van cocaïne in Nederland via schepen nagenoeg afwezig is. Wel kunnen we vaststellen dat bij de verschillende smokkelmethoden die in onze zaken zijn gebruikt, corruptie bij de douane niet nodig is. Ingewikkelde constructies, zoals parallel-importen waarbij de hulp van de douane noodzakelijk is, lijken niet noodzakelijk te zijn om cocaïne in Nederland aan land te brengen.

In de overige 5 gevallen²⁶ werd de cocaïne met *vliegtuigen* vervoerd en via luchthavens binnengesmokkeld. Het gaat hier uiteraard om veel kleinere partijen, variërend van enkele honderden grammen bij bolletjesslikkers tot enkele kilo's die verborgen worden in luchtvrachten. De smokkelmethoden via het vliegverkeer zijn veel kwetsbaarder voor douanecontrole. De kans op fysieke controle op luchtvrachten en op passagiers is veel groter dan bij het vervoer per schip. Deze controle is recentelijk in verband met de dreiging van terroristische aanslagen verscherpt. Bovendien is de controle veel persoonlijker: een douanier kan zelf besluiten om een passagier wel of niet uit de rij te halen voor extra controle. Het is gelet op deze verschillen dan ook niet verwonderlijk dat smokkel via de luchtvaart nogal eens gepaard gaat met corruptie en andere onregelmatigheden:

In één van onze zaken werden koeriers bij aankomst op het vliegveld, nog voor de grenscontrole, opgewacht en vergezeld (en bewaakt) door een lid van een smokkelorganisatie. Deze was in dienst van een schoonmaakbedrijf en had zodoende veel bewegingsvrijheid op het vliegveld (casus 43).²⁷

25 Onder fysieke controle wordt onder meer verstaan dat de containers worden gescand, geopend en/of met speurhonden worden besnuffeld.

26 Het betreft casus 16, 18, 42, 43 en 58.

27 Vergelijkbaar is casus 16, waarbij een medewerker die op de hoogte was van de procedures van de luchtvrachtafhandeling, een belangrijke rol vervulde in het samenwerkingsverband.

In een andere zaak werd een heel palet van corruptiepraktijken blootgelegd op de luchthavens van Curaçao en Amsterdam:

Enkele leden van de criminele groep waren gedurende een bepaalde periode werkzaam geweest op de beide luchthavens. Zij maakten daar afspraken met schoonmaakpersoneel en douaniers over het verbergen van cocaïne in vliegtuigen en het ongehinderd doorlaten van koeriers (casus 58).

De douanecontrole werd effectief tenietgedaan door middel van corruptie. Daarbij werd de volgende werkwijze gevolgd:

De criminele groep zorgde er voor dat het boeken van vluchten, c.q. het bepalen van vertrek- en aankomsttijden, werd afgestemd op de werktijden van de omgekochte werknemers. De betrokken douaniers kregen de foto van de koerier en moesten ervoor zorgen dat hij of zij ongehinderd de grens zou kunnen passeren (casus 58).

Corruptie lijkt dus wel een rol te spelen bij de luchtvaart, omdat de controle op passagiers en goederen daar veel intensiever is en meer afhankelijk van de beslissingsruimte van individuele douaniers. Zeehavens bieden daarentegen een goede gelegenheid voor het heimelijk importeren van cocaïne. Ze bieden vermoedelijk zoveel gelegenheid dat het corrumpieren van 'poortwachters' niet strikt noodzakelijk is. Bovendien hebben Colombiaanse cocaïnesmokkelaars het beeld dat Nederlandse overheidsfunctionarissen moeilijk omkoopbaar zijn (Zaitch, 2001). Dit weerhoudt hen er echter niet van om cocaïne naar Nederland te smokkelen. Kennelijk worden de mogelijkheden om douanetoezicht te ontlopen zo hoog ingeschat dat de (vermeende) onomkoopbaarheid voor hen geen punt van overweging is.

3.5.3.3 *Corruptie in overige zaken*

Bij de bovenstaande cocaïne-zaken kunnen we dus concluderen dat door de aard van de controles de kans op corruptie waarschijnlijk groter is op luchthavens dan in zeehavens. Bij de andere zaken uit ons bestand speelt vooral het wegtransport een belangrijke rol.

Voor de controle op het wegtransport geldt mutatis mutandis hetzelfde als voor het zeetransport. Er bestaan vele mogelijkheden om douanetoezicht te omzeilen. In het merendeel van de door ons bestudeerde zaken werden de verboden goederen (hasj, heroïne, wapens) via vrachtauto's en personenauto's 'gewoon' binnen Nederlands grondgebied gebracht. De verboden waar werd op verschillende manieren verstopt, bijvoorbeeld in de lading van vrachtauto's, in geprepareerde containers of in geheime bergplekken van auto's. Valse vrachtdocumenten kunnen zelfs de ingeschakelde

legale transportbedrijven om de tuin leiden. Zij zijn zich er soms niet eens van bewust dat zij verboden vracht vervoeren.²⁸

Bij het vervoer van personen over de grens (in het geval van vrouwenhandel of mensensmokkel) spelen valse paspoorten een vitale rol. Wanneer een criminele groep eenmaal in staat is om valse paspoorten te bemachtigen wordt het werk aanzienlijk verlicht. De te smokkelen personen kunnen met behulp van deze valse paspoorten doorgaans gewoon reizen en de grens passeren.

Dit geldt evenzo voor de 'identiteitspapieren' voor voertuigen. In enkele zaken van georganiseerde auto- en motordiefstallen werd het voertuigidentificatienummer gewijzigd en werden de voertuigen aldus van een nieuwe identiteit voorzien. Dankzij deze valse identificatiedocumenten, die kennelijk op ruime schaal voorhanden zijn, kunnen mensen en voertuigen vrijwel zonder risico over de Nederlandse grens worden gesmokkeld.

In de bestudeerde dossiers is soms sprake van betrokkenheid van (ex-)overheidsambtenaren bij het vervalsen van documenten of bij het geven van adviezen over in acht te nemen procedures bij het in- of uitvoeren van goederen. Maar van corruptie in de uitoefening van de grenscontrole in Nederland zelf blijkt in de bestudeerde dossiers niet veel, op de genoemde incidenten bij de luchthaven na.

3.5.4 Reacties op overheidsoptreden

In hoofdstuk 1 is al gememoreerd dat er naar aanleiding van het vorige rapport veel aandacht is geweest voor de aanbeveling om te overwegen om vaker de strategie van de 'korte klappen' toe te passen. Het gaat daarbij om concrete overheidsacties, zoals aanhoudingen en inbeslagnames, die als direct resultaat hebben dat er bewijsmateriaal ontstaat tegen bepaalde verdachten. Het is echter ook interessant om na te gaan wat de effecten zijn op criminele samenwerkingsverbanden. Soms kon via afgeluisterde telefoongesprekken gedetailleerd worden gevolgd hoe de betrokkenen reageerden op bepaalde tegenslagen. In andere gevallen gaven verklaringen van verdachten naderhand een indruk van de reactie van de groep op de overheidsacties. Het is op basis van de beschikbare informatie uit de interviews en de dossiers moeilijk om algemene conclusies te formuleren. De reacties van de groepen waren hiervoor te uiteenlopend. Maar wel kunnen de belangrijkste verschillen in reacties worden getypeerd.

3.5.4.1 Tussen ongeloof en ingecalculeerd risico

In paragraaf 3.5.1 werd erop gewezen dat het merendeel van de criminele groepen al betrekkelijk lang misdrijven heeft kunnen plegen voordat er enige reactie van de

28 Zie voor een overzicht: Van der Werf (2001).

zijde van de overheid kwam. Het optreden van de politie is dan ook voor sommige groepen een grote verrassing. In een enkel geval weigerde men eenvoudigweg te geloven dat een partij drugs verloren was gegaan door een inbeslagname. Verbazing en ongeloof overheersten, resulterend in weinig adequate reacties, zoals helemaal niets doen (casus 51), op de vlucht slaan (casus 48), of in paniek alle GSM's in het water gooien (casus 47).

Aan de andere kant van het spectrum zijn er groepen voor wie het overheids-optreden in het geheel geen verrassing is maar een ingecalculeerd bedrijfsrisico. Voor een enkeling was het zelfs *business as usual*. De reacties van deze groepen waren wat minder paniekerig. Kenmerkend voor deze 'risicodenkers' was dat zij het politieoptreden primair als een zakelijk verlies zagen dat zo snel mogelijk moest worden goed gemaakt. Waar gehakt wordt vallen spaanders, zo zou het credo van deze groepen kunnen luiden:

Bij aanhoudingen en inbeslagnames probeerde men het verlies zo snel mogelijk te compenseren. Aangehouden personen werden ook snel weer vervangen (casus 42).

Een andere groep zorgde voor een constante aanvoer van containers en vrachtauto's met sigaretten plus deklading. Bij een inbeslagname had men eigenlijk nauwelijks de tijd om erover na te denken, want een nieuwe partij handelswaar was al onderweg (casus 69).

Kortom, aan de ene kant van het continuüm zijn er groepen die volkomen verrast zijn en niet-adequaat reageren, aan de andere kant zijn er groepen die zo snel mogelijk tot de orde van de dag willen overgaan. Het merendeel van de overige groepen vertoonde reacties tussen deze beide uitersten in. Zij meenden de politie van zich te kunnen afschudden door van verblijfplaats, telefoon, auto's, et cetera te wisselen (onder meer casus 45, 48, 57 en 61). Slechts in enkele gevallen poogde men in reactie op het politieoptreden de modus operandi verder te perfectioneren (casus 54 en 59), terwijl in geen enkel geval fundamentele aanpassingen plaatsvonden. Er is geen groep in ons bestand die op grond van politieacties bijvoorbeeld uitweek naar minder riskante criminele activiteiten. De afwezigheid van een dergelijke flexibiliteit strookt met de eerder in dit hoofdstuk geconstateerde neiging tot gewoontevorming bij criminele groepen.

3.5.4.2 De gevolgen van korte klappen

Wat zijn de gevolgen van korte klappen (aanhoudingen, inbeslagnames) voor de persoonlijke verhoudingen binnen criminele groepen? In slechts een beperkt aantal gevallen zijn er duidelijke signalen aangetroffen van onderling wantrouwen en onenigheid na politieoptreden. Zowel de totaal overrompelde groepen als degenen die de politieacties als bedrijfsrisico beschouwden, gunden zichzelf weinig tijd om

te zoeken naar de oorzaken van wat er was misgegaan. Van belang was wel om vast te stellen wie de rekening van de tegenslag zou betalen. Daarnaast hebben in de onderstaande drie gevallen inbeslagnames geleid tot onderlinge strijd:

Een wapenhandelaar werd bedreigd omdat hij verantwoordelijk werd gesteld voor het verlies van door de politie inbeslaggenomen wapens. De wapenhandelaar deed hiervan aangifte bij de politie (casus 61).

Eén van betrokkenen werd gegijzeld vanwege een ruzie over de vraag wie zou opdraaien voor de financiële strop van twee inbeslaggenomen auto's (casus 71).

Een Nederlandse cocaïnehandelaar werd in Colombia gegijzeld naar aanleiding van een inbeslaggenomen en niet betaalde partij cocaïne (één van de onderzochte casussen).

Het aantal onderlinge twisten als gevolg van politieacties blijft dus beperkt in onze zaken. Wel zijn er vele aanwijzingen te vinden van het ontstaan van fouten en misverstanden. Verwisseling van verblijfplaatsen, vervanging van personen, vernieuwing van GSM's, et cetera levert veel onzekerheid op, met alle risico's van dien. Soms nam één van de hoofdverdachten het zekere voor het onzekere:

Zenuwachtig geworden door een aantal inbeslagnames zette A zijn koeriers opzij en ging steeds meer persoonlijk de verboden handelswaar vervoeren (casus 58).

Het meest duidelijke voorbeeld van destabilisering als gevolg van politieactiviteit wordt geleverd door een geldwisselzaak. Geldwisselaars vervullen een precaire rol voor criminele samenwerkingsverbanden. Deze moeten er blind op kunnen varen dat hun geld in goede handen is. Geldwisselaars nemen op hun beurt weinig risico: zij kiezen graag dezelfde wissellocaties, werken met dezelfde geldkoeriers, geven de voorkeur aan vaste tijdstippen, et cetera om zo voorspelbaar mogelijk te zijn. Zij zijn, anders gezegd, heel gevoelig voor onverwachte gebeurtenissen:

In één geval werd door een politieactie (politieobservatie van de koeriers) bruusk een eind gemaakt aan de routines. De groep besloot ijlings om op een andere wijze (andere personen, andere plaats, andere methode) te gaan wisselen. De 'next best-oplossing' van deze groep bleek al snel volgens het 'worst case-scenario' te verlopen. De nieuwe persoon die werd ingeschakeld bleek onbetrouwbaar, waardoor de reputatie van de wisselaar een gevoelige deuk opliep (casus 52).

3.6 Recapitulatie

In dit hoofdstuk zijn we ingegaan op de aard van de activiteiten die door criminele samenwerkingsverbanden worden verricht. Hierbij werd duidelijk gemaakt dat de criminele activiteiten van 'onze' groepen niet over één kam geschoren kunnen worden. Het spectrum van criminele activiteiten is breed, en de ernst van de verschillende activiteiten vertoont onderling een grote variëteit. Sommige groepen brengen uitsluitend schade teweeg, maar het merendeel van de bestudeerde groepen heeft een specifieke economische voedingsbodem: zij spelen in op een bestaande vraag. Ook in ernst verschillen de criminele activiteiten sterk van elkaar. In diverse zaken komt naar voren dat de criminele samenwerkingsverbanden in een moreel schemergebied opereren waarin voor de betrokkenen de grenzen tussen goed en kwaad niet altijd even duidelijk zijn en er veel mogelijkheden bestaan tot morele neutralisatie.

Hoewel het palet van activiteiten erg breed is, blijkt de meerderheid van de onderzochte criminele samenwerkingsverbanden niet in deze breedte te opereren. De stelling van de NCIS (2001) dat criminele groepen veelzijdig zijn en flexibel inspelen op de zich voordoende mogelijkheden om illegaal gewin te behalen, is in het merendeel van de door ons onderzochte gevallen onjuist. Het merendeel van de bestudeerde groepen heeft zich min of meer gespecialiseerd in een bepaald type activiteit en vertoont in de uitvoering van deze activiteiten sporen van risico-vermijding door het volgen van reeds gebaande paden. Bij dit algemene beeld passen echter twee kanttekeningen. In de eerste plaats zijn er criminele groepen die 'gespecialiseerd' zijn in een specifieke regio. Zij pakken binnen het kader van deze regio de zich voordoende mogelijkheden op. Deze groepen zijn daarmee veelzijdig, maar voor het overige niet in staat hun armslag buiten de regio te verbreden. Binnen hun regio ontwikkelen zich ook contacten met de wettige omgeving. In de tweede plaats zijn er groepen die naast hun specialisme ook andere illegale activiteiten verrichten. Er is zowel in geografische zin als naar type illegale markt sprake van een verdere verbreding van de activiteiten. Een belangrijke katalysator hiervoor is het ontstaan van samenwerkingsrelaties met groepen die vertrouwd zijn op terreinen die niet tot het specialisme van de andere groep behoorden.

In het tweede deel van het hoofdstuk werd de wisselwerking besproken tussen criminele samenwerkingsverbanden en hun omgeving. Daarbij werd allereerst ingegaan op het dynamische onderscheid tussen legaliteit en illegaliteit en op de betrokkenheid van legale bedrijven bij georganiseerde criminaliteit. Vervolgens werd de interactie met politie, justitie en douane behandeld. Daarbij werd allereerst de conclusie getrokken dat het merendeel van de bestudeerde groepen al geruime tijd misdrijven had gepleegd alvorens een opsporingsonderzoek werd gestart. In betrekkelijk veel gevallen liepen criminele samenwerkings-

verbanden tegen de lamp omdat uit eerdere politiekennis (bijvoorbeeld verkregen uit ander onderzoek) gegevens bekend waren; slechts zelden werden zij op heterdaad betrapt of door aangiften van slachtoffers 'verlinkt'.

In het algemeen gesproken hielden de criminele samenwerkingsverbanden rekening met de mogelijkheid dat zij gevolgd of afgeluisterd werden. Vaak werd codetaal gebezigd om zich af te schermen en soms werd via contra-observatie of door het wisselen van auto's een verdedigingslinie opgebouwd tegen observatie. Toch bleken deze verdedigingslinies niet zo heel sterk te zijn. Klassieke opsporingsmethoden, zoals telefoontap, observatie en verhoor hebben in veel gevallen een belangrijke bijdrage geleverd aan de bewijsvoering.

Vanwege de conclusies van de commissie-Kalsbeek is in paragraaf 3.5.3 specifiek ingegaan op het verschijnsel corruptie. In ongeveer een kwart van de zaken was er sprake van *vermoedens* van corruptie (voornamelijk in het buitenland). Vervolgens is specifiek onderzoek gedaan naar de zaken waarin cocaïne in Nederland is geïmporteerd. Als we kijken naar de modus operandi van de betrokken groepen, dan blijkt dat deze vooral is gericht op het vermijden en niet zozeer op het corrumperen van effectief toezicht. Open grenzen en valse documenten dragen ertoe bij dat slechts in bepaalde situaties, met name bij smokkel via vliegtuigen, gebruik gemaakt *behoeft* te worden van corruptie.

Ten slotte zijn we nog ingegaan op de reacties van daders op overheidsacties zoals arrestaties en inbeslagnames. De reacties bleken te variëren tussen groepen die totaal overrompeld werden en in paniek raakten en groepen die zo snel mogelijk weer tot de orde van de dag overgingen. In drie gevallen leidden inbeslagnames tot onderlinge strijd. Wel zijn er vele aanwijzingen te vinden van het ontstaan van fouten en misverstanden ten gevolge van overheidsacties.

Criminele geldstromen

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk komen de criminele geldstromen aan bod. Georganiseerde criminaliteit houdt veelal grensoverschrijdend goederen- en personenverkeer in, waardoor winstkansen ontstaan.¹ Hetzelfde internationale karakter zien we ook terug bij het financiële verkeer: in veel van de door ons onderzochte zaken wordt misdaadgeld naar het buitenland verplaatst. Grensoverschrijdende criminele geldstromen zijn, vanuit de criminele samenwerkingsverbanden bezien, noodzakelijk om internationale handelspartners te betalen of om uit misdrijf verkregen opbrengsten veilig de grens over te brengen.

Aan criminele geldstromen hebben we in het vorige rapport niet specifiek aandacht besteed. Daarom kan in dit hoofdstuk niet, zoals in de voorgaande hoofdstukken, worden voortgebouwd op eerdere bevindingen. Het gaat immers om nieuwe onderzoeksvragen die in het vorige rapport nog niet aan de orde zijn geweest. Daarom zullen we bij de analyses gebruik maken van de tachtig zaken uit zowel de eerste als de tweede ronde van de WODC-monitor.²

In dit hoofdstuk zullen verschillende onderwerpen de revue passeren. Allereerst bespreken we in paragraaf 4.2 de geldwisseltransacties door en voor criminele samenwerkingsverbanden, aangezien dit in veel gevallen voorafgaat aan verdere geldtransacties of -verplaatsingen. Vervolgens besteden we in paragraaf 4.3.1 en 4.3.2 aandacht aan fysieke en girale geldverplaatsingen, waarna we in paragraaf 4.3.3 de rol van legale *money transfer*-instellingen bespreken.

Naast het verplaatsen van geld met behulp van koeriers of officiële financiële instellingen, maken criminele samenwerkingsverbanden ook gebruik van 'ondergrondse bankiers' (paragraaf 4.4). Omdat het ondergronds bankieren een relatief onbekend fenomeen is, geven we eerst uitleg over de oorsprong ervan (paragraaf 4.4.1) en over de werkwijze van ondergrondse bankiers (paragraaf 4.4.2). Vervolgens behandelen wij het crimineel gebruik van ondergronds bankieren (paragraaf 4.4.3). In paragraaf 4.5 staat de vraag centraal wat criminele samenwerkingsverbanden doen met de opbrengsten van hun illegale activiteiten. In bepaalde gevallen moeten criminele winsten eerst worden witgewassen. In paragraaf 4.5.1 besteden we daarom

1 Zie onder meer paragraaf 2.3 en paragraaf 3.2.1.

2 Zie bijlage 4.

aandacht aan de door ons aangetroffen witwasconstructies. Vervolgens gaan we in op de bestedingen en investeringen van criminele groepen in de 'bovenwereld'. Precieze kennis over de bestedingen en investeringen van criminele samenwerkingsverbanden ontbreekt doorgaans, zoals al eerder werd geconcludeerd door de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden (PEO, 1996). Ondanks het feit dat de tachtig zaken van de WODC-monitor ook niet altijd alle benodigde financiële gegevens bevatten, proberen we in paragraaf 4.5.2 en 4.5.3 toch antwoord te geven op een aantal belangrijke vragen. Wat doen criminele samenwerkingsverbanden met hun geld? Klopt het dat daders een aanzienlijk deel van de criminele winsten uitgeven aan een luxe levensstijl? Of investeren zij misdaadgeld in reguliere Nederlandse en/of buitenlandse economische sectoren?³

4.2 Geldwisseltransacties

Opbrengsten uit criminele activiteiten worden in veel van de tachtig onderzochte zaken gewisseld in andere valuta en/of grotere coupures. Met name bij drugs-handelaren bestaat de opbrengst van de verkoop op straatniveau uit enorme hoeveelheden kleine coupures Nederlands en buitenlands geld, vaak letterlijk (sport)tassen vol. Het gaat bij geldwisseltransacties dikwijls om hoge bedragen. Via geldwisselaars kan soms een verrassend inkijkje worden geboden in de boekhouding van criminele groepen:

Een groep geldwisselaars wisselde in ruim tien maanden tijd voor ongeveer 114 miljoen gulden⁴ ten behoeve van twee drugsorganisaties (casus 31).

In een andere casus is zeker voor 237 miljoen gulden gewisseld voor minimaal drie criminele samenwerkingsverbanden in een tijdsbestek van 21 maanden (casus 65).

Weer een andere groep wisselde in twee jaar tijd 400 miljoen gulden voor minimaal één drugsorganisatie (casus 73).

Deels heeft de noodzaak tot wisselen te maken met de vervoerbaarheid van dergelijke hoeveelheden papiergeld, deels met het feit dat criminele opbrengsten in allerlei verschillende valuta niet gemakkelijk kunnen worden besteed of uitbetaald.

3 Wij gaan hier verder niet in op schattingen van de omvang van landelijke, regionale of mondiale criminele geldstromen (zie hiervoor o.a.: Meloen e.a. (2002); Schaap (2000: 46-48); Van Duyne e.a. (1993: 13-32); diverse rapportages van de Verenigde Naties (UNDCCP), het IMF en de NCIS). Volgens Naylor (1999), die de gebruikte schattingsmethoden aan een kritische analyse onderwierp, bestaat er vrijwel geen enkele methode die enige houvast van betekenis kan bieden (zie ook: Van Duyne, 1993; 1994).

4 De zaken van de monitor zijn verzameld voor de invoering van de euro. De bedragen die in de casusbeschrijvingen worden genoemd, vermelden derhalve nog de oude Europese valuta.

Zo willen bepaalde leveranciers en dienstverleners in specifieke valutasoorten worden uitbetaald. Colombiaanse cocaïnehandelaren prefereren doorgaans U.S. dollars en Turkse heroïnehandelaren geven de voorkeur aan Duitse marken en U.S. dollars (o.a. casus 63 en 70).

In Nederland kunnen criminele samenwerkingsverbanden geld wisselen bij banken en wisselkantoren. Voor de inwerkingtreding van de Wet identificatie bij financiële dienstverlening (Wif, 1993; nu: Wid),⁵ de Wet op de melding van ongebruikelijke transacties (Wet MOT, 1994) en de Wet op de wisselkantoren (Wwk, 1995; nu: Wgt),⁶ was het wisselen van criminele opbrengsten bij financiële instellingen geen enkel probleem, zoals onder meer naar voren kwam tijdens de Operatie Gouden Kalf (1992). Uit dit onderzoek bleek dat bij de onderzochte wisselkantoren slechts ongeveer 10% van de omzet was verkregen door transacties met toeristen (PEO, Bijlage X, 1996: 142). Zo hadden de gezamenlijke Amsterdamse wisselkantoren een omzet in Britse ponden die veel hoger was dan de bestedingen van de Britse toeristen in de hoofdstad (Van Duyne, 1995: 167). Na 1995 zijn vele malafide wisselkantoren aangepakt en is het wisselen van criminele opbrengsten bij reguliere Nederlandse financiële instellingen aanzienlijk moeilijker geworden. Desondanks zijn er nog steeds criminele samenwerkingsverbanden die in Nederland geld wisselen:

In één van de onderzochte zaken wisselt een verdachte meer dan 30.000 DM bij een bank met het verhaal dat hij het geld heeft gekregen van een familielid in het buitenland (casus 10b).

Het is overigens hoogst onwaarschijnlijk dat het verhaal van de verdachte in de bovenstaande casus heeft gewerkt. Want alle wisseltransacties boven de 25.000 gulden⁷ moeten worden gemeld bij het MOT (MOT, 2000: 12-13). Dergelijke transacties hoeven echter niet (direct) te leiden tot een doormelding van het MOT, bijvoorbeeld omdat hiertoe geen aanleiding bestaat op basis van de door de financiële instelling verstrekte informatie. In 2001 zijn van de 76.085 gemelde ongebruikelijke transacties uiteindelijk 22.232 transacties als verdachte transacties doorgemeld aan de politie (MOT, 2002: 6).

5 Sinds 28 december 2001 is de Wif gewijzigd in de Wet op de identificatie bij dienstverlening (Wid).

6 Recentelijk is de Wwk vervangen door de Wet op de geldtransactiekantoren (Wgt). De reden hiervoor is dat er niet alleen misdaadgeld wordt witgewassen middels wisseltransacties maar ook via andere geldtransacties, zoals geldtransfers (zie ook paragraaf 4.3.3 en 4.4). De wetgever heeft daarom specifieke regelgeving ingevoerd om het toezicht te verbeteren op instellingen die dergelijke transacties uitvoeren. Gezien de aard van de activiteiten is ervoor gekozen om aansluiting te zoeken bij de systematiek van de Wwk.

7 Sinds de invoering van de euro moeten bedragen boven de 10.000 euro worden gemeld.

Na de invoering van de Wif (nu: Wid), de Wet MOT en de Wwk (nu: Wgt) lijken verschillende criminele groepen uit ons zakenbestand echter het zekere voor het onzekere te nemen en wisselen alleen nog in het buitenland. België is de meest populaire bestemming (o.a. casus 52, 57, 64, 65, 73 en 74),⁸ maar er worden ook wisselkantoren gebruikt in andere landen, zoals Duitsland of Turkije (o.a. casus 5 en 9).⁹

Bij het wisselen staat de criminele groep letterlijk en figuurlijk voor het loket van de reguliere samenleving. Dit is, vanuit de criminele groep gezien, een riskant moment. Met het oog op de pakkans zal men het wisselen graag aan een derde overlaten, maar hierbij is het dilemma wel dat men een belangrijk goed uit handen geeft. De criminele groepen uit ons zakenbestand gaan uiteenlopend met dit dilemma om. Een enkele keer wisselt een hoofdverdachte de opbrengsten, voor alle zekerheid, zelf (casus 63). Vaker wisselen leden met een minder belangrijke positie binnen de organisatie (bijvoorbeeld: casus 57) of vriendinnen van verdachten (o.a. casus 37 en 58):

In één van de onderzochte zaken wisselde de vriendin van de hoofdverdachte drie à vier keer per week bedragen tussen de 100.000 en 500.000 gulden (casus 58).

Een enkele keer beschikt men over een vaste groep individuele wisselaars (casus 57). Uit de dossiers blijkt dat deze wisselaars echter niet volledig worden vertrouwd. Daarom worden zij tijdens het wisselen in de gaten gehouden door een aantal leden van het samenwerkingsverband.

De beste garantie lijken de 'geldwisselaars' te bieden. Dit zijn in het wisselen gespecialiseerde, criminele samenwerkingsverbanden (casus 31, 52, 65, 73, 74 en 79). Hun specialisme is 'vertrouwen wekken en waarmaken'. Uit het feit dat criminele samenwerkingsverbanden geen extra veiligheidsmaatregelen treffen wanneer zij deze wisselaars inschakelen kan worden afgeleid dat zij betrouwbaarder worden geacht dan individuele wisselaars. Ironisch genoeg zetten deze specialisten soms zelf wel individuele wisselaars (geldlopers of katvangers met een blanco strafblad)¹⁰ in om hun risico persoonlijk te worden betrappt te beperken (casus 52 en 73). De wisseltransacties die op naam van deze personen worden verricht zijn weliswaar

8 België heeft weliswaar een met de Wet MOT vergelijkbare wet, maar kent geen objectieve meldings-indicatoren zoals in Nederland. In België moeten de meldingsplichtige instellingen transacties melden die mogelijk verband houden met het witwassen van geld. Zij zijn echter verplicht eerst zelf na te gaan of een ongebruikelijke transactie ook echt een verdachte transactie is. Pas als dit zo is, wordt de transactie gemeld. Zie verder: KLPD (2000: 145-150, 176-183).

9 Zie ook: Schaap (2000: 93-94).

10 Het hebben van een blanco strafblad is belangrijk om een zogeheten VROS-match te voorkomen. Het MOT zal transacties die een hit geven in VROS onmiddellijk als verdachte transactie doormelden (MOT, 2002: 28).

meldplichtig als zij meer dan 25.000 gulden wisselen of als opvalt dat zij ‘smurfen’,¹¹ maar de ingeschakelde personen hebben een groot voordeel: zij hebben geen strafblad en zij worden niet in verband gebracht met criminele groepen. Daarom zal de MOT-melding niet snel als verdachte transactie worden doorgemeld naar de politie. Een andere risicobeperkende maatregel is het inschakelen van legale ondernemers om criminele opbrengsten te wisselen. Deze winkeliers en handelaren wisselen het misdaadgeld vervolgens op naam van hun onderneming. Niet iedere legale onderneming is geschikt voor het wisselen van criminele opbrengsten. Een absolute voorwaarde is dat binnen de onderneming veel betalingen worden gedaan in buitenlandse valuta, anders zal de argwaan van de autoriteiten alsnog worden gewekt. Bedrijfsactiviteiten die zich goed lenen voor misbruik door criminele samenwerkingsverbanden zijn bijvoorbeeld de diamant-, kunst- en autohandel.¹²

Een geldwisselgroep wisselt via een diamanthandelaar in België. Doordat de handelaar geregeld grote sommen geld in allerlei valuta wisselt bij zijn bank, wordt een Belgische ‘MOT-melding’ voorkomen.¹³ Na het wisselen haalt de geldwisselgroep het geld tegen betaling op bij de diamanthandelaar (casus 52).

In een andere casus brengt een drugshandelaar geregeld grote sommen Duits geld (50 tot 150 duizend DM) in kleine coupures naar een geldwisselgroep. Deze groep schakelt vervolgens een bevriende autohandelaar in die door zijn reguliere handelsactiviteiten al regelmatig Duits geld wisselt bij zijn bank. De wisselactiviteiten van de autohandelaar leveren wel MOT-meldingen op (op basis van de in Nederland gehanteerde objectieve criteria), maar er is vervolgens geen actie ondernomen omdat er geen concrete verdenkingen bestonden tegen de autohandelaar (casus 79).

Daarnaast komt binnen het zaaksbestand van de monitor ook het wisselen van criminele opbrengsten via de antiekhandel en de kledingbranche voor.¹⁴ In twee gevallen worden Engelse ponden gewisseld via groothandelaren in textiel die de (goedkope) ponden goed kunnen gebruiken voor betalingen aan (illegale) kledingateliers in Engeland (casus 31 en 38). In een andere casus bezit de geldwisselaar zelf een kledingwinkel en een antiekzaak:

11 Op basis van de wisselindicator (B 133) of de smurfindicator (B232). ‘Smurfen’ is een term die wordt gebruikt voor het in kleine porties verdelen van grote bedragen zodat deze onder de objectieve MOT-grens van 25.000 gulden (of 10.000 euro) blijven (MOT, 2002: 9 en 12; 2000: 12-13).

12 Zie ook de Wet betreffende handelaren in goederen van grote waarde (datum inwerkingtreding: 18 december 2001). De kunsthandel biedt overigens volgens Boot en Ten Wolde (1997) ook gunstige voorwaarden voor het witwassen van misdaadgeld.

13 Zoals reeds in een eerdere voetnoot is opgemerkt, werkt men in België niet met objectieve criteria op basis waarvan een ongebruikelijke transactie gemeld moet worden.

14 Het wisselen via de kledingsector is – voor zover bekend – nog niet eerder in de wetenschappelijke literatuur beschreven.

Een eigenaar van een kledingwinkel en een antiekzaak gebruikt zijn winkels voor het wisselen van geld. Hij heeft hier geen vergunning voor. Aan de winkels is dan ook niet te zien dat deze fungeren als wisselkantoor. Hij vernietigt telkens de echte boekhouding van de winkels en schrijft nieuwe, fictieve kasadministraties om zijn inkomsten als geldwisselaar te versluieren (casus 74).

Enkele andere criminele samenwerkingsverbanden beperken de risico's door personen in te zetten die door hun beroep – werkzaam bij een financiële instelling of een wisselkantoor – gemakkelijk in staat zijn om geld te wisselen:

Een drugsgroepering wisselt criminele opbrengsten via iemand die in het dagelijks leven een belangrijke functie heeft bij een vestiging van een Nederlandse bank. Hij maakt het geld vervolgens over naar diverse buitenlandse rekeningen. Het gewisselde bedrag kon per maand oplopen tot 100.000 gulden (casus 2).

Een lid van een groep die handelt in XTC, hasj en cocaïne is mede-eigenaar van een wisselkantoor in Turkije. Het wisselkantoor is officieel een handelonderneming in goud en deviezen. Het bedrijf voert een illegale boekhouding waaruit blijkt dat de drugshandelaren illegaal grote hoeveelheden geld hebben gestort. In totaal is ongeveer 2,4 miljoen gulden naar Turkije overgebracht (casus 5).

Samenvattend kunnen we stellen dat misdaadgeld sinds de invoering van de Wif (nu: Wid), de Wet MOT en de Wwk (nu: Wgt) in veel van de door ons onderzochte zaken in het buitenland wordt gewisseld om het risico op ontdekking te verminderen. Daarnaast worden ook andere methoden gebruikt om aan de scherpere controle te ontsnappen, zoals het inzetten van individuele geldwisselaars, het investeren in eigen wisselkantoren, het gebruik maken van personen die in de financiële branche werkzaam zijn, het inhuren van professionele wisselgroepen en het gebruik maken van legale ondernemers om criminele opbrengsten te wisselen. Vooral deze laatste methode is opmerkelijk, omdat er minder snel verdenkingen zullen ontstaan bij geldtransacties van legale ondernemers.

4.3 Fysieke en girale geldverplaatsingen

In deze paragraaf besteden we achtereenvolgens aandacht aan fysieke geldverplaatsingen (paragraaf 4.3.1) en girale geldverplaatsingen. Bij de bespreking van girale geldverplaatsingen onderscheiden wij girale overboekingen via banken (paragraaf 4.3.2) en via *money transfer*-instellingen (paragraaf 4.3.3). Ten slotte wordt in paragraaf 4.4 uitvoerig aandacht besteed aan het verschijnsel ondergronds bankieren.

4.3.1 Fysieke geldverplaatsingen

Opsporingsonderzoeken laten zien dat het fysiek verplaatsen van chartaal misdaadgeld van het ene naar het andere land veelvuldig voorkomt. Vaak worden criminele opbrengsten verplaatst met behulp van koeriers. In een enkel geval wordt misdaadgeld ook wel per post of via een pakketsservice verzonden. De grote voordelen van fysieke geldverplaatsingen zijn dat het geen papieren spoor achterlaat en geen grote deskundigheid vereist. Een nadeel is dat contant geld gestolen of in beslag genomen kan worden (PEO, Bijlage X, 1996: 137). Ondanks het feit dat contante geldsmokkel veel voorkomt, blijkt uit opsporingsonderzoeken zelden hoeveel geld er nu precies naar het buitenland is verplaatst. Casus 58 is een uitzondering:

In deze zaak smokkelden 16 koeriers geld naar Curaçao, Aruba en Suriname voor een totaalbedrag van ruim 7 miljoen gulden. In een jaar tijd is bijvoorbeeld 4,6 miljoen gulden gesmokkeld naar familieleden van de hoofdverdachten in Suriname (casus 58).

In veel zaken werden slechts enkele smokkeloperaties achterhaald. Ondanks het geringe aantal ontdekte fysieke geldverplaatsingen, zijn deze zaken toch relevant omdat zij een indruk geven van gesmokkelde bedragen. Koeriers blijken per keer aanzienlijke bedragen te smokkelen: in casus 75 bijvoorbeeld nam één koerier 40.000 U.S. dollar mee en in casus 38 smokkelde één koerier zelfs 400.000 U.S. dollar naar het buitenland.

De steekproefsgewijze douanecontroles op vliegvelden geven echter een beter beeld van fysieke geldverplaatsingen. Door de toename en de omvang van het smokkelen van contante geldsommen is enige jaren geleden een samenwerkingsverband gestart tussen de Douane-Schiphol en de FIOD Haarlem onder de naam *Cash en Carry* (FEC, 2001: 37-39).¹⁵ Bij de passagiersafhandeling komt de douane regelmatig grote bedragen contant geld tegen die door reizigers in de handbagage, de kleding of op het lichaam worden vervoerd. Uit douanerapporten blijkt dat over 1998 ruim 34 miljoen gulden is aangetroffen bij 231 personen. Gemiddeld werd ongeveer 150.000 gulden meegenomen. In 1999 is in de eerste negen maanden bijna 29 miljoen gulden aangetroffen bij 137 personen. Het gemiddelde bedrag lag hoger dan in 1998 en bedroeg ruim 210.000 gulden. De douane treft regelmatig koeriers aan met meer dan 500.000 gulden aan contanten op zak (in 1998: 14 koeriers, in de

15 In 1999 is in Europees verband een vergelijkbaar project gestart onder de naam *Money Penny* om meer inzicht te krijgen in Europese geldstromen.

eerste drie kwartalen van 1999: 12 koeriers). In beide jaren is de Amerikaanse dollar het meest aangetroffen, gevolgd door de Nederlandse gulden en de Duitse mark.¹⁶ Overigens gaat het in deze gevallen niet uitsluitend om misdaadgeld dat uit georganiseerde criminaliteit is verkregen.

In veel gevallen is het fysiek verplaatsen van misdaadgeld naar het buitenland voldoende om het vrijelijk te kunnen aanwenden voor de aankoop van onroerend goed of voor het investeren in bedrijven. In verreweg de meeste zaken van de WODC-monitor wordt het misdaadgeld naar een land verplaatst waar de kans dat er vragen worden gesteld over de herkomst van het geld klein is. Witwassen is dan niet nodig; het verplaatsen volstaat. Voorbeelden van dergelijke landen zijn: Turkije (casus 41, 42 en 57), Marokko (casus 2 en 28), Irak (casus 53, 54 en 55), Iran (casus 53), Colombia (casus 8), Nigeria (casus 75), Slovenië en Kroatië (casus 61), China, Tsjechië en de Oekraïne (casus 46).¹⁷ Enkele van deze landen komen voor op de zwarte lijst van de FATF.¹⁸ Uit onze zaken blijkt dat deze 'toevluchtsoorden voor crimineel geld' in een groot aantal gevallen tevens de herkomstlanden zijn van leden van criminele samenwerkingsverbanden. Het verplaatsen van misdaadgeld naar dergelijke landen is in het algemeen een sterk complicerende factor voor het opsporen van geld (en strafbare feiten). De samenwerking met veel van deze landen verloopt doorgaans moeizaam of is zelfs onmogelijk. Volgens geïnterviewden is bijvoorbeeld het samenwerken met landen als China en Iran onmogelijk vanwege de mensenrechtensituatie en de in onze ogen zeer strenge straffen. Zelfs de samenwerking binnen de EU laat nog veel te wensen over. Maar de onderzochte zaken bevatten ook voorbeelden waaruit blijkt dat de politieke en justitiële samenwerking wel goed verloopt, meestal betreft het dan de samenwerking met Turkije. In andere gevallen is het fysiek verplaatsen van geld de eerste stap binnen een witwastraject (zie paragraaf 4.5.1). Criminele winsten worden dan naar het buitenland gebracht en daar op een bankrekening gestort. De keuze van deze landen lijkt, naast de herkomst van verdachten, ook te worden bepaald door een geringere controle op de eerste witwasfase – het plaatsen van misdaadgeld in het legale geldverkeer – en de aanwezigheid van een 'stevig bankgeheim' dat voldoende bescherming biedt tegen controles naar de herkomst van het geld. Uit ons zaken-

16 Als contant geld wordt aangetroffen neemt de douane een verklaring op van de passagier omtrent de herkomst en de bestemming van het geld. Omdat Nederland geen deviezenbepaling kent en er derhalve geen sprake is van een overtreding konden er tot eind 2000 verder geen maatregelen worden getroffen. Sindsdien heeft de douane de mogelijkheid gekregen om dit te melden aan het Meldpunt Ongebruikelijke Transacties.

17 Tegen de meeste van deze landen heeft de FATF bedenkingen geformuleerd ten aanzien van de effectiviteit van anti-witwasmaatregelen: FATF (2002).

18 In juni 2002 stonden o.a. de volgende landen op deze lijst van *non-cooperative countries and territories*: Cook islands, Dominica, Egypte, de Filippijnen, Grenada, Guatemala, Indonesië, Marshall islands, Myanmar, Nauru, Nigeria, Niue, Oekraïne, Rusland, St. Vincent en the Grenadines (FATF, 2002).

bestand blijkt dat contant geld vooral op Luxemburgse en Zwitserse bankrekeningen wordt gestort (o.a. casus 5, 24, 30 en 38). Een enkele keer wordt misdaadgeld contant gestort in exotische belastingparadijzen, zoals de Bahamas (casus 38).

4.3.2 *Girale geldverplaatsingen via bancaire instellingen*

Naast het fysiek verplaatsen van geld kunnen criminele groeperingen hun opbrengsten naar het buitenland ook versturen via bankinstellingen. De illegale herkomst van het geld kan worden versluierd door bijvoorbeeld het gebruik van nummerrekeningen, zakelijke rekeningen¹⁹ of tijdelijke rekeningen.²⁰ Zo wordt in één van de onderzochte zaken geld naar het buitenland geboekt via zakelijke rekeningen van een bedrijf van de misdaadgroepering (casus 3).

Voor banken is het signaleren van crimineel misbruik in de girale sfeer zeer lastig (PEO, Bijlage X, 1996: 141; Altena, 1995: 19-28; Hoogenboom, 1995: 60). Wanneer criminele samenwerkingsverbanden via een bank giraal bedragen doorboeken van het ene naar het andere land, is de kans klein dat er vermoedens ontstaan van het verplaatsen van misdaadgeld. Sommige criminele samenwerkingsverbanden zijn in staat complexe girale transacties te verrichten waarbij geldsommen worden gesplitst en samengevoegd. Door dit 'giraal kriskrassen'²¹ wordt het boekhoudspoor voor de opsporing een bijkans onnaspeurbaar doolhof (Udink, 1993: 17; Van Duyne, 1993: 21-23). Af en toe zijn politie en justitie toch in staat om zich een weg door het doolhof te banen, zoals blijkt uit casus 24:

In deze casus maakt het criminele samenwerkingsverband gebruik van contante geldstortingen in landen als België, Engeland, Zwitserland, Canada en Singapore, waarna het geld wordt overgeboekt naar banken in onder andere Dubai, Hong Kong en Liechtenstein. Zo is bijvoorbeeld vanuit Zwitserland 17,5 miljoen gulden overgemaakt naar Liechtenstein (casus 24).

In andere opsporingsonderzoeken helpt het geluk soms een handje. Zo werden tijdens een huiszoeking in een stofzuiger afschriften aangetroffen van buitenlandse bankrekeningen (casus 32). Hierdoor werd de politie op een giraal geldspoor gezet dat via Nederland en Duitsland leidde naar banken in Zuidoost Aziatische steden.

19 Zie voor voorbeelden het jaarlijks verslag van het MOT (2000: 23-24). In het verleden konden criminele groepen ook gebruik maken van verzamelrekeningen bij Representative Offices van buitenlandse banken die verzamelrekeningen aanhielden bij Nederlandse banken (PEO, Bijlage X, 1996: 139-140).

20 Zie voor een voorbeeld: FATF (2000: 28, casus 4).

21 Giraal kriskrassen houdt in dat geldbedragen in een korte periode veelvuldig giraal worden overgeboekt naar een groot aantal verschillende rekeningen.

4.3.3 Girale geldverplaatsingen via money transfer instellingen

Behalve via bancaire instellingen kan misdaadgeld ook via *money transfer* instellingen naar andere bestemmingen worden gebracht. Er zijn momenteel twee officiële, wereldwijd opererende legale money transfer instellingen: Western Union en Money Gram. In Nederland zijn de Postbank, Cash Express en de Goffin bank geautoriseerde Western Union agenten. Het Grenswisselkantoor (GWK), Thomas Cook en American Express maken gebruik van Money Gram.²² Door middel van een money transfer kan binnen enkele minuten een som geld van opdrachtgever A ter beschikking worden gesteld aan een in het buitenland verblijvende begunstigde B. Een belangrijk kenmerk van money transfers is dat de geldbedragen *contant* aan-geleverd en opgehaald moeten worden. Verder moeten klanten zich bij Nederlandse agentschappen van Western Union en Money Gram identificeren.²³ Evenals bankinstellingen moeten money transfer instellingen ongebruikelijke transacties melden krachtens de Wet MOT.²⁴ De objectieve money transfer indicator treedt in werking bij contante geldverzendingen boven de 5000 gulden (MOT, 2002: 9; MOT, 2000: 12). Het belangrijkste voordeel van het money transfer systeem is de snelheid van de transacties: binnen enkele minuten kan het verstuurd bedrag in het buitenland worden opgehaald. Ook kan het een voordeel zijn dat geen bankrekeningnummer nodig is, zoals bij het versturen van geld naar gestrande toeristen of naar landen waar niet iedereen een bankrekening heeft (bijvoorbeeld: Indonesië of Nigeria). Een nadeel van money transfers is dat deze relatief duur zijn voor het versturen van kleine bedragen. Zo bedraagt de provisie voor een groot bedrag van 5000 euro ongeveer 3% van het totale bedrag, maar voor een klein bedrag van 50 euro kan dit oplopen tot ongeveer 25 tot 30% van het totale bedrag.

- 22 Ongeveer 14.000 agentschappen zijn aangesloten bij Western Union. Money Gram heeft 2100 agenten in 93 landen. Voor alle agentschappen gelden in principe dezelfde regels. Het hangt van de wetgeving in een land af of hiervan wordt afgeweken. In Colombia, Japan, Mexico en Haïti mogen bijvoorbeeld geen money transfers worden verzonden. In Italië mag een Italiaan geen geld uitbetaald krijgen, maar een toerist wel.
- 23 Sinds augustus 1998 vallen money transfers onder de Wet MOT. Men kon betogen dat er een identificatieplicht bestond op basis van artikel 2 Wif. Sluitend was deze redenering echter niet omdat money transfers niet waren aangewezen als financiële dienst in de zin van de Wif. Sinds de invoering van de Wid is dit afdoende geregeld.
- 24 De Wet MOT definieert het begrip money transfer als volgt: “het in het kader van een geldelijke overmaking *in ontvangst nemen* van gelden of geldswaarden, teneinde deze gelden of geldswaarden al dan niet in dezelfde vorm elders betaalbaar te stellen of te doen stellen, dan wel het in het kader van een geldelijke overmaking betalen of betaalbaar stellen van gelden of geldswaarden, nadat deze gelden of geldswaarden elders al dan niet in dezelfde vorm ter beschikking zijn gesteld.” Onder geldswaarden worden ook edelstenen en edelmetalen verstaan. In het wetsvoorstel inzake geldtransactiekantoren is een enigszins gewijzigde definitie opgenomen van geldtransfers (art. 1c Wgt), waarbij de zinsnede ‘in ontvangst nemen’ is vervangen door: ‘ter beschikking krijgen’ waardoor het bereik van de laatste definitie ruimer is.

Werkwijze money transfer instellingen

Klanten die geld willen versturen via een Nederlandse money transfer-agent moeten voor iedere geldstorting een money transfer-formulier invullen, een legitimatiebewijs tonen en het te verzenden bedrag plus de transactiekosten contant voldoen, waarna zij een stortingsbewijs ontvangen. Daarnaast ontvangt de klant ook nog een uniek referentienummer (MTCN: money transfer-controlenummer).²⁵ Eventueel kan een klant ook nog aanvullende informatie laten opnemen in het systeem, zoals een mobiel telefoonnummer, een naam of een code. Het MTCN en de eventuele aanvullende informatie moeten vervolgens door de opdrachtgever aan de ontvanger worden gemeld zodat deze het geld kan afhalen. Meestal gebeurt dit per (mobiele) telefoon. Het kantoor waar het geld is gestort, meldt op zijn beurt de storting aan bij de centrale computer van het hoofdkantoor.

Klanten hoeven bij storting niet op te geven waar het geld zal worden uitbetaald. De ontvanger kan zich met zijn unieke nummer binnen 24 uur melden bij elk willekeurig buitenlands agentschap om het geld op te halen. Nadat is uitbetaald geeft het uitbetalende kantoor dit eveneens door aan de centrale computer.²⁶ Een money transfer laat dus zowel een papieren spoor als een virtueel spoor na, al kan de opdrachtgever het directe papieren spoor doorbreken door zijn stortingsbewijs te vernietigen.²⁷

Crimineel gebruik van money transfers

Het money transfer-systeem wordt vooral gebruikt door toeristen en migranten. Maar er zijn ook duidelijke aanwijzingen dat criminele samenwerkingsverbanden gebruik maken van money transfers, ondanks het feit dat geldelijke overmakingen via money transfer instellingen sporen achterlaten. Zowel de snelheid waarmee geld wordt verstuurd als het idee dat een money transfer minder risico op detectie oplevert, kunnen hierbij een rol spelen. Het idee dat men weinig risico loopt, kan

- 25 Bij Western Union bestaat het MTCN uit tien cijfers; de eerste drie cijfers geven aan bij welk kantoor geld is afgegeven. Bij Money Gram is het een combinatie van letters en cijfers, bestaande uit 8 posities.
- 26 Het kantoor waar geld is gestort krijgt dan via het hoofdkantoor een melding binnen dat is uitbetaald en dat zijn rekening wordt belast voor het uitbetaalde bedrag. Alle filialen van een money transfer instelling houden een rekening courant verhouding aan bij het hoofdkantoor. Dit heeft het voordeel dat niet iedere afzonderlijke transactie verrekend hoeft te worden. Na verloop van tijd kan het echter noodzakelijk zijn het saldo giraal te vereffenen.
- 27 Voor de opsporing heeft dit systeem van geld verzenden via één centrale computer in theorie het grote voordeel dat via een rechtshulpverzoek uitdraaien van de centrale computer kunnen worden gevraagd. De namen van verdachten en kantoorcodes kunnen bijvoorbeeld dienen als zoektermen. De uitdraaien van de centrale computer bevatten veel gegevens die relevant kunnen zijn voor de bewijsvoering in een zaak, zoals het tijdstip van bepaalde geldstortingen. Een nadeel is dat het bevragen van de centrale computer een stortvloed aan gegevens kan opleveren, met name als de (valse) namen zeer gangbaar zijn binnen een bepaald land of een bepaalde bevolkingsgroep. Opsporingsambtenaren moeten vervolgens handmatig zoeken naar gegevens die relevant zijn in het kader van het onderhavige opsporingsonderzoek.

zijn ingegeven doordat partijen het directe geldspoor kunnen doorbreken (al blijven de gegevens nog wel bewaard in de centrale computer van het hoofdkantoor). Daarnaast lijken sommige daders aan te nemen dat money transfers geen MOT-meldingen opleveren. Dit is niet geheel onterecht. In één van de onderzochte zaken zijn money transfers niet gemeld die op basis van objectieve en/of subjectieve MOT-indicatoren gemeld hadden moeten worden:

Via verschillende money transfer-kantoren wordt door vrouwenhandelaren geld verstuurd naar Nigeria. Alleen al bij twee kantoren verzenden drie personen ruim 600 keer geld (voor een totaalbedrag van minimaal 300.000 gulden). Deels gaat het om bedragen met een tegenwaarde boven de MOT-grens van 5000 gulden, deels betreft het kleinere bedragen. Er volgen echter in het geheel geen MOT-meldingen. Dit is niet alleen opmerkelijk vanwege de overschrijding van de MOT-grens maar ook omdat de drie personen bekend en zelfs berucht waren bij de kantoormedewerkers. Eén van hen is op een gegeven moment zelfs de toegang tot een kantoor ontzegd wegens onhebbelijk en agressief gedrag jegens klanten en medewerkers (casus 75).

In dit voorbeeld had ook het gedrag van de drie personen die het geld verstuurden een MOT-melding op kunnen leveren op basis van de indicator over het gedrag van de cliënt en/of het type transactie (indicator B 323; MOT, 2002: 12).

In het jaarlijks verslag van het MOT (2002) wordt onder meer opgemerkt dat er erg weinig meldingen zijn op basis van de smurfindicator voor money transfers. Het MOT stelt dat dit er vermoedelijk niet op wijst dat smurfen niet meer voorkomt, maar dat het meldgedrag van bepaalde instellingen is veranderd (MOT, 2002: 9-10).

In de onderzochte zaken maken relatief veel mensensmokkel- en vrouwenhandelnetswerken gebruik van money transfers. Bij enkele mensensmokkelorganisaties lopen verreweg de meeste geldtransacties via money transfer instellingen (casus 33, 46 en 53). Overigens zijn er ook mensensmokkelgroepen die grote bedragen fysiek verplaatsen en alleen kleine bedragen per money transfer versturen (casus 59). Ook vrouwenhandelaren maken veelvuldig gebruik van money transfers. In één van de vrouwenhandelzaken hebben opsporingsambtenaren een groot aantal transacties weten te achterhalen, wat een goed beeld geeft van het wereldwijde bereik van money transfer instellingen:²⁸

28 Bovendien geeft deze casus een duidelijk beeld van de mogelijkheden van het bevragen van de centrale money transfer computer middels een rechtshulpverzoek. In de bovenstaande casus is op basis van uitdraaien van de centrale computer aanvullend bewijs verkregen voor de verkoop van vrouwen. Er was reeds een tapverslag van de verkoop van een meisje aan een Italiaanse bordeelhoudster; de helft van het geld zou via een money transfer naar Nederland worden verzonden. De transactie door één van de verdachten (D) leverde het bewijs.

Een vrouwenhandelnetwerk maakt geregeld geld over via money transfers: A verstuurt geld naar Nigeria, de Ivoorkust, Tunesië en Engeland; B verstuurt geld naar Nigeria, Amerika, Togo en Aruba en ontvangt geld uit Italië; C verstuurt geld naar Nigeria, Ghana, Mali, de Ivoorkust, Duitsland, Spanje en Zweden en ontvangt geld uit Zweden, Italië en Nederland; D verstuurt vanuit Italië geld naar Nederland; E verstuurt geld naar Nigeria; F verstuurt geld naar Nigeria, Amerika, Togo en Engeland (casus 75).²⁹

Het is opvallend dat in de door ons bestudeerde zaken bijna uitsluitend vrouwenhandelaren en mensensmokkelaars gebruik maken van money transfers. In de zaken van de WODC-monitor heeft slechts één ander samenwerkingsverband, een drugs-groepering, op deze wijze geld verstuurd (casus 58). Het ging hier echter om een noodgeval: geldkoeriers hadden dringend geld nodig voor hun levensonderhoud en het betalen van hotelrekeningen.

Samenvattend kunnen we concluderen dat het fysiek en giraal verplaatsen van misdaadgeld in de door ons onderzochte zaken frequent voorkomt. Ons onderzoeksmateriaal wijst tevens uit dat criminele samenwerkingsverbanden gebruik maken van money transfers om geld naar het buitenland te verplaatsen. Voordelen van het gebruik van money transfers zijn onder meer de snelheid van de transfers, het grote geografische bereik van money transfer instellingen en de mogelijkheid om het directe papieren geldspoor te onderbreken.

4.4 Ondergronds bankieren

Tot nu toe hebben we gesproken over de mogelijkheden om geld naar het buitenland te verplaatsen via koeriers en via legale bank- en money transferinstellingen. Criminele opbrengsten kunnen echter ook naar het buitenland worden gebracht via zogeheten 'ondergrondse' banken.

De term 'ondergronds bankieren' heeft een geheimzinnige klank en roept associaties op met criminaliteit. Maar dit is lang niet altijd terecht. Sterker nog, ondergrondse banken worden in veruit de meeste gevallen gebruikt door bepaalde bevolkingsgroepen om hun familieleden in het land van herkomst financieel te ondersteunen (zie o.a. Akse, 1996b; Passas, 1999). Veelal zijn deze migranten afkomstig uit gebieden waar ondergrondse banken kunnen bogen op een rijke traditie. Hierbij moet wel worden aangetekend dat het 'ondergronds', dat wil zeggen buiten de

29 Het is hierbij interessant om te vermelden dat het MOT een top drie van verdachte money transfers heeft gepubliceerd, zowel voor money transfers vanuit als naar Nederland. Vanuit Nederland wordt vooral geld overgemaakt naar Nigeria, Turkije en de Nederlandse Antillen. Van de verdachte money transfers naar Nederland komen de meeste transfers uit Italië, de Verenigde Staten en Duitsland (MOT, 2002: 33).

officiële kanalen om, verlenen van financiële diensten (zoals lenen, verplaatsen en wisselen van geld) in Nederland verboden is. Bankiers moeten in Nederland voldoen aan meerdere wettelijke vereisten. Zij hebben bijvoorbeeld een ontheffing nodig voor het aantrekken van geld van het publiek en het verplaatsen van geld naar het buitenland. Het bankieren zonder deze ontheffingen en zonder het verstrekken van een bankgarantie aan de Nederlandsche Bank is strafbaar en levert een economisch delict op.³⁰

Dit betekent overigens niet automatisch dat het ondergronds bankieren door de betrokken 'bankiers' of hun klanten als een illegale, laat staan een criminele, activiteit wordt gezien.³¹ In Nederland maakt met name de Surinaamse gemeenschap heel openlijk gebruik van ondergrondse banken. Veel Surinamers willen hun familie geregeld wat geld sturen tegen zo laag mogelijke kosten.

De belangstelling van criminele samenwerkingsverbanden voor ondergrondse banken is vermoedelijk een gevolg van het verscherpte toezicht op reguliere financiële instellingen. Het kenmerk van ondergrondse bankiers is dat zij niet van overheidswege worden gecontroleerd en 'gecertificeerd'. Deze informele bankiers zijn dan ook niet onderworpen aan de formele regels die de wetgever aan de formele, financiële dienstverleners oplegt krachtens onder andere de Wet MOT. Hierdoor zijn zij aantrekkelijk voor criminele samenwerkingsverbanden, die immers door het gebruik van ondergrondse bankiers aan de formele controle kunnen ontsnappen.

In deze paragraaf wordt eerst de oorsprong van het ondergronds bankieren besproken (paragraaf 4.4.1), waarna wordt ingegaan op de werkwijze van ondergrondse bankiers (paragraaf 4.4.2). Ten slotte wordt beschreven hoe criminele samenwerkingsverbanden gebruik maken van ondergrondse banken (paragraaf 4.4.3).³²

30 Op grond van artikel 82 Wtk (1992) is het uitvoeren van geldtransacties door niet-kredietinstellingen verboden. Ook het bedrijfsmatig aantrekken van gelden ten behoeve van geldtransfers valt onder dit verbod. Van dit verbod kan ontheffing worden verleend. In het wetsvoorstel inzake de geldtransactiekantoren (Wgt) is een ruime definitie van geldtransfers opgenomen (*op. cit.*), zodat ook ondergrondse geldtransacties onder het bereik van de wet vallen. De Memorie van Toelichting vermeldt expliciet dat een geldtransfer een op zichzelf staande dienst is en dat onder het begrip 'geldswaarden' ook edelstenen en edelmetalen moeten worden begrepen. Dit refereert rechtstreeks aan de praktijk van sommige ondergrondse bankiers om in plaats van geld zaken van waarde te verzenden (zie paragraaf 4.4.2). Daarnaast strekt de inschrijvingsplicht van de Wgt (die de Wwk vervangt) zich uit tot alle geldtransactiekantoren. Het werkzaam zijn als geldtransactiekantoor door niet-ingeschreven instellingen is verboden (TK, vergaderjaar 2001-2002, 28 229, nr. 3).

31 In veel landen en regio's is het ondergronds bankieren een zeer gangbare manier van bankieren, die totaal niet heimelijk plaatsvindt. Zelfs in Westerse landen wordt er soms openlijk geadverteerd door ondergrondse bankiers in bepaalde etnische dag- en weekbladen.

32 De beschrijving van de modus operandi van ondergrondse bankiers en van het criminele misbruik van ondergrondse banken is met name gebaseerd op casus 41, 53, 65 en 75.

4.4.1 Oorsprong van ondergronds bankieren

Ondergronds bankieren is geen nieuw fenomeen (zie o.a. Akse, 1996a; 1996b; Passas, 1999). Het heeft zich in Azië ontwikkeld, lang voordat het formele bancaire systeem tot ontwikkeling kwam. Enkele huidige gerespecteerde Zuidoost Aziatische banken zijn voortgekomen uit netwerken die zich bezig hielden met ondergronds bankieren. Ondergronds bankieren is ontstaan uit de noodzaak om de opbrengsten van de (internationale) handel te verplaatsen langs internationale handelsroutes, zoals bijvoorbeeld de zijderoute. Daar leerden de handelaren hoe efficiënt het was om voor elkaar geld te transporteren. Zij gaven elkaar geld mee en betalingsopdrachten. Na verloop van tijd bleek dit systeem zo goed te werken dat er steeds minder geld fysiek verplaatst behoefde te worden: men ging meer en meer gebruik maken van betalingsopdrachten en onderlinge verrekeningen. Sommige handelaren specialiseerden zich in het uitvoeren van deze 'bancaire' handelingen en zo ontstond het 'ondergronds bankieren', dat zelfs de introductie van het reguliere bankwezen overleefde. In een dergelijk systeem speelt onderling vertrouwen een cruciale rol. Tot op de dag van vandaag is het ondergronds bankieren populair bij bepaalde etnische groeperingen, met name vanwege de lagere kosten en de snelle manier van werken.

Van oorsprong maken bevolkingsgroepen uit het Verre Oosten en Zuidoost Azië, zoals China,³³ Vietnam, Pakistan en India,³⁴ frequent gebruik van ondergrondse banken om geld te verplaatsen in binnen- en buitenland. Het gebruik van ondergrondse banken heeft zich verspreid over de rest van de wereld toen deze bevolkingsgroepen zich elders gingen vestigen.³⁵ Daarnaast zijn ondergrondse banken actief tussen bijvoorbeeld Frankrijk en Noord-Afrikaanse landen, tussen Spanje en de Spaanse enclave in Marokko, tussen Italië en Zuidoost Azië, tussen Duitsland en Turkije, tussen Duitsland en de landen in het voormalige Joegoslavië, en tussen Nederland en Suriname (FATF, 2000: 11). Deze banksystemen, die niet traditioneel geworteld zijn in de genoemde landen, hebben hun bestaansrecht vooral te danken aan de talrijke sociale relaties tussen deze gebieden en de aanwezigheid van migranten die op een goedkope manier geld naar hun familie willen sturen.

33 Voor een beschrijving van Chinese ondergrondse banksystemen: FATF (2000: 6-7).

34 Volgens bepaalde schattingen zou 50% van alle geldverplaatsingen in India via ondergrondse banken geschieden, ondanks het feit dat het gebruik van ondergrondse banken daar nu bij wet is verboden (FATF, 2000: 9). Zie verder: Datta (1993).

35 FATF (2000: 9-11); Passas (1999: 13-35); Akse (1996: 14-15); Mul en Schaap (1995: 17-19); Nove (1991: 5-6). Nieuwe vestigingsgebieden zijn: (andere) Aziatische landen, Europa, het Midden Oosten, oostelijk en zuidelijk Afrika en het Amerikaanse continent (FATF, 2000: 9).

In Nederland heeft de ECD, op basis van onderzoek in 56 'vestigingen' van ondergrondse banken, kunnen vaststellen dat mensen die oorspronkelijk uit Suriname, Turkije, Pakistan, Marokko, Ethiopië, Siërra Leone en de Nederlandse Antillen komen, gebruik maken van ondergrondse banksystemen. Het gaat hier in het algemeen om particulieren die hun achtergebleven familieleden in het land van herkomst financieel ondersteunen. Dit blijkt onder andere uit de gestorte bedragen die uiteenlopen van 100 tot 600 gulden (FEC, 2001).

Blijkens de acht zaken uit ons bestand waarin sprake is van ondergronds bankieren, sturen ook leden van de Iraanse, Iraakse en Koerdische gemeenschap via ondergrondse banksystemen geld naar hun familie.³⁶

4.4.2 *Werkwijze van ondergrondse bankiers*

In de literatuur wordt de manier waarop ondergrondse bankiers werken doorgaans als volgt beschreven (o.a. Akse, 1996a; Lambert, 1995; Mul en Schaap, 1995; Nove, 1991):

De klant geeft geld af in een winkel annex bankfiliaal met het verzoek dit bedrag in een ander land aan iemand uit te betalen op vertoon van een bepaald bewijs, zoals een doormidden gescheurde foto of bankbiljet. Maar ook een paar oorbellen of een code kan dienen als bewijs. De ondergrondse bankier neemt vervolgens contact op met zijn buitenlandse collega om de betalingsopdracht door te geven. Tegelijkertijd zorgt hij ervoor dat deze collega het afgesproken bewijs ontvangt. De klant zorgt op zijn beurt dat de begunstigde zijn deel van het bewijs ontvangt zodat hij op vertoon ervan het geld in ontvangst kan nemen.

Bepaalde aspecten van deze in de internationale en nationale literatuur beschreven werkwijze zijn niet aangetroffen in de door ons onderzochte opsporingsonderzoeken. Zo treffen wij nergens het gebruik aan van doormidden gescheurde foto's of bankbiljetten of het gebruik van twee identieke objecten, zoals oorbellen. In onze zaken maken ondergrondse bankiers vrijwel uitsluitend gebruik van fax- en telefoonverkeer:

In één van de onderzochte zaken is sprake van een ondergrondse bank met filialen in Nederland, Jordanië en Irak. De ondergrondse bankiers regelen al hun geldtransacties door middel van in het Arabisch opgestelde faxberichten. De faxen vermelden hoeveel geld uitgekeerd moet worden aan met naam genoemde personen in Jordanië of Irak (casus 53).

³⁶ Als bepaalde ondergrondse bankiers geld verplaatsen voor criminele samenwerkingsverbanden, blijven zij steeds tegelijkertijd ten behoeve van migranten geld overmaken naar het thuisland. Voor zover wij weten, werken ondergrondse bankiers nooit exclusief voor criminele groepen.

In een andere zaak faxt de ondergrondse bankier in Nederland zowel de bedragen als de namen, adressen en rekeningnummers van de begunstigen door naar zijn collega-bankier in Pakistan. Als mensen bij hem geld afhalen, krijgt hij uit Pakistan een fax met de geldbedragen en de paspoortnummers van personen die het geld komen ophalen. Soms krijgt hij ook faxberichten met een kopie van het paspoort en het af te halen bedrag. Na uitbetaling, belt of faxt hij onmiddellijk naar Pakistan om dit te melden (casus 65).

Waarschijnlijk is deze (nieuwe) werkwijze een gevolg van verbeterde telefoon- en faxverbindingen met de landen waar filialen van ondergrondse banksystemen zijn gevestigd. Dat deze verandering niet wordt gesignaleerd in recente literatuur duidt wellicht op het ontbreken van recent empirisch onderzoek op dit gebied (zie ook paragraaf 4.4.3). Bovendien wordt vaak weinig kritisch verwezen naar eerdere publicaties, waardoor bepaalde steeds weer geciteerde voorbeelden ongemerkt de status van vaststaande feiten lijken te krijgen.³⁷

Daarnaast blijkt uit bovengenoemde casus 65 dat klanten van bepaalde ondergrondse bankiers zich wel degelijk dienen te legitimeren. Deze constatering is in tegenspraak met de veel gehoorde aanname dat ondergrondse geldtransacties zich in volstrekte anonimiteit afspelen. Blijkens deze casus faxen ondergrondse bankiers zelfs het paspoortnummer of een kopie van het paspoort naar de uitbetaler. Het is evenwel mogelijk dat dit uitzonderlijk is. Volgens onderzoek van de ECD, dat zich vooral richtte op Surinaamse ondergrondse banken, hoeft de storter van het geld zich bijna nooit te identificeren (FEC, 2001).

Ook in andere opzichten wijken de werkwijzen van de ondergrondse bankiers uit onze zaken soms af van het beeld dat in de (inter-)nationale literatuur wordt geschetst. Zo maakt een Turkse ondergrondse bankier bij het verplaatsen van geld gewoon gebruik van reguliere banken:

De bankier fungeert als tussenpersoon: mensen kunnen geld overmaken naar zijn bankrekening of het persoonlijk bij hem afgeven. Daarna maakt hij het geld over via verzamelrekeningen bij Turkse Rep-offices³⁸ of Turkse en Nederlandse banken (casus 41).

37 Na het lezen van een aantal binnen- en buitenlandse publicaties over ondergronds bankieren, bemerkt de lezer dat bepaalde voorbeelden steeds herhaald worden, soms zelfs zonder bronvermelding.

38 In deze casus gebruikte de ondergrondse bankier Rep-offices tot 1997. Rep-offices (*representative offices*) zijn van oorsprong filialen van buitenlandse banken die hier geen officiële vestiging hebben. Het zijn vooruitgeschoven posten van de moederbank die op deze wijze service verlenen aan in Nederland woonachtige klanten van de bank. Rep-offices mogen geen bancaire activiteiten verrichten. In het verleden maakten zij gebruik van een (verzamel-)rekening bij een Nederlandse bank. Dergelijke rekeningen leenden zich gemakkelijk voor misbruik. Immers, als daders geld stortten op de bankrekening van een Rep-office bleef de identiteit van de storter buiten beeld. Tegenwoordig ziet de Nederlandsche Bank erop toe dat Rep-offices geen eigen verzamelrekening meer bij banken hebben. Overboekingen moeten dus op naam worden gesteld van degene die geld heeft gestort (PEO, Bijlage X, 1996: 139).

Volgens geïnterviewden is het 'bovengronds' verplaatsen van geld kenmerkend voor Turkse ondergrondse banksystemen. De dienstverlening van Turkse ondergrondse bankiers bestaat vooral uit het verzamelen en vervolgens anoniem of onder de naam van de bankier versturen van geldsommen. Gezien deze niet geheel onopvallende financiële dienstverlening zijn Turkse ondergrondse bankiers dan ook vaak handelaren die vanwege hun eigen zakelijke activiteiten al veel internationale banktransacties plegen. Blijkbaar gaan zij er van uit dat de vele overboekingen ten behoeve van hun klanten zo minder snel als ongebruikelijk of als verdacht worden aangemerkt. Turkse ondergrondse bankiers handelen in feite volgens hetzelfde principe als de legale ondernemers die crimineel geld wisselen (zie paragraaf 4.2).

De werkwijze van Iraakse ondergrondse bankiers wordt sinds 1991 vooral bepaald door het sanctiebesluit tegen Irak. Dit besluit verbiedt het zonder ontheffing ter beschikking stellen van financiële middelen aan de Republiek Irak of daar woonachtige of verblijvende personen (artikel 3 Sanctiebesluit). Hierdoor zijn mensen die geld willen overmaken naar Irak min of meer gedwongen gebruik te maken van clandestiene fysieke geldverplaatsingen of van de diensten van ondergrondse bankiers. Op hun beurt moeten ondergrondse bankiers die geld willen versturen naar Irak naar nieuwe wegen zoeken om het hier gestorte geld in Irak te kunnen uitbetalen:

Het Iraakse ondergrondse banksysteem heeft een filiaal in Jordanië. Na storting van geld door klanten in Nederland kan de uitbetaling op drie manieren plaatsvinden. De uitbetalende bankier in Jordanië wordt ofwel verteld dat de begunstigde zelf contact opneemt met de bankier ofwel dat hij contact op moet nemen met de begunstigde via een bepaald telefoonnummer, waarna afspraken over de wijze van uitbetaling worden gemaakt. Een derde mogelijkheid is dat rijke Irakese families worden ingeschakeld. Het geld wordt dan afgegeven aan in Nederland woonachtige leden van een rijke familie, waarna andere leden van de familie in Irak het geld direct overhandigen aan de begunstigde (casus 53).

De laatste uitbetalingsmethode heeft voordelen voor alle betrokken partijen: Irakezen in Nederland kunnen betalingen doen in het door sancties getroffen Irak, rijke Iraakse families kunnen een vermogen opbouwen in Westerse valuta en de ondergrondse bankiers ontvangen provisie voor hun bemiddeling. Een ander opvallend kenmerk van de Iraakse ondergrondse bank in casus 53 is de verreгаande dienstverlening aan vaste klanten:

Vaste klanten hoeven niet voor elke transactie naar het ondergrondse bankagentschap te komen. Zij kunnen de ondergrondse bankier een pinpas met bijbehorende pincode geven, waarna hij met de pinpas geld ophaalt en verstuurt naar het buitenland (casus 53).

Deze werkwijze, die overigens niet kenmerkend is voor alle Iraakse ondergrondse bankiers, onderstreept nog eens hoe zeer het ondergrondse bankieren gebaseerd is op groot onderling vertrouwen

Kenmerken van de werkwijze van ondergrondse bankiers

Groot onderling vertrouwen is noodzakelijk, omdat de kracht van ondergronds bankieren ook haar zwakte is. Door het ontbreken van overheidstoezicht en een formele bancaire status, zijn er immers geen wettelijke garanties of officiële afspraken waarop klanten kunnen terugvallen als een transactie niet volgens afspraak verloopt. Een netwerk van ondergrondse bankiers, dat 'vestigingen' in verschillende landen kan hebben, is daarom vaak in handen van gerespecteerde families of clans, die veel vertrouwen inboezemen bij anderen (Schaap, 1999: 106).

Een tweede kenmerk is dat ondergrondse bankiers vaak eigenaar zijn van een import- en exportbedrijf, een reisbureau of een juwelierszaak (FATE, 1997: 8; Schaap, 1999: 106; Akse, 1996a: 12). Maar ook eethuisjes en snackbars kunnen dienen als filiaal (casus 65). Het gebruik van bestaande winkels drukt de exploitatiekosten van een ondergrondse bank. Vaak is ondergronds bankieren een nevenactiviteit van personen die ook andere inkomsten genereren (FEC, 2001). Verder heeft het andere voordelen, zoals een goede bereikbaarheid en een verminderde herkenbaarheid voor de opsporing. Soms fungeren deze winkeliers annex filiaalhouders als tussenpersonen, die geld van opdrachtgevers in ontvangst nemen en dit bij een ondergrondse bankier afleveren.

Een derde kenmerk van de werkwijze van ondergrondse bankiers is dat zij het gestorte geld binnen een dag of zelfs enkele uren in het buitenland kunnen uitbetalen tegen een gunstiger wisselkoers en tegen een lagere provisie dan legale financiële instellingen in rekening brengen. Uit onze zaken blijkt dat de provisie van ondergrondse bankiers voor gewone – niet-criminele – klanten meestal rond de 1 à 2% van het te versturen bedrag ligt (bijvoorbeeld: casus 53 en 65). Vaste klanten van ondergrondse bankiers krijgen daarnaast vaak nog korting. De tarieven van money transfers liggen zoals eerder vermeld aanzienlijk hoger en kunnen oplopen tot 30% van het verstuurd bedrag. Overigens verdienen ondergrondse bankiers ook geld aan wisselkoersverschillen:

Een ondergrondse bankier legt tijdens zijn verhoor uit dat hij overmakingen van Nederland naar Pakistan via Engeland laat verlopen. De wisselkoers van het Britse pond ten opzichte van de roepia is namelijk gunstiger dan die van de Nederlandse gulden. Daarom levert deze 'omweg' hem extra winst op (casus 65).

Een vierde kenmerk van de werkwijze van ondergrondse bankiers is dat zij geld kunnen uitbetalen in gebieden waar gewone banken niet opereren of slecht functioneren, zoals in het noordelijke berggebied van Vietnam en delen van

Afghanistan, of in landen die zijn getroffen door een sanctiebesluit van de Verenigde Naties (zie hierboven: casus 53).

Verder onttrekken ondergrondse banken zich, zoals eerder gesteld, aan overheidscontrole en -toezicht. Zij maken geen melding van ongebruikelijke transacties, voeren geen officiële administratie van hun dienstverlening en vragen niet altijd om een identificatiebewijs bij het storten van geld. De Nederlandsche Bank en het Ministerie van Financiën hebben daarom vrijwel geen zicht op ondergrondse geldstromen.

Een laatste aspect van de werkwijze van ondergrondse bankiers betreft de wijze van verrekenen. Ondergrondse bankiers hoeven in principe onderlinge transacties niet te verrekenen als de kas min of meer in balans blijft. Pas wanneer de balans na enige tijd doorslaat in het nadeel van één van de betrokken bankiers moeten zij de financiële verhoudingen recht trekken. Ondergrondse bankiers kunnen dit op vele manieren doen, zoals via:

1. het verplaatsen of smokkelen van bijvoorbeeld contant geld, goud of diamanten;
2. zakelijke transacties die ondergrondse bankiers de kans bieden om het kasverschil te vereffenen via de export van goederen van het ene naar het andere land. Hierbij kan gebruik worden gemaakt van *overinvoicing* of *underinvoicing*;³⁹
3. het aanhouden van bankrekeningen in verschillende landen bij diverse bankinstellingen, al dan niet onder een valse naam, waarbij verschillen via het reguliere bankverkeer worden vereffend;
4. het aanhouden van onderlinge banktegoeden, ook wel het systeem van compenserende betalingen genoemd (Schaap, 1999: 108).

Het is dan ook een misverstand dat het formele bancaire stelsel helemaal geen rol speelt bij het ondergronds bankieren (Schaap: 1999: 104). In casus 65 is bijvoorbeeld sprake van overboekingen via bankrekeningen in Pakistan en Dubai.

4.4.3 *Ondergrondse banken en criminele samenwerkingsverbanden*

Er bestaat nog altijd veel onduidelijkheid over de relatie tussen ondergrondse banksystemen en criminele samenwerkingsverbanden. Sommige wetenschappers, onder wie de Amerikaanse criminoloog Passas, menen dat er weliswaar enig bewijs is dat criminele samenwerkingsverbanden gebruik maken van ondergrondse banken, maar dat de omvang hiervan beperkt blijft. Niet alleen zou het aanbod van ondergrondse banken te beperkt zijn, maar ondergrondse banken zouden ook niet

39 Als een bankier in land A nog geld tegoed heeft van een bankier in land B kan hij dit bedrag optellen bij het te betalen bedrag voor geleverde goederen of diensten (*overinvoicing*). In het omgekeerde geval kan hij het bedrag wat hij nog zou moeten betalen in mindering brengen. In dat geval factureert hij dus minder dan de waarde van de geleverde goederen of diensten (*underinvoicing*).

in staat zijn om grote bedragen te verplaatsen (Passas, 1999: 4, 48). Deze conclusies worden weerlegd door ons onderzoeksmateriaal:

In één van de zaken verplaatst een Turkse ondergrondse bankier in 12 maanden ruim 14 miljoen gulden voor drugshandelaren vanuit Nederland naar Turkije (casus 41).

In een andere casus verplaatsen daders via het ene Pakistaanse ondergrondse bankstelsel in vier transacties ruim 450.000 Britse ponden (1,6 miljoen gulden). Via het andere bankstelsel wordt per maand gemiddeld 300.000 pond (1 miljoen gulden) aan criminele opbrengsten verplaatst. Af en toe wordt in dezelfde tijd zelfs bijna het dubbele naar Pakistan overgemaakt (casus 65).

Deze casus en ook andere zaken (met name: casus 41 en 53) tonen aan dat ondergrondse bankiers grote hoeveelheden geld kunnen ontvangen en uitbetalen. Deze bevinding wordt gesteund door resultaten van een Engels opsporingsonderzoek, waarin werd aangetoond dat een Pakistaanse ondergrondse bankier in zes maanden tijd 12 miljoen Britse pond (ongeveer 40 miljoen gulden) wist te verplaatsen (Schaap, 2000: 107).

Er zijn nog maar weinig wetenschappelijke publicaties verschenen die zijn gebaseerd op empirisch onderzoek. Daardoor blijven er vele onduidelijkheden en mythes bestaan over ondergronds bankieren. Op basis van de door ons onderzochte zaken zullen we een schets geven van de wijze waarop criminele samenwerkingsverbanden gebruik maken van ondergrondse bankiers.

Werken voor criminele samenwerkingsverbanden

In de eerste plaats kan worden vastgesteld dat ondergrondse bankiers in de door ons onderzochte zaken soms wel willen verklaren over hun dienstverlening aan niet-criminele klanten maar nooit over hun dienstverlening aan drugsorganisaties, vrouwenhandelaren of mensensmokkelaars. Uit enkele zaken komt naar voren dat zij wel willen werken voor dergelijke groepen. Soms passen zij bij criminele klanten hun gebruikelijke werkwijze aan:

Een Turkse ondergrondse bankier gebruikt de zogenaamde 'smurf'-methode voor het verplaatsen van criminele opbrengsten. De grote bedragen die hem worden aangeboden door drugshandelaren verdeelt hij in kleine porties voor hij ze naar Turkije overmaakt om de kans op ontdekking zo klein mogelijk te maken. De bedragen worden niet alleen naar drugshandelaren verstuurd, maar ook naar leden van hun (uitgebreide) familie (casus 41).

Het feit dat de ondergrondse bankier overgaat tot smurfen bij het overmaken van criminele winsten duidt op de wetenschap dat het hier misdaadgeld betrof. Smurfen

is immers alleen nodig als men een melding van een ongebruikelijke of verdachte transactie vreest. Aangezien deze Turkse ondergrondse bankier geld verplaatst via reguliere banken is het smurfen een redelijk beproefde methode om een MOT-melding te voorkomen.⁴⁰

Het belang van tussenpersonen

Een tweede bevinding is dat tussenpersonen een belangrijke rol spelen bij het leggen van contacten tussen ondergrondse bankiers en criminele klanten die tot een etnische groep behoren die niet (van oudsher) bekend is met ondergronds bankieren. Uit ons onderzoeksmateriaal blijkt dat het contact tussen een ondergrondse bankier en deze criminele klanten tot stand komt via tussenpersonen met dezelfde etnische achtergrond als de bankier en contacten in het criminele milieu. Zij zijn ofwel zelf crimineel actief geweest of hebben bepaalde diensten verleend aan criminele samenwerkingsverbanden, zoals het wisselen van geld voor drugshandelaren. Geldwisselaars zijn dus niet alleen tussenpersonen die bemiddelen tussen criminele samenwerkingsverbanden en legale financiële dienstverleners (zie hoofdstuk 3), maar zij kunnen ook een brug slaan tussen misdaadgroeperingen en ondergrondse bankiers:

Het contact tussen een Pakistaans ondergronds banksysteem en verschillende drugsgroeperingen is tot stand gebracht door Pakistaanse geldwisselaars. Zij kennen het drugsmilieu omdat zij vroeger werkten als drugsrunners (casus 65).

Deze tussenpersonen zijn in staat om een verbinding te leggen tussen partijen die anders gescheiden zouden blijven. Dit contact heeft niet alleen voordelen voor de schakels die met elkaar worden verbonden en dus zaken kunnen doen, maar ook voor degene die de schakels verbindt. In dit geval ontvangt hij immers provisie voor het leggen van het contact.

Verder blijkt uit de bestudeerde opsporingsonderzoeken dat ondergrondse bankiers vaak geld verplaatsen voor meer dan één misdaadgroepering. Een mogelijke verklaring voor dit fenomeen is dat het 'goede nieuws' zich verspreidt in het criminele milieu en dat nadat één crimineel samenwerkingsverband toegang heeft gekregen tot een ondergrondse bank, andere dadergroepen dit voorbeeld volgen.

40 Volgens het jaarlijks verslag van het MOT maken wisselkantoren zeer weinig melding van smurfgedrag van hun klanten bij het versturen van money transfers (op basis van indicator T 231). Een zelfde beeld is zichtbaar bij de algemene smurfindicator (B 231). Bij het meldgedrag van banken wordt de algemene smurfindicator niet eens genoemd, hetgeen betekent dat dit valt in de restcategorie indicatoren en zelden voorkomt (MOT, 2002: 9, 12).

Verdiensten

Een derde bevinding betreft de verdiensten van ondergrondse bankiers. Soms betalen criminele klanten in de door ons onderzochte zaken 7 tot 10% provisie, hetgeen meer is dan de 1 tot 2% provisie die niet-criminele klanten doorgaans betalen. Maar bij andere ondergrondse bankiers behoeven de criminele klanten maar 1,2% tot 1,5% provisie te betalen.

Het werken voor criminele klanten kan voor ondergrondse bankiers zeer lucratief zijn:

In één van de zaken verdient de ondergrondse bankier minstens anderhalf miljoen gulden met het verplaatsen van geld voor drugshandelaren in een tijdsbestek van drie en een half jaar (casus 41).

In een andere casus verplaatst de ondergrondse bankier A in vier geldtransacties ruim 1,6 miljoen gulden voor drugshandelaren. Als we er van uitgaan dat hij 3% provisie berekent, verdient hij hier 48.000 gulden mee. Van bankier B weten we dat hij tegen 10% provisie 600.000 gulden naar het buitenland heeft verplaatst in een periode van zes weken. Zijn verdiensten bedragen dus 60.000 gulden (casus 65).

Onder meer vanwege de hoge bedragen kunnen de verdiensten voor de ondergrondse bankiers dus aanzienlijk zijn.

Opsporingsmogelijkheden

De laatste bevinding is dat de mogelijkheden om het crimineel gebruik van ondergrondse bankiers op te sporen vaak groter zijn dan wordt aangenomen. In de eerste plaats biedt het feit dat ondergrondse bankiers gebruik maken van 'bovengrondse' banken perspectieven voor de opsporing. Zoals eerder is opgemerkt, is het een hardnekkig misverstand dat het formele bancaire stelsel in het geheel geen rol zou spelen bij het ondergronds bankieren. Het duidelijkste voorbeeld is het ondergrondse bankstelsel tussen Nederland en Turkije waarbij voor iedere geldtransactie gebruik wordt gemaakt van Nederlandse en Turkse banken (casus 41). Maar ook andere ondergrondse banksystemen maken gebruik van officiële financiële instellingen. Zo verrichten zij overboekingen naar (zakelijke) bankrekeningen en maken zij gebruik van teletransfers (casus 9 en 65: via financiële instellingen in Duitsland, de Verenigde Arabische Emiraten en Pakistan).

In de tweede plaats wordt in de literatuur regelmatig gesteld dat ondergrondse banksystemen geen papieren spoor achterlaten dat door opsporingsinstanties kan worden gevolgd (o.a. Mul en Schaap, 1995: 19; Kleemans e.a., 1998: 73). Hierbij wordt soms gerefereerd aan uitspraken van prominente ondergrondse bankiers in de media die verklaren dat niets wordt opgeschreven (Schaap, 2000: 107). Uit de onderzochte zaken blijkt dat sommigen wel degelijk een papieren spoor achterlaten.

Bij enkele huiszoeken werden (delen van) hun administratie aangetroffen. Andere ondergrondse bankiers voeren een – soms zelfs zeer gedetailleerde – boekhouding. In de regel wordt zo min mogelijk op papier vastgelegd, maar zelfs dan kan een kladje met berekeningen die te maken hebben met de financiële transacties voor criminele organisaties interessante opsporingsinformatie opleveren (casus 65).

In de derde plaats is het geconstateerde frequente fax- en telefoonverkeer tussen ondergrondse bankiers onderling, met klanten en tussenpersonen een belangrijk gegeven. Uit onze zaken blijkt dat ook het tappen van (mobiel) telefoonverkeer veel bruikbare bewijzen oplevert. Het afluisteren van gesprekken tussen tussenpersonen – vaak bekende geldwisselaars – en ondergrondse bankiers of leden van criminele samenwerkingsverbanden kan daarnaast een goed beeld geven van (op handen zijnde) transacties.

Samenvattend kunnen we op basis van ons onderzoeksmateriaal concluderen dat criminele samenwerkingsverbanden gebruik maken van ondergrondse bankiers. Ondergrondse bankiers zijn aantrekkelijk vanwege hun onofficiële karakter, de anonimiteit en de snelheid van werken, en hun vermogen om regelmatig zeer substantiële bedragen elders te laten uitbetalen tegen relatief lage kosten. Daarnaast kan worden geconcludeerd dat de mogelijkheden voor de opsporing groter zijn dan algemeen wordt aangenomen. Het door ons geconstateerde gebruik van faxen en (mobiele) telefoons en het gegeven dat sommige ondergrondse bankiers toch een soort boekhouding bijhouden, bieden aanknopingspunten voor de opsporing van het verplaatsen van misdaadgeld via ondergrondse banken.

4.5 Bestedingen en investeringen

In deze paragraaf proberen wij een beeld te schetsen van de bestedingen en investeringen van criminele samenwerkingsverbanden. Wij zullen eerst aandacht besteden aan het witwassen van misdaadgeld en in het bijzonder aan de in het onderzoeksmateriaal aangetroffen witwasconstructies (paragraaf 4.5.1). Vervolgens komen de consumptieve bestedingen en investeringen van criminele groeperingen aan de orde in respectievelijk paragraaf 4.5.2 en 4.5.3. Een aantal vragen is hierbij richtinggevend: Hoe besteden daders hun criminele winsten? Geven zij geld uit aan een luxe levensstijl of investeren zij het in de reguliere economie? En in welke sectoren van de economie wordt het misdaadgeld dan geïnvesteerd?

Deze vragen behoren evenwel tot de moeilijkste uit het onderhavige onderzoek, omdat een volledig inzicht in de winst- en vermogenspositie van de onderzochte criminele samenwerkingsverbanden ontbreekt. De zaken voor de WODC-monitor zijn niet primair geselecteerd op basis van het informatiegehalte betreffende het

wederrechtelijk verkregen voordeel (WVV), de bestedingen en investeringen. Niet in alle tachtig⁴¹ onderzochte zaken is een SFO geopend⁴² en niet van alle verdachten is bekend hoe zij het misdaadgeld hebben besteed en/of geïnvesteerd (zie bijlage 4). Maar zelfs in opsporingsonderzoeken waarin wel een SFO is verricht, blijkt dat een groot deel van het geld uit het zicht van de autoriteiten is verdwenen. Als men in deze zaken het berekende WVV afzet tegen het in beslag genomen vermogen en de bij politie en justitie bekende bestedingen en investeringen van leden van criminele samenwerkingsverbanden, is er in het algemeen sprake van een aanzienlijk 'zwart gat'.⁴³ Hierbij speelt ook het internationale karakter van de door ons onderzochte zaken een rol. Soms kan alleen maar worden vastgesteld dat het geld naar het buitenland is verdwenen en/of dat verdere onderzoeksinspanningen in deze landen weinig of geen kans van slagen hebben.

In ons zakenbestand is in dertig van de tachtig opsporingsonderzoeken (nog) geen financiële informatie beschikbaar, terwijl in de overige gevallen het informatiegehalte sterk varieert. Dit ligt anders in het zeer diepgaande NRI-onderzoek van Meloen e.a. (2002), waarin de neerslag van het misdaadgeld is onderzocht op basis van landelijke gegevensbestanden en 52 grote ontnemingszaken waarbij meer dan een miljoen gulden aan misdaadgeld was getraceerd (aangeduid als 'miljoenen-zaken'). Aangezien deze miljoenezaken specifiek zijn geselecteerd op een hoog informatiegehalte over criminele winsten, bestedingen en investeringen,⁴⁴ bevat het NRI-onderzoek hierover zeer veel informatie. Daarom vermelden wij hier eerst enkele belangrijke bevindingen van het NRI-onderzoek.

Uit enkele landelijke gegevensbestanden⁴⁵ blijkt dat het grootste deel van het misdaadgeld wordt belegd en/of geïnvesteerd, vooral in vorderingen (veelal leningen),

41 Zoals in de inleiding is vermeld, wordt in dit hoofdstuk gebruik gemaakt van tachtig zaken: alle zaken uit de eerste en de tweede onderzoeksrunde van de WODC-monitor georganiseerde criminaliteit (zie bijlage 4).

42 Uit bijlage 4 blijkt dat in 45 opsporingsonderzoeken een SFO is geopend. Dit heeft echter niet altijd informatie opgeleverd over de bestedingen en investeringen van criminele samenwerkingsverbanden.

43 Dit zou kunnen betekenen dat het WVV te hoog is berekend, maar bij het bepalen van het WVV gaat men vaak uit van een conservatieve schatting. Het bedrag dat men aan WVV berekent of bewezen acht, neemt overigens af naarmate het justitiële proces vordert, zo blijkt uit het NRI-onderzoek (Meloen e.a., 2002). Deze afname is een gevolg van het feit dat van het berekende WVV niet ieder onderdeel kan worden bewezen of kan worden toegeschreven aan een bepaalde verdachte. De officier van justitie staat voor het probleem om tot realistische en verdedigbare eisen te komen en kan voorrang geven aan bewijsbare delen. Ook kan de rechter het vastgestelde WVV-bedrag matigen vanwege gebrekkige draagkracht van de verdachte. Dit leidt bij werkloze verdachten met een uitkering niet zelden tot een ontneming van 'nihil' ondanks vaststelling van een soms aanzienlijk WVV. De rechterlijke uitspraak behoeft dus niet een zuivere bepaling van het WVV te zijn (Meloen e.a., 2002).

44 Anders dan in deze paragraaf maken Meloen e.a. (2002) onderscheid tussen consumeren, bewaren, beleggen en investeren (in bedrijven).

45 Het betreffen het Rapsody-beleidsinformatiesysteem, het bestand met gegevens over inbeslagnames en het databestand van het Centraal Justitieel Incassobureau.

waardepapieren en onroerend goed. Het consumptief besteden neemt een veel minder belangrijke plaats in dan veelal wordt aangenomen.

Een vergelijkbaar beeld komt naar voren uit de analyse van de 52 miljoenezaken. Ook hier wordt het overgrote deel van het misdaadgeld besteed aan beleggingen en investeringen en wordt slechts een zeer gering deel aangewend voor consumptieve bestedingen. Bij de beleggingen en investeringen gaat het vooral om onroerend goed in binnen- en buitenland, vorderingen (veelal leningen) en waardepapieren, en (her)investeringen in bedrijven in binnen- en buitenland. Bij deze bedrijven gaat het onder meer om horecagelegenheden, transportbedrijven, autobedrijven, fabrieken en (groot)handelsondernemingen. Ook achter de vorderingen (veelal leningen) blijkt vaak economische bedrijvigheid te zitten. In veel gevallen is er sprake van een verband met de bedrijvigheid of met de branches waarmee daders bekend zijn. Slechts in weinig gevallen gaat het – althans evident – om investeringen buiten het eigen, bekende circuit.

Uit een vergelijking tussen de miljoenezaken en kleine ontnemingszaken blijkt dat daders in kleine zaken vaker beschikken over baar geld en dat zij een groter deel van hun geld consumptief besteden, terwijl in grote zaken vaker wordt belegd en geïnvesteerd. Het is daarom mogelijk dat het bestedingsgedrag van vermogende daders deels anders is dan dat van de modale verdachten in ontnemingszaken. In ieder geval vindt het gangbare beeld van snel-spenderende daders maar beperkte steun in de resultaten. Vooral in de miljoenezaken wordt weliswaar soms ook flink geconsumeerd, maar nog veel grotere bedragen blijken te worden besteed aan beleggingen en investeringen.

De onderzoekers houden overigens bij het presenteren van deze gegevens een flinke slag om de arm. Hoewel de 52 zaken zijn geselecteerd op informatierijkdom omtrent de financiële handel en wandel van criminele samenwerkingsverbanden, blijken veel dossiergegevens niet erg betrouwbaar te zijn of te ontbreken (Meloën e.a., 2002).

Deze laatste constatering strookt met de conclusie van het recente evaluatieonderzoek van Faber en Van Nunen (2002), dat de mogelijkheden tot financieel rechercheren nog steeds niet voldoende worden benut.⁴⁶ Ook zou er nog veel verbeterd kunnen worden aan de houding van politie en justitie ten opzichte van het financieel rechercheren. Maar ook dan blijft het een lastige opgave om een goed inzicht in criminele geldstromen te krijgen. Veel geld wordt naar het buitenland gebracht en onttrekt zich daardoor aan het zicht van politie en justitie in Nederland. Daarnaast wordt het verkrijgen van informatie over criminele geldstromen gehinderd door het 'afknippen' van zijtakken in opsporingsonderzoeken. Steeds

46 Een andere belangrijke bevinding is dat het ontnemingsinstrumentarium vooral wordt ingezet in relatief kleine zaken. Slechts in 16% van de gevallen ging het om vorderingen boven de 100.000 gulden (Faber & Van Nunen, 2002: pp. 461- 473). Zie ook: Nelen en Sabee (1998) en Meloën e.a. (2002).

vaker zijn politie en justitie min of meer gedwongen om opsporingsonderzoeken toe te spitsen op een beperkt aantal strafbare feiten en verdachten teneinde het onderzoek overzichtelijk te houden. Ook bij het instellen van SFO's en bij het ontnemings-traject moeten weer keuzes worden gemaakt. Ondanks de beperkingen die hieruit voortvloeien bevatten de tachtig opsporingsonderzoeken uit de WODC-monitor wel voldoende gegevens om een globale indruk te geven van de consumptieve bestedingen en de investeringen van criminele samenwerkingsverbanden.

4.5.1 *Witwasconstructies*

Door Van de Bunt en Nelen is witwassen gedefinieerd als: 'het geheel van handelingen dat nodig is om gelden die afkomstig zijn van criminaliteit een ogenschijnlijke legale herkomst te geven' (PEO, Bijlage X, 1996: 135). Er bestaan overigens vele definities van witwassen.⁴⁷ Het kernelement van alle definities blijft echter het fingeren van een legale herkomst van misdaadgeld, hetgeen noodzakelijk is om het geld uit te kunnen geven zonder argwaan te wekken.

In Nederland had de wetgever er aanvankelijk voor gekozen om het witwassen langs de weg van de helingbepalingen aan te pakken. Dit maakte het echter onmogelijk om een drugshandelaar of fraudeur die zelf voordeel uit een misdrijf verkrijgt en dat voordeel vervolgens geheel of gedeeltelijk zelf witwast, als heler te straffen.⁴⁸ In december 2001 zijn daarom in het Wetboek van Strafrecht enkele artikelen opgenomen die het witwassen van criminele opbrengsten als zelfstandig delict strafbaar stellen (art. 420 bis Sr e.v.). Volgens deze wetsartikelen is iemand schuldig aan witwassen als hij de aard of de herkomst verhult van goederen of geld, terwijl hij wist of had moeten weten dat deze uit misdrijf afkomstig zijn. Op witwassen staat een maximum gevangenisstraf van vier jaar. Daar kunnen nog twee jaar gevangenisstraf bij komen als blijkt dat van witwassen een gewoonte is gemaakt.

Door de FATF wordt al jaren geprobeerd om de diverse vormen van witwassen in kaart te brengen en te analyseren.⁴⁹ In feite bestaan alle vormen van witwassen uit variaties op twee basispatronen: het fingeren van winst en het aan jezelf lenen van geld (PEO, Bijlage X, 1996: 143). Doordat het scala aan variaties op deze twee basisthema's zo breed is, van eenvoudige tot zeer complexe witwasmethoden, is het bijna ondoenlijk om een uitputtende lijst van witwasmethoden te presenteren.⁵⁰

47 Voor een overzicht van binnen- en buitenlandse definities: Schaap (2000: 85-87).

48 Op grond van het 'heler-steler-beginsel': men kan geen heler zijn van het goed dat men zelf gestolen heeft.

49 Zie bijvoorbeeld: FATF (2000).

50 Zie ook: PEO (Bijlage X, 1996: 143-154); Schaap (2000: 84-85).

De WODC-monitor biedt onder meer de volgende voorbeelden van witwasvormen, die variëren van eenvoudig tot meer complex:⁵¹

- a. het (schijn)spelen in casino's waarna een hoeveelheid contante criminele opbrengsten wordt verantwoord als speelwinst (casus 10b);
- b. het opkopen van winnende loten (casus 47);
- c. het via stromannen of via financiële constructies aankopen van onroerend goed met misdaadgeld (casus 6, 19, 65 en 66):⁵²

In één van de onderzochte casussen kopen Pakistaanse ondergrondse bankiers een hotel voor enkele miljoenen gulden. Omdat zij geen hypotheek kunnen krijgen en zij de herkomst van hun illegaal verdiende geld willen versluieren, wordt deze aankoop grotendeels gefinancierd met geld dat zowel ondergronds als bovengronds (via Dubai) vanuit Pakistan naar Nederland is verplaatst. Bij de bank waar het aankoopbedrag moet worden gestort, vertelt men dat het familiekapitaal uit Pakistan betreft. Na de transactie wordt het overgemaakte geld terugbetaald met het geld dat ze in Nederland hebben verdiend met ondergronds bankieren (één van de onderzochte casussen).

- d. het verrichten van aankopen met misdaadgeld ten behoeve van een legale onderneming, die in het bezit is van het criminele samenwerkingsverband:

De leider van een drugsorganisatie, waarvan het WVV is berekend op minimaal 20 miljoen gulden, is eigenaar van een warenhuis op de Nederlandse Antillen. Het warenhuis onderscheidt zich niet van andere warenhuizen, behalve dat een belangrijke functie het witwassen van drugsgeld is. Men betaalt bijvoorbeeld inkopen voor het warenhuis met de criminele winsten (één van de onderzochte casussen).⁵³

- e. het gebruik van leningen aan jezelf, ook wel 'back-to-back' leningen of '*loan back*' constructies genoemd (casus 2, 6, 20, 26, 27, 30, 36 en 38);⁵⁴
- f. het wegzetten van bezittingen via buitenlandse rechtspersonen (casus 30, 38, 66 en 70);
- g. het gebruik van buitenlandse rechtspersonen in combinatie met valse facturen (casus 30 en 70).

51 Schaap (2000: 84-85) vermeldt ook nog het op papier onder de economische waarde aankopen van onroerend goed; omzetmanipulatie (het mengen van legale cashinkomsten met criminele opbrengsten); en fictieve prestaties: criminele opbrengsten verantwoordt als inkomsten van een bedrijf.

52 Zie ook: PEO (Bijlage X, 1996: 152-154).

53 Deze casus toont aan, dat naast het wisselen van geld, internationaal opererende criminele samenwerkingsverbanden ook het witwassen in eigen hand kunnen houden.

54 Zie: PEO (Bijlage X, 1996: 145); Udink (1993: 44).

In één van deze zaken wordt een goed beeld gegeven van het witwassen van misdaadgeld met behulp van een combinatie van 'back-to-back' leningen (e), buitenlandse rechtspersonen (f) en valse facturen (g):

De administratie vermeldt in een periode van negen maanden tientallen miljoenen aan inkomsten en uitgaven. Men wast de criminele opbrengsten wit middels West-Europese bedrijven die zijn opgezet via een oude bekende die handelt in vennootschappen. Als verantwoording voor het storten van geld bij deze bedrijven gebruikt men valse facturen. Via Zwitserse bedrijven wordt bijvoorbeeld via diverse banken geld overgemaakt naar andere buitenlandse bedrijven onder het mom van bijvoorbeeld 'consultancy en management fees'. De buitenlandse bedrijvenstructuur is ondoorzichtig en omvangrijk. Het geld wordt deels weer teruggeboekt naar Nederlandse bedrijven voor zogenaamd geleverde diensten, wederom met behulp van valse facturen. Een ander deel wordt in het buitenland geïnvesteerd. Het voor deze investeringen benodigde geld (variërend van enkele tonnen tot acht miljoen gulden) wordt via 'back-to-back' leningen gelegitimeerd (één van de onderzochte casussen).

Uit het zaaksbestand van de WODC-monitor kan men opmaken dat er aanzienlijke bedragen worden witgewassen door in Nederland opererende criminele samenwerkingsverbanden. Witwassen is echter geen doel op zich. Criminele samenwerkingsverbanden proberen hun winsten een schijnbaar legale herkomst te geven om het daarna gemakkelijker te kunnen besteden of investeren.⁵⁵ We bespreken eerst de consumptieve bestedingen (paragraaf 4.5.2) en daarna de investeringen van de hoofdverdachten uit onze zaken (paragraaf 4.5.3). Hierbij zullen we ook ingaan op gegevens uit andere empirische studies naar de bestedingen en investeringen van criminele samenwerkingsverbanden in Nederland.

4.5.2 *Consumptieve bestedingen*

Ondanks de groeiende belangstelling voor financieel redden en ontneming van WV, is het moeilijk om een goed beeld te krijgen van de bestedingen van criminele groeperingen. Maar de vraag waar het misdaadgeld blijft, is nog steeds actueel: worden de winsten van criminele samenwerkingsverbanden voornamelijk opgesoupeerd of juist geïnvesteerd in de bovenwereld?

Om deze vraag te beantwoorden zullen wij onderscheid maken tussen consumptieve bestedingen en investeringen. Onder consumptieve bestedingen vallen niet alleen uitgaven aan uitgaan, restaurant-, casino- en bordeelbezoek, maar ook allerlei

55 De noodzaak tot witwassen hangt overigens af van het land waar men het geld wil besteden of investeren. Soms volstaat het wegsluizen van misdaadgeld naar die landen en is witwassen niet noodzakelijk.

aangeschafte goederen. Deze variëren van huishoudelijke artikelen, sieraden, goederen om het woongenot te verhogen tot de aanschaf van statusverhogende goederen, zoals dure personenauto's, plezierjachten en vliegtuigen. De meer waardevaste beleggingen en investeringen komen in paragraaf 4.5.3 aan bod.

Bij het bestuderen van het bestedingspatroon van de hoofdverdachten uit de tachtig opsporingsonderzoeken van de WODC-monitor, blijkt dat een onderscheid kan worden gemaakt tussen diegenen die er een uitbundige levensstijl op na houden en diegenen die hiervan – al dan niet bewust – afzien.

Veel hoofdverdachten willen van hun criminele winsten genieten en een luxe leven leiden. Onder een luxe levensstijl verstaan we het spenderen van grote sommen geld aan uitgaan, feesten, vrouwen, vakanties, de aanschaf van luxe voertuigen, et cetera. Zo kocht één van de verdachten bijvoorbeeld een Cessna ter waarde van 400.000 gulden en werden in een andere casus verschillende dure voertuigen gekocht en zelfs een helikopter.

Met name daders met de Nederlandse nationaliteit houden er een luxe levensstijl op na in Nederland. Slechts in een beperkt aantal zaken blijken daders van buitenlandse origine in Nederland op grote voet te leven (casus 12, 36, 43, 74 en 75). Een mogelijke verklaring voor dit verschil zou kunnen zijn dat daders van buitenlandse origine hun winsten grotendeels verplaatsen naar het land van herkomst (zie paragraaf 4.3) en het daar uitgeven. Zo bleken in twee zaken de hoofdverdachten in hun moederland in weelde te leven (casus 13 en 56). Misschien geldt dit voor meer verdachten, maar gegevens over de financiële situatie in het buitenland zijn niet rijkelijk voorhanden. In de door ons bestudeerde opsporingsonderzoeken spitsen de SFO's zich toe op de financiële handel en wandel van criminele samenwerkingsverbanden op Nederlands grondgebied. Dit wordt onder meer veroorzaakt door het feit dat internationale samenwerking in financieel onderzoek niet altijd probleemloos verloopt (zie ook: Meloen e.a., 2002).

Daarnaast zien we nog drie andere typen bestedingspatronen. In de eerste plaats zijn er daders die wel een luxe levensstijl ambiëren, maar bewust proberen om niet teveel aandacht te trekken. Het gaat hierbij vooral om daders die een uitkering ontvangen. Zij zijn bijvoorbeeld 'veroordeeld' tot het wonen in een huurwoning, maar proberen deze met illegale inkomsten zoveel mogelijk te verfraaien en zo luxueus mogelijk in te richten (bijvoorbeeld casus 17 en 19). Dit beeld wordt bevestigd door de uitkomsten van het NRI-onderzoek. In één van de zaken uit deze studie had een verdachte bij elkaar ruim 1,3 miljoen gulden aan consumptieve uitgaven gedaan, zij het op een zo onopvallend mogelijke wijze. In een andere zaak was sprake van een Turkse verdachte van wie bekend was dat hij niet in Nederland, maar vooral in Turkije de bloemetjes buiten zette (Meloen e.a., 2002).

In de tweede plaats treffen we in zestien opsporingsonderzoeken verschillende hoofdverdachten aan die in Nederland doorgaans op bescheiden voet leven, maar toch de verleiding van bepaalde luxe en statusverhogende goederen niet kunnen weerstaan, zoals snelle auto's, plezierjachten, et cetera. Uit het feit dat deze dure aankopen op naam van een ander zijn gesteld (o.a. casus 1 en 73) of zijn ondergebracht bij (buitenlandse) rechtspersonen (o.a. casus 50 en 70) kan worden afgeleid dat zij hun illegale inkomsten proberen te maskeren. Hetzelfde geldt voor die gevallen waarin luxe goederen naar het thuisland worden vervoerd:

De Marokkaanse leden van een drugsnetwerk houden er uiterlijk een sobere levensstijl op na in Nederland. Als ze dure aankopen doen, zoals bijvoorbeeld de aanschaf van een dure personenauto, worden deze direct verscheept naar Marokko (casus 2).

In de laatste plaats zijn er verdachten die er duidelijk een sobere levensstijl op nahouden. Zo zijn er daders die hun illegale winsten, voor zover bekend, uitsluitend gebruiken voor hun dagelijks levensonderhoud (bijvoorbeeld: casus 4, 9, 51, 52 en 59). Vooral bij mensensmokkelaars die niet alleen uit winstbejag maar ook om idealistische of humanitaire redenen mensen naar West Europa smokkelen, wordt veel geld geïnvesteerd in nieuwe smokkeloperaties en wordt weinig geld besteed aan het eigen levensonderhoud.

Samenvattend kunnen we concluderen dat een grote groep verdachten (een deel van) de illegale verdiensten besteedt aan een luxe levensstijl in Nederland. Naast dit stereotype beeld zijn er ook verdachten die bewust proberen om niet teveel aandacht te trekken, bijvoorbeeld omdat zij een uitkering genieten. Tevens zijn er verdachten die wel degelijk luxe goederen aanschaffen maar maskeren dat zij de eigenaar zijn. Ten slotte zijn er ook verdachten die, voor zover bekend, uitsluitend uitgaven doen voor hun dagelijks levensonderhoud en die er dus duidelijk een sobere levensstijl op nahouden.

Het stereotype beeld van uitbundig spenderende daders behoeft dus enige nuancering. Dit geldt ook voor de vaak gesuggereerde tegenstelling tussen een uitbundige levensstijl en investeringen in de legale economie. Een uitbundige levensstijl zou een uiting zijn van een 'hier-en-nu-oriëntatie', hetgeen zich slecht zou verdragen met meer op de lange termijn gerichte investeringen. Maar uit de door ons onderzochte zaken blijkt dat deze gesuggereerde tegenstelling op een misverstand berust. Indien over beide zaken gegevens bekend zijn, gaat een uitbundige levensstijl in veel gevallen juist samen met investeringen in de legale economie. Men zou dit kunnen verklaren uit het feit dat er in deze gevallen sprake is van zodanig omvangrijke verdiensten dat men het ene kan doen zonder het andere na te hoeven laten. Een uitbundige levensstijl en investeringen in de legale economie sluiten elkaar dus geenszins uit.

4.5.3 *Investerings*

In deze paragraaf besteden wij aandacht aan de vraag *waar* criminele samenwerkingsverbanden hun winsten investeren (welke landen) en *waarin* zij investeren (welke marktsectoren en welke waardevaste goederen). Onder investeringen verstaan wij alle niet-consumptieve bestedingen.⁵⁶

Voordat wij de vraag naar de aard van de investeringen door criminele samenwerkingsverbanden proberen te beantwoorden, roepen we eerst nog de bevinding uit de vorige paragraaf in herinnering dat dadergroepen met een uitbundige levensstijl in de meeste gevallen ook investeren in de legale economie. Meer in het algemeen valt uit de bestudeerde zaken op te maken dat een eerste voorwaarde voor het investeren van criminele winsten is dat dadergroepen zo veel moeten verdienen dat ze het geld niet meer nodig hebben om toekomstige illegale activiteiten te financieren of om in hun (meer of minder luxueuze) levensonderhoud te voorzien (zie ook: Meloen e.a., 2002; Van Eekelen, 2000). Zoals verwacht worden met name de opbrengsten uit drugshandel en omvangrijke fraudezaken geïnvesteerd in de 'bovenwereld' (zie bijlage 4). Deze bijlage laat verder zien dat criminele samenwerkingsverbanden vooral in onroerend goed, bedrijven en horecagelegenheden investeren. Dit beeld komt overeen met de bevindingen van Meloen e.a. (2002).

Onroerend goed

Uit het NRI-onderzoek blijkt dat in 29 van de 51 bestudeerde miljoenezaken criminele winsten zijn geïnvesteerd in onroerend goed, zowel in Nederland als in het buitenland. Allereerst wordt geïnvesteerd in woningen (19 zaken), variërend van appartementen tot villa's van meer dan een miljoen gulden. Het merendeel van de huizen bevindt zich echter in de bovenmodale prijsklasse. In het buitenland worden daarnaast ook percelen bouwgrond en vakantiehuisen aangekocht. In de tweede plaats investeren daders in bedrijfspanden, zoals cafés, coffeeshops, winkels, bordelen, hotels, et cetera. Soms worden panden aangekocht als beleggingsobject, in andere gevallen gaat het ook om het vruchtgebruik van de panden. Verder wordt niet alleen geïnvesteerd in bestaande objecten, maar ook een aantal malen in grootse bouw- en ontwikkelprojecten (Meloen e.a., 2002).

Uit het zaaksbestand van de WODC-monitor komt een vergelijkbaar beeld naar voren:

In één van de onderzochte zaken investeren Marokkaanse drugshandelaren in Marokko in huizen, flats, hotels en in projectontwikkeling. In Nederland kopen zij ook verschillende panden (casus 2).

⁵⁶ In het NRI-onderzoek van Meloen e.a. (2002) wordt een nader onderscheid gemaakt tussen bewaren, beleggen en investeren. Dit veronderstelt echter zeer specifieke kennis over de desbetreffende investeringen.

Een Nederlandse drugshandelaar investeert veel in onroerend goed. In Nederland koopt hij bijvoorbeeld een bedrijvencomplex. In het buitenland koopt hij met misdaadgeld huizen, grond en kantoorpanden (casus 30).

In een andere casus investeren Pakistaanse geldwisselaars in onroerend goed in Pakistan en in Nederland. In Nederland koopt men onder andere een hotel en diverse bedrijfspanden (casus 65).

Van de bestudeerde criminele samenwerkingsverbanden investeren er 16 in onroerend goed in Nederland en 20 in buitenlands onroerend goed (zie bijlage 4). Voor wat betreft buitenlands onroerend goed staat Turkije bovenaan de ranglijst (8 maal), gevolgd door Suriname, de Nederlandse Antillen, Pakistan en India (alle vier landen twee maal).⁵⁷ Dit zijn echter slechts ruwe aanwijzingen, omdat de selectie van zaken hierbij een rol speelt en er in slechts 29 van de 80 onderzochte zaken informatie beschikbaar is over investeringen in onroerend goed. Uit de onderzochte zaken blijkt in ieder geval dat de aanschaf van onroerend goed een efficiënte manier is om grote sommen geld te investeren. Onroerend goed is immers waardevast en de winst bij verkoop, de exploitatie en het financiële vruchtgebruik zorgen voor extra 'legale' inkomsten.

Bedrijven en horecagelegenheden

De investeringen in bedrijven worden met name beïnvloed door de volgende vier factoren: witwasmogelijkheden, logistiek, bekendheid met een bepaalde branche (o.a. via sociale relaties) en etniciteit. Allereerst is het eenvoudiger om een legale oorsprong voor criminele winsten voor te wenden als men de beschikking heeft over bedrijven waarin ook legale activiteiten plaatsvinden. Daarnaast speelt de logistiek een doorslaggevende rol bij bepaalde criminele samenwerkingsverbanden. Zij investeren in legale bedrijven omdat zij de bovenwereld nodig hebben voor hun illegale activiteiten:

In één van de onderzochte zaken investeert men veelvuldig in legale bedrijven, met name in de autohandel, de chemische branche en de reinigingsbranche. Via een autobedrijf wordt men bijvoorbeeld voorzien van tweedehands vrachtwagens en bedrijfswagens. De investeringen in de chemische branche en de reinigingsbranche zijn echter om een andere reden van belang, namelijk in verband met de aankoop van grondstoffen voor de productie van amfetaminen (casus 28).

57 In het onderzoek van Meloen e.a. (2002) worden de meeste buitenlandse onroerend goed-investeringen gedaan in Turkije en Marokko.

Uit dezelfde casus blijkt hoe criminele samenwerkingsverbanden via investeringen ondernemers die aanvankelijk volledig legaal opereren in hun greep krijgen:

Op twee bedrijven na opereerden alle bedrijven waarin men investeerde eerst volledig legaal. Bij één bedrijf kregen de hoofdverdachten via financiële steun greep op de legale ondernemer. De samenwerking werd uiteindelijk zelfs zeer hecht en de ondernemer ging zelf een belangrijke rol spelen in het criminele samenwerkingsverband. De hoofdverdachten kregen via investeringen ook greep op andere bedrijven, zoals een handelsmaatschappij die na financiële injecties werd gedwongen om mee te werken aan het tot stand brengen van bepaalde orders voor de aankoop van chemicaliën en aan het witwassen van criminele opbrengsten (casus 28).

Logistieke mogelijkheden kunnen eveneens een rol spelen bij investeringen in rosse buurten. Volgens de onderzoeksgroep Fijnaut houdt het opkopen van bijvoorbeeld seksclubs, sekstheaters en coffeeshops in rosse buurten, naast het creëren van een infrastructurele machtspositie, ook in dat een logistieke basis wordt gelegd voor een lucratieve voortzetting van allerlei illegale praktijken (PEO, 1996, bijlage XI: 119). Voorbeelden hiervan treffen wij ook in ons casusmateriaal aan (o.a. casus 38, 64 en 66). Sommige criminele samenwerkingsverbanden investeren zelfs exclusief in deze sector. In casus 10b investeren vrouwenhandelaren uitsluitend in onroerend goed in rosse buurten. Dit investeringsgedrag is gemakkelijk te verklaren: vrouwenhandelaren hebben er belang bij om zelf panden en seksclubs te bezitten. Maar hetzelfde mechanisme is ook te zien bij anderen. De miljoeneninvesteringen van een Amsterdamse softdrugsorganisatie in verschillende coffeeshops is een logische stap (casus 38). Ook het aankopen van een wisselkantoor is een goede investering voor een drugsorganisatie die voortdurend valuta moet wisselen (casus 5). De logistieke kant van illegale activiteiten kan daarnaast ook worden vergemakkelijkt door investeringen in dekmantelbedrijven (o.a. casus 28 en 57).

De logistiek van de illegale activiteiten en dus ook het type criminele activiteit (zie bijlage 4) kunnen dus een rol spelen bij het investeringsgedrag. Het loont immers om te investeren in bedrijven die nauw aansluiten bij de illegale hoofdactiviteit. Het verhoogt niet alleen de controle over het hele logistieke proces, het vermindert ook de afhankelijkheid van derden bij de afzet. Verder levert het natuurlijk ook (legale) winst op.

Maar de voorkeur voor bepaalde bedrijven wordt niet uitsluitend bepaald door de behoefte aan ondersteuning van illegale activiteiten. Ook bekendheid met een branche en het beschikken over persoonlijke contacten binnen een bedrijfstak kan van doorslaggevende betekenis zijn. Daders blijken vaak te investeren in bedrijven die binnen hun gezichtsveld liggen en waarbij zij weten wat er in om gaat en wat de

mogelijkheden tot witwassen zijn, zoals de horeca, het transportwezen en de automobielbranche (zie ook: Bruinsma, 1996: 126-127):

Een Turkse mensensmokkelorganisatie investeert in Nederland onder meer in een koffiehuis (casus 35).

Een Marokkaanse drugsorganisatie investeert in Marokko onder meer in de aankoop van taxivergunningen (casus 2).

Een groep Nederlandse softdrugshandelaren met een grote liefde voor auto's investeert uitsluitend in autobedrijven (casus 50).

De bevinding dat bekendheid met een legale branche een grote rol speelt in het investeringsgedrag van daders, sluit aan bij de conclusies uit hoofdstuk 3 over de specificiteit van criminele activiteiten en de neiging tot gewoontevorming. Omdat veel daders voornamelijk bij hun leest blijven en slechts zelden investeren buiten de hen vertrouwde omgeving, is de horeca van oudsher een interessante investeringsmogelijkheid voor de georganiseerde criminaliteit (Bruinsma, 1996: 129; Meloen, 2002). Dat komt ook uit ons onderzoek naar voren: als er geïnvesteerd wordt, dan gebeurt dit vaak in horecagelegenheden (zie bijlage 4). Naast bekendheid met deze branche is het investeren ook aantrekkelijk omdat bars, cafés en restaurants niet alleen een constante stroom contant geld opleveren, maar ook gebruikt kunnen worden als ontmoetingsplaats en voor het ontplooiën of organiseren van illegale activiteiten (Bruinsma, 1996: 129). Ook biedt de horeca goede mogelijkheden om geld wit te wassen, al is het op beperkte schaal (PEO, 1996, Bijlage XI: 107).⁵⁸ Hetzelfde geldt voor investeringen in rosse buurten (PEO, 1996, Bijlage X). Een laatste factor die de aard van de investeringen kan beïnvloeden is etniciteit. Er bestaat een zekere relatie tussen de etnische herkomst van daders en de aard van de investeringen. Het gegeven dat Turkse dadergroepen bijvoorbeeld investeren in koffie- of theehuizen lijkt hierop te wijzen, maar in het algemeen kan men op basis van de door ons bestudeerde zaken niet concluderen dat de etniciteit van de daders bepalend is voor de aard van de investeringen. Bekendheid met een bepaalde economische activiteit of marktsector en persoonlijke contacten lijken eerder van doorslaggevend betekenis te zijn. Wel is de etniciteit van de hoofdverdachten in hoge mate bepalend voor de landen waar het misdaadgeld wordt geïnvesteerd: Nederlanders investeren vooral in Nederland, Turken vooral in Turkije, Tsjechen vooral in Tsjechië, et cetera. Van de 34 zaken waarin gegevens over het investeringsgedrag bekend zijn, is er in 32 zaken sprake van investeringen in het land van

58 Zie ook de discussie die hierover is gevoerd door Hoogenboom en Hoogenboom-Statema (1996) en de onderzoeksgroep Fijnaut (Bovenkerk e.a., 1997).

herkomst (zie bijlage 4). Dit beeld stemt overeen met de eerdere bevinding dat veel buitenlandse dadergroepen hun criminele opbrengsten verplaatsen naar het land van herkomst (zie paragraaf 4.3). Dit laat overigens de mogelijkheid onverlet dat ook in Nederland wordt geïnvesteerd.

Er zijn overigens ook samenwerkingsverbanden die daarnaast investeren in zogeheten 'derde landen'. In al deze zaken kennen de leden van de samenwerkingsverbanden deze landen en de mogelijkheden om te investeren of hebben daar goede sociale relaties, al dan niet vanwege hun illegale activiteiten:

Een Nederlandse criminele organisatie investeert in huizen in Spanje. Dit heeft te maken met het feit dat de hoofdverdachte jaarlijks graag enige tijd in Spanje vertoeft (casus 29).

Een Turkse drugsorganisatie investeert criminele opbrengsten in Engeland. Dit lijkt opmerkelijk maar de leden hebben naast familieleden in Turkije ook veel familieleden in Engeland (casus 35).

Samenvattend kunnen we concluderen dat in de door ons onderzochte zaken vooral wordt geïnvesteerd in onroerend goed, (dekmantel)bedrijven en horecagelegenheden. De investeringen in bedrijven en horecagelegenheden worden beïnvloed door de witwasmogelijkheden, de logistieke mogelijkheden voor criminele activiteiten, de bekendheid met een bepaalde branche (o.a. via sociale relaties) en etniciteit. Etniciteit speelt vooral een rol bij de landen waar wordt geïnvesteerd. Uit de onderzochte zaken blijkt dat daders veelvuldig investeren in de landen van herkomst. Maar de onderzochte zaken laten ook duidelijk zien dat daders investeren in de landen waar zij hun criminele activiteiten verrichten. Dit laatste verklaart waarom buitenlandse samenwerkingsverbanden (ook) in Nederland investeren.

4.6 Recapitulatie

In dit hoofdstuk zijn we aan de hand van tachtig zaken ingegaan op het wisselen, het verplaatsen, het witwassen en het besteden van misdaadgeld. Sinds de invoering van wetten om het wisselen van misdaadgeld bij banken en wisselkantoren te voorkomen, wordt in veel van de door ons onderzochte zaken in het buitenland gewisseld. Maar men gebruikt ook andere strategieën om de risico's van het wisselen te beperken, zoals het gebruik van geldlopers en katvangers met een blanco strafblad, het gebruik maken van personen die in de financiële branche werkzaam zijn, het investeren in eigen wisselkantoren, het inhuren van professionele wisselgroepen en het gebruik maken van legale ondernemers om criminele opbrengsten te wisselen. Vooral deze laatste methode is opmerkelijk, omdat er minder snel verdenkingen zullen ontstaan bij geldtransacties van legale ondernemers.

Nadat het geld is gewisseld, is het verplaatsen van misdaadgeld naar het buitenland in veel gevallen voldoende om het vrijelijk te kunnen aanwenden voor de aankoop van onroerend goed of voor het investeren in bedrijven. In verreweg de meeste zaken van de WODC-monitor wordt het misdaadgeld naar een land verplaatst waar de kans dat er vragen worden gesteld over de herkomst van het geld klein is. Witwassen is dan niet nodig; het verplaatsen volstaat.

Uit de onderzochte zaken blijkt dat het fysiek en giraal verplaatsen van geld veelvuldig voorkomt. Girale geldverplaatsingen kunnen plaatsvinden via banken en money transfer instellingen. In ons zaaksbestand blijken met name mensen-smokkelaars en vrouwenhandelaren gebruik te maken van de relatief dure, maar snelle money transfers. Voordelen van het gebruik van money transfers zijn onder meer de snelheid van de transfers, het grote geografische bereik van money transfer instellingen en de mogelijkheid om het directe papieren geldspoor te onderbreken. Daarnaast kan geld worden verplaatst via ondergrondse bankiers. Ondergrondse bankiers zijn aantrekkelijk vanwege hun onofficiële karakter, de anonimiteit en de snelheid van werken, en hun vermogen om regelmatig zeer substantiële bedragen elders te laten uitbetalen tegen relatief lage kosten. Maar over ondergronds bankieren bestaan veel mythes. Uit de door ons onderzochte zaken blijkt dat ondergrondse bankiers gebruik maken van gebruikelijke communicatiemedia (telefoon, fax) en ook van het officiële bankverkeer. Van het veelvuldig in de literatuur genoemde doorgescheurde bankbiljet als de methode van identificatie van de begunstigde is in de praktijk geen sprake. Ook het idee dat ondergrondse geldtransacties geen enkel voor de opsporing relevant spoor achterlaten moet naar het rijk der fabelen worden verwezen. De mogelijkheden voor de opsporing zijn dan ook groter dan algemeen wordt aangenomen. Het door ons geconstateerde gebruik van faxen en (mobiele) telefoons en het gegeven dat sommige ondergrondse bankiers toch een soort boekhouding bijhouden, bieden aanknopingspunten voor de opsporing van het verplaatsen van misdaadgeld via ondergrondse banken. Verder laten de onderzochte zaken zien dat ondergrondse bankiers in staat zijn om substantiële bedragen te verplaatsen voor criminele samenwerkingsverbanden. Bij het tot stand komen van contacten tussen criminele samenwerkingsverbanden en ondergrondse bankiers met een verschillende etnische achtergrond spelen tussenpersonen, zoals geldwisselaars, een belangrijke rol.

In dit hoofdstuk zijn we ook ingegaan op het witwassen, besteden en investeren van misdaadgeld. De door ons onderzochte zaken laten zien dat criminele samenwerkingsverbanden aanzienlijke bedragen weten wit te wassen via grofweg twee basispatronen: het fingeren van winst en het lenen aan jezelf.

Bij het bestuderen van de consumptieve bestedingen valt op dat een grote groep verdachten (een deel van) de illegale verdiensten besteedt aan een luxe levensstijl in Nederland: feesten, uitgaan, vakanties, dure voertuigen, et cetera. Naast dit

stereotype beeld zijn er ook verdachten die bewust proberen om niet teveel aandacht te trekken, bijvoorbeeld omdat zij een uitkering genieten. Tevens zijn er verdachten die wel degelijk luxe goederen aanschaffen maar maskeren dat zij de eigenaar zijn. Ten slotte zijn er ook verdachten die, voor zover bekend, uitsluitend uitgaven doen voor hun dagelijks levensonderhoud en die er dus duidelijk een sobere levensstijl op nahouden.

Het stereotype beeld van uitbundig spenderende daders is dus voor een grote groep van toepassing, maar heeft wel enige nuancering. Dit geldt ook voor de vaak gesuggereerde tegenstelling tussen een uitbundige levensstijl en investeringen in de legale economie. Een uitbundige levensstijl zou een uiting zijn van een 'hier-en-nu-oriëntatie', hetgeen zich slecht zou verdragen met meer op de lange termijn gerichte investeringen. Maar uit de door ons onderzochte zaken blijkt dat deze gesuggereerde tegenstelling op een misverstand berust. Indien over beide zaken gegevens bekend zijn, gaat een uitbundige levensstijl in veel gevallen juist samen met investeringen in de legale economie. Men zou dit kunnen verklaren uit het feit dat er in deze gevallen sprake is van zodanig omvangrijke verdiensten dat men het ene kan doen zonder het andere na te hoeven laten. Een uitbundige levensstijl en investeringen in de legale economie sluiten elkaar dus geenszins uit.

Uit de door ons onderzochte zaken blijkt dat vooral wordt geïnvesteerd in onroerend goed, (dekmantel)bedrijven en horecagelegenheden. De investeringen in bedrijven en horecagelegenheden worden niet alleen beïnvloed door de witwasmogelijkheden en de logistieke mogelijkheden voor criminele activiteiten, maar ook door wat en wie men kent. Daarom speelt de bekendheid met een bepaalde branche (o.a. via sociale relaties) een belangrijke rol. Dit geldt ook voor de herkomst van de verdachten, vooral als het gaat om de landen waar wordt geïnvesteerd. Uit de onderzochte zaken blijkt dat daders veelvuldig investeren in de landen van herkomst. Maar de onderzochte zaken laten ook duidelijk zien dat daders investeren in de landen waar zij hun criminele activiteiten verrichten. Dit laatste verklaart waarom buitenlandse samenwerkingsverbanden (ook) in Nederland investeren.

Slotbeschouwing

5.1 Inleiding

De oordelen over georganiseerde criminaliteit in Nederland gaan soms als een pendulebeweging heen en weer. Verontrustende en geruststellende berichten wisselen elkaar af. Op het ene moment wordt Nederland door buitenlandse instanties, zoals de Britse NCIS (2001), aangemerkt als het internationale distributie- en productiecentrum van drugs in Europa, op het andere moment betwijfelt de criminoloog Bovenkerk (2001) of er in ons land eigenlijk wel sprake is van georganiseerde criminaliteit. De waarheid ligt waarschijnlijk in het midden. Sommige vormen van georganiseerde criminaliteit komen in Nederland nagenoeg niet voor, maar dat betekent niet dat andere vormen van georganiseerde criminaliteit afwezig zouden zijn. De Nederlandse georganiseerde criminaliteit heeft namelijk een specifiek karakter, hetgeen in paragraaf 5.2 nader zal worden toegelicht.

In paragraaf 5.3 geven we vervolgens de belangrijkste inzichten weer die deze tweede monitorrapportage heeft opgeleverd. Deze inzichten zullen niet hoofdstuksgewijs maar in de vorm van een synthese worden gepresenteerd.

Ten slotte gaan we in paragraaf 5.4 na wat deze inzichten kunnen betekenen voor de preventie en bestrijding van georganiseerde criminaliteit in Nederland.

5.2 Het transitkarakter van de georganiseerde criminaliteit in Nederland

De 80 zaken uit de beide monitorrondes hebben in overgrote meerderheid betrekking op grensoverschrijdende misdaad. Het gaat in de meeste gevallen om smokkel van mensen (vrouwenhandel, mensensmokkel) en van verboden waar, zoals drugs, wapens en gestolen auto's, en om illegale grensoverschrijdende handelingen, zoals ondergronds bankieren en het ontduiken van heffingen en accijnzen. Dit personen-, geld- en goederenverkeer maakt duidelijk dat Nederland niet alleen een bestemmingsland is, maar ook een transitland en voor wat betreft XTC een productieland.¹ Plegers van georganiseerde criminaliteit in Nederland bedrijven internationale handel en Nederland is hierbij een doorvoerhaven. Zij zijn er in de door ons onderzochte zaken niet op gericht zich te vestigen in de economische en politieke instellingen van de Nederlandse samenleving of zich te manifesteren als een alternatieve overheid in bepaalde bedrijfstakken of regio's. Protectie, politieke

1 In mindere mate geldt dit ook voor cannabis.

corruptie, onwettige beïnvloeding van politieke besluitvorming of infiltratie in vakbonden, komen in ons zakenbestand nagenoeg niet voor als vormen van georganiseerde criminaliteit. Er zijn geen duidelijke aanwijzingen van pogingen om een regio of een bedrijfstak, zoals bijvoorbeeld de horeca of de afvalverwerking, door corruptie en geweld te beheersen. Plegers van georganiseerde criminaliteit liften eerder mee op bestaande goederen- en geldstromen in Nederland dan dat zij zelf onderdelen van de infrastructuur in bijvoorbeeld de transport- en financiële sector onder controle houden. Wel worden dergelijke bedrijfstakken gebruikt om misdrijven te kunnen plegen of te verheimelijken en om misdaadgelden te besteden. Deze bestedingen van misdaadgeld in de wettige omgeving hebben – voor zover wij dit kunnen beoordelen – niet tot doel om machtsposities te verwerven in sectoren van de Nederlandse samenleving. Uit onze zaken komt naar voren dat misdaadgeld wordt aangewend voor – soms extravagante – consumptieve bestedingen en voor beleggingen en investeringen, onder meer in bedrijven en onroerend goed. Er bestaat geen duidelijkheid over de precieze omvang van deze investeringen. Met betrekking tot de aard ervan kan worden vastgesteld dat het investeringsgedrag in hoofdzaak voorkomt in sectoren die voor de daders vertrouwd zijn, zoals bijvoorbeeld de horeca, de prostitutiebranche, de autobranche en de transportbranche (zie ook: Meloen e.a., 2002). Een bekend voorbeeld hiervan zijn de investeringen die in het Wallengebied en in omliggende buurten in Amsterdam in onroerend goed, horeca en prostitutie zijn gedaan. Deze ‘vertrouwdheid’ is niet alleen voor de aard maar ook voor de plaats van de investeringen bepalend. Zoals ook al in eerder onderzoek is geconstateerd, investeren daders vooral in het land van herkomst: autochtone Nederlanders in Nederland, Turken in Turkije, et cetera. Uit enkele zaken komt naar voren dat in andere landen dan het land van herkomst wordt geïnvesteerd, maar dan blijken dit landen te zijn waarin zij crimineel actief zijn of waarin personen wonen met wie goede sociale relaties bestaan. Dus ook hier worden investeringen geleid door wat en wie men kent.

De investeringen kunnen derhalve niet worden gekarakteriseerd als onderdeel van een welbewuste poging om in strategische sectoren in Nederland machtsposities te verwerven. Wanneer georganiseerde criminaliteit zeer beperkt wordt opgevat als een alternatieve overheid die op bepaalde territoria of in bepaalde sectoren een geweldsmonopolie heeft gevestigd (Bovenkerk, 2001), moet de conclusie luiden dat er in Nederland zeer waarschijnlijk geen georganiseerde criminaliteit voorkomt. Maar een dergelijke conclusie gaat dan voorbij aan het bestaan van georganiseerde criminaliteit met een transitkarakter. Bovendien moet worden geconcludeerd dat de transitcriminaliteit zich wel degelijk via investeringen in bepaalde gebieden kan ‘nestelen’.

Het zou overigens ook zo kunnen zijn dat ons beeld van de georganiseerde criminaliteit in Nederland gekleurd is door de aard van de gebruikte gegevensbronnen en dat wij niet zien wat er wel is. Onze bronnen bestaan immers uit door

de *politie* onderzochte zaken. Het is denkbaar – maar overigens niet erg waarschijnlijk – dat de politie uitsluitend oog heeft voor de transit-criminaliteit en een blinde vlek heeft voor de georganiseerde criminaliteit die in onderdelen van de samenleving een machtspositie heeft ontwikkeld. Het bestaan van een dergelijke vorm van georganiseerde criminaliteit ligt echter niet erg voor de hand, omdat georganiseerde criminaliteit pas in staat is machtsposities te verwerven wanneer daarvoor een gunstige voedingsbodem aanwezig is. Slecht overheidsbestuur of afwezig overheidsgezag creëert zo'n voedingsbodem, en daarvan is in andere landen vaker sprake dan in Nederland. Ook andere maatschappelijke condities die gunstig zijn voor een dergelijke innesteling van de georganiseerde misdaad, zoals mogelijkheden om via het manipuleren van verkiezingen machtsposities te verwerven binnen politie, politiek, vakbonden en openbaar bestuur, zijn in Nederland nauwelijks aanwezig. Ten slotte zijn er geen duidelijke, zichtbare indicaties van de aanwezigheid van machtsposities van de georganiseerde misdaad in specifieke sectoren, in de vorm van corruptie, geweld of liquidaties. Maar het is – strikt genomen – onmogelijk om een verdergaande conclusie te trekken dan dat het erg *onwaarschijnlijk* is dat deze vorm van georganiseerde criminaliteit bestaat. Hoe kan men immers onomstotelijk bewijzen dat bepaalde vormen van criminaliteit *niet* bestaan?

5.3 Synthese van de belangrijkste bevindingen

In het vorige rapport werd gesteld dat veel van de onderzochte criminele samenwerkingsverbanden afwijken van het gangbare beeld van duurzame, piramidale organisaties met een strenge hiërarchie, een duidelijke taakverdeling, een gedragscode en een intern sanctiesysteem. Hoewel er groepen zijn die aan dit beeld voldoen, geldt ook voor de zaken uit deze tweede ronde dat dergelijke piramidale organisaties eerder uitzondering dan regel zijn.

De afwezigheid van duurzame piramidale structuren impliceert echter niet dat de relaties in samenwerkingsverbanden inwisselbaar en horizontaal zijn. Uiteraard zijn er hoofdrolspelers, die het meeste geld verdienen, de lakens uitdelen en veelal de minste risico's lopen. Er bestaan in criminele samenwerkingsverbanden dus wel degelijk hiërarchische verhoudingen of – met een beter woord – afhankelijkheidsrelaties. In deze rapportage is dieper ingegaan op de vraag waardoor deze afhankelijkheidsrelaties worden bepaald.

Een tweede rode draad in deze rapportage is de wisselwerking tussen criminele samenwerkingsverbanden en politie en justitie. In het vorige rapport is er al op gewezen dat criminele samenwerkingsverbanden de strijd tegen de overheid vooral ontlopen. In plaats van het trotseren van de overheidsmacht en van een wapenwedloop is er eerder sprake van vermijdings- en verplaatsingsgedrag. De tweede monitorronde geeft een actualisering en verdieping van deze algemene conclusies.

Strategische posities en afhankelijkheidsrelaties

Bruggenbouwers

Bij samenwerking moet je op elkaar kunnen vertrouwen. Dat geldt nog sterker voor plegers van misdrijven, die opereren in een omgeving vol wantrouwen en dreiging. Het werken in de illegaliteit vormt in zekere zin een belangrijke handicap bij het zaken doen en het maakt samenwerking moeilijker dan bij legale activiteiten.

Daarom zijn sociale relaties zoals familie- en vriendschapsbanden van groot belang voor het functioneren van criminele samenwerkingsverbanden. Sociale relaties ontstaan echter niet willekeurig, maar volgen veelal de wetten van sociale en geografische afstand: er bestaat een grotere kans dat er bindingen bestaan, naarmate mensen dichterbij elkaar wonen, naarmate er meer raakvlakken bestaan tussen hun dagelijkse activiteiten en naarmate de sociale afstand kleiner is.

De hoofdverdachten uit de door ons onderzochte zaken ontleen hun positie aan verschillende soorten kwaliteiten. Sommige hoofdverdachten weten mensen aan zich te binden omdat zij over veel geld en organisatietalent beschikken. Anderen ontleen hun positie aan de plaats die zij in een familieverband innemen, bijvoorbeeld als pater familias van een (criminele) familie en daarmee tevens als spil van een crimineel samenwerkingsverband. Weer anderen weten een belangrijke positie in samenwerkingsverbanden af te dwingen door gebruik te maken van (de dreiging met) geweld.

Maar er zijn ook hoofdverdachten die hun positie ontleen aan hun vermogen om sociale en geografische afstanden te overbruggen. Op deze 'bruggenbouwers' gaan wij in dit rapport dieper in. Criminele samenwerking wordt bemoeilijkt door het bestaan van geografische en sociale barrières tussen verschillende landen, etnische groepen en sociale werelden (bijvoorbeeld: 'onderwereld' en 'bovenwereld'). Deze barrières kunnen worden gezien als zogenaamde 'structural holes': gaten in de sociale structuur, waardoor potentiële samenwerkingspartners elkaar niet kunnen bereiken. Hierdoor ontstaan er winstkansen en strategische mogelijkheden voor de relatief weinige personen die deze 'structural holes' wel weten te overbruggen. Deze bruggenbouwers opereren dikwijls internationaal, interetnisch en/of op de scheidslijn tussen 'onderwereld' en 'bovenwereld'. Vanwege deze strategische positie binnen en tussen criminele netwerken, zijn velen van hen afhankelijk. Zij zijn een onmisbare schakel tussen de betrokken partijen. Onmisbaarheid en onvervangbaarheid zijn belangrijke eigenschappen die de machtspositie van de bruggenbouwer schragen.

Niet iedereen is echter onmisbaar en onvervangbaar. Een traditionele 'lokale onderwereldfiguur' heeft misschien wel een uitgebreid lokaal sociaal netwerk. Daardoor kan hij op diverse criminele markten tegelijk opereren en is hij soms zelfs in staat om voor logistieke diensten (transport) en voor de afzet van producten ook contacten te leggen met wettige sectoren in zijn regio. Maar op het moment dat deze

'local hero' wordt opgepakt, kan blijken dat de illegale activiteiten gewoon doorgaan. De betrokkene vervulde misschien wel een belangrijke rol, maar was geenszins onmisbaar en onvervangbaar omdat zijn contacten niet uniek waren.

Tegenover deze traditionele 'lokale onderwereldfiguren' kan men de 'bruggenbouwers' plaatsen, waarbij wel sprake is van (relatieve) onmisbaarheid en onvervangbaarheid, doordat een brug wordt geslagen tussen verschillende landen, etnische groepen en sociale werelden. Door de inbreng van dergelijke 'bruggenbouwers' kunnen ook de handelsmogelijkheden van andere criminele samenwerkingsverbanden worden uitgebreid. Geconstateerd is dat veel van de door ons bestudeerde groepen betrekkelijk specialistisch opereren en niet alle mogelijke vormen van illegale handel bedrijven. De actieradius van deze groepen en ook hun modus operandi worden beperkt door het feit dat zij opereren via vertrouwde sociale contacten en langs reeds gebaande wegen.

Personen die barrières weten te slechten en bruggen weten te slaan tussen verschillende landen, etnische groepen en sociale werelden, kunnen echter een belangrijke bijdrage leveren aan de verbreding van criminele activiteiten.

In ons casusmateriaal troffen wij hiervan interessante voorbeelden aan. Dankzij deze personen konden samenwerkingsverbanden die toch al succesvol opereerden op internationaal niveau groot strategisch voordeel behalen. In enkele bestudeerde gevallen werden nieuwe markten ontsloten en horizons verlegd dankzij het leggen van contact met een persoon die de brug wist te slaan naar andere groepen, landen, of markten. Dergelijke contacten kunnen ontstaan via familie- en vriendschapsbanden maar ook via dagelijkse activiteiten en bepaalde ontmoetingsplaatsen.

Zo blijkt soms de gevangenis een ideale ontmoetingsplaats te zijn voor dit soort contacten, en na het uitzitten van de straf kan de ontstane vertrouwelijke sociale band de basis vormen voor een dergelijke verruiming van het werkterrein.

Ook in de samenwerking tussen 'onderwereld' en 'bovenwereld' bestaan er 'structural holes'. Toch is het voor criminele samenwerkingsverbanden noodzakelijk dat er tussen beide werelden samenwerkingsrelaties tot stand komen, onder meer voor de aanschaf van de noodzakelijke grondstoffen, de afzet van (illegale) producten, de aanpak van logistieke problemen, investeringen, et cetera. Dit verschaft een sterke positie aan de persoon die in staat is de beide werelden aan elkaar te knopen en onderlinge samenwerking te bewerkstelligen. Zonder dat er sprake hoeft te zijn van een door geweld (sdreiging) geschraagde hiërarchie, hebben dergelijke personen in de samenwerking met anderen een strategische positie, aangezien zij relatief onmisbaar en onvervangbaar zijn.

Zo maakten enkele personen, die afkomstig waren uit een legale bedrijfstak, de 'overstap' naar het plegen van misdrijven, met gebruikmaking van de kennis en contacten uit hun bedrijfstak. Zij werden hierdoor een onmisbare sleutelfiguur in het criminele samenwerkingsverband en maakten door deze bijzondere kwaliteiten een vliegende start in hun nieuwe loopbaan.

De ‘bruggenbouwer’ kan relaties smeden omdat hij de verschillende belangen van de betrokken partijen aan elkaar knoopt. Door zijn activiteiten worden bijvoorbeeld verbindingen gelegd tussen daders uit arme bronlanden en rijke bestemmingslanden. Belangen van de producenten in die landen, worden verknoot met die van de distributeurs uit de Westerse wereld. In paragraaf 5.2 is er al op gewezen dat de georganiseerde criminaliteit in Nederland wordt gekenmerkt door illegale smokkel met een sterk transitkarakter. Deze georganiseerde criminaliteit speelt in op een specifieke maatschappelijke vraag en brengt vraag en aanbod samen. Juist voor dit type georganiseerde criminaliteit is de functie van de bruggenbouwer van vitaal belang.

Facilitators

Vormen de bovengenoemde ‘bruggenbouwers’ veelal de spil in de relaties tussen de leden van samenwerkingsverbanden, met de zogeheten ‘facilitators’ ligt dit iets anders.² Zij verrichten hun activiteiten vaak meer in de periferie van criminele samenwerkingsverbanden, maar vormen in het grotere netwerk wel degelijk knooppunten. Facilitators verlenen hun diensten soms aan meerdere criminele samenwerkingsverbanden. Documentenvervalsers, transporteurs, BV-makelaars, geldwisselaars en financiële adviseurs zijn hier voorbeelden van. Zij danken hun positie aan het feit dat zij een oplossing bieden voor bepaalde logistieke knelpunten waarmee criminele samenwerkingsverbanden worden geconfronteerd. De kracht van hun positie hangt af van de mate van exclusiviteit van deze dienstverlening. De schoonmaker op Schiphol neemt wat dit betreft een minder sterke positie in dan de deskundige adviseur of de professionele paspoortvervalser. Facilitators opereren vaak op het raakvlak tussen legaliteit en illegaliteit. Hun bijdrage strekt ertoe dat de logistieke voorzieningen uit de wettige wereld kunnen worden ingezet voor criminele activiteiten. In deze rapportage is dit aspect het meest uitgewerkt beschreven voor het fenomeen van de ondergrondse bankiers. Anders dan hun benaming suggereert maken deze facilitators ook gebruik van de faciliteiten van officiële financiële instellingen. Zo verrichten zij overboekingen naar (zakelijke) bankrekeningen en maken zij gebruik van teletransfers. Op deze wijze wordt de bestaande controle op de integriteit van het officiële betalingsverkeer omzeild terwijl er toch gebruik van wordt gemaakt. Dienstverlening aan criminelen gaat veelal samen met normale, wettige activiteiten. Dat maakt het soms moeilijk om vast te stellen of de betrokken dienstverleners ervan op de hoogte waren dat zij meewerkten aan het faciliteren van criminele

2 Het hier gemaakte onderscheid is natuurlijk relatief. Dit blijkt bijvoorbeeld bij mensensmokkel, waarbij documentenvervalsing een zeer cruciaal onderdeel van het logistieke proces is (zie ook: IAM, 2001). In de door ons onderzochte zaken levert de paspoortvervalser doorgaans niet alleen cruciale diensten aan andere mensensmokkelaars maar is hij ook meer dan incidenteel zelf de spil van een samenwerkingsverband dat zich toelegt op mensensmokkel (zie ook: Kleemans en Brienen, 2001).

activiteiten. Het is daarom van belang het begrip ‘facilitator’ te reserveren voor degenen die ook daadwerkelijk wisten dat zij ondersteuning gaven aan criminele samenwerkingsverbanden. Het begrip ‘facilitator’ zou wel erg aan scherpte en betekenis verliezen wanneer alle vormen van betrokkenheid tussen dienstverleners en criminele samenwerkingsverbanden er onder zouden worden begrepen.

Hoe reageren criminele samenwerkingsverbanden op politie en justitie?

Gekleurde zelfpercepties

Georganiseerde criminaliteit in Nederland komt, zoals in paragraaf 5.2 gesteld, voor een groot deel neer op illegale, grensoverschrijdende handel. Zo zien ook de leden van criminele samenwerkingsverbanden zich als internationale handelaren in verboden goederen en diensten. Zij wanen zich in een moreel schemergebied waarin de grenzen tussen goed en kwaad niet zo duidelijk zijn. Handel is handel. Zij spelen in op een bepaalde maatschappelijke vraag naar verboden producten of diensten (zoals het smokkelen van personen). Zij verrijken zich – in hun eigen beleving – niet ten koste van anderen, maar behalen winst uit het leveren van producten en diensten. In enkele gevallen van bijvoorbeeld de productie van synthetische drugs, mensensmokkel en ondergronds bankieren, geven de actoren er zelfs blijk van dat zij hun handel nauwelijks als strafwaardig definiëren. Het merendeel van de bestudeerde groepen bleek al geruime tijd misdrijven te hebben gepleegd voordat zij tegen de lamp liepen. Daardoor is bij een aantal een gevoel van onkwetsbaarheid ontstaan, dat soms leidde tot enige zorgeloosheid. Desondanks hielden bepaalde criminele samenwerkingsverbanden rekening met de mogelijkheid dat zij gevolgd of afgeluisterd werden door de politie. Vaak werd codetaal gebezigd om zich tegen afluisteren te beschermen en soms werd via contra-observatie of door het wisselen van auto's gepoogd aan politie-observatie te ontkomen.

Onkwetsbaar?

Toch bleken de ‘verdedigingslijnes’ niet zo heel sterk te zijn.³ Telefoontaps en observaties verschaften de politie betrekkelijk veel informatie over de activiteiten van de criminele samenwerkingsverbanden, ondanks het gebruik van codetaal. Ook andere klassieke politiemethoden, zoals verhoren, leverden betrekkelijk veel informatie op. Zo bleken samenwerkingsverbanden kwetsbaar te zijn voor verhoren; van een strikte code om te zwijgen is in veel gevallen klaarblijkelijk geen sprake.⁴

3 Hierbij past overigens wel de kantekening dat wij vooral de min of meer ‘succesvolle’ opsporingsonderzoeken hebben geanalyseerd. Dit betekent bijna per definitie dat de afscherming van één of meer verdachten kennelijk heeft gefaald.

4 Wel beriepen sommige verdachten zich op hun zwijgrecht en volhardden zij daarin tijdens de terechtzitting. Ook waren er zaken waarin verdachten later verklaringen introkken uit angst voor repercussies.

Soms bleken ook huiszoekingen resultaat op te leveren. Ironisch is dat zelfs ondergrondse bankiers die als handelsmerk hebben geen sporen van transacties na te laten, toch een administratie bijhouden en soms zelfs een zeer gedetailleerde boekhouding bezitten. Ook het veelvuldige telefoon- en faxverkeer van deze ondergrondse bankiers biedt mogelijkheden voor de opsporing.

Een bekende stelling is dat vooral de ondergeschikte leden van de samenwerkingsverbanden het risico lopen om te worden opgepakt. De hoofdverdachten zouden vaak 'op afstand' staan van de criminele activiteiten en bovendien te gewiekst zijn om zich te laten vangen. Toch is dit niet het beeld dat uit onze zaken naar voren komt. Allereerst zien we dat hoofdverdachten – zonder dat dit noodzakelijk is – zelf concrete strafbare handelingen uitvoeren. Al eerder hebben Dorn e.a. (1998) er op gewezen dat sommige daders genieten van de spanning en het avontuur en in zekere zin nodeloos risico's willen lopen. Maar in de tweede plaats constateren wij dat ook daders die geen onnodige risico's willen nemen, directe betrokkenheid hebben bij bepaalde onderdelen van het criminele proces zoals geldhandelingen en de communicatie met zakenpartners. Er zijn grenzen aan de mogelijkheden om werkzaamheden te delegeren en buiten beeld te blijven. In de derde plaats geldt dat juist hoofdverdachten, met name ook de bruggenbouwers, qualitate qua niet buiten beeld kunnen blijven. Personen die verschillende netwerken met elkaar in contact brengen, die sociale, etnische of regionale scheidslijnen kunnen overbruggen, moeten veel communiceren om hun brugfunctie te kunnen blijven vervullen. Dat betekent veel fysieke ontmoetingen en/of druk telefoonverkeer. Dit is dus de schaduwzijde van hun strategische positie. Tenslotte bestaat er ook zoiets als 'afgedwongen betrokkenheid'. Op de momenten dat het mis gaat, wordt de hoofdrolspeler erbij betrokken. Degene die als bruggenbouwer onmisbaar is in de communicatie tussen verschillende netwerken moet zijn rol vervullen als er betalingsproblemen zijn, of als de lading zoek is of in beslag is genomen. Onmisbaarheid is in deze gevallen niet hun kracht maar juist hun zwakte.

Korte klappen

Zoals al eerder gesteld waande een aantal criminele samenwerkingsverbanden zich onkwetsbaar. Voor zover kon worden nagegaan waren vele hoofdverdachten al jaren actief voordat zij tegen de lamp liepen. Het nut van de korte klap is in elk geval dat aan dergelijke situaties van gepercipieerde onkwetsbaarheid een eind komt. Politie-interventies zoals arrestaties of inbeslagnames kwamen soms dan ook als een complete verrassing. De 'korte klap' leidde tot ongelovige reacties of tot paniekerig optreden. Maar er waren ook samenwerkingsverbanden die politie-interventies als een bedrijfsrisico zagen. Zonder zich veel te bekommeren om de achtergronden van de tegenslag gingen zij zo snel mogelijk over tot de orde van de dag. Maar in de driestheid om het geleden verlies te compenseren maakten zij fouten. De 'next best'-

oplossing verliep soms volgens het ‘*worst case*’- scenario. In enkele andere gevallen leidde de korte klap tot destabilisering van de onderlinge verhoudingen, omdat het politieoptreden het onderlinge wantrouwen voedde. Destabilisering is overigens geen doel op zich van de strategie van de ‘korte klappen’. Het belangrijkste doel is het verzamelen van bewijs tegen verdachten.

Contrastrategieën

Leidt verscherpt toezicht tot een scherpere tegenreactie? Gebruiken criminele samenwerkingsverbanden contrastrategieën zoals corruptie, geweld en manipulatie om de overheid op afstand te houden? In de vorige rapportage hebben wij aandacht besteed aan verschillende soorten contrastrategieën. In deze rapportage zijn wij specifiek ingegaan op het verschijnsel corruptie.

In de dossiers zijn weinig concrete aanwijzingen te vinden van corruptie in Nederland. Er zijn wel veel vermoedens en geruchten. Als we naar de *modus operandi* van groepen kijken, met als uitgewerkt voorbeeld de cocaïnesmokkel naar Nederland, dan blijkt dat deze eerder is gericht op het *vermijden* dan op het corrumpere van effectief toezicht. Open grenzen en valse documenten dragen ertoe bij dat slechts in bepaalde situaties, met name bij smokkel via vliegtuigen, gebruik *behoeft* te worden gemaakt van corruptie.

Meer in het algemeen gesproken kan worden geconstateerd dat in de bestudeerde zaken eerder sprake was van het ontlopen dan van het trotseren van de overheidsmacht, althans in Nederland. De dossiers bevatten veel (vage) aanwijzingen dat de situatie in andere landen op het gebied van corruptie mogelijk anders is.

5.4 Mogelijke beleidsimplicaties

Welke implicaties kunnen de inzichten uit de WODC-monitor hebben voor de preventie en bestrijding van georganiseerde criminaliteit in Nederland? In deze paragraaf zullen wij wijzen op enkele aanknopingspunten tussen de inzichten uit de WODC-monitor en bepaalde actuele vraagstukken. Eerst behandelen wij het transitkarakter van de georganiseerde criminaliteit in Nederland. Vervolgens gaan wij in op de vraag hoe de toewijzing van opsporingsonderzoeken georganiseerd zou moeten worden, en op de aard van de prioriteiten. Ten slotte behandelen wij de prioriteiten tijdens lopende onderzoeken.

Criminaliteitsbestrijding en transitcriminaliteit

De georganiseerde criminaliteit in Nederland heeft een sterk transitkarakter, hetgeen betekent dat er veel grensoverschrijdend handelsverkeer plaatsvindt en dat logistiek een belangrijke plaats inneemt in de uitvoering van de misdrijven. Deze beide kenmerken bieden aanknopingspunten voor preventie en bestrijding.

Voor wat betreft het *ene* kenmerk, de logistiek, kan worden gewezen op het belang van de logistieke analyse van de werkwijze van criminele samenwerkingsverbanden. Door een dergelijke analyse kan in kaart worden gebracht uit welke activiteiten de bedrijfsvoering bestaat (bijvoorbeeld: invoer, opslag, distributie, afzet), welke activiteiten hiervoor nodig zijn (transport, afscherming, communicatie, geld verplaatsen) en welke logistieke voorzieningen, in de zin van het tijdig bijeenbrengen van voldoende menskracht, materiaal, deskundigheid, et cetera, moeten worden getroffen om deze activiteiten te kunnen verrichten. Op grond van een dergelijke analyse ontstaat er inzicht in de 'zwakke plekken' van het criminele samenwerkingsverband. Zwakke plekken zijn de logistieke knelpunten waarvoor het criminele samenwerkingsverband zelf ontoereikende oplossingen heeft en derhalve een beroep moet doen op de medewerking van anderen.⁵ Meer aandacht voor de logistiek zal ongetwijfeld de aandacht vestigen op de rol van de reeds genoemde 'facilitators' die in staat zijn specifieke logistieke problemen op te lossen voor criminele samenwerkingsverbanden.

Ook het *andere* kenmerk van transitcriminaliteit, namelijk het grensoverschrijdende karakter ervan, biedt aanknopingspunten voor preventie en bestrijding. Omdat transitcriminaliteit veel grensoverschrijdingen impliceert, zou veel aandacht van douane, politie en justitie aan grenscontrole besteed moeten worden.

De afgelopen jaren is in Nederland veel aandacht besteed aan het weren van georganiseerde criminaliteit van de beursvloer, uit de onroerend goedsector, uit de prostitutiebranche, et cetera. Deze benadering staat bekend als de bestuurlijk-preventieve aanpak van georganiseerde criminaliteit (Fijnaut, 2001). Het wetsontwerp BIBOB is hiervan een goed voorbeeld. Met de wet in de hand krijgen gemeenten en provincies de bevoegdheid vergunningen of subsidies te weigeren of opdrachten niet uit te besteden, indien er een redelijk vermoeden bestaat dat de andere partij relaties met (georganiseerde) criminaliteit onderhoudt. De wet wil voorkomen dat misdaadgeld op deze wijze wordt geïnvesteerd in de samenleving. Hoe belangrijk deze benadering ook is, daarnaast is ook een andere preventieve benadering noodzakelijk, die aansluit op het feit dat transitcriminaliteit gebruik maakt van grensoverschrijdend goederen-, personen- en geldverkeer. Het is de vraag of hiervoor in de praktijk voldoende aandacht bestaat. In de Nota Rechtshandhaving Douane (2000) wordt gesteld dat de douane zich tegenover een dermate grote groei van goederenverkeer ziet gesteld dat – bij ongewijzigde bezetting – zelfs het basisniveau van rechtshandhaving niet meer gerealiseerd kan worden.⁶ Daarnaast is het

5 Zie uitgebreider: Politie Amsterdam-Amstelland in samenwerking met de secties criminologie VU en EUR (2001).

6 Tweede Kamer, vergaderjaar 1999-2000, 27 007. In het Beleidsplan Douane 2001-2005 wordt ingegaan op de voortgang van verschillende maatregelen, zoals de uitbreiding van de personeelssterkte, en op ontwikkelingen in de periode 2001-2005 (Tweede Kamer, vergaderjaar 2000-2001, 27 456).

opmerkelijk dat de aandacht van de douane veel meer gericht lijkt te zijn op controle van het binnenkomende verkeer dan van het uitgaande goederen- en personenverkeer. Zo wordt in het Beleidsplan Douane 2001-2005 onder meer uitwerking gegeven aan de 'stopfunctie' van de douane. Blijkens de uitwerking wordt hierbij vooral gedacht aan het weren van hoogcriminele goederen en wordt er voorgesteld de controle te intensiveren op het moment dat de goederen op het grondgebied van de EU komen. Voor de bestrijding van de Nederlandse transitcriminaliteit is controle op de uitvoer echter minstens zo belangrijk. Is hier geen sprake van een soort 'blinde vlek' in onze aanpak van transitcriminaliteit? Een dergelijk probleem zien we ook bij de aanpak van mensensmokkel. Zo wordt in een mensensmokkelzaak door één van de betrokken onderzoeksleiders gewezen op de bestaande onwil bij douane en Marechaussee om uitreizende illegalen te onderscheppen. Hoewel Nederland een belangrijk transitland is voor mensensmokkel naar het Verenigd Koninkrijk, Canada en de Verenigde Staten, is de zogeheten 'uit-smokkel' in de oorspronkelijke formulering van de wetstekst zelfs niet strafbaar gesteld.⁷ Ook dit getuigt van een soort 'blinde vlek' voor transitcriminaliteit. Ten slotte zien we ook bij inkomend en uitgaand geldverkeer lacunes zoals het ontbreken van een deviezenregeling. Aangezien in de onderzochte opsporingsonderzoeken frequent gebruik wordt gemaakt van geldkoeriers, verdient het aanbeveling om een dergelijke regeling in EU-verband in te voeren.

Meer in het algemeen gesproken zou er meer aandacht moeten zijn voor de controle en opsporing ten aanzien van binnenkomend en uitgaand verkeer. De havens in Rotterdam en Amsterdam zijn bijvoorbeeld dermate groot en ondoorzichtig geworden dat het vrij gemakkelijk is om verboden waar binnen te smokkelen. Dit zou een verklaring kunnen zijn voor het feit dat in de door ons onderzochte zaken corruptie van douane en politie in de havens nauwelijks aan de orde lijkt te zijn. Voor het succesvol uitvoeren van de activiteiten is het corrumpen van effectief douanetoezicht kennelijk niet noodzakelijk.⁸

Reeds vaak is geschreven over de spanning tussen enerzijds het economische belang van snelle doorstroming van personen en goederen, en anderzijds het belang van misdaadbestrijding dat onder meer gediend is met frequente en tijdrovende controle.⁹ Er zijn derhalve duidelijke beperkingen aan de mogelijkheden om effectief controle

7 Zie voor recente juridische ontwikkelingen op dit gebied: Wiarda (2001).

8 Over de situatie bij de opslag en overslag van goederen in de Nederlandse havens bestaat nog weinig duidelijkheid. Hierin kan overigens verandering komen, nu de Rotterdamse haven als aandachtsgebied is aangewezen. Uit een recent, in opdracht van het Canadese parlement verricht onderzoek naar het toezicht in de Canadese havens kwam naar voren dat de georganiseerde criminaliteit in belangrijke mate de gang van zaken beïnvloedt en beheerst doordat veel havenpersoneel een strafblad heeft en/of gelieerd is aan criminele samenwerkingsverbanden (*Canadian Security and Military Preparedness. The Standing Senate Committee on National Security and Defence. Fifth Report, February 2002*).

9 Zie bijvoorbeeld de recente brief van de staatssecretaris van Financiën aan de Tweede Kamer over de concurrentiepositie van de Rotterdamse haven en de invloed van de douane daarop (7 juni 2002).

uit te voeren. Maar het is wel een kwestie van meer of minder. In een mensen-smokkelzaak merkte de betrokken Officier van Justitie op dat hij in feite met kostbare opsporingsonderzoeken de prijs betaalde voor de slechte grenscontroles. Met name voor de preventie van dergelijke delicten is een goede controle aan de buitengrenzen van de Europese Unie van essentieel belang.

Bij het beheersen van grensoverschrijdende misdaad zouden behoudens de betere controle op binnenkomend en uitgaand verkeer nog enkele andere mogelijkheden beter benut kunnen worden. In de eerste plaats zouden door harmonisering van tarieven de economische prikkels voor smokkel weggenomen kunnen worden. Uiteraard biedt dit weinig soelaas voor mensensmokkel, maar wel voor bijvoorbeeld sigarettensmokkel die dankzij verschillen in accijnzen profijtelijk is. Hetzelfde geldt mutatis mutandis voor BTW-fraude als gevolg van het ontbreken van een gemeenschappelijk BTW-stelsel.

In de tweede plaats zou er een verdergaande harmonisatie in strafrechtelijk beleid en wetgeving dienen plaats te vinden. Het is weinig zinvol wanneer in Nederland een wapenhandelaar wordt opgepakt die bevoorraad wordt door een wapenleverancier uit een land dat wapenhandel niet aan beperkingen onderwerpt. In de derde plaats is er nog een andere strategie denkbaar en dat is verscherpte controle op het vervalsen van documenten. Uit onze zaken komt naar voren dat het betrekkelijk gemakkelijk is om valse identiteitspapieren of vrachtdocumenten te verkrijgen. Het in omloop zijn van valse documenten slaat in wezen de bodem uit elke vorm van controle. Er zou daarom meer aandacht besteed moeten worden aan de uitgifte en het certificeren van dergelijke documenten.

Ten slotte zou er, in de vierde plaats, meer supranationale samenwerking op het terrein van politie en justitie dienen te komen. In de gesprekken die wij hebben gevoerd met onderzoeksleiders van de recherche en Officieren van Justitie werden regelmatig voorbeelden genoemd waaruit bleek hoe klemmend de problemen soms kunnen zijn. De ervaringen met buitenlandse politiediensten zijn zeer wisselend en lijken voor een deel samen te hangen met de mate waarin er is geïnvesteerd in persoonlijke contacten. Maar er worden ook 'structurele' belemmeringen voor goede samenwerking genoemd. Deze zijn veelal terug te voeren op verschillen in strafvorderlijke bepalingen, bijvoorbeeld op het punt van de inzet van criminele burgerinfiltranten of het gebruik van telefoontaps als bewijsmiddel. Daarnaast zijn er ook praktische belemmeringen zoals het gebrek aan menskracht om concreet uitvoering te geven aan buitenlandse rechtshulpverzoeken. Problemen zijn er ook in het uitwisselen van gegevens van financiële aard. Het is niet goed mogelijk een helder inzicht te krijgen in de saldi van buitenlandse bankrekeningen die criminele samenwerkingsverbanden hebben en evenmin in de investeringen in het buitenland. Dit heeft niet alleen met het raffinement van de betrokken daders te maken, maar ook met de terughoudendheid in internationaal verband met betrekking tot

onderlinge gegevensuitwisseling. Uit de inventarisatie van de resultaten van de SFO's in de monitorzaken komt naar voren dat lang niet altijd inzicht kan worden geboden in de vermogenspositie van criminele samenwerkingsverbanden.

Resumerend, de huidige preventieve inspanningen tegen georganiseerde criminaliteit, richten zich sterk op het weren van georganiseerde misdaad uit economische sectoren en branches. Gezien het transitkarakter van de georganiseerde criminaliteit zou tevens veel preventief toezicht moeten worden uitgeoefend op het gebruik van logistieke voorzieningen en op het grensoverschrijdende verkeer (binnenkomend en uitgaand). Een complicerende factor hierbij is dat de grenzen weliswaar opener zijn geworden, maar dat de prikkels om te smokkelen niet zijn verminderd, terwijl aan de internationale politie- en justitie-samenwerking – ondanks de vooruitgang die is geboekt – nog veel kan worden verbeterd.

Toewijzing van strafrechtelijke onderzoeken en prioritering

In het strategisch akkoord van het nieuwe Kabinet is onlangs bepaald dat de Kernteams zullen worden samengevoegd tot één Nationale Recherche, gepositioneerd bij het KLPD en rechtstreeks aangestuurd door het Openbaar Ministerie. Dit impliceert een verdere versterking van de top-down sturing van de toewijzing van onderzoeken en onderzoekscapaciteit. Al eerder was een uitgebreide 'weegprocedure' ontwikkeld aan de hand waarvan de toewijzingsbeslissingen konden worden genomen door de verantwoordelijke autoriteiten. De centrale sturing heeft in de afgelopen jaren een extra dimensie gekregen doordat de minister van Justitie in beleidsnota's en brieven normen heeft gesteld voor bijvoorbeeld het aantal zaken van een bepaalde soort dat binnen een bepaalde tijd zou moeten worden aangepakt. Een voorbeeld hiervan is een recente brief van de minister van Justitie waarin hij de Tweede Kamer toezegt dat er in 2002 op het gebied van de mensensmokkel minimaal 300 zaken zullen worden aangeleverd aan de parketten, waarvan ten minste 50 procent tot de 'zwaardere' zaken kan worden gerekend.¹⁰ Ook het nieuwe Kabinet zet sterk in op het formuleren van meetbare doelstellingen en het afrekenen op resultaten.

Al met al getuigt een dergelijke visie op besluitvorming van een sterk geloof in een rationeel beleidsmodel: op basis van politieke visies en criminaliteitsbeelden worden prioriteiten gesteld, die uitmonden in concrete onderzoeksvoorstellen die door een centraal gezag op basis van bepaalde criteria tegen elkaar worden afgewogen.

Nu is er natuurlijk niets tegen pogingen om beleidsprocessen te rationaliseren, maar de aard van de materie dwingt ons inziens tot een grote mate van voorzichtigheid. Het huidige besluitvormingstraject rond de selectie en toewijzing van opsporings-

10 Zie: Tweede Kamer, vergaderjaar 2001-2002, 27 204, nr. 17.

onderzoeken is namelijk impliciet gebaseerd op de veronderstelling dat alle benodigde kennis over de beslisalternatieven aanwezig is.¹¹ De kennis over de aan te pakken zaken op het gebied van de georganiseerde criminaliteit is echter allerminst volledig en bevat veel onzekerheden. Zo worden de contouren van een zaak meestal pas echt duidelijk op het moment dat het tactisch onderzoek plaatsvindt, dus na de weegprocedure. Op voorhand is dus niet altijd in te schatten hoe 'zwaar' bepaalde onderzoeken zijn. 'Kernteamwaardige' zaken kunnen achteraf tegenvallen qua zwaarte, terwijl onderzoeken in districten of regio's ineens van een veel grotere omvang kunnen blijken te zijn dan aanvankelijk was gedacht.

In de tweede plaats neemt de huidige besluitvormingsprocedure veel tijd in beslag.¹² Gezien het dynamische en fluïde karakter van criminele samenwerkingsverbanden is het bij een lange procedure niet denkbeeldig dat het 'target' uit het oorspronkelijke projectvoorstel op het moment van daadwerkelijke aanpak al weer van samenstelling en karakter is veranderd.

Er is, in de derde plaats, nog een ander probleem waarmee rekening moet worden gehouden bij de centrale toewijzing van zaken. Bij centrale toewijzing bestaat het risico dat opdrachten tot onderzoeken worden gegeven (bijvoorbeeld de opdracht een bekende crimineel aan te pakken die eerder vrijuit is gegaan; of de toewijzing van bepaalde zaken op grond van politieke druk) waarin weinig opsporingsmogelijkheden aanwezig zijn.

In de nieuwe situatie, waarin meer mogelijkheden ontstaan voor 'top-down' sturing, dient daarom bedacht te worden dat onderzoeksvoorstellen vooral 'bottom-up' gegenereerd worden. Daarom zou men moeten overwegen om landelijke coördinatie samen te laten gaan met het zo laag mogelijk leggen van de beslissingsbevoegdheden voor het instellen van concrete onderzoeken. Op deze wijze kunnen de ervaringen en gegevens uit eerdere onderzoeken optimaal benut worden in vervolgonderzoeken. Het gaat dan om het 'inkoppen' van kansen die ontstaan als spin-off van andere onderzoeken. In betrekkelijk veel van de door ons onderzochte zaken bleek de aanwezigheid van politiekennis (bijvoorbeeld verkregen uit ander onderzoek) de aanleiding te vormen voor de start van het tactisch onderzoek. Slechts zelden komen zaken via aangiften of heterdaad betrappingen – buiten de politiekennis om – in de weegprocedure terecht. Wanneer een dergelijke weegprocedure erg lang duurt en er ook nog de nodige tijd overheen gaat alvorens een rechte team is geformeerd om de desbetreffende zaak aan te pakken, bestaat de mogelijkheid dat op het moment van aanpakken de kansen inmiddels zijn verkeken en het

11 Over de impliciete veronderstellingen van bepaalde besluitvormingsmodellen bestaat inmiddels veel literatuur, o.a. naar aanleiding van het baanbrekende artikel van Lindblom (1959) over synoptische en incrementalistische besluitvorming.

12 Er is overigens ook een spoedprocedure mogelijk.

beeld waarop de beslissing was gebaseerd is veranderd. Meer ruimte geven aan de bottom-up benadering zou de slagvaardigheid van de recherche daarom kunnen verhogen.

Meer ruimte voor een 'bottom-up' benadering heeft echter wel als gevaar dat de sneeuwbal maar door blijft rollen en dat alle researchcapaciteit wordt ingezet in een beperkte kring van zaken. Ook dreigt het gevaar dat buitenlandse rechtshulpverzoeken tussen wal en schip geraken. Om deze bezwaren te ondervangen zou men een evenwicht moeten zoeken tussen centrale, landelijke sturing en de 'bottom-up' benadering. Men zou bijvoorbeeld Kernteams voor een afgebakende periode en voor bepaalde aandachtsgebieden of onderzoeksthema's in de gelegenheid kunnen stellen om 'bottom-up' zaken te selecteren en onder handen te nemen.

Daarbij is het ook van belang dat deze aandachtsgebieden en onderzoeksthema's niet al te vaak wijzigen, omdat dit de informatiepositie, die cruciaal is voor succesvolle onderzoeken, ondergraaft. Een informatiepositie moet je immers in de loop van de tijd opbouwen, onder meer door inzet van CIE-capaciteit en door het uitvoeren van tactische onderzoeken. Vooral het grote belang van de spin-off van tactische onderzoeken dient niet te worden onderschat. Op het moment dat er ingrijpende opsporingsmiddelen worden ingezet, komt er immers ook zicht op gerelateerde daders en gerelateerde criminele activiteiten. Dit kan – in combinatie met andere informatie – weer leiden tot voorstellen voor andere opsporingsonderzoeken. Ruimte geven aan dergelijke processen is ook een manier van prioriteiten stellen en een methode voor het stimuleren van een bepaald soort onderzoeken, bijvoorbeeld op het gebied van mensensmokkel.

Een andere weg, die veelal door de FIOD-ECD wordt bewandeld, is het gebruik van systematische controle-acties. Vooral bij de handhaving van bijzondere wetgeving (fiscaal) kunnen controle-acties een basis leggen voor het voeren van strafrechtelijk opsporingsbeleid. De werkwijze van de FIOD-ECD houdt in dat 'top-down' een probleemveld wordt gedefinieerd, zoals bijvoorbeeld (fiscale) criminaliteit in een bepaalde economische sector. Op basis van een systematische controle van de sector wordt veel informatie gegenereerd die vervolgens de basis kan vormen voor opsporingsonderzoeken. Hoewel er dus top-down wordt gestuurd, komen de opsporingsonderzoeken vanuit de praktijkervaring naar boven. Ofschoon een dergelijke methode natuurlijk sterk afhankelijk is van de mogelijkheden om systematische controle-acties te kunnen houden, zou men kunnen overwegen of een dergelijke methode ook kan worden toegepast op bepaalde strafrechtelijke terreinen, zoals bijvoorbeeld op het gebied van de vrouwenhandel. Afgesproken zou kunnen worden dat binnen een bepaalde periode alle bordelen en seksinrichtingen in het kader van de reguliere controle worden bezocht, waarbij speciaal wordt gelet op de aanwezigheid van vrouwen die kennelijk onder dwang werken. De resultaten

van deze actie zouden de opmaat kunnen vormen voor opsporingsonderzoeken naar vrouwenhandel.

Een dergelijke methode is ook denkbaar bij het goederenverkeer op de weg. Uiteraard worden in het kader van specifieke wetten (rijtijden, vervoer gevaarlijke stoffen, et cetera) controles uitgevoerd, maar deze vinden in de regel niet geïntegreerd plaats in het kader van de bestrijding van georganiseerde criminaliteit.

De aard van de prioriteiten

Centrale sturing dus op hoofdlijnen. Maar wat zijn dan de hoofdlijnen en welke overwegingen zijn van belang bij het bepalen van de onderzoeksthema's? Gelet op het transitkarakter van de Nederlandse economie is het niet zo verwonderlijk dat ook de georganiseerde criminaliteit in Nederland door internationale handel en doorvoer wordt gekenmerkt. Sinds jaren ligt het accent bij de bestrijding van de georganiseerde criminaliteit op de aanpak van grote drugsorganisaties. Er kan echter een zekere 'drugsmoeheid' worden geconstateerd, waarbij betwijfeld wordt of de grote aandacht voor drugsonderzoeken wel van een juiste prioriteitstelling getuigt. In de in 2001 verschenen Nota Criminaliteitsbeheersing wordt bijvoorbeeld gesteld dat de politieaandacht voor 'een substantieel deel' uit zou moeten gaan naar andere vormen van georganiseerde criminaliteit. Hierbij wordt onder meer gewezen op de handel in (chemisch) afval, medicijnen, bloed of organen, en bedreigde uitheemse diersoorten (Nota Criminaliteitsbeheersing, 2001: 34). In het visiedocument van de Nederlandse recherche wordt nog explicieter gesteld dat de aanpak van grote drugszaken een minder zwaar beslag zou moeten leggen op de researchcapaciteit (Projectgroep Opsporing, 2001). De aanpak van grote drugsorganisaties, ook wel met enig *dédain* 'de jacht op de kilo's' genoemd, lijkt dus aan populariteit te hebben ingeboet. Maar het is de vraag of Nederland bij het stellen van prioriteiten eigenlijk wel zoveel te kiezen heeft. Het transitkarakter van 'onze' georganiseerde criminaliteit noopt tot enige terughoudendheid op dit gebied. Nederland is voor bestemmingslanden van drugs, zoals Ierland, Engeland, Duitsland en Zweden een belangrijk internationaal distributiepunt. Het is vanuit een breder Europees perspectief bezien dan wat merkwaardig wanneer Nederland stelt minder aandacht te zullen besteden aan de criminaliteit waar de Europese partners de meeste last van ondervinden. Daarom zou men bij de centrale sturing op onderzoeksthema's niet alleen moeten kijken naar Nederlandse belangen maar ook rekening moeten houden met de belangen van Europese buurlanden.¹³

13 Een goed voorbeeld van reageren op grond van buitenlandse verwachtingen en wensen is de nota 'Samenspannen tegen XTC'. De daarin voorgestelde versterking van controle en opsporing wordt wel eens opgevat als een 'buiging' voor Amerikaanse belangen, maar wat is er mis met het rekening houden met de wensen van andere landen?

Bij het bepalen van aandachtsgebieden en/of onderzoekthema's kan inspiratie worden geput uit het meergenoemde transitkarakter van onze criminaliteit. In plaats van het te zoeken in aandachtsgebieden als Zuid-Oost Azië (inmiddels opgeheven), de Italianen of andere etnische groepen zou men aan kunnen haken bij de handelslijnen van onze criminaliteit. Zo is het in ieder geval relevant om aan te sluiten bij belangrijke bronlanden van drugs, zoals Zuid-Amerika / Colombia en Turkije. Daarnaast zou men samenhangende aandachtsgebieden kunnen zoeken op belangrijke logistieke knelpunten voor transitcriminaliteit zoals de havens, Schiphol, de transportsector en de financiële sector. In de afgelopen periode is een dergelijke verdeling van aandachtsgebieden ook min of meer uitgekristalliseerd (zie o.a. Klerks e.a., 2002). Belangrijk is voorts om deze aandachtsgebieden niet al te vaak te wijzigen, omdat dit de informatiepositie, die cruciaal is voor succesvolle onderzoeken, ondergraaft.

Prioriteiten tijdens lopende onderzoeken

In afgelopen jaren kreeg de strategie van de 'korte klappen' veel aandacht in de discussies over de aanpak van georganiseerde criminaliteit. Enerzijds was er bij politie en justitie behoefte aan het sneller bereiken van resultaat. In plaats van het lange moeizame opsporingsonderzoek met soms frustrerend eindresultaat was er behoefte aan snelle, directe interventies op onwettig gedrag. Anderzijds sloot de strategie van de korte klappen aan bij het doorlaatverbod. Het was – na de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden en de daaruit volgende regelgeving – niet langer toegestaan om verboden goederen door te laten in de hoop op deze manier zicht te krijgen op de achterliggende organisaties. Het zogenaamde 'doorlaatverbod' betekende dat er een interventie zou moeten plaatsvinden. Ook in onze vorige rapportage is al gememoreerd dat 'korte klappen' niet in de plaats van de 'lange halen' dienen te komen. Het één kan juist ten dienste van het andere staan. Verschillende korte klappen kunnen onderdeel zijn van een bredere strategie en vinden dan plaats onder de 'paraplu' van een groter onderzoek. Op deze manier kunnen snelle successen worden geboekt, die tevens bewijs opleveren voor een langer lopend onderzoek naar bepaalde 'hoofdrolspelers' uit de wereld van de georganiseerde criminaliteit. Zo kunnen inbeslagnames of arrestaties direct bewijs opleveren of leiden tot belastende verklaringen tegen andere verdachten. Ook kunnen taps en andere opsporingsmiddelen de reacties op de tegenslagen registreren: discussies over wat er fout is gegaan en wie er verantwoordelijk is, onderling wantrouwen dat de samenwerking ondermijnt, het inschakelen van nieuwe mensen die expliciete instructies krijgen, fouten die ontstaan doordat men moet improviseren, et cetera.

Bij een dergelijke strategie kan het doorlaatverbod¹⁴ tot de nodige hoofdbrekens leiden: Hoe zeker en precies moet je weten dat bepaalde verboden goederen ergens

14 Het doorlaatverbod is omschreven in artikel 126ff van de Wet Bijzondere Opsporingsbevoegdheden (BOB).

aanwezig zijn voordat je moet ingrijpen? Hoe ga je om met het mogelijke gevaar van geweldsescalatie? Hoe krijg je snel mensen op de been om in te grijpen? Hoe scherm je andere delen van het onderzoek af bij een dergelijke actie? (zie ook: Bokhorst e.a., 2002.) Hoewel er langzamerhand jurisprudentie ontstaat die een al te strikte interpretatie van het doorlaatverbod verwerpt, breken politie en justitie zich soms het hoofd over problemen die niets te maken hebben met de oorspronkelijke aanleiding voor dit doorlaatverbod (namelijk: het doorlaten van grote partijen drugs als bewuste rechnerstrategie). Zo komt het in de praktijk voor dat taps pas later worden uitgeluisterd en/of vertaald of dat pas achteraf duidelijk kan worden geïnterpreteerd dat een partij verboden goederen op een bepaalde plek aanwezig moet zijn geweest. Ook kan men te laat zijn, omdat het praktisch niet altijd mogelijk is om van het ene op het andere moment voldoende mensen op de been te brengen voor een actie. Bij het formuleren van het doorlaatverbod heeft men dergelijke praktische zaken waarschijnlijk over het hoofd gezien. Ook is onvoldoende rekening gehouden met het dynamische karakter van georganiseerde criminaliteit: via een tapan sluiting op één verdachte kan al snel informatie ontstaan over andere verdachten en andere verboden goederenstromen. Grootschalige rechneronderzoeken zijn soms zo complex dat men in redelijkheid niet van een rechnersteam kan verwachten dat men alle mogelijke verdachte zaken (op tijd) opmerkt, nazoekt en er vervolgens actie op onderneemt. Een dergelijke strikte opvatting zou op gespannen voet staan met de wens om met een dergelijk rechneronderzoek ook nog bepaalde vooraf gestelde doelstellingen te bereiken.

De populariteit van de ‘korte klap’ duidt op een duidelijke trend in de aanpak van georganiseerde criminaliteit. Kort gezegd houdt deze trend in dat men vindt dat er keuzes moeten worden gemaakt, en dat groepen op vitale plaatsen aangepakt moeten worden. Daarom klemt de vraag: op wie en op wat dient de aandacht zich dan te richten?

Ons antwoord zou zijn dat de aandacht zich dient te richten op degenen van wie de leden van criminele samenwerkingsverbanden het meest afhankelijk zijn. Dit behoeven niet altijd de bekende ‘traditionele lokale onderwereldfiguren’ te zijn, waarop de aandacht gemakkelijk wordt gevestigd. Zij hebben weliswaar veel contacten in het criminele milieu, maar zijn soms gemakkelijk vervangbaar: wanneer ze worden aangehouden, blijken mededaders gemakkelijk zonder hen verder te kunnen opereren. Heel anders ligt dit voor de hoofdrolspelers die wij eerder hebben aangeduid als ‘bruggenbouwers’ tussen verschillende landen, verschillende etnische groepen en/of sociale werelden. Het ligt dan ook voor de hand dat de aandacht van de politie zich vooral op dit type hoofdrolspelers zou moeten richten. Overigens vestigen dergelijke daders niet als vanzelf de aandacht op zich door het ‘aansturen’ van grote groepen, het gebruik van geweld, et cetera. Het vraagt dus extra aandacht om hen goed in beeld te krijgen.

Een andere interessante figuur is de 'facilitator'. Maar bij de aandacht voor dit type dient goed te worden bedacht dat rekening gehouden moet worden met de mate van exclusiviteit (ergo: onvervangbaarheid) van de betrokkenen. De ene facilitator is de andere niet. Een bijkomend voordeel van de aanpak van deze facilitators is dat het veel informatie kan opleveren over andere criminele samenwerkingsverbanden, die gebruik maken van de diensten van de facilitator. Zo hebben onderzoeken naar geldwisselaars in het verleden belangrijke informatie opgeleverd voor andere grote opsporingsonderzoeken en hebben onderzoeken naar paspoortvervalsers veel 'spin-off' opgeleverd voor mensensmokkelonderzoeken. De centrale positie van de facilitator binnen een netwerk verschaft politie en justitie met andere woorden ook een goede informatiepositie.

Ten slotte past bij al deze beschouwingen over strategieën ook een waarschuwing. De wereld van de georganiseerde criminaliteit is complex en dynamisch en voor een groot deel onbekend totdat er opsporingsonderzoek wordt verricht. Naarmate men verder af staat van de praktijk van de opsporing, neemt de neiging toe om te veronderstellen dat we alles weten, dat we alles tegen elkaar kunnen afwegen en dat we alle zaken zouden kunnen sturen. De realiteit is echter anders. Daarom zijn strategiediscussies weliswaar belangrijk, maar past tevens enige bescheidenheid.

Summary

Organized crime in the Netherlands. Second report of the WODC-organized crime monitor

In 1994 the Dutch Parliamentary Committee of Inquiry into Criminal Investigation Methods concluded that an accurate description of organized crime in the Netherlands was lacking. Therefore, the Committee of Inquiry appointed an external research group chaired by professor Cyrille Fijnaut to examine the nature, seriousness and extent of organized crime in the Netherlands. After publication of the report of the Fijnaut research group in 1996, the Minister of Justice promised the Parliament to report periodically on the nature of organized crime in the Netherlands. Consequently, the Research and Documentation Center (WODC) started the 'WODC-organized crime monitor', an ongoing systematic analysis of closed police investigations of criminal groups. The aim of this research project is to increase the learning capacity of the criminal justice system and to construct a sound basis for preventive and repressive policy.

The first report of the WODC-monitor was published in 1999. It was based upon analysis of 40 major police investigations on criminal groups in the Netherlands. Information was also drawn from public and confidential reports on organized crime, crime analysis reports and interviews with key figures and experts on organized crime.

This second report elaborates on the findings of the first report. Data have been collected on another 40 major police investigations and, once again, use has been made of public and confidential reports and interviews.

Chapter 1 deals with the background of this study, the findings of the first report, the research questions for the second report and the research methods.

Chapter 2 elaborates on criminal networks and why certain people in criminal networks are more important than others. It also highlights the weak spots of prime suspects.

Chapter 3 goes into the nature of the criminal activities and the support provided by the social environment, the degree of specialization in certain criminal activities, and the interactions between criminal groups and the investigating authorities.

Chapter 4 examines changing and transferring criminal revenues. Special attention is paid to the phenomenon of underground banking. This chapter also addresses money laundering and the expenditures and investments of criminal groups.

The final chapter summarizes the main findings of this study and explores the implications for public policy.

Literatuur

Abadinsky, H.

Organized crime (second edition)
Chicago, Nelson Hall, 1985

Adler, P.A.

Wheeling and dealing; an ethnography of an upper-level drug dealing and smuggling community
New York, Colombia University Press, 1985

Akse, Th.

Geldstromen onder N.A.P. Ondergronds bankieren in Nederland
CRI, 10/96, 1996a

Akse, Th.

Underground banking in Nederland: geen bancaire spoor van heroïneopbrengsten?
Modus, jrg. 5, nr. 4, 1996b, pp. 14-17

Altena, M.J.

Crimineel geld: de aanpak bij banken
In: C.D. van der Vijver (red.), *Crimineel geld: dreiging en aanpak; verslag van een conferentie*
Arnhem, Gouda Quint, 1995, pp. 19-28

Albanese, J.A.

Organized crime in America (third edition)
Cincinnati, Anderson Publishing co, 1996

Albini, J.

The American mafia; genesis of a legend
New York, Appleton, 1971

Amir, M.

Organized crime and violence
Studies on Crime and Crime Prevention, 4/1, 1995, pp. 86-104

Anechiarico, F.

Beyond bribery: the political influence of organized crime in New York City
In: C. Fijnaut, J. Jacobs (eds.), *Organized crime and its containment; a transatlantic initiative*
Deventer, Kluwer, 1991

Aronowitz, A.A.

Smuggling and trafficking in human beings: the phenomenon, the markets that drive it and the organisations that promote it
European Journal on Criminal Policy and Research, 9/2, 2001, pp. 163-195

Aronowitz, A.A., D.C.G. Laagland, G. Paulides

Value-added tax fraud in the European Union
Amsterdam/New York, Kugler Publications/WODC, 1996

Bedem, R.F.A. van den

Volgmigratie en partnerkeuze als vormen van onstuurbare immigratie
Justitiële verkenningen, jrg. 20, nr. 3, 1994, pp. 46-58

Blickmann, T.

The Rothschilds of the mafia on Aruba
Transnational Organized Crime, 3/2, 1997,
pp. 50-89

Block, A.A.

The snowman cometh: coke in
progressive New York
Criminology, 17, 1979, pp. 75-99

Block, A.A.

Searching for women in organized crime
In: S. Datesman, F. Scarpitti (eds.),
Women, crime, and justice
New York, Oxford University Press, 1980,
pp. 192-213

Block, A.A.

Aw! Your mother's in the mafia. Women
criminals in progressive New York
In: L.H. Bowker (ed.), *Women and crime in
America*
New York, Macmillan, 1981

Block, A.A.

*Perspectives in organizing crime; essays in
opposition*
Dordrecht, Kluwer Academic Publishers,
1991

Block, A.A., W.J. Chambliss

Organizing crime
New York, Elsevier, 1981

Bokhorst, R.J., C.H. de Kogel, C.F. van der Meij

*Evaluatie van de Wet BOB - fase 1; de
eerste praktijkervaringen met de Wet
Bijzondere Opsporingsbevoegdheden*
Den Haag, WODC, 2002

Boot, A.W.A., A.M. ten Wolde

Witwassen in de kunsthandel
Justitiële verkenningen, jrg. 23, nr. 1, 1997,
pp. 33-40

Bovenkerk, F.

La Bella Bettien
Amsterdam, Meulenhof, 1995

Bovenkerk, F (red.)

*De georganiseerde criminaliteit in
Nederland*
Arnhem, Gouda Quint, 1996

Bovenkerk, F.

Fenomeenonderzoek; of hoe de
etnografische criminologie haar onschuld
verliest
Justitiële verkenningen, jrg. 24, nr. 8, 1998,
pp. 27-34

Bovenkerk, F.

Misdaadprofielen
Amsterdam, Meulenhoff, 2001

Bovenkerk, F., G. Bruinsma, H. van de Bunt, C. Fijnaut

Georganiseerde criminaliteit in
Nederland; reactie op de commentaren
(discussie)
Tijdschrift voor Criminologie, jrg. 39, nr. 1,
1997, pp. 56-66

Bovenkerk, F., Y. Yeşilgöz

De maffia van Turkije
Amsterdam, Meulenhoff/Kritak, 1998

Bruin, B., C.A. van Egten, M.G.J. de Gunst, A. Postema, C.D. Schaap

Banqueroute; risico-analyse van misbruik van financiële diensten door criminele organisaties

Utrecht, Ernst & Young Consulting, 1999

Bruin, W.J. de, H.C. de Jong, H. Pauwels, I.M. Voorhoeve (red.)

Mensensmokkel naar Nederland. Een bundeling van lezingen over mensensmokkel in relatie tot de bestrijding van de (georganiseerde) criminaliteit.

Den Haag, Elsevier Bedrijfsinformatie BV, 1999

Studiereeks Recherche deel 9

Bruinsma, G.J.N.

Georganiseerde misdaad en legale economische sectoren

In: F. Bovenkerk (red.), *De georganiseerde criminaliteit in Nederland*

Arnhem, Gouda Quint, 1996, pp. 125-132

Bunt, H.G. van de, E. van den Berg, E. Kleemans

Georganiseerde criminaliteit en het opsporingsapparaat: een wapenwedloop? *Tijdschrift voor Criminologie*, jrg. 41, nr. 4, 1999, pp. 395-408

Bunt, H.G. van de, C. Fijnaut, H. Nelen

Post-Fort. Evaluatie van het strafrechtelijk onderzoek (1996-1999)

Den Haag, Sdu Uitgevers, 2001

Bunt, H.G. van de, E.R. Kleemans

De WODC-monitor georganiseerde criminaliteit

In: H. Moerland, B. Rovers,

Criminaliteitsanalyse in Nederland

Den Haag, Elsevier Bedrijfsinformatie BV, 2000, pp. 263-276

Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel (NRM)

Mensenhandel. Eerste rapportage van de Nationaal Rapporteur

Den Haag, Bureau NRM, 2002

Burt, R.S.

Structural holes

Cambridge (MA), Harvard University Press, 1992

Burt, R.S.

The network structure of social capital

In: R.I. Sutton, M. Staw (eds.), *Research in organizational behavior*

Greenwich (CT), JAI Press, 2000

Burt, R.S.

Bandwidth and echo: trust, information, and gossip in social networks

In: A. Casella, J.E. Rauch (eds.), *Networks and markets*

Russel Sage Foundation, 2001, pp. 30-74

Buskens, V.

Social networks and trust

Utrecht, Interuniversity Center for Social Science Theory and Methodology, 1999

Calder, J.D.

Mafia women in non-fiction: what primary and secondary sources reveal

In: J. Albanese (ed.), *Contemporary issues in organized crime*

New York, Criminal Justice Press, 1995, pp. 111-140

Calster, P. van

Criminele netwerken en het kleinerewereld-effect

Tijdschrift voor Criminologie,

Themanummer criminele groepen en samenwerkingsverbanden, jrg. 44, nr. 2, 2002, pp. 141-149

Calvi, F.

Het Europa van de peetvaders; de maffia verovert een continent

Amsterdam, Balans, 1993

Chambliss, W.J.

On the take; from petty crooks to presidents

Bloomington, Indiana University Press, 1978

Chin, Ko-lin

Smuggled Chinese: clandestine immigrants in the United States

Philadelphia, Temple University Press, 1999

Coleman, J.S.

Foundations of social theory

Cambridge (Mass.)/London, The Belknap Press of Harvard University Press, 1990

Coles, N.

It's not what you know, it's who you know that counts. Analysing serious crime groups as social networks

British Journal of Criminology, 41, 2001, pp. 580-594

College van Procureurs-Generaal

Instructie prioriteitenstelling landelijk optreden tegen zware georganiseerde criminaliteit (OM richtlijn)

Den Haag, College van Procureurs-Generaal, 3 maart 1998

Cressey, D.R.

The function and structure of criminal syndicates

In: President's Commission on Law Enforcement and Administration of Justice, *Task force report; organized crime* Washington DC, Government Printing Office, 1967, pp. 25-60

Cressey, D.R.

Theft of the nation; the structure and operations of organized crime in America New York, Harper & Row, 1969

Datta, S.K.

Organized crime: a view of India
International Criminal Police Review, 49/443, pp. 14-17, 1993

Doelder, H. de, A.B. Hoogenboom (red.)

Financieel rechercheren; verbetering van samenwerking door integratie van disciplines

Deventer, Gouda Quint, 1998
SI-EUR-reeks, deel 18

Dorn, N., L. Oette, S. White

Drugs importation and the bifurcation of risk

The British Journal of Criminology, 38/4, 1998, pp. 537-560

Douane Informatiecentrum (DIC)

Maritieme smokkelmethoden

Douane Informatiecentrum, 26 mei 2000

Duyne, P.C. van

Geld witwassen: omvangschatting in nevelslierten

In: P.C. van Duyne e.a. (red.),
Misdaadgeld

Arnhem, Gouda Quint, 1993, pp. 13-32

Duyne, P.C. van

Het spook en de dreiging van de georganiseerde misdaad

Den Haag, Sdu Uitgevers, 1995

Duyne, P.C. van

Financieel rechercheren; misdaadgeld in Nederland

Tijdschrift voor de Politie, mei 1996, nr. 3,
pp. 3-8

Duyne, P.C. van

Money-laundering: Pavlov's dog and beyond

The Howard Journal, 37/4, 1998,
pp. 359-374

Duyne, P.C. van, R.F. Kouwenberg, G. Romeijn

Misdaadondernemingen; ondernemende misdadigers in Nederland

Deventer, Gouda Quint, 1990

Duyne, P.C. van, M. Pheijffer, H.G.**Kuijl, A.Th.H. van Dijk, G.J.C.M.****Bakker**

Financieel rechercheren; theorie en praktijk

Deventer, Kluwer, 1997

Duyne, P.C. van, M. Pheijffer, H.G. Kuijl, A.Th.H. van Dijk, G.J.C.M.**Bakker**

Financial investigation of crime; A tool of the integral law enforcement approach

Den Haag, Koninklijke Vermande, 2001
Forensische studies, 7

Eck, J.

A general model of the geography of illicit retail marketplaces

In: J.E. Eck, D. Weisburd (eds.), *Crime and place*,

New York, Willow Tree Press, 1995,
pp. 67-93

Eekelen, J. van

De neerslag van het misdaadgeld; motregen, onweersbui of zondvloed?

(afstudeerscriptie)

Tilburg, Katholieke Universiteit Brabant,
2000

Eklom, P.

Gearing up against crime; a dynamic framework to help designers keep up with the adaptive criminal in a changing world

International Journal of Risk, Security and Crime Prevention, 2/4, 1997, pp. 249-265

Eklom, P.

Can we make crime prevention adaptive by learning from other evolutionary struggles?

Studies on Crime and Crime Prevention, 8/1, 1999, pp. 27-51

Engbersen, G., J. van der Leun

The social construction of illegality and criminality

European Journal on Criminal Policy and Research, 9/1, 2001, pp. 51-70

Faber, W., A.A.A. van Nunen

Het ei van Columbo? Evaluatie van het project Financieel Rechercheren

Oss, Faber Organisatievernieuwing BV, 2002

Farrell, G.

Routine activities and drug trafficking: the case of the Netherlands

International Journal of Drug Policy, 9/1, 1998, pp. 21-32

Farrel, G., K. Mansur, M. Tullis

Cocaine and heroin in Europe 1983-93; a cross-national comparison of trafficking and prices

The British Journal of Criminology, 36/2, 1996

Feld, S.L.

The focused organization of social ties

American Journal of Sociology, 86/5, 1981, pp. 1015-1035

Felson, M., R.V. Clarke

Opportunity makes the thief. Practical theory for crime prevention

London, HMSO, 1998

Police Research Series Paper 98

Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF)

Annual report 1996-1997

Paris, FATF Secretariat, OECD, 1997

Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF)

Annual report 2000-2001

Paris, FATF Secretariat, OECD, 2001

Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF)

Report on money laundering typologies 1999-2000

Paris, FATF Secretariat, OECD, 2000

Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF)

Review to identify non-cooperative countries or territories: Increasing the world-wide effectiveness of anti-money laundering measures

Paris, FATF Secretariat, OECD, 21-6-2002

Financieel Expertise Centrum (FEC)

Rapport Werkgroep Geldelijke Overmakingen

Amsterdam, FEC, juli 2001

Finckenauer, J.O., Y.A. Voronin

The threat of Russian organized crime

Washington DC, National Institute of Justice, 6-2001

Finckenauer, J.O., E.J. Waring

Russian mafia in America

Boston, Northeastern University Press, 1998

Fijnaut, C.J.C.F.

Over offensieve strategieën van criminele groepen tegen overheidsoptreden

In: F. Bovenkerk (red.), *De georganiseerde criminaliteit in Nederland; het criminologisch onderzoek voor de parlementaire enquêtecommissie opsporingsmethoden in discussie*

Deventer, Gouda Quint, 1996, pp. 173-177

Fijnaut, C. (red.)

*De bestuurlijke aanpak van
(georganiseerde) criminaliteit in
Amsterdam*

Amsterdam, Directie Openbare Orde en
Veiligheid Gemeente Amsterdam,
november 2001

**Fijnaut, C.J.C.F., F. Bovenkerk,
G. Bruinsma, H.G. van de Bunt**

Organized crime in the Netherlands
Den Haag, Kluwer Law International,
1998

Gemert, W. van

Trends en ontwikkelingen in de
georganiseerde criminaliteit: 'Europese'
misdaadbestrijding
Tijdschrift voor de Politie, jrg. 62, nr. 7/8,
2000, pp. 25-30

Gerber, J., M. Killias

The transnationalization of historically
local crime: auto theft in Western Europe
and Russian markets. Paper presented at
*The Annual Meeting of the American
Society of Criminology*, Atlanta, november
2001

Gestel, G.J.A.H. van

Onderzoekskeuzes grootschalige
rechercheonderzoeken
Tijdschrift voor de Politie, jrg. 61, nr. 3,
1999, pp. 9-13

Godfroid, D.J., Y. Vinckx

Mensensmokkal
Amsterdam, Meulenhoff, 1999

Godson, R., W.J. Olson, L. Shelley

Combatting financial crime and money
laundering
Trends in Organized Crime, 2/3, 1997,
pp. 5-47

**Gooren, W.A.J., G. Lensvelt, I. Mayer,
J. Rebel, A.C. Spapens, W. van Zwol**

*Kernteam als instrument voor de
bestrijding van de zware georganiseerde
criminaliteit; verslag van een
inventariserend onderzoek gericht op
mogelijke evaluatie van de kernteams*
Tilburg, Instituut voor sociaal
wetenschappelijk beleidsonderzoek en
advies (IVA), 1998

Gottfredson, M., T. Hirschi

A general theory of crime
Stanford, Stanford University Press, 1990

Granovetter, M.S.

The strength of weak ties
American Journal of Sociology, 78, 1973,
pp. 1360-1380

Granovetter, M.S.

Economic action and social structure: the
problem of embeddedness
American Journal of Sociology, 91, 1985,
pp. 481-510

**Groenhuijsen, M.S., D. van der
Landen**

Strafbaarstelling van witwassen,
meldingsplichten en underground
banking
Delikt en Delinkwent, jrg. 30, nr. 10, 2000,
pp. 989-1011

Guillén, M.F., R. Collins, P. England, M. Meyer (eds.)

The new economic sociology. Developments in an emerging field
New York, Russell Sage Foundation, 2002

Haenen, M.

Baas Bouterse. De krankzinnige klopjacht op het Surinaamse drugskartel
Amersfoort, Balans, 1999

Hess, H.

Mafia and mafiosi; the structure of power
Westmead, Saxon House, 1973

Hesseling, R.B.P.

Stoppen of verplaatsen? Een literatuur-onderzoek over gelegenheidsbeperkende preventie en verplaatsing van criminaliteit
Arnhem, Gouda Quint, 1994

Heijden, A.W.M. van der

De rol van Nederland in de Europese cocaïnehandel
Driebergen / Zoetermeer, Korps Landelijke Politiediensten, mei 2001

Heijden, T. van der

Analyse van de georganiseerde misdaad in Europa
In: H. Moerland, B. Rovers (red.), *Criminaliteitsanalyse in Nederland*
Den Haag, Elsevier Bedrijfsinformatie BV, 2000, pp. 277-292

Hoogenboom, A.B.

Boy, have I got a deal for you; georganiseerde fraude in het financiële stelsel
In: A.B. Hoogenboom e.a. (red.), *Financiële integriteit; normafwijkend*

gedrag en (zelf)regulering binnen het financiële stelsel

Arnhem, Gouda Quint, 1995
Stichting Maatschappij en Politie, deel 10

Hoogenboom, A.B.

Schaduwen over Van Traa
Den Haag, Koninklijke Vermande, 2000

Hoogenboom & Hoogenboom-Statema

Foute Kroeg. Horeca en criminaliteit in Rotterdam
Den Haag, Sdu Uitgevers, 1996

Hout, B. van

De jacht op 'de Erven Bruinsma' en de Delta-Organisatie. Hoe de CID Haarlem het IRT opblies
Amsterdam, Meulenhoff, 2000

Huisman, W., E. Niemeijer

Zicht op organisatiecriminaliteit; een literatuuronderzoek
Den Haag, Sdu Uitgevers, 1998

Huls, F.W.M., M.M. Schreuders, M.H.

Ter Horst-van Breukelen, F.P. van Tulder

Criminaliteit en rechtshandhaving 2000; ontwikkelingen en samenhangen
Den Haag, WODC/CBS, 2001

Husken, M.

Deals met Justitie. De inside story van infiltranten en kroongetuigen
Amsterdam, Meulenhoff, 2000

Husken, M.

Charles Z. Ex-autocoureur en drugsbaron
Amsterdam, Meulenhoff, 2001

Ianni, F.A.J., E. Reuss-Ianni

A family business; kinship and social control in organized crime
London, Routledge & Kegan Paul, 1972

Ianni, F.A.J., E. Reuss-Ianni

Network analysis
In: P.P. Andrews, M.B. Peterson (eds.),
Criminal intelligence analysis
Loomis (CA), Palmer, 1990, pp. 67-84

**Informatie- en Analysecentrum
Mensensmokkel (IAM)**

Dreigingsbeeld mensensmokkel 2000
Informatie- en Analysecentrum
Mensensmokkel, Zoetermeer, 2001

**IRT Noord- en Oost-Nederland,
Internationaal Politie Instituut Twente
(IPIT)**

Afpersing door Oost-Europeanen
Nijverdal, IRT Noord- en Oost-Nederland,
1996

**IRT Noord- en Oost-Nederland,
Internationaal Politie Instituut Twente
(IPIT)**

Mensenhandel vanuit Centraal- en Oost-Europa
Nijverdal, IRT Noord- en Oost-Nederland,
1997

IRT Zuid-Nederland

*Fenomeenonderzoek synthetische drugs;
een eerste verkenning*
Veldhoven, IRT Zuid-Nederland, 1996

Jacobs, J.

Organized crime in the NYC construction industry

In: C. Fijnaut, J. Jacobs (eds.), *Organized crime and its containment; a transatlantic initiative*
Deventer, Kluwer, 1991

Jamieson, A.

The transnational dimension of Italian organized crime
Transnational Organized Crime, 1/2, 1995,
pp. 151-172

Jamieson, A.

Antimafia efforts in Italy, 1992-1997
Studies in Conflict & Terrorism, 21/3, 1998,
pp. 233-260

Kamerstukken

vergaderjaar 1996-1997, 25 403
vergaderjaar 1997-1998, 25 830
vergaderjaar 1998-1999, 26 269
vergaderjaar 1998-1999, 26 294
vergaderjaar 1999-2000, 27 007
vergaderjaar 2001-2002, 26 269
vergaderjaar 2001-2002, 27 456
vergaderjaar 2001-2002, 27 204
vergaderjaar 2001-2002, 28 018
vergaderjaar 2001-2002, 28 106
vergaderjaar 2001-2002, 28 229
vergaderjaar 2001-2002, 28 250

Katz, J.

Seductions of crime. Moral and sensual attractions in doing evil
New York, Basic Books, 1988

Kennispunt Financieel Recherchen

Handboek witwassen en voordeelsontneming, deel I
KLPD, Zoetermeer, 2000

**Kernteam Noord- en Oost-Nederland
(KT NON)**

*Oost-Europese georganiseerde
criminaliteit: een bedreiging voor
Nederland?*

Nijverdal, Kernteam Noord- en Oost-
Nederland, 1999

**Kernteam Noord- en Oost-Nederland
(KT NON)**

*Algemene criminaliteitsbeeldanalyse Oost-
Europa 2000-2001*

Nijverdal, Kernteam Noord- en Oost-
Nederland, 2001

Kleemans, E.R.

*Strategische misdaadanalyse en stedelijke
criminaliteit*

Enschede, Internationaal Politie Instituut
Twente (IPIT), 1996

Kleemans, E.R.

Wapenhandel: terra incognita?
Tijdschrift voor Criminologie, jrg. 43, nr. 1,
2001 pp. 25-26

**Kleemans, E.R., E.A.I.M. van den Berg,
H.G. van de Bunt, m.m.v. M. Brouwers,
R.F. Kouwenberg, G. Paulides**

*Georganiseerde criminaliteit in Nederland.
Rapportage op basis van de WODC-
monitor*

Den Haag, WODC, 1998
Onderzoek en beleid, nr. 173

Kleemans, E.R., M.E.I. Brienen

Van vriendendienst tot slangenkop. Een
analyse van tien opsporingsonderzoeken
naar mensensmokkel

Tijdschrift voor Criminologie,
Themanummer mensensmokkel en

mensenhandel, jrg. 43, nr. 4, 2001,
pp. 350-359

Kleemans, E.R., H.G. van de Bunt

The social embeddedness of organized
crime

Transnational Organized Crime, 5/2, 1999,
pp. 19-36

Kleemans, E.R., M. Kruissink

Korte klappen of lange halen? Wat werkt
bij de aanpak van de georganiseerde
criminaliteit?

Justitiële verkenningen, jrg. 25, nr. 6, 1999,
pp. 99-111

Klerks, P.

*Ondergrondse organisaties in vergelijkend
perspectief; eindrapport*

Rotterdam, Erasmus Universiteit, 1996

Klerks, P.P.H.M.

*Groot in de hasj. Theorie en praktijk van
de georganiseerde criminaliteit (diss.)*

Antwerpen, Kluwer
Rechtswetenschappen, 2000a

Klerks, P.P.H.M.

Criminele samenwerking

In: H. Moerland, B. Rovers (red.),
Criminaliteitsanalyse in Nederland
Den Haag, Elsevier Bedrijfsinformatie BV,
2000b, pp. 91-107

**Klerks, P.P.H.M., m.m.v. C. In 't Velt,
P. Nijmeijer, M. Scholtes, J.G. M. van
der Velden en A.Ph. van Wijk**

*'De voorhoede van de opsporing'. Evaluatie
van de kernteams als instrument in de
aanpak van zware georganiseerde
criminaliteit*

Den Haag, Elsevier Bedrijfsinformatie BV, 2002 (in voorbereiding)

Kolthoff, E.W., A.L. Speijers

Financieel rechercheren (eindrapport)
Deventer, Project Financieel
Rechercheren, 1997

Koppen, P. van

Amerikaans tappen; het nut van
afluisteren

Nederlands Juristenblad, jrg. 70, nr. 8,
1995, pp. 269-273

Kruissink, M., A.M. van Hoorn, J.L.M.

**Boek, m.m.v. E.M.T. Beenackers,
M.G.J. Kockelkoren, P.A.M. Verrest,
G. Paulides**

Infiltratie in het recht en in de praktijk
Den Haag, WODC, 1999
Onderzoek en beleid, nr. 177

Kuijvenhoven, A.

Lange halen of korte klappen?
Georganiseerde criminaliteit in Nederland
Algemeen Politieblad, nr. 8, 1999,
pp. 14-15

Lambert, A.

Spotlight on undergroundbanking
Journal of Financial Crime UK, 3/2, 1995

Lamour, C., M. Lamberti

*Opiumzwendel; economische en politieke
achtergronden van de handel in
verdoevende middelen*
Baarn, In den Toren, 1975

Levi, M.

Evaluating the 'New Policing': attacking
the money trail of organized crime
*The Australian and New Zealand Journal of
Criminology*, 30, 1997, pp. 1-25

Lindblom, C.E.

The science of 'muddling through' *Public
Administration Review*, 19, 1959, pp. 79-88

Lowther, N.J.

Organized crime and extortion in Russia:
implications for foreign companies
Transnational Organized Crime, 3/1, 1997,
pp. 23-38

Lupscha, P.A.

Networks versus networking; analysis of
an organized crime group
In: G.P. Waldo (ed.), *Career criminals*
Beverly Hills, Sage Publications, 1983,
pp. 59-87

Lyman, M.D., G. Potter

Organized crime
New Jersey, Prentice Hall, 1997

Mahan, S., K. O'Neil (eds.)

*Beyond the mafia; organized crime in the
Americas*
Thousand Oaks, Sage Publications, 1998

Mann, D., M. Sutton

Netcrime; more change in the
organisation of thieving
British Journal of Criminology, 38/2, 1998,
pp. 201-229

Mass, R.

Law enforcement approaches to organized crime infiltration of legitimate industry

In: C. Fijnaut, J. Jacobs (eds.), *Organized crime and its containment; a transatlantic initiative*

Deventer, Kluwer, 1991

McCarthy, B., J. Hagan, L.E. Cohen

Uncertainty, cooperation and crime: understanding the decision to co-offend
Social Forces, 77/1, 1998, pp. 155-176

Meldpunt Ongebruikelijke Transacties (MOT)

Jaarlijks verslag Meldpunt Ongebruikelijke Transacties 1996

Zoetermeer, Meldpunt Ongebruikelijke Transacties, 1996

Meldpunt Ongebruikelijke Transacties (MOT)

Jaarlijks verslag Meldpunt Ongebruikelijke Transacties 1997

Zoetermeer, Meldpunt Ongebruikelijke Transacties, 1997

Meldpunt Ongebruikelijke Transacties (MOT)

Jaarlijks verslag Meldpunt Ongebruikelijke Transacties 2000

Zoetermeer, Meldpunt Ongebruikelijke Transacties, 2000

Meldpunt Ongebruikelijke Transacties (MOT)

Jaarlijks verslag Meldpunt Ongebruikelijke Transacties 2002

Zoetermeer, Meldpunt Ongebruikelijke Transacties, 2002

Meloen, J.D., R. Landman, H. de Miranda, J. van Eekelen, S. van Soest, m.m.v. P.C. van Duyn, W. van Tilburg

Buit en besteding. Een empirisch onderzoek naar de omvang, de kenmerken en de besteding van misdaadgeld
Zoetermeer, Dienst Nationale Recherche Informatie, 2002 (in voorbereiding)

Middelburg, B.

Onderwereld-strategieën contra de media
In: F. Bovenkerk (red.), *De georganiseerde criminaliteit in Nederland; het criminologisch onderzoek voor de parlementaire enquêtecommissie opsporingsmethoden in discussie*
Deventer, Gouda Quint, 1996, pp. 185-193

Middelburg, B.

De Godmother. De criminele carrière van Thea Moear, medeoprichter van de Bruinsma-Groep
Amsterdam, L.J. Veen, 2000

Middelburg, B., K. van Es

Operatie Delta. Hoe de drugsmafia het IRT opblies
Amsterdam, L.J. Veen, 1996

Milgram, S.

The small world problem
Psychology Today, 1, 1967, pp. 60-67

Ministerie van Justitie/Ministerie van Binnenlandse Zaken

De georganiseerde criminaliteit in Nederland. Dreigingsbeeld en plan van aanpak
Den Haag, Ministerie van Justitie/
Ministerie van Binnenlandse Zaken, 1992

Ministerie van Justitie/Ministerie van Binnenlandse Zaken

Plan van aanpak ter implementatie besluitvorming Parlementaire Enquête Opsporingsmethoden
Den Haag, Ministerie van Justitie/
Ministerie van Binnenlandse Zaken, 1996

Ministerie van Justitie/Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Nota Criminaliteitsbeheersing: Investeren in een zichtbare overheid
Den Haag, Ministerie van Justitie/
Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 2001

McIntosh, M.

The organisation of crime
London, The Macmillan Press Ltd, 1975

Moerland, H., F. Boerman

Georganiseerde misdaad en betrokkenheid van bedrijven
Deventer, Gouda Quint / Antwerpen,
Kluwer rechtswetenschappen, 1999

Moerland, H., B. Rovers (red.)

Criminaliteitsanalyse in Nederland
Den Haag, Elsevier Bedrijfsinformatie BV,
2000

Moore, M.H.

Organized crime as a business enterprise
In: H. Edelhertz (ed.), *Major issues in organized crime control*
Washington DC, US Government Printing Office, 1987

Morselli, C.

Contacts, opportunities, and crime; relational foundations of criminal enterprise
Doctoral dissertation, Université de Montreal, ongepubliceerd, 2000

Morselli, C.

Structuring Mr. Nice: entrepreneurial opportunities and brokerage positioning in the cannabis trade
Crime, Law, and Social Change, 35, 2001, pp. 203-244.

Mul, V.

Banken en witwassen; wetgeving omtrent de beteugeling van het witwassen van geld (proefschrift)
Arnhem, Gouda Quint, 1999

Mul, V., C. Schaap

Underground banking. Een vorm van illegale financiële dienstverlening
Tijdschrift voor de Politie, nr. 10, oktober 1995, pp. 17-21

Natarajan, M., M. Hough

Illegal drug markets; from research to prevention policy
New York, Criminal Justice Press, 2000

National Criminal Intelligence Service (NCIS)

United Kingdom Threat Assessment 2001
London, NCIS, 2001

Naylor, R.T.

Mafias, myths and markets; on the theory and practice of enterprise crime
Transnational Organized Crime, 3, 1997, pp. 1-45

Naylor, R.T.

Wash out: a critique of follow-the-money in crime control policy
Crime, Law & Social Change, 32, 1999, pp. 1-57

Nelen, J.M., V. Sabee

Het vermogen te ontnemen; evaluatie van de ontnemingswetgeving: eindrapport
 Den Haag, WODC, 1998
 Onderzoek en beleid, nr. 170

New York State Organized Crime Task Force

Corruption and racketeering in the New York City construction industry; the final report of the New York State Organized Crime Task Force
 New York, New York University Press, 1990

Nieuwkamp, S.G.M.

Criminaliteitsonderzoek. Methoden, bronnen en beperkingen
 Enschede, IPIT, Universiteit Twente, 2001

Nove, P.

Underground banking systems
International Criminal Police Review, July-August 1991, pp. 5-9

Observatoire Geopolitique des Drogues (OGD)

The world geopolitics of drugs 1998/1999
 Observatoire Geopolitique des Drogues, april 2000

Paoli, L.

The pledge of secrecy; culture, structure, and action of mafia associations
 Firenze, European University Institute, 1997

Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden

Inzake opsporing; enquête opsporingsmethoden, Eindrapport
 Den Haag, Sdu Uitgevers, 1996

Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden

Inzake opsporing; enquête opsporingsmethoden, Bijlage II: Verhoren, deel I
 Den Haag, Sdu Uitgevers, 1996

Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden

Inzake opsporing; enquête opsporingsmethoden, Bijlage VII: Eindrapport onderzoeksgroep Fijnaut
 Den Haag, Sdu Uitgevers, 1996

Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden

Inzake opsporing; enquête opsporingsmethoden, Bijlage VIII: deelonderzoek I onderzoeksgroep Fijnaut: de georganiseerde criminaliteit in Nederland: de rol van autochtone criminele groepen; over allochtone en buitenlandse criminele groepen
 Den Haag, Sdu Uitgevers, 1996

**Parlementaire Enquêtecommissie
Opsporingsmethoden**

*Inzake opsporing; enquête
opsporingsmethoden, Bijlage IX:
deelonderzoek II onderzoeksgroep Fijnaut:
De georganiseerde criminaliteit in
Nederland: Branches*
Den Haag, Sdu Uitgevers, 1996

**Parlementaire Enquêtecommissie
Opsporingsmethoden**

*Inzake opsporing; enquête
opsporingsmethoden, Bijlage X:
deelonderzoek III onderzoeksgroep
Fijnaut: De georganiseerde criminaliteit in
Nederland: De vrije beroepsbeoefenaars:
advocaten, notarissen, accountants; Fraude
en witwassen*
Den Haag, Sdu Uitgevers, 1996

**Parlementaire Enquêtecommissie
Opsporingsmethoden**

*Inzake opsporing; enquête
opsporingsmethoden, Bijlage XI:
deelonderzoek IV onderzoeksgroep
Fijnaut: De georganiseerde criminaliteit in
Nederland: Een analyse van de situatie in
Amsterdam – Een analyse van de situatie
in Enschede, Nijmegen en Arnhem*
Den Haag, Sdu Uitgevers, 1996

Passas, N.

*Informal value transfer systems and
criminal organizations; a study into so-
called underground banking networks*
Den Haag, Ministerie van Justitie, WODC,
1999
Onderzoeknotities 1999/4

**Pearson, G., D. Hobbs, with the
assistance of S. Jones, J. Tierney and
J. Ward**

Middle market drug distribution
Home Office Research, Development and
Statistics Directorate, 2001
Home Office Research Study 227

Pheijffer, M.

Forensische accountancy (oratie)
Koninklijke Vermande, 2000
Forensische studies, deel 3

**Pheijffer, M., J.G. Kuijl, A.Th.H. van
Dijk, G.J.C.M. Bakker**

*Financieel rechercheren; theorie en
praktijk*
Deventer, Kluwer, 1997

**Politie Amsterdam-Amstelland in
samenwerking met de secties
criminologie VU en EUR**

*Criminaliteitsbeeldanalyse Nederlandse
netwerken; logistieke processen van
georganiseerde criminaliteit*
Amsterdam, Politie Amsterdam-
Amstelland, 2001

Port, M. van de

*Geliquideerd. Criminele afrekeningen in
Nederland*
Amsterdam, Meulenhoff, 2001

Potter, G.W.

*Criminal organisations; vice, racketeering,
and politics in an American city*
Prospect Heights, Waveland Press, 1994

Potter, G., L. Gaines

Organizing crime in 'Copperhead County': an ethnographic look at rural crime networks

In: J. Albanese (ed.), *Contemporary issues in organized crime*

Monsey (NY), Criminal Justice Press, 1995, pp. 61-85

Potter, G.W., P. Jenkins

Organized crime in 'Morrisburg': final report

University Park, Institute for the Study of Human Development, 1984

Pratt, T.C., F.T Cullen

The empirical status of Gottfredson and Hirschi's general theory of crime: a meta-analysis

Criminology, 38/3, 2000, pp. 931-964

Projectgroep Wegtransport en criminaliteit

Wegtransport en criminaliteit; verslag van een fenomeenonderzoek naar de relatie tussen het wegvervoer en de georganiseerde criminaliteit

Rotterdam, Platform aanpak zware georganiseerde criminaliteit Rotterdam-Rijnmond, 1996

Quirk, P.J.

Money laundering: muddying the macroeconomy

Finance & Development, 34/1, 1997, pp. 7-9

Raub, W.

Samenwerking in duurzame relaties en sociale cohesie (oratie)

Utrecht, Universiteit Utrecht, 1997

Raub, W., J. Weesie

Reputation and efficiency in social interactions: an example of network effects

American Journal of Sociology, 96, 1990, pp. 626-654

Rebscher, E., W. Vahlenkamp

Organisierte Kriminalität in der Bundesrepublik Deutschland

Wiebaden, Bundeskriminalamt, 1988

Reijne, Z., R.F. Kouwenberg,**M.P. Keizer**

Tappen in Nederland

Arnhem, Gouda Quint, 1996

Onderzoek en beleid, nr. 155

Reuter, P.

Disorganized crime; illegal markets and the mafia

Cambridge, MIT-Press, 1983

Riks, E.

Direct afluisteren en bestrijding georganiseerde criminaliteit

Modus, jrg. 1, nr. 2, 1992, pp. 12-13

Ruth, A. van, L. Gunther Moor

Lekken of verstrekken; de informele informatie-uitwisseling tussen opsporingsinstanties en derden

Ubbergen, Tandem Felix, 1997

Sarucco, M.

De bestuurlijke aanpak van de (georganiseerde) criminaliteit in Amsterdam

In: C. Fijnaut, D. van Dale, F. Verbrugge (red.), *De uitdaging van de georganiseerde*

misdad in België; het antwoord van de overheid

Leuven, Universitaire Pers, 1998

Savona, E.U., m.m.v. F. Manzoni

European money trails

Amsterdam, Harwood Academic

Publishers, 1999

Schaap, C.

Heling getoetst

Arnhem, Gouda Quint, 1999

Schaap, C.D.

Forensische expertise op financieel terrein (oratie)

Koninklijke Vermande, 2000

Forensische studies, deel 3

Schaap, C.D., A.B. Hoogenboom

"t Neemt toe, men weet niet hoe";

Scenariostudie financieel-economische criminaliteit 2001

Den Haag, Ernst & Young Forensic Services, 2001

Schelling, T.C.

What is the business of organized crime?

Journal of Public Law, 20, 1971, pp. 71-84

Schloenhardt, A.

Organized crime and the business of migrant trafficking. An economic analysis
Crime, Law & Social Change, 32, 1999, pp. 203-233

Schmid, A.P.

The links between transnational organized crime and terrorist crimes
Transnational Organized Crime, 2/4, 1996, pp. 40-82

Schneider, F., D. Enste

Shadow economics around the world: size, causes, and consequences

International Monetary Fund, 2000

IMF Working Paper 00/26

Secherling, P.H.T.

Financieel rechercheren in de Verenigde Staten, Canada, Australië, Groot-Brittanië (en Frankrijk en Duitsland); een geannoteerde bibliografie

Den Haag, Ministerie van Justitie, WODC, 1997

Secherling, P.H.T., J.M. Nelen

Financieel rechercheren in Nederland; een literatuurverkenning

Den Haag, Ministerie van Justitie, WODC, 1997

Sieber, U., M. Bögel

Logistik der Organisierten Kriminalität

Wiesbaden, Bundeskriminalamt, 1993

Siegel, D.

Russian bizness in the Netherlands

Utrecht, Willem Pompe Instituut, 2002

Siska, J.

Die Geldwäscherei und ihre Bekämpfung in Österreich, Deutschland und der Schweiz

Wien, Linde, 1999

Slobbe, D.F., M.M.C. Kuipers

Verhoging van de strafmaat op mensensmokkel

Enschede, IPIT, Universiteit Twente, Faculteit Bestuurskunde, 1999

Smit, M.

Mensenhandel: een moderne vorm van slavernij
Tijdschrift voor Criminologie,
 Themanummer mensensmokkel en mensenhandel, jrg. 43, nr. 4, 2001, pp. 378-389

Smith, D.C.

The mafia mystique.
 New York, Basic Books, 1975

Sörenson, O., P.G. Audia

The social structure of entrepreneurial activity: geographic concentration of footwear production in the United States, 1940-1989
American Journal of Sociology, 106/2, 2000, pp. 424-462

Soudijn, M.

Gijzeling - een onderbelichte kant bij de mensensmokkel van Chinezen
Tijdschrift voor Criminologie,
 Themanummer mensensmokkel en mensenhandel, jrg. 43, nr. 4, 2001 pp. 360-367

Spapens, A.C., M.Y. Bruinsma

Smokkel van handvuurwapens vanuit voormalige Oostbloklanden naar Nederland
 Tilburg, Instituut voor sociaal wetenschappelijk beleidsonderzoek en advies (IVA), 2002

Sparrow, M.K.

The application of network analysis to criminal intelligence; an assessment of the prospects
Social Networks, 13, 1991, pp. 251-274

Staring, R.

Reizen onder regie. Het migratieproces van illegale Turken in Nederland
 Amsterdam, Het Spinhuis, 2001

Steffensmeier, D.J.

Organizational properties and sex segregation in the underworld; building a sociological theory of sex differences in crime
Social Forces, 61, 1983, pp. 1010-1032

Sutherland, E.H.

Is 'White Collar Crime' crime?
American Sociological Review, 10, 1945, pp. 132-139

Swanborn, P.G.

Case-study's: Wat, wanneer en hoe?
 Amsterdam/Meppel, Boom, 1996

Sykes, G.M., D. Matza

Techniques of neutralization: a theory of delinquency
American Sociological Review, 22, 1957, pp. 664-670

Tappan, P.

Who is the criminal?
American Sociological Review, 12, 1947, pp. 96-102

Tijdelijke commissie evaluatie opsporingsmethoden

Opsporing in uitvoering. Rapport van de Tijdelijke commissie evaluatie opsporingsmethoden
 Tweede Kamer, vergaderjaar 1998-1999, 26 269, nrs. 4-5
 Den Haag, Sdu Uitgevers, 1999

Traa, M. van

Inzake de georganiseerde criminaliteit
 In: F. Bovenkerk (red.), *De georganiseerde criminaliteit in Nederland; het criminologisch onderzoek voor de parlementaire enquêtecommissie opsporingsmethoden in discussie*
 Deventer, Gouda Quint, 1996, pp. 11-16

Tremblay, P.

Searching for suitable co-offenders
 In: R.V. Clarke, M. Felson (eds.)
Routine activity and rational choice
 Advances in criminological theory,
 Volume 5
 New Brunswick, Transaction Publishers,
 1993, pp. 17-36

Tremblay, P., C. Morselli

Patterns in criminal achievement: Wilson
 and Abrahamse revisited
Criminology, 38/2, 2000, pp. 633-659

Udink, E.

Criminele geldstromen: schijn en werkelijkheid. Een onderzoek naar het witwassen van crimineel geld in Nederland
 Arnhem, Gouda Quint, 1993

Unit Synthetische Drugs (USD)

Nieuwsbrief Unit Synthetische Drugs
 Unit Synthetische drugs, nr. 15, maart
 2002

Valkenburg, W.E.C.A., A.A.G.J.M. de Weerts (red.)

Corruptie; verschijningsvormen, opsporing, bestrijding en voorkoming
 Lelystad, Koninklijke Vermande, 1998

Venicz, L., I. Vanwesenbeeck

Aard en omvang van (gedwongen) prostitutie onder minderjarige (allochtone) meisjes
 Utrecht, Nisso, 1998

Verbeek, N.

De baronnen van de cocaïne
 Amstelveen, de zaak Haes, 2001

Vocks, J., J. Nijboer

Land van belofte. Een onderzoek naar slachtoffers van vrouwenhandel uit Centraal en Oost-Europa
 Groningen, Universiteit Groningen,
 Vakgroep Strafrecht en Criminologie,
 1999

Wang, Z.

Ocean-going smuggling of illegal
 Chinese immigrants: operation, causation
 and policy implications
Transnational Organized Crime, 2/1, 1996,
 pp. 49-65

Watts, D.

Small worlds: the dynamics of networks between order and randomness
 Princeton (NJ), Princeton University
 Press, 1999

Watts, D., S. Strogatz

Collective dynamics of 'small world'
 networks
Nature, 393, 1998, pp. 440-442

Weerman, F.M.

Samenplegen. Over criminele samenwerking en groepsvorming
 Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2000

Weerman, F., E. Kleemans

Criminele groepen en samenwerkingsverbanden. Een overzicht. *Tijdschrift voor Criminologie*, Themanummer criminele groepen en samenwerkingsverbanden, jrg. 44, nr. 2, 2002, pp. 114-127

Werf, J. van der

Dekt de vracht de lading? Een eerste verkenning naar de betrokkenheid van de wegtransportbranche bij georganiseerde criminaliteit

Zoetermeer, Groep Onderzoek en Analyse, Unit Kennis en Onderzoek, Dienst Nationale Recherche Informatie, 1 oktober 2001

Wiarda, J.

Trends in de wetgeving inzake mensensmokkel en mensenhandel *Tijdschrift voor Criminologie*, Themanummer mensensmokkel en mensenhandel, jrg. 43, nr. 4, 2001, pp. 368-377

Williams, P

Organizing transnational crime: networks, markets and hierarchies *Transnational Organized Crime*, 4/3 & 4, 1998, pp. 57-87

Winer, J.M.

Alien smuggling: elements of the problem and the U.S. response *Transnational Organized Crime*, 3/1, 1997, pp. 50-58

Woelders, W.H.

Contra de overheid; een milieudelict met olievlekwerking
In: F. Bovenkerk (red.), *De georganiseerde criminaliteit in Nederland; het criminologisch onderzoek voor de parlementaire enquêtecommissie opsporingsmethoden in discussie*
Deventer, Gouda Quint, 1996, pp. 179-184

Yeşilgöz, Y., H. Regterschot, M. Maas, B. Lentfert, G. Beernik

Het Arnhemse Spijkerkwartier
Utrecht, IRT Noord- en Oost-Nederland, 1997
IRT Noord- en Oost-Nederland, nr. 1

Zabludoff, S.J.

Colombian narcotics organizations as business enterprises
Transnational Organized Crime, 13/4, 1997, pp. 320-330

Zaitch, D.

Traquetos. Colombians involved in the cocaine business in the Netherlands (dissertatie)
Amsterdam, Amsterdam School for Social Science Research, Universiteit van Amsterdam, 2001

Zhang, S.X.

Task force orientation and dyadic relations in organized Chinese alien smuggling
Journal of Contemporary Criminal Justice, 13/4, 1997, pp. 320-330

Bijlage 1

Samenstelling begeleidingscommissie

Voorzitter

prof. dr. C.J.C.F. Fijnaut Hoogleraar rechtsvergelijking aan de Katholieke
Universiteit Brabant en hoogleraar strafrecht en
criminologie aan de Katholieke Universiteit Leuven

Leden

mr. W. Boonstra Directoraat-Generaal Rechtshandhaving, ministerie van
Justitie

mr. M.E.F.H. van Erve Hoofdofficier van Justitie, Landelijk Parket (opvolger van
mr. H.A. Holthuis)

mr. W. van Gemert Hoofd Divisie Recherche, KLPD

drs. F. Rossel Directie Politie, Ministerie van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties

dhr. J. Wilzing Korpschef Regiopolitie IJsselland

Bijlage 2

Aandachtspuntenlijst

Toelichting

De gegevens voor de aandachtspuntenlijst worden verkregen door middel van interviews en dossieronderzoek. In eerste instantie dienen de betrokken OvJ/parketsecretaris en de teamleider van het onderzoek te worden benaderd. Op basis van deze gesprekken en een analyse van het overzichts-proces-verbaal kan vervolgens worden besloten om bepaalde delen van het dossier diepgaander te analyseren en eventueel aanvullende interviews af te nemen.

Hoewel een zaak meerdere GVO's en meerdere deelonderzoeken kan omvatten, wordt per zaak in principe één aandachtspuntenlijst ingevuld. De 'structuur' van de zaak en van de deelonderzoeken kan dan worden aangegeven onder de aandachtspunten 1 en 2. Ook kan daar worden aangegeven dat bepaalde deelonderzoeken om bepaalde redenen beknopter of niet nader zijn geanalyseerd.

De antwoorden dienen kort te worden toegelicht. In zoverre andere bronnen zijn geraadpleegd dient dit apart te worden vermeld. Beweringen die afkomstig zijn uit interviews, dienen zoveel mogelijk op hun betrouwbaarheid te worden getoetst.

Bepaalde informatie kan relevant zijn voor meer dan één aandachtspunt. In dat geval deze informatie onder ieder relevant aandachtspunt herhalen.

Nummer de verdachten en gebruik deze nummering zoveel mogelijk in de tekst (in principe staan er alleen persoons- en bedrijfsgegevens bij de aandachtspunten 3.2 tot en met 3.4).

Overzicht aandachtspunten

1. Zaakgegevens
2. Kort overzicht opsporingsonderzoek
3. Het samenwerkingsverband
4. Activiteiten en werkwijze
5. Contacten met de omgeving
6. Omvang, verdeling en besteding wederrechtelijk verkregen voordeel
7. Strafrechtelijke afdoening
8. Evaluatie

1 Zaakgegevens

Codenaam van de zaak:

Procesverbaal-nummer:

Parketnummer(s):

Relaties met andere onderzoeken:

Onderzoekende instantie(s):

Naam teamleider(s) en officier van justitie:

Datum start onderzoek:

Datum opening (eerste) GVO en sluiting (laatste) GVO:

Datum opening en sluiting SFO (indien van toepassing):

Naam onderzoeker(s):

Data interviews en dossieronderzoek:

Gegevens van de respondenten (namen, functies, telefoonnummers):

Andere geraadpleegde bronnen:

Nog aan te vullen gegevens:

- Verdachtgegevens (o.a. antecedenten uit JD)
- Vonnissen (in eerste aanleg en in hoger beroep)
- SFO

2 Kort overzicht opsporingsonderzoek

Het gaat hierbij om gegevens die relevant zijn voor het interpreteren van de informatie die in het kader van het opsporingsonderzoek is verzameld.

- Wat was de aanleiding tot het onderzoek?
- De strafbare feiten en de verdachten waarop het onderzoek zich heeft gericht.
- Eventuele belangrijke problemen en wijzigingen die zich in het verloop van het onderzoek hebben voorgedaan.
- Opsporingsmethoden die veel betrouwbare informatie hebben opgeleverd.
- Welke relevante personen zijn er wel en niet aangehouden en verhoord? Wie zijn er gehoord? et cetera.
- Met betrekking tot welke aspecten van de zaak is er veel respectievelijk weinig betrouwbare informatie verzameld?

3 Het samenwerkingsverband

3.1 *Omvang en samenstelling van het criminele samenwerkingsverband*

- Totaal aantal verdachten.
- Structuur en samenstelling van de groep / het netwerk: hoe zijn de verdachten gerelateerd en wat is hun rol of functie in het samenwerkingsverband.

(Verschillende gerelateerde (sub)groepen, kernfuncties, belangrijke ondersteunende functies, periferie).

- Met name bij grotere groepen / samenwerkingsverbanden is het belangrijker om de structuur en de samenstelling aan te geven, dan om alle persoonsgegevens van 'perifere' verdachten te noteren (dit is overigens ter beoordeling van degene die de zaak analyseert).

3.2 *Hoofdverdachten*

Vermeld per verdachte de volgende gegevens (verdachten nummeren):

(* Nummer)

Naam: (* Voornamen ACHTERNAAM (bijnamen / roepnamen.....))

Geboortedatum:

Geboorteplaats (geboorteland):

Geslacht:

Nationaliteit:

Woonplaats:

Beroep:

Criminele antecedenten:

Bijzonderheden: (* arbeidsverleden, specialisatie, taal en dergelijke)

Rol in de criminele groep: (* inclusief verwantschapsrelaties binnen de groep)

3.3 *Andere verdachten*

Vermeld de volgende gegevens over de andere verdachte(n) (nummering 3.2 voortzetten):

(* Nummer)

Naam: (* Voornamen ACHTERNAAM (Bijnamen / roepnamen: ...))

Geboortedatum:

Geboorteplaats (geboorteland):

Geslacht:

Nationaliteit:

Woonplaats:

Beroep:

3.4 *Overige betrokken personen en bedrijven*

Het gaat hierbij om overige betrokken personen en bedrijven, die niet formeel als verdachte zijn aangemerkt, maar die wel betrokken zijn bij het samenwerkingsverband en/of daarvoor een faciliterende functie vervullen.

N.B.: Licht de betrokkenheid van deze personen verder toe onder 5.

Nummer de betrokkenen (P1, P2, etc. voor natuurlijke personen en B1, B2, etc. voor bedrijven / rechtspersonen) en vermeld de onderstaande gegevens:

P1

Naam: (* Voornamen ACHTERNAAM (Bijnamen / roepnamen: ...))

Geboortedatum:

Geboorteplaats (geboorteland):

Geslacht:

Nationaliteit:

Woonplaats:

Beroep:

B1

Naam bedrijf:

Plaats (land) van vestiging:

Soort bedrijf:

Eigenaren / directeuren:

3.5 *Herkomst van de (hoofd)verdachten*

Geef kort aan uit welke landen de (hoofd)verdachten afkomstig zijn (en eventueel: uit welke regio/streek/dorp) en uit welke etnische groep (bijvoorbeeld: Turkije, Koerden).

- 'Etnische' bindingen binnen (delen van) het criminele netwerk.
- De mate van 'etnische' geslotenheid respectievelijk openheid van (delen van) het criminele netwerk.

3.6 *Ontstaansgeschiedenis en bestendigheid van het samenwerkingsverband*

Geef een beschrijving van het ontstaan van het samenwerkingsverband, de specifieke rol en kwaliteiten van de hoofdverdachten, de taakverdeling binnen de groep, de duur van de criminele activiteiten en de ontwikkeling van het samenwerkingsverband.

- Banden gebaseerd op familierelaties (specifiek beschrijven!), vriendschapsrelaties, herkomst, beroep, etc.
- Hoe en wanneer is het samenwerkingsverband ontstaan?
- De structuur van de groep / het netwerk (zelfstandige eenheid of wisselende samenstelling gebaseerd op een specifiek doel, cruciale functies / contacten).
- Hiërarchische verhoudingen en / of wederzijdse afhankelijkheid.
- Plaats en kwaliteiten van de leider(s) / hoofdpersonen.

- Facilitators / illegale dienstverleners: witwassers, geldwisselaars, ondergrondse bankiers, documentenvervalsers, transporteurs, B.V.-makelaars, etc.
- Plaats en taak van de andere leden binnen het samenwerkingsverband.
- Duur van de activiteiten van het samenwerkingsverband.
- Wisselingen in het samenwerkingsverband.
- Ontwikkeling van het samenwerkingsverband: 'sneeuwbaaleffect' en / of 'rekrutering'.

3.7 *Bindingsmechanismen*

Wat hield de leden van het samenwerkingsverband bij elkaar en op welke wijze vonden geheimhouding, controle en disciplinerende maatregelen plaats binnen het samenwerkingsverband?:

- Sociale relaties: familierelaties (specifiek beschrijven!), vriendschapsrelaties, herkomst, beroep, etc.
- Economisch voordeel en / of immateriële beloningen.
- Dreiging met sancties en / of feitelijke geweldpleging.
- Andere bindingsmechanismen.

3.8 *De rol van vrouwen*

Welke rol speelden vrouwen bij de illegale activiteiten?:

- Vrouwen met een zelfstandige rol (en waaruit blijkt die zelfstandige rol)?
- Logistieke functies (toelichten).
- Afscherming van illegale activiteiten.
- Contacten met de dienstverlenende omgeving en met aanbieders of afnemers van illegale goederen en diensten.

4 **Activiteiten en werkwijze**

4.1 *Primaire activiteiten en werkterrein van de groep / het netwerk*

Samenvatting

Het gaat om een korte, zakelijke vermelding van de voornaamste criminele activiteiten van de groep (in maatschappelijke en strafrechtelijke termen); alsmede het werkterrein van de groep (regio, Nederland, andere landen).

Toelichting: primaire activiteiten en modus operandi

Geef een toelichting op de voornaamste criminele activiteiten van de groep en op de werkwijze (modus operandi).

N.B.: Besteed hierbij ook aandacht aan de internationale aspecten van de illegale activiteiten.

Is er sprake van optreden op *illegale* markten in termen van de afzet van goederen en/of het verrichten van diensten?

Geef een korte beschrijving van o.a. de herkomst, de bestemming, logistieke kenmerken en de modus operandi (o.a. de wijze van vervoer en / of de wijze waarop bepaalde logistieke knelpunten worden opgelost).

- drugs (o.a. wel of geen specialisatie in bepaalde soorten drugs, de delen van het logistieke proces die men zelf verzorgt en / of uitbestedt: productie, invoer, doorvoer, uitvoer, distributie);
- vrouwenhandel / prostitutie;
- mensenhandel of mensensmokkel;
- wapenhandel;
- gokken;
- (vracht-)autodiefstallen.

Is er sprake van *illegaal* optreden op legale markten?

Geef een beknopte beschrijving van relevante marktregelingen, heffingen (o.a. BTW, accijnzen, EU-heffingen, premies) en andere kenmerken van de legale markten waarop men illegaal opereert, en van de modus operandi: waaraan en op welke wijze verdient men illegaal geld op deze markten?

- horeca / speelautomaten;
- transport;
- bouwnijverheid (o.a. koppelbazerij, premiefraude);
- textielnijverheid (o.a. illegale naaiateliers en merkenfraude);
- afvalverwerking;
- vlees (o.a. EU-fraude);
- zuivel / melkpoeder (o.a. EU-fraude);
- olie;
- tabak / sigaretten (o.a. EU-fraude);
- computermarkt (o.a. BTW-fraude en illegale kopieën);
- elektronicamarkt (o.a. BTW-fraude);
- beleggingswereld (oplichting).

Andere illegale activiteiten (geef een korte beschrijving):

- contraspionage;
- overvallen;
- kidnappings;
- wisselen van geld uit illegale handelingen;
- witwassen.

4.2 *Secundaire activiteiten*

Zijn er nog bijzondere, strafbare of niet strafbare nevenactiviteiten te vermelden?

4.3 *Indicatie van de materiële en immateriële schade*

Geef een indicatie van de aard en de omvang van de materiële en immateriële schade (bij voorkeur op basis van het dossier en / of de interviews, in andere gevallen nadrukkelijk de bron vermelden):

- De aard van de schade voor Nederland en andere landen (bijvoorbeeld: mensenlevens, verwondingen, schade aan de volksgezondheid, concurrentievervalsing, schade aan het milieu, niet afgedragen heffingen, etc.).
- De omvang van de schade voor Nederland en andere landen (indien mogelijk: per jaar en voor de totale periode waarin men actief was).

5 **Contacten met de omgeving**

5.1 *Contacten met de omgeving (samenvatting)*

Geef hier een korte samenvatting (op basis van aandachtspunt 5.2 tot en met 5.9) van de mogelijkheden die de omgeving biedt aan het criminele samenwerkingsverband en de risico's en geef aan hoe het criminele samenwerkingsverband omgaat met deze mogelijkheden en risico's.

5.2 *Contacten met andere criminele groeperingen of daders*

Zijn er contacten met andere criminele groeperingen of daders? Beschrijf de aard van de vastgestelde contacten en geef hierbij aan of het contact wordt gekenmerkt door samenwerking of door concurrentie en / of geweld.

N.B. Geef een indicatie van de betrouwbaarheid van de informatie.

- facilitators / illegale dienstverleners: witwassers, geldwisselaars, ondergrondse bankiers, documentenvervalsers, transporteurs, B.V.-makelaars, etc.;
- zakelijke relaties;
- gemeenschappelijke projecten;
- uitwisseling kennis / menskracht;
- onderlinge dienstverlening;
- ruilhandel;
- territoriale afspraken;
- geweld (bedreiging, intimidatie, geweldpleging, liquidatie, afpersing, chantage of ontvoering);
- ontneming goederen (ripdeals).

5.3 *Contacten met terroristische en / of separatistische bewegingen*

Vermeld de naam van de groeperingen. Beschrijf de aard van de contacten.
N.B.: Geef een indicatie van de betrouwbaarheid van de informatie.

5.4 *Betrokkenheid van wettige ondernemingen en rechtspersonen*

In hoeverre zijn er relaties met wettige bedrijven, welke rol spelen deze wettige bedrijven bij de criminele activiteiten en op welke manier zijn deze bedrijven bewust of onbewust betrokken bij de illegale activiteiten?

- directe facilitering van illegale activiteiten (o.a. dekmantel-firma's; geef tevens aan of deze bedrijven bewust voor dit doel zijn opgericht of reeds bestonden voor de aanvang van de illegale activiteiten);
- actieve samenwerking;
- meeprofiteren door afname van (te) goedkope goederen;
- onbewust een belangrijke rol vervullen voor het criminele samenwerkingsverband;
- witwassen van misdadagelden;
- ontmoetingsplekken en huisvesting;
- vervoer van goederen en personen.

N.B.: Geef bij meeprofiterende bedrijven aan wat de verhouding was tot het criminele samenwerkingsverband, in welke mate men op de hoogte was of had kunnen zijn van de illegale activiteiten en wat de reden was om mee te werken.

5.5 *Corrupte contacten met overheidsfunctionarissen*

Beschrijf de individuele contacten met personen werkzaam bij de overheid, politie, justitie, douane etc., die door hun functie bepaalde diensten konden verlenen aan het criminele samenwerkingsverband:

- het leveren van benodigde middelen zoals vergunningen, paspoorten, visa, vervalste documenten, etc.;
- het omzeilen van controles (bijvoorbeeld: grenscontroles, bordeelcontroles, administratieve controles, etc.);
- het verstrekken van opsporingsinformatie (bijvoorbeeld: informatie over lopend opsporingsonderzoek of op handen zijnde politieacties).

Beschrijf de aard van de geleverde diensten en beschrijf de mogelijke redenen waarom deze diensten werden geleverd:

- sociale relaties;
- economisch voordeel en/of immateriële beloningen;

- dreiging met sancties en / of feitelijke geweldpleging;
- andere motieven.

5.6 *Contacten met externe deskundigen / specialisten*

De mogelijkheid bestaat dat de verdachten regelmatig gebruik maken van diensten uit de bovenwereld, zonder dat er sprake is van corruptie, pressie of intimidatie. Te denken valt hierbij in de eerste plaats aan personen uit de bankwereld en de vrije beroepsgroepen zoals bijvoorbeeld notarissen, advocaten, belastingsadviseurs, beleggers, accountants en makelaars. Daarnaast kan gedacht worden aan andere deskundigen en specialisten, die een schijn van betrouwbaarheid wekken en daarmee een bijdrage leveren aan de afscherming van de illegale activiteiten.

Beschrijf de aard van de geleverde diensten en de mate waarin de externe deskundige zich van zijn bijdrage aan de criminele organisatie bewust was of had moeten zijn. N.B.: Indien deze deskundige (hoofd)verdachte is, dit ook onder dit aandachtspunt vermelden.

5.7 *Overige contacten met de omgeving*

Zijn er nog andere contacten met personen uit de omgeving, die van belang zijn voor de uitvoering van de illegale activiteiten?

Beschrijf de aard van de geleverde diensten en de mogelijke redenen waarom deze werden geleverd:

- sociale relaties;
- economisch voordeel en/of immateriële beloningen;
- dreiging met sancties en/of feitelijke geweldpleging;
- andere motieven.

5.8 *Specifieke afschermingsmethoden*

Wordt er gebruik gemaakt van één of meer van de onderstaande specifieke afschermingsmethoden? Zo ja, waar blijkt dit dan uit en wat houden deze afschermingsactiviteiten concreet in?

- inbraken;
- geweld (bedreiging, intimidatie, geweldpleging, afpersing, chantage of ontvoering);
- liquidaties (N.B.: Geef aan hoe hard eventuele vermoedens zijn en wat de mogelijke aanleiding voor de liquidatie(s) is geweest);
- screenen medewerkers;

- vernietiging / vervalsing administratie;
- beperking informatie-uitwisseling (o.a. codetaal);
- contra-tap;
- contra-observatie;
- desinformatiecampagnes;
- andere dan de gebruikelijke communicatiekanalen;
- verblijf in het buitenland.

5.9 *Reacties op de overheid*

- In hoeverre reageren de betrokken daders op maatregelen van de overheid of op politie-acties?
- Op welke manier reageren de betrokken daders in deze gevallen (bijvoorbeeld: contra-activiteiten, aanpassen strategie, vermijdingsgedrag, etc.)?

6 Omvang, verdeling en besteding van het wederrechtelijk verkregen voordeel (wvv)

6.1 *Omvang van het wvv*

Geef een schatting van de omvang van het totale wederrechtelijk verkregen voordeel (wvv) en geef indien mogelijk een toelichting m.b.v.:

- een indicatie van de lucrativiteit van de criminele activiteiten / de 'winstmarge' (op basis van verkregen baten en gemaakte kosten (indien mogelijk: per eenheid));
- de geschatte omvang van de illegale activiteiten (indien mogelijk: per jaar respectievelijk voor de geschatte totale duur van de criminele activiteiten).

6.2 *Verdeling van het wvv binnen het samenwerkingsverband*

Beschrijf kort de wijze waarop het wvv binnen het samenwerkingsverband wordt verdeeld:

- staan de medewerkers op de loonlijst, worden zij betaald met een deel van het wvv en/of bestaat er een bepaalde relatie tussen beloningen en prestaties?;
- welke verdachten verdienen er relatief het meest aan de criminele activiteiten?

6.3 *Besteding wvv door de betrokken personen*

Waar (in Nederland of elders) en waaraan wordt het wvv besteed? In hoeverre is er sprake van puur consumptieve privé-bestedingen (dure levensstijl), van investeringen in andere illegale activiteiten of van investeringen in legale ondernemingen/activiteiten?

- consumptieve privé-bestedingen (dure levensstijl);
- investeringen in andere illegale activiteiten;
- aankoop roerende goederen;
- aankoop onroerende goederen;
- vestiging wettige onderneming(en);
- investering in bestaande wettige ondernemingen;
- communicatie;
- beleggingen (o.a. aandelen, obligaties, projectontwikkeling);
- sponsoring (sport, cultuur, politie, evenementen).

6.4 *Geldtransacties en witwassen*

Ga beknopt in op de geldtransacties binnen de criminele groep en op het verschijnen witwassen (het omzetten van de verborgen, niet te verantwoorden herkomst van gelden in een wel te verantwoorden herkomst).

Besteed hierbij aandacht aan de betrokkenheid bij illegale geldtransacties van Nederlandse banken, wisselkantoren, buitenlandse banken, wettige bedrijven, trusts, ambassades en consulaten.

Betalingsverkeer:

- ruilhandel;
- kredietverstrekking / voorschotten;
- ondergronds bankieren;
- financiële transacties (zie hieronder).

Wegsluizen van gelden zonder witwassen (witwassen niet altijd noodzakelijk):

- wisseltransacties;
- fysieke verplaatsingen (door personen of per post);
- girale verplaatsingen (rep-offices, (pseudo)banken en ondergrondse banken).

Witwassen:

- het voorwenden van vermogensstijging (o.a. ABCD-transacties, onroerend goedhandel, kunsthandel en effectenhandel);
- het overdragen van vermogen (o.a. schenken van vermogen aan jezelf, gefingeerde gokwinsten en lenen aan jezelf ('loan back methode'));
- het creëren van inkomsten.

6.5 *Vermogensbestanddelen / bezittingen*

Ga kort in op de vermogensbestanddelen/bezittingen die in het kader van het strafrechtelijk onderzoek zijn getraceerd. Geef hierbij tevens aan welke vermogensbestanddelen/bezittingen in beslag zijn genomen:

- horecagelegenheden;
- detailhandel;
- andere bedrijfspanden;
- woningen;
- gebouwen / complexen;
- auto's;
- vaar- en vliegtuigen;
- contant geld, sieraden, etc.

7 **Strafrechtelijke afdoening**

7.1 *Rechtszaak in eerste aanleg en vonnissen*

- Is er een strafzaak geweest en heeft dit geleid tot een vonnis?
- Wat is het aantal en de aard van de vonnissen?
- Op basis van welke artikelen van het Wetboek van Strafrecht (of andere relevante wetten) zijn de verdachten veroordeeld?
- Is er hoger beroep aangetekend?

7.2 *SFO/ontnemingsvordering*

- Heeft er een strafrechtelijk financieel onderzoek plaatsgevonden? Zo ja, wat zijn daarvan de belangrijkste uitkomsten?
- Ontnemingsvorderingen en de resultaten daarvan.

8 **Evaluatie**

8.1 *Leerervaringen en nieuwe inzichten*

- Wat zijn de belangrijkste leerervaringen van dit onderzoek geweest?
- Welke nieuwe inzichten heeft deze zaak opgeleverd over het verschijnsel georganiseerde criminaliteit?
- In hoeverre wijkt de zaak af van gangbare beelden van georganiseerde criminaliteit en in hoeverre bevestigt deze zaak deze beelden?

8.2 *Mogelijkheden voor preventie*

Wat maakte het uitvoeren van de criminele activiteiten zo gemakkelijk/moeilijk en op welke manier zouden barrières opgeworpen kunnen worden (preventie)?

- Maatschappelijke probleemgebieden en mogelijke ontwikkelingen daarin.
- Criminogene factoren overheidsbeleid (o.a. regelgeving, prikkels, toezicht, controle, opsporing).
- Potentiële barrières / preventiemogelijkheden.

8.3 *Mogelijke nieuwe ontwikkelingen*

Welke mogelijke nieuwe ontwikkelingen signaleert u op het gebied van de georganiseerde criminaliteit?

8.4 *Effectiviteit van toegepaste recherchestrategie(ën)*

- Wat zijn de maatschappelijke effecten van dit opsporingsonderzoek geweest?
- Wat valt er te zeggen over de effectiviteit van de toegepaste recherchestrategie(ën)?

8.5 *Te interviewen personen en op te vragen rapporten*

Noteer hier de gegevens van te interviewen personen of op te vragen rapporten, die relevant kunnen zijn voor het eindrapport.

Bijlage 3

Casusbeschrijvingen

In het onderstaande overzicht wordt een korte beschrijving gegeven van de criminele activiteiten in de zaken uit de eerste ronde van de WODC-monitor (casus 1 tot en met 40) en de tweede ronde van de WODC-monitor (casus 41 tot en met 80).

Casus 1

Mensensmokkel uit India. Naar schatting ging het om minimaal 200 personen per jaar, waarbij Nederland vaak fungeerde als doorvoerland. De route liep via Rusland en Polen naar Duitsland en/of Nederland en van daaruit veelal naar Engeland, Canada of de VS. Het transport vond plaats met auto's, schepen en vliegtuigen.

Casus 2

Vervaardigen, in bezit hebben en verhandelen van heroïne en cocaïne; witwasactiviteiten. In openbare gelegenheden werden contacten gelegd met mogelijke klanten, of klanten kwamen als gevolg van een goede naamsbekendheid vanzelf op de organisatie af. Daarna werden vraag en aanbod besproken en vervolgens vond de feitelijke transactie plaats in een dealerspand. Opbrengsten werden via verschillende postkantoren omgewisseld en doorgesluist naar Marokko; via een Brusselse bank werden gelden ook witgewassen.

Casus 3

Productie en handel in amfetamine. De legaal verkrijgbare grondstoffen haalde men zelf bij legale bedrijven; wat de niet legaal verkrijgbare grondstoffen betreft, kwamen drie verdachten in beeld als leveranciers. Tussen de laboranten onderling en de leveranciers van grondstoffen bestond een levendige handel in grondstoffen, halfabrikaten, amfetaminapoeder en pillen. In het algemeen werden de verschillende deelprocessen door verschillende koppels en groepjes uitgevoerd op verschillende locaties in binnen- en buitenland. Bij de productie en afzet van synthetische drugs was er soms sprake van incidentele en soms van meer structurele samenwerking.

Casus 4

Vrouwenhandel. De vrouwen werden doorgaans in Oost- en Centraal-Europa geworven en onder valse voorwendselen naar Nederland gelokt. Zij reisden meestal per bus. Eén van de hoofdverdachten was een ambtenaar. Met zijn hulp kregen vrouwen een aanmeldingsstempel in hun paspoort, zonder dat aan enig criterium moest worden voldaan. Ook antidateerde deze ambtenaar stempels, zodat vrouwen

langer in Nederland konden blijven. Van de vrouwen werd verwacht zich te prostitueren.

Casus 5

Productie en handel in XTC en amfetamine, invoer hasj en cocaïne, export drugs. De XTC en amfetamine werden in een laboratorium geproduceerd en in een woning opgeslagen om vervolgens per boot te worden vervoerd naar Engeland en Spanje. De grondstoffen werden onder andere geleverd door een apothekersassistent. Na ontmanteling van het laboratorium zette men een nieuw lab op. De hasj werd vanuit Marokko per rubberboot naar Spanje gesmokkeld. Daartoe werden bij de Marokkaanse kust militairen omgekocht. De smokkel vanuit Spanje via Nederland naar Engeland vond plaats met vrachtwagens. Twee verdachten organiseerden vanuit Colombia een groot cocaïne-transport. Afnemers betaalden de cocaïne cash, soms door levering van XTC. Verder ziet men een aantal overige transporten/leveringen: XTC naar Engeland; vervoer van heroïne en XTC naar Spanje; de levering van amfetamine aan een Duitse afnemer; de levering van Turkse heroïne aan Engelsen.

Casus 6

Handel in cocaïne, heroïne, hasj, XTC en amfetamine. De cocaïne werd vanuit Venezuela geregeld door 2 groepsleden aldaar. Het vervoer geschiedde per container naar een Nederlandse haven, om van daar uit eventueel verder vervoerd te worden (onder andere Bulgarije). Heroïne werd als 'verstekeling' in een tankauto naar Engeland vervoerd. De herkomst van de drugs is onbekend. Wat de hasj betreft ging het om het bezit van ruim 1000 kilo en aanwijzingen van import en export (Marokko-Spanje en Spanje-Engeland). In Nederland geproduceerde XTC-tabletten en amfetamine werden door de organisatie vervoerd naar Engeland.

Casus 7

Invoer van cocaïne. Een Nederlandse schipper van een zeiljacht legde aan bij een eiland in het Caribisch gebied, alwaar hij de drugs aan boord haalde. De schipper vervoerde de lading naar een haven in Nederland. Eén van de hoofdverdachten van de Colombiaanse groep was naar Nederland gestuurd om de operatie hier voor de Colombianen te begeleiden en de voor hen bestemde cocaïne in ontvangst te nemen. Het te ontvangen geld zou door koeriers naar Colombia worden verzonden.

Casus 8

Import van cocaïne en marihuana. Per container werd marihuana vanuit Colombia naar een haven in Duitsland vervoerd en overgedragen aan een Colombiaanse groep, die de partijen weer doorleverde. In Nederland werd de waar opgeslagen in een loods. Ook de cocaïne werd per containerschip met een deklading, via Nederland, Europa binnengebracht. Voor de verkoop had men een aantal vaste adres-

sen/contacten. Andere wijzen van vervoer waren: cocaïne in torpedo's onder een schip; platte plakjes op het lichaam van een koerier per vliegtuig; via postpakketten in blikken levensmiddelen.

Casus 9

Mensensmokkel en vervalsen van paspoorten. Gemiddeld ging het om 240-300 personen per jaar op de route: Iran - Nederland - Canada. De te smokkelen personen konden 1) rechtstreeks naar Nederland reizen, waarbij tot Nederland van een eigen paspoort en een authentiek visum gebruik werd gemaakt; 2) met een eigen paspoort naar Azië of de Verenigde Arabische Emiraten reizen (geen visum vereist) en vervolgens met valse/vervalste documenten naar Nederland en daarna naar Canada; 3) rechtstreeks naar een door hen gekozen land reizen op valse/-vervalste papieren.

Ook werd gebruik gemaakt van 'fake' uitnodigingen van bedrijven en van 'pasjeshouders' op een luchthaven, waardoor migranten vrijwel probleemloos het land konden binnenkomen.

Casus 10a

Vrouwenhandel; exploitatie van meerjarige en minderjarige vrouwen. De over het algemeen jonge vrouwen (15-18 jaar) werden in Oost- en Centraal-Europa geronseld. Daarbij werd gebruik gemaakt van vaste ronselaars, die de vrouwen voorlogen over hun toekomstige werkzaamheden in Nederland. Slovenië vormde de centrale ontmoetingsplaats: hier werden vrouwen overgedragen van ronselaars aan andere vervoerders en werden zij voorzien van valse reisdocumenten. Vanuit Slovenië werd de reis voortgezet (veelal per trein) via Oostenrijk en Duitsland naar Nederland. Hier moesten de vrouwen onder dwang zo'n 10-15 uur per dag werken als raamprostitutie.

Casus 10b

Vrouwenhandel; exploitatie van meerderjarige en minderjarige vrouwen. In Oost- en Centraal-Europa werden zowel meerderjarige als minderjarige vrouwen geronseld. Er werd gebruik gemaakt van diverse transportroutes met als centrale ontmoetingsplaats Hongarije. Daar werden de vrouwen voorzien van valse reisdocumenten en overgedragen aan chauffeurs, die de reis naar Nederland verder verzorgden. In Nederland werden de vrouwen illegaal ondergebracht bij diverse verdachten. Vanaf die adressen werden zij naar hun werkadres gebracht, waar zij 12-15 uur per dag moesten werken.

Casus 11

Drugssmokkel. Hasj uit Pakistan en heroïne uit Turkije werden over de weg getransporteerd; cocaïne uit Colombia door middel van zeeschepen, die aankwamen in

havens in landen als Ierland, Engeland, België, Nederland, Frankrijk en Malta. Door middel van koeriers werden de verdovende middelen naar Nederland gebracht en aldaar opgeslagen in huizen van medeverdachten, waarna zij doorverkocht werden aan afnemers. In een enkel geval werd de handel direct in het land van aankomst doorverkocht. De koeriers fungeerden ook als geldlopers om de afleveraars te betalen. Een andere groep geldlopers zorgde ervoor dat contanten naar Turkije werden overgebracht.

Casus 12

Vrouwenhandel. In Oost- en Midden-Europa werden meerderjarige en minderjarige vrouwen onder valse voorwendselen geronseld door 1 of 2 ronselaars. Zij werden van valse reisdocumenten voorzien en per auto via Duitsland naar een appartement van de hoofdverdachte in Nederland gebracht. Dit gebeurde door tussenpersonen of door de hoofdverdachte zelf. Na enige dagen werden de vrouwen door de hoofdverdachte in seksclubs geplaatst en tot prostitutie gedwongen. Ook kwam het voor dat zij werden doorverkocht. De hoofdverdachte ontving de verdiensten van de vrouwen, die zelf nagenoeg niets kregen.

Casus 13

Vrouwenhandel. Voornamelijk in Tsjechië en Polen werden vrouwen door middel van misleiding geronseld. Met valse papieren reisden de vrouwen per vliegtuig of bus naar Nederland of Duitsland. Meestal door een groepje vooral Tsjechische mannen werden zij naar een seksclub gebracht. Aldaar werden de vrouwen in de prostitutie gebracht of verder verhandeld.

Casus 14

Vrouwenhandel. De hoofdverdachte ronselde of kocht meerderjarige en minderjarige vrouwen in het buitenland (met name Tsjechië) of in Nederland, van (door)gaans buitenlandse ronselaars, vervoerders of souteneurs. Hij deed dit op eigen initiatief dan wel op verzoek van Nederlandse seksclubexploitanten. Hij kocht de 'handelswaar' zelf aan of haalde de vrouwen zelf af. Meestal waren zij al in het bezit van een (vals) paspoort. Eenmaal in Nederland verkocht de hoofdverdachte de vrouwen door aan exploitanten en aan souteneurs, of bracht hij hen onder in seksclubs, in zijn privé-club of in de raamprostitutie. De vrouwen ontvingen geen financiële vergoeding.

Casus 15

Vrouwenhandel. De vrouwen werden in Tsjechië geronseld en reisden via Duitsland per auto met de hoofdverdachte af naar Nederland. Daar werden zij overgedragen aan de hoofdverdachte van casus 14 (zie hierboven).

Casus 16

Cocaïnehandel. Vanuit Curaçao werd steeds 5 tot 13 kilo cocaïne in pakketten levensmiddelen verzonden naar België of Duitsland. De pakketten werden op een Nederlandse luchthaven 'opgevangen'. Op Curaçao werd het airwaybillnummer genoteerd en doorgespeeld aan luchthavenpersoneel in Nederland. Zij onderschepten de lading en brachten de waar buiten het vliegveld, alwaar de handel op een parkeerplaats werd afgehaald. De luchthavengegevens van de pakketten werden vervalst.

Casus 17

Weedkwekerijen, harddrugs, fraude en geweld. De hoofdverdachten waren de organisatoren/financiers van 15 weedkwekerijen, ondergebracht in onder andere schuren, kelders en slaapkamers en op zolders. De weed werd verkocht aan coffeeshops. Wat de harddrugs (cocaïne) betreft, ging het om tussenhandel ten behoeve van het lokale milieu. De fraude betrof in de eerste plaats het opkopen van noodlijdende BV's. Op naam hiervan werden bestellingen gedaan. Het ging om parasitaire fraude, die deels ondersteunend was voor de andere criminele activiteiten van het samenwerkingsverband. In de tweede plaats betrof het koppelbazerij. Zo werden de lege BV's ook gebruikt om personeel te werven voor Duitsland. Inzake het geweld ging het om bedreigingen in verband met overnames in de horeca, bedreiging van een koppelbazenbedrijf en van schuldenaars.

Casus 18

Cocaïnehandel. De groep had contacten met een organisatie in Turkije, die op bestelling heroïne en cocaïne leverde. De drugs werden door middel van vrachtauto's naar Polen getransporteerd, waar deze door Nederlandse Turken werden afgehaald. Via tussenpersonen werden de drugs op lokale markten in Nederland afgezet en doorverkocht aan afnemers in Duitsland. Door te hoge prijzen is de hoofdverdachte op zoek gegaan naar andere aanvoerkanalen. Via Venezuela en de Nederlandse Antillen trachtte hij cocaïne, door in Nederland geronselde koeriers, Nederland binnen te brengen. De koeriers vlogen rechtstreeks of via België naar Nederland.

Casus 19

Afpersing, ripdeals, flessentrekkerij, illegale loterij, drugshandel, koppelbazerij. Onder bedreiging van vuurwapens, door mishandeling, uit angst voor represailles, door het plegen van een aanslag en onder bedreiging van ernstige mishandeling, werd getracht een aantal personen geld afhandig te maken. Slachtoffers en daders kwamen uit hetzelfde (criminele) milieu. De ripdeals betroffen naast het gewone 'niet betalen en niet leveren' van hasj het beroven van coffeeshophouders. De flessentrekkerij betrof het doen van bestellingen die niet of slechts deels werden

betaald. Een aantal jaren terug werd een illegale lotto overgenomen en door de drie hoofdverdachten voortgezet, waarbij gebruik werd gemaakt van de uitslagen van de officiële Nederlandse en Duitse lotto's. Wat betreft de verdovende middelen ging het om hasjhandel in kleine partijen. Door de hoofdverdachten werd een koppelbazen-bedrijf opgericht. Tevens werd door de bedrijfsleider een Engelse Limited opgericht om Engelse werknemers in Duitsland te kunnen laten werken.

Casus 20

Handel in hasj en productie en handel in XTC en amfetamine. Bij de productie van XTC ging het vooral om de voorbereiding. Wat de amfetamine betreft ging het meer om 'pogingen' tot produceren. Of dit voor beide producten daadwerkelijk gelukt is, wordt niet duidelijk. Wat de handel in XTC betreft, 'lijken' de pillen op bestelling door de hoofdverdachte in Nederland te worden aangekocht en doorgeleverd. Vermoed wordt dat de pillen werden verpakt in dozen van een BV en men deze door een transportbedrijf liet bezorgen; ook zou de hoofdverdachte drugs zelf overhandigen aan derden bij onder andere wegrestaurants en op parkeerplaatsen. Een poging om XTC aan een groep in Spanje te leveren mislukte. Bewezen is dat de hoofdverdachte betrokken was bij de uitvoer van 2 kilo hasj. Verder vermoedt men dat de groep marihuana vanuit Nigeria via Italië naar Nederland wilde vervoeren.

Casus 21

'Contra-activiteiten': het onderscheppen van berichtenverkeer van politie en justitie; creditcardfraude; fraude met overboekingen; diefstal en/of heling van computers; handel in grondstoffen voor synthetische drugs. Voor het onderscheppen van semafoonverkeer gebruikte men een speciaal ontwikkeld semafoonprogramma. Het radioverkeer werd door middel van speciaal ontwikkelde scanners onderscheept. Ook hield de groep zich bezig met het kraken van cryptogegevens van een observatieteam. Hiervoor werden door de organisatie computers, software en scanners aangekocht, die door een aantal 'deskundige verdachten' werden aangepast en verbeterd. Gegevens werden doorgespeeld aan derden.

Casus 22

Handel in cocaïne. Per schip werd de cocaïne vanuit Brazilië door koeriers in week-endtassen vervoerd naar België om per auto (en onder bewaking) verder vervoerd te worden naar Nederland. Daar werd de cocaïne overgedragen aan één van de groepsleden en onder bewaking gesteld van weer een ander lid. De woningen van medeverdachten werden gebruikt voor opslag/bewaring en het drogen, testen en in plakken persen van de cocaïne. In één van de woningen vonden ook de overdrachten plaats aan afnemers.

Casus 23

Handel in versnijdingsmiddelen en in heroïne; vermoedelijke liquidatie naar aanleiding van diefstal van een partij versnijdingsmiddelen. Enkele misdrijven, gepleegd door één van de verdachten, betreffen schietincidenten, verkrachtingen en afpersing. Deze staan echter los van de groepsactiviteiten. De heroïne werd rechtstreeks uit Turkije geïmporteerd en in Nederland afgezet. Ook was er sprake van drugsuitvoer naar Frankrijk. De versnijdingsmiddelen werden bij een wettige leverancier besteld.

Casus 24

Grootschalige hasjhandel. Er werden boten aangekocht die op een bepaalde plaats werden beladen met Pakistaanse en Marokkaanse hasj. Soms werd de smokkelwaar overgeladen op een andere boot, soms werd rechtstreeks naar een bepaalde haven gevaren om te lossen. De hasj werd opgeslagen om vervolgens te worden overgedragen aan afnemers in Nederland, Engeland en Canada. Via geldkoeriers werden gedane betalingen naar Nederland vervoerd. Bij de opslag van grote partijen hasj werden deze opgesplitst in kleinere partijen, die op verschillende plaatsen werden ondergebracht, veelal in huurhuizen. Een bevriende makelaar zorgde voor de huur van deze huizen.

Casus 25

Grootschalige hasjhandel. Met moederschepen werden partijen hasj afgehaald (Pakistan, Marokko) en naar een ontmoetingspunt gevaren (bijvoorbeeld de West-Afrikaanse kust), alwaar de handel door een kleinere afhaalboot werd afgehaald, die naar de plaats van bestemming voer (Nederland, Australië, Engeland). Men zette soms ladingen overboord om deze dan later weer op te vissen. De organisatoren maakten gebruik van 'botenmakelaars' voor bemiddeling bij aanschaf van schepen en het onderhoud, en voor het huren van kapiteins en bemanningsleden.

Casus 26

Handel in hasj, XTC, precursoren, amfetamine en valse merkkleding. De handel geschiedde op twee wijzen. Ten eerste door het gebruik van reguliere ladingen en het daarin verstoppert van verdovende middelen. De dekladingen gingen naar Engeland, maar kwamen ook weer terug. De tweede wijze betrof het zelf transporteren door middel van een koerier/chauffeur. De organisatie maakte daarbij gebruik van een speciaal geprepareerde vrachtauto. De merkvervalsing geschiedde via de lijn Turkije - Nederland - Spanje. Betrokken hierbij waren de bedrijven van een aantal verdachten. Via een bedrijf in Spanje werd de kleding verkocht.

Casus 27

Grootschalige invoer van hasj, marihuana en cocaïne. Een tweetal methoden werd gehanteerd: containers met een reguliere lading, bestemd voor bonafide bedrijven, werden gebruikt om sporttassen/koffers met cocaïne Nederland binnen te brengen. De tweede methode was dat containers met – op papier – een reguliere lading, werden gebruikt om partijen met marihuana/hasj Nederland binnen te brengen. Hierbij werd gebruik gemaakt van niet bestaande bedrijven, welke gevestigd waren in voormalige Oostbloklanden. De verdovende middelen waren bestemd voor onder andere Nederland en Polen en kwamen vrijwel altijd uit Colombia.

Casus 28

Invoer hasj; handel in XTC en amfetamine; (poging tot) invoer precursoren. Marokkaanse hasj werd gesmokkeld door middel van een camper en met behulp van een touringcar van een speciaal voor dat doel opgericht bedrijf in België. Via een tweetal bedrijven werden grondstoffen besteld die vervolgens werden doorgeleverd aan amfetamine/XTC-producenten. Ook via Tsjechië en Frankrijk werden grondstoffen Nederland binnengebracht. Door middel van een speciaal geprepareerde auto werd amfetamine naar Engeland gebracht. Tevens was de auto bedoeld om daarin drugsgelden op te halen en naar Nederland te vervoeren.

Casus 29

Fraude: ontduiking EU-heffingen (melkpoeder). Melkpoeder uit het Oostblok werd over de Pools-Duitse grens gebracht, met als zogenaamde bestemming onder andere Spanje en Nigeria, maar werd in Nederland afgezet. De T1-documenten werden niet bij de douane aangeboden of de schijn werd gewekt dat aanzuivering had plaatsgevonden. Het 'groene strookje' werd van een (valse) stempel voorzien en weer teruggestuurd naar de douane-expediteur. Valse aankoopfacturen verhulden waar de melkpoeder vandaan kwam.

Casus 30

Invoer van cocaïne en witwassen. Invoer van cocaïne geschiedde vanuit Zuid-Amerika in containers per schip naar Nederland. In een garnalenverwerkingsbedrijf in Zuid-Amerika werd de waar verpakt in dozen garnalen met een dubbele bodem. Voor de import, het afhalen van de containers en het vervoer naar de loods, werden via een groepslid externe bedrijven ingehuurd. Ten behoeve van het witwassen had de organisatie de beschikking over bedrijven die gevestigd waren in Nederland, Zwitserland en de Nederlandse Antillen; in totaal ruim 45 bedrijven. Als verantwoording voor het contant gestorte geld bij deze bedrijven werd gebruik gemaakt van valse facturen voor uitgevoerde diensten.

Casus 31

Geldwisselen en ondergronds bankieren. Mensen die geld gewisseld wilden hebben (drugs- en textielhandelaren), konden hierover telefonisch afspraken maken of naar de woning of winkel van de hoofdverdachten gaan en aldaar hun geld afleveren. De wisselaars bekeken eerst of zij te wisselen geld direct aan anderen kwijt konden. De rest werd in België gewisseld. De wisselaars maakten steeds gebruik van hetzelfde wisselkantoor. De wisselaars zouden zich ook bezig hebben gehouden met ondergronds bankieren, hoewel niet duidelijk is hoe vaak.

Casus 32

Heroïnehandel; productie/handel in XTC, precursoren en amfetamine. De heroïne werd vanuit Zuidoost-Azië in pakketten kleding naar woonadressen of bedrijven gestuurd op naam van een onbekende adressant. Ook werd vanuit Zuidoost-Azië de heroïne in een aantal kisten met porselein naar een Duits restaurant gezonden. De doorvoer naar Frankrijk ging door middel van koeriers per auto of trein. Door één van de verdachten werd waarschijnlijk een kleine hoeveelheid grondstoffen gemaakt in het laboratorium van een bedrijf, waar hij werkzaam was; ook maakte hij waarschijnlijk XTC en amfetamine. Verschillende verdachten hadden basismaterialen voor het mengen en slaan van pillen in huis.

Casus 33

(Nigeriaanse) vrouwenhandel. Op eigen initiatief of op bestelling werden de vrouwen in Nigeria geronseld. Voor de paspoorten werd gebruik gemaakt van een documentenvervalser. Per vliegtuig reisde men af naar Nederland of Duitsland. De vrouwen werden in Nederland, Duitsland en België tewerkgesteld in een bordeel of in de raamprostitutie.

Casus 34

Smokkel van kinderen. Vanuit India werden jongens, veelal van 8 tot 15 jaar, met 'nepouders' naar Europa gesmokkeld, waarvoor de echte ouders ongeveer 25.000 gulden per kind moesten betalen. De reis werd georganiseerd door iemand met een reisbureau in India. De nepouders brachten de kinderen naar Europa, op het eigen paspoort waarop hun eigen kinderen stonden bijgeschreven. De reis liep via Duitsland, Frankrijk of Zwitserland en dan per trein verder naar Nederland, alwaar de kinderen op tijdelijke adressen verbleven. Een volgend 'nepouderpaar' bracht hen vervolgens naar de VS.

Casus 35

Mensensmokkel. Het betreft smokkel van Turkse mensen. Het traject Turkije-Nederland geschiedde veelal op Russische en Poolse schepen, of in containers op vrachtwagens via België, Frankrijk en Duitsland, of rechtstreeks via luchtverkeer.

Het overzetten van de mensen naar Engeland gebeurde eerst via Frankrijk in vrachtauto's op de boot. Aangezien in Engeland veelvuldig controles plaatsvonden, is de organisatie overgestapt op het (als verstekeling) aan boord zetten van illegalen in Nederlandse en Belgische havens. Dit gebeurde met behulp van bemanningsleden, al dan niet met medeweten van de kapitein, en de bemiddeling van een illegale medeverdachte. Visa werden eventueel via Duitsland aangevraagd. In Engeland werden de personen van boord gehaald door de Engelse tak van de organisatie en zo nodig aan een baan/inkomen geholpen.

Casus 36

Handel in heroïne en XTC; belastingfraude. Pakistaanse heroïne werd vanuit Turkije met (in Nederland geprepareerde) auto's naar Nederland gebracht. De XTC-pillen werden afgenomen van een onbekend gebleven leverancier. De belastingfraude had betrekking op door de hoofdverdachte georganiseerde colportage-activiteiten en bestond uit verkeerde opgave van het aantal gesloten contracten.

Casus 37

Productie van precursoren en XTC. De groep maakte gebruik van een drietal laboratoria voor de productie van XTC. Door bepaalde verdachten werden grondstoffen geleverd; een andere regelde betalingen, personenvervoer van en naar de laboratoria, contacten met opdrachtgevers, et cetera. Men was ook doende om zelf grondstoffen voor de productie van XTC te maken. Ook trachtte men zelf XTC direct uit een bepaalde chemische stof te maken, waardoor een bepaalde schaarse grondstof niet meer nodig zou zijn.

Casus 38

Grootschalige hasjhandel. De hasj werd vooral in Pakistan aangekocht en daarna in containers (met dekladingen) per schip vervoerd naar België in transit naar Polen of Frankrijk. De aankoop vond plaats via ontmoetingen in onder andere Turkije. Soms werd gebruik gemaakt van een moederschip waarin hasj voor langere tijd werd opgeslagen. Met kleine schepen werden vervolgens partijen vanaf het opslagschip gehaald. De waar werd doorverkocht naar de Verenigde Staten of Canada, of werd Nederland binnengebracht, opgeslagen in loodsens, omgepakt en vervolgens doorverkocht.

Casus 39

Verwerving van olieproducten door middel van verduistering, heling en valsheid in geschrifte. De olieproducten werden door gebruik te maken van allerlei trucs, door een aantal schippers achtergehouden en afgeleverd bij een bedrijf, dat de producten op zijn beurt weer zwart doorverkocht aan een volgend bedrijf. Uiteindelijk kwam

alles bij een onderneming terecht die ervoor zorgde dat de producten weer 'witgewassen' in het officiële milieu verhandeld werden. Dit witwassen geschiedde door middel van valse facturen die door verschillende verdachten werden aangeleverd.

Casus 40

Samenstelling, verveelvoudiging en distributie van illegale CD's en CD-roms; flessentrekkerij. Met behulp van 'plof-BV's' liet de groep CD's en CD-roms masteren en persen, om deze vervolgens in het grijze en zwarte circuit te verhandelen. Het masteren en persen gebeurde veelal in het buitenland bij legale bedrijven. Via koeriers werden deze bedrijven betaald en werden de illegale CD's afgehaald. Via de plof-BV's werden grote hoeveelheden goederen besteld bij allerlei bedrijven die echter nooit betaald kregen. Als bestuurders van de BV's werden katvangers gebruikt.

Casus 41

Heroïnehandel vanuit Turkije. Door Poolse echtparen werd de heroïne in geprepareerde personenauto's vanuit Turkije via Bulgarije naar Polen vervoerd. Daar werd de handel overgenomen door een ander (Pools) echtpaar en vervolgens naar Nederland vervoerd.

Casus 42

Handel in heroïne, cocaïne, XTC en methadon. De cocaïne werd vanuit Zuid-Amerika per vliegtuig door koeriers gesmokkeld in pakketjes, maar ook door het slikken van bolletjes. De heroïne werd in vrachtwagens vanuit Turkije vervoerd via Griekenland, Roemenië en Italië. De handel werd in Nederland afgezet en uitgevoerd naar Engeland, Duitsland, Spanje en België. Aan Turkije werden XTC- en methadonpillen geleverd.

Casus 43

Handel in cocaïne, heroïne en marihuana. De invoer liep via Schiphol, d.m.v. koeriers of verborgen in apparatuur, in containers, of in vrachtwagens. Meestal geschiedde de uitvoer d.m.v. koeriers in auto's (richting Duitsland, Frankrijk en Spanje).

Casus 44

Productie van en handel in synthetische drugs. De benodigde chemicaliën werden bij bedrijven in Duitsland, Italië, Zwitserland en Nederland ingekocht. De grondstoffen werden vervolgens doorgeleverd of verwerkt tot synthetische drugs. De pillen werden geslagen in een bedrijf van de hoofdverdachte. Afnemers had men door heel Nederland.

Casus 45

Productie van en handel in synthetische drugs en nepdrugs. De grondstoffen kwamen bij andere Nederlandse criminele groeperingen vandaan en via contacten met chemische bedrijven. De productie vond plaats in laboratoria in Nederland. De afzetmarkt lag zowel in Nederland als in het buitenland.

Casus 46

Mensensmokkel vanuit China en vervalsen van paspoorten. De route was veelal dezelfde en liep, grotendeels per vliegtuig, vanuit China via Moskou of de Oekraïne naar Praag. Hiervandaan, maar ook via Oostenrijk, werden de gesmokkelden naar het land van bestemming gebracht (o.a. Nederland en Duitsland).

Casus 47

Productie van en handel in XTC en amfetamine. De drugs kwamen uiteindelijk terecht bij Nederlandse afnemers. Via via waren er echter ook lijnen naar het buitenland te zien.

Casus 48

Wapensmokkel vanuit Oost-Europa. De vuurwapens werden rechtstreeks aangekocht bij de fabriek. Via Hongarije, Oostenrijk en Duitsland werden de wapens over de weg naar Nederland vervoerd en verkocht via contacten in o.a. coffeeshops.

Casus 49

Creditcardfraude. In Chinese restaurants werden door obers creditcards gekopieerd door de gegevens van de magneetstrip op te slaan. Deze gegevens werden elders op blanco creditcards gedrukt. Met die vervalste creditcards werden allerlei aankopen gedaan in België, Duitsland, Frankrijk en Denemarken, maar ook in Japan.

Casus 50

Hasjhandel vanuit Marokko. De organisatie verzorgde transporten per vrachtwagen op het traject Spanje-Nederland (deels bestemd voor de Nederlandse markt) en vanuit Nederland naar Denemarken, Noorwegen, Schotland, Engeland en Ierland.

Casus 51

De groep hield zich bezig met het organiseren van schijnhuwelijken, met name van schijnrelaties. Via de hoofdverdachte en zijn dochter werden mensen aan elkaar gekoppeld, met als doel een verblijfsvergunning te krijgen voor degene die zich illegaal in het land bevond. Daarnaast werden er via een stichting valse naturalisaties geregeld.

Casus 52

Geldwisselen. Het ging hierbij om het wisselen van grote hoeveelheden buitenlands geld, afkomstig van organisaties die softdrugs exporteerden.

Casus 53

Mensensmokkel vanuit Irak. De organisatie had contact met een groep die in Irak voor de uitreis zorgde. Een deel van de mensen werd uit Jemen gehaald. Daarnaast was deze groep een onderdeel van een netwerk van smokkelorganisaties, die gebruik maakten van de route over land via Turkije, Griekenland, Albanië en Italië naar Noord-Europa.

Casus 54

Mensensmokkel en vervalsing paspoorten. De smokkelactiviteiten van deze groep betroffen vooral de doorvoer van Irakese mannen van Nederland naar Zweden. De route liep van Schiphol via Parijs naar Noorwegen of Zweden voor telkens een of twee personen. Zij regelden de reis en de benodigde valse papieren.

Casus 55

Mensensmokkel en handel in vervalste paspoorten. De ene groep kocht gestolen paspoorten, bewerkte die en hield zich bezig met mensensmokkel uit Iran/Irak naar Nederland en Engeland. De tweede groep gebruikte routes vanuit Italië naar België, Duitsland en Nederland, en vanuit Nederland naar Scandinavië. De derde groep was afnemer van valse paspoorten en exploiteerde illegale raamprostituees uit het Oostblok.

Casus 56

Cocaïnehandel vanuit Zuid-Amerika. De groep maakte gebruik van machines, die werden opgekocht en in Israël geprepareerd. Deze machines werden vervolgens via Europa naar Zuid-Amerika getransporteerd, alwaar de cocaïne werd ingebracht, waarna zij weer terug naar Europa werden vervoerd, o.a. via Nederland, België en Duitsland.

Casus 57

Heroïnehandel vanuit Turkije. De smokkel werd uitgevoerd met vrachtauto's en gedeeltelijk d.m.v. een busdienst die eigendom was van familie van de hoofdverdachte. De route liep vanuit Irak/Iran naar Istanbul (in Turkije werd de ruwe opium in een laboratorium verwerkt tot heroïne), via Bulgarije/Roemenië naar Nederland.

Casus 58

Cocaïnehandel vanuit Zuid-Amerika. Door middel van koeriers werden de verdovende middelen per vliegtuig vanaf de Antillen/Suriname overgebracht naar Nederland.

Casus 59

Mensensmokkel, heling en vervalsing van paspoorten. De groep smokkelde Irakese personen van Nederland naar Engeland. De klanten werden via België door Frankrijk naar Calais vervoerd en van daaruit per veerboot naar Dover.

Casus 60

CD- en CD-rom fraude. De activiteiten van de groep bestonden uit het vervaardigen, verveelvoudigen en verspreiden van illegale CD's en CD-rom's. De organisatie maakte gebruik van diverse reguliere buitenlandse bedrijven, o.a. voor het persen. Verspreid werd de handel in cafés, verenigingen, buurthuizen, et cetera.

Casus 61

Wapenhandel vanuit de Balkan. De vuurwapens waren afkomstig uit Slovenië/-Kroatië en werden over de weg d.m.v. koeriers naar Nederland gebracht. Het ging om kopieën van bestaande merken die van bedenkelijke kwaliteit waren. Zij kwamen uiteindelijk bij Joegoslavische afnemers terecht.

Casus 62

Vrouwenhandel vanuit het Oostblok. Vrouwen werden in een discotheek geronseld en onder valse voorwendselen met valse paspoorten naar Nederland gehaald en vervolgens gedwongen om in de prostitutie te werken.

Casus 63

Handel in cocaïne en synthetische drugs. De hoofdverdachte van deze groep kon wel aan synthetische drugs komen (XTC), maar niet aan cocaïne. Om dit op te lossen ruilde hij met een andere criminele organisatie XTC tegen cocaïne.

Casus 64

Productie van en handel in synthetische drugs en invoer van cocaïne. De cocaïne werd per schip vanuit Zuid-Amerika in machines Nederland binnengesmokkeld. Met auto's en vrachtwagens werden XTC en amfetamine vervoerd naar o.a. Hongarije en Engeland.

Casus 65

Geldwisselen voor drugshandelaren en ondergronds bankieren. Het wisselen werd uitgevoerd bij banken en wisselkantoren in België. Daarnaast was er sprake van

informele geldovermakingen door een aantal ondergrondse bankiers. Deze zorgden ervoor dat illegale verdiensten konden worden weggesluisd naar het buitenland.

Casus 66

Hasjhandel vanuit Marokko. Een Marokkaanse medeverdachte regelde de aanvoer naar Spanje. De organisatie zorgde voor verder transport naar Nederland met vrachtauto's. De hasj was bestemd voor de Nederlandse, de Scandinavische en de Engelse markt.

Casus 67

Oliefraude. Vanuit België en Duitsland werden minerale oliën in Nederland in het vrije verkeer gebracht zonder dat afdracht van BTW/accijnzen had plaatsgevonden. Het geleidedocument werd telkens valselijk voorzien van een Nederlands douanestempel. De goederen werden in het vrije verkeer gebracht door tussenkomst van een aantal papieren firma's en werden dan gewit door tussenkomst van legale ondernemingen.

Casus 68

Handel in merkvervalste kleding vanuit Turkije. Een persoon in Turkije regelde inkoop en transport vanuit Turkije en vanuit Thailand via Turkije en Duitsland naar Nederland, via vrachtvervoer over de weg. Na opslag in loodsen werd de kleding doorverhandeld.

Casus 69

Sigarettenmokkel. De sigaretten werden legaal ingekocht, buiten de EU gebracht en vervolgens de EU weer binnengesmokkeld. Daarmee deed men voorkomen dat de handel niet voor de EU bestemd was, zodat geen accijns betaald hoefde te worden. Een andere methode was het valselijk afstempelen van de bij de zendingen behorende documenten. De sigaretten kwamen uiteindelijk terecht in Ierland, Engeland, Spanje en Portugal.

Casus 70

Handel in cocaïne, XTC en marihuana. De cocaïne werd uit Colombia betrokken en kwam per schip naar Nederland, soms via tussenhavens in Duitsland, België of Spanje. De XTC werd gekocht van een andere organisatie. De exacte herkomst van de marihuana is niet bekend.

Casus 71

Diefstal van auto's. Diefstal geschiedde door het openbreken van auto's; door het benaderen van eigenaren om behulpzaam te zijn bij de diefstal (kentekens, autosleutels); en door het huren van luxe wagens bij autoverhuurbedrijven en

garages m.b.v. valse rijbewijzen. De auto's werden vervolgens als gestolen opgegeven. Over de weg en via havensteden in Engeland en Italië kwamen de wagens uiteindelijk bij de afnemer terecht.

Casus 72

Valutatermijnhandel. Doel van de organisatie was klanten te bewegen geld te investeren in de valuta(termijn)handel, om zich deze gelden vervolgens wederrechtelijk toe te eigenen. Na ondertekening door de klanten van een contract maakten zij geld over naar een rekening bij een Zwitserse bank; over dit geld konden zij vervolgens niet meer beschikken, mede doordat de hele handel voornamelijk op papier bestond.

Casus 73

Geldwisselen. De groep hield zich bezig met het wisselen van geld dat door (drugs)organisaties werd aangeleverd. Bij een vast kantoor in België werd het geld gewisseld.

Casus 74

Geldwisselen. De groep wisselde in België geld van criminele herkomst. Als dekmantel voor het wisselen werden een antiekzaak en een kledingwinkel gebruikt.

Casus 75

Vrouwenhandel. De groep hield zich bezig met het ronselen van vrouwen, voornamelijk in Nigeria, om hen in Europa te verhandelen aan prostitutie-exploitanten. De reis naar Nederland maakten de slachtoffers zelfstandig, per vliegtuig naar Schiphol, onder een valse naam en met een vals paspoort. De eindbestemming was vaak Nederland, maar velen werden verhandeld aan exploitanten in Duitsland, België en Italië.

Casus 76

Diefstal van auto's en motoren, gewapende overvallen en inbraken en handel in cocaïne. Het ging hier om een netwerk van samenwerkende groepen die elk hun eigen specialiteit hadden. De voertuigen werden geleverd aan reguliere motor- en autobedrijven. Verder pleegden zij overvallen en inbraken op o.a. postkantoren en juweliers door het gehele land. Eén van de verdachten bezat een winkel, van waaruit verdovende middelen werden verhandeld. Cocaïne werd ingevoerd vanuit Aruba en uitgevoerd naar o.a. Italië.

Casus 77

Handel in vuurwapens en explosieven. Vanuit Joegoslavië werden de ladingen met touringcarbussen en vrachtwagens via Duitsland naar Nederland vervoerd. Eén van

de verdachten zocht naar kopers; meestal vonden de afleveringen van wapens plaats in wegrestaurants. Bij huiszoekingen werden nog twee hennepkwekerijen aangetroffen.

Casus 78

Handel in vuurwapens. De groep bracht op grote schaal wapens in het zwarte circuit. De aanlevering werd verricht door twee Belgische wapenhandelaren door wapens op papier te exporteren en deze wapens, die gewoon in België bleven, daarna zwart te verhandelen. Een Nederlandse wapenhandel zorgde voor exportvergunningen naar een postbusfirma te Gibraltar.

Casus 79

Geldwisselen, drugshandel en wapenhandel. Door deze groep werd geld gewisseld (verdiend met drugsleveringen aan coffeeshops) en gehandeld in weed, hasj, XTC, amfetamine en vuurwapens. Weed werd deels ingekocht bij thuiskwekers; hasj werd gekocht van verschillende leveranciers.

Casus 80

Handel in vuurwapens. De precieze werkwijze van deze groep is niet duidelijk in beeld gekomen. Vermoedelijk betrok de groep de wapens vanuit het voormalige Oostblok, m.n. uit Rusland.

Bijlage 4

Overzicht Investerings

Deze bijlage bevat een overzicht van de investeringen in de legale economie in de zaken uit de eerste en de tweede ronde van de WODC-monitor georganiseerde criminaliteit. In de kolommen worden achtereenvolgens weergegeven: de landen van herkomst van de hoofdverdachten, de landen waarin is geïnvesteerd evenals het soort investering, de criminele activiteiten die in het opsporingsonderzoek aan het licht zijn gekomen en de vraag of er wel of geen SFO heeft plaatsgevonden.

Herkomst hoofdverdachten	Investerings in de legale economie	Criminele activiteiten	SFO
Nederland	- Nederland: onroerend goed, bedrijven en sponsoring - Antillen: onroerend goed, bedrijven - Brazilië: exportbedrijf - België, Luxemburg en Zwitserland: aandelen, obligaties	Cocaïnehandel en witwassen	Ja
Nederland	Nederland: horeca, diverse bedrijven	Drugshandel	Nee
Nederland	Nederland: bedrijven, onroerend goed	Fraude	Ja
Nederland	- Nederland: onroerend goed, bedrijven, horeca - Spanje: onroerend goed	Fraude	Nee
Nederland	Nederland: onroerend goed, horeca, bedrijven (o.a. seksclub), 14 miljoen op Luxemburgse bankrekening	Productie en handel synthetische drugs en cocaïnehandel	Ja
Nederland	SFO loopt nog	Drugshandel	Ja
Nederland	SFO loopt nog	Fraude	Ja
Nederland	Horeca, autobedrijf	Productie en handel XTC	Ja
Nederland	Nederland: onroerend goed, seks- en gokindustrie	Softdrugshandel	Ja
Nederland	Nederland en België: onroerend goed en bedrijven	Softdrugshandel	Ja
Nederland	- Nederland: onroerend goed, horeca, coffeeshops - Frankrijk: onroerend goed - Suriname: onroerend goed	Softdrugshandel	Ja

Herkomst hoofdverdachten	Investerings in de legale economie	Criminele activiteiten	SFO
Nederland	Nederland: onroerend goed, hypotheken en leningen	Softdrugs, BMK, en amfetamine	Ja
Nederland	Nederland: horeca, onroerend goed, aandelen in bedrijven	Softdrugs en XTC	Ja
Nederland	Nederland: legale bedrijven en dekmantelbedrijven, waardepapieren	Softdrugs, XTC en amfetamine	Ja
Nederland	Nederland: bedrijven	Softdrugshandel en wapenhandel	Ja
Nederland	?	Autodiefstal, cocaïnehandel	Ja
Nederland	?	Synthetische drugs	Ja
Nederland	?	Synthetische drugs en cocaïnehandel	Nee
Nederland	?	Vrouwenhandel	Nee
Nederland	?	Wapenhandel	Nee
Nederland	?	Wapenhandel	Nee
Nederland	?	Softdrugshandel	Nee
Nederland	?	Softdrugshandel en afpersing	Ja
Nederland	?	Softdrugs en XTC	Nee
Nederland	?	Productie en handel XTC	Nee
Nederland	?	Productie en handel XTC	Ja
Nederland	?	Productie en handel XTC	Ja
Nederland	?	Fraude	Ja
Nederland	?	Fraude	Ja
Nederland	?	Fraude	Nee
Nederland	?	Geldwisselen, wapenhandel, softdrugshandel	Ja
Nederland	?	Drugshandel	Ja
Nederland, België	?	Wapenhandel	Ja
Nederland, Slowakije	?	Vrouwenhandel	Nee
Nederland, Tsjechië	Tsjechië: horeca en bedrijven	Vrouwenhandel	Nee

Herkomst hoofdverdachten	Investerings in de legale economie	Criminele activiteiten	SFO
Nederland, Turkije	- Nederland: horeca, bedrijven - Turkije: onroerend goed, wisselkantoor	Drugshandel	Ja
Bulgarije	?	Vrouwenhandel, vervalsingen	Nee
Chili	? (Geld naar Chili)	Cocaïnehandel	Ja
China	?	Fraude	Nee
China	? (Geld naar China)	Mensensmokkel	Nee
China	?	Drugshandel	Ja
Colombia, Antillen	? (Geld cash naar Antillen)	Cocaïnehandel	Nee
Colombia, Nederland	Wereldwijd (o.a. Colombia, Portugal): onroerend goed	Cocaïnehandel	Nee
Colombia, Nederland	? (Geld naar Colombia)	Drugshandel	Nee
Egypte, Libanon	- Nederland: kunst, edelstenen - Egypte: onroerend goed	Geldwisselen, witwassen	Nee
Engeland	Nederland: onroerend goed	Geldwisselen	Ja
Engeland	- Engeland: onroerend goed, grond, horeca (o.a. disco), sportclub - Turkije: onroerend goed	Drugshandel	Ja
Europa	?	Fraude	Nee
India	?	Mensensmokkel	Nee
India, Sri Lanka, Suriname	- India: landerijen - Nederland: bedrijven, horeca	Mensensmokkel	Nee
India, Pakistan	- India: onroerend goed, horeca - Pakistan: onroerend goed	Geldwisselen	Nee
Irak	?	Mensensmokkel	Ja
Irak	?	Mensensmokkel	Nee
Irak	?	Mensensmokkel	Nee
Irak	?	Mensensmokkel	Ja
Iran, Canada, Irak	? (Geld in Canada en Iran)	Mensensmokkel	Ja
Israël	Israël: onroerend goed, bedrijven	Cocaïnehandel	Nee
Marokko, Nederland	- Marokko: onroerend goed, bedrijven, projectontwikkeling, aankoop taxivergunningen - Nederland: onroerend goed, horeca	Drugshandel	Ja
Nigeria	Nigeria en Benin: onroerend goed	Vrouwenhandel	Nee
Nigeria, Soedan	?	Vrouwenhandel	Nee

Herkomst hoofdverdachten	Investerings in de legale economie	Criminele activiteiten	SFO
Pakistan	- Nederland: onroerend goed, hotel - Pakistan: onroerend goed	Geldwisselen	Ja
Pakistan	?	Geldwisselen en ondergronds bankieren	Nee
Polen, Tsjechië, Nederland	?	Vrouwenhandel	Nee
Suriname	?	Mensensmokkel, schijnhuwelijken	Nee
Suriname, Antillen	Suriname en Antillen: onroerend goed, bedrijven	Cocaïnehandel	Ja
Tsjechië	?	Vrouwenhandel	Nee
Turkije	- Nederland: onroerend goed - Turkije: onroerend goed	Heroïnehandel	Ja
Turkije	Turkije: onroerend goed, hotels, bedrijven, bouwcoöperatie, grond	Heroïnehandel	Ja
Turkije	- Turkije: onroerend goed, grond - Nederland: onroerend goed, dekmantelbedrijven - Roemenië, Duitsland: onroerend goed en bedrijven	Heroïnehandel	Ja
Turkije	- Nederland: horeca, onroerend goed - Turkije: onroerend goed, landerijen, bedrijven - Engeland: horeca	Mensensmokkel	Ja
Turkije	- Turkije: onroerend goed, hotel, land, bedrijven - Nederland: bedrijven	Drugshandel	Ja
Turkije	SFO loopt nog	Drugshandel	Ja
Turkije	? (Geld naar Turkije)	Heroïnehandel	Nee
Turkije	?	Autodiefstal	Nee
Turkije, Nederland	Nederland: horeca	Cocaïnehandel	Ja
Turkije, Nederland	Turkije: onroerend goed	Fraude	Ja
Voormalig Joegoslavië	Nederland: onroerend goed in rosse buurten	Vrouwenhandel	Ja
Voormalig Joegoslavië	?	Wapenhandel	Ja
Voormalig Joegoslavië	?	Wapenhandel	Nee

Herkomst hoofdverdachten	Investerings in de legale economie	Criminele activiteiten	SFO
Voormalig Joegoslavië	?	Vrouwenhandel	Nee
Zeer divers	?	Drugshandel	Ja

